

RACIONÁLISAN LÁZADÓ HALLGATÓK 2012

APÁTIA – RADIKALIZMUS – POSZTMATERIALIZMUS
A MAGYAR EGYETEMISTÁK
ÉS FŐISKOLÁSOK KÖRÉBEN I.

RACIONÁLISAN LÁZADÓ HALLGATÓK, 2012

APÁTIA – RADIKALIZMUS – POSZTMATERIALIZMUS
A MAGYAR EGYETEMISTÁK ÉS
FŐISKOLÁSOK KÖRÉBEN I.

RACIONÁLISAN LÁZADÓ HALLGATÓK, 2012

APÁTIA – RADIKALIZMUS – POSZTMATERIALIZMUS
A MAGYAR EGYETEMISTÁK ÉS
FŐISKOLÁSOK KÖRÉBEN I.

Szerkesztette
Szabó Andrea

BELVEDERE
MERIDIONALE

Szeged, 2012

A kötet megjelenését támogatták:

Budapesti Corvinus Egyetem Politikatudományi Doktori Iskola

A tanulmányok szerzői

Árgyellán Edina
Bíró Nagy András
Csőzik Rita
Keil András
Oross Dániel
Reiner Roland
Róna Dániel
Szabó Andrea

Olvasószerkesztő

Szandtner Veronika

Borítóterv

Majzik Andrea

Kiadta: Belvedere Meridionale
6725 Szeged, Hattyas sor 10.
szerk@belvedere.meridionale.hu
www.belvedere.meridionale.hu
Felelős kiadó: Dr. Szegfű László
Műszaki szerkesztő: Szuperák Attila
Nyomta: S-Paw Bt., Üllés

ISBN 978-963-9573-91-8

© Szerzők, 2012

© Belvedere Meridionale, 2012

TARTALOM

ELŐSZÓ	7
RÓNA DÁNIEL – SZABÓ ANDREA: A kutatás módszertana	15
SZABÓ ANDREA: A magyar egyetemisták és főiskolások társadalmi helyzete. . .	25
CSÖZIK RITA: Átalakult lázadás. Magyar egyetemisták és főiskolások politikai szocializációjának változása.	45
SZABÓ ANDREA – OROSS DÁNIEL: A demokratikus részvétel tendenciái a magyar egyetemisták és főiskolások körében	65
A HALLGATÓK POLITIKAI ÉRTÉKEI ÉS ORIENTÁCIÓI.	111
RÓNA DÁNIEL – SŐRÉS ANETT: A kuruc.info nemzedék. Miért népszerű a Jobbik a fiatalok között?	113
KEIL ANDRÁS: Adalékok a Critical Mass nemzedékről. Az egyetemista-főiskolás LMP szavazók jellemzése.	157
REINER ROLAND – OROSS DÁNIEL – KEIL ANDRÁS: Trendforduló: Új fejezet a Fidesz és a legfiatalabb választói korosztály kapcsolatában? . .	183
BÍRÓ NAGY ANDRÁS: Sokszínű fiatal baloldal. Az MSZP és a DK támogatói a felsőoktatásban	203
A KÖTET SZERZŐI	222
ÁBRÁK ÉS TÁBLÁZATOK JEGYZÉKE	223
TÁRGYMUTATÓ	227
ENGLISH SUMMARIES.	229

ELŐSZÓ

Minden fejlett, magát demokratikusnak tartó társadalomnak alapvető érdeke, hogy minél részletesebb és mélyebb tudással rendelkezzen a jövő generációjáról, az ifjúságról. Napjainkban azonban a szokásosnál is nagyobb figyelmet érdemel az ifjúságkutatás.

A felsőoktatás átalakítása, a gazdasági válság miatti nehezebb elhelyezkedési lehetőségek, és mindenekelőtt a növekvő kivándorlási kedv az egyik legkomolyabb társadalmi probléma. Ráadásul a kötetünkben vizsgált ifjúsági alcsoportnak, a nap-pali tagozatos egyetemi és főiskolai hallgatóknak e téren különösen fontos döntési lehetőségeik és kényszereik vannak.

Az ifjúság – hagyományosan a 15–29 éves korosztály – vizsgálatának eddiginél hangsúlyosabb relevanciáját a fiatalok politikai preferenciái is indokolják. A huszonévesek és az idősebb korosztályok pártválasztása mindig is eltért egymástól, azonban utoljára a '90-es évek elején – a Fidesz döntően 35 év alattiakból álló szavazótáborának esetében – volt példa a jelenlegihez hasonló karakteres összefüggésre: a Jobbik támogatottsága négyszer-ötször magasabb a 18–29 éves korosztályban, mint a 60 év feletiek körében. Az MSZP ennek az eredménynek szinte a pontos tükörképét mutatja, az LMP pedig szintén nagyon erősen felülreprezentált a huszonévesek körében.

A két új párt sikerének okairól is szól kötetünk egy-egy tanulmánya, nem lehet azonban szó nélkül hagyni azt a tényt sem, hogy a hagyományos pártokból és általában a politikából való kiábrándultság sokkal erősebb a hallgatók között.

Ezek a tényezők azt mutatják, hogy a fiatalság – ezen belül is az egyetemi és főiskolai polgárok – értékvilágában, politikai részvételi formáiban és nézeteiben változás várható a korábbi ifjúsági adatfelvételekhez képest, azonban ennek mértéke a kutatók előzetes várakozásait is sok tekintetben felülmúlta. A hallgatók politikai gondolkodása, attitűdje, értékvilága és politikai magatartása tehát roppant aktuális téma, amely mélyebb, akár több hullámú kutatási programon alapuló elemzést kíván.

A KUTATÁS KEZDETEI

2011 tavaszán három doktorandusz hallgató (Róna Dániel, Oross Dániel és Keil András) arról beszélgetett saját témáik megvitatása során, hogy nem állnak rendelkezésre friss adatok a legfiatalabb választók szociodemográfiai jellemzőiről, politikai viselkedéséről.

A potenciálisan rendelkezésre álló adatbázisok hiányának konstatálása után felmerült egy közös kutatás ötlete, amely mindhárom PhD-hallgató témájához fontos segítséget jelentett volna. Egy ponton összeért ugyanis a három kutatási terület: a fiatalok részvételét kutató Oross Dániel, a Jobbik megerősödésének okait vizsgáló Róna Dániel és az LMP parlamentbe jutását magyarázni igyekvő Keil András témájának egyaránt meghatározó eleme volt a fiatalok politikai viselkedése.

A kutatás tehát akkor lehetett közös, ha A) elsősorban 18–30 év közötti fiatalokat vizsgál, és B) mindhárom doktori kutatást képes segíteni.

A fenti alapelveknek megfelelően körvonalazódni látszott az együttműködés, amely élvezte egyfelől a Budapesti Corvinus Egyetem Politikatudományi Doktori Iskolájának támogatását, másfelől azonban súlyos problémákkal kellett szembe néznie.

A szakmai és menedzsmentbeli problémák megoldására a három hallgató külső segítséget kért. Az ifjúságkutatás területén nagy tapasztalattal rendelkező Szabó Andreát (tudományos munkatárs, MTA TK PTI) kereste fel a három doktorandusz. A kutatói csapat Szabó Andreával kiegészülve megalakította az *Aktív Fiatalok Magyarországon* Kutatócsoportot (AFM), amelynek célja az volt, hogy egy sikeres, a PhD-hallgatók számára is jól hasznosítható szociológiai vizsgálatot bonyolítson le.

A közös szakmai beszélgetések során ugyanakkor hamar kiderült, hogy a rendelkezésre álló eszközökkel nem lehet az egész magyar ifjúság politikai magatartását megvizsgálni, ezért a témát szűkíteni kellett. A kutatócsoport úgy döntött, hogy az ifjúság egy szűkebb, de politikai értelemben fontos szegmensét, a nappali tagozatos főiskolásokot és egyetemistákat választja ki a vizsgálathoz. Az volt ugyanis az előzetes feltételezés, hogy az egyetemi és főiskolai hallgatók egyrészt viszonylag könnyen elérhetők az internet segítségével, másfelől pedig olyan speciális ifjúsági alrétetet képeznek, amelyek mintául szolgálnak az egész fiatalság számára.

A kutatás számára rendelkezésre álló szűkös erőforrások módszertani innovációt követeltek. A vizsgálat ugyanis hólabda módszerrel készült online felvételeken alapszik,¹ amelyet felfoghatunk egyfajta módszertani kísérletnek is. A kísérlet eredménye ugyanis arra ad választ, hogy valóban el lehet-e érni a magyarországi nappali tagozatos hallgatókat online módszerrel, vagy továbbra is csak a hagyományos telefonos, illetve személyes megkeresések alkalmasak az ifjúság különböző csoportjainak eléréséhez. A szűkös erőforrások egyben azt is megkövetelték, hogy minden szereplő, beleértve a kutatókhoz kapcsolódó egyetemistákat is, önkéntes munkájukkal járuljanak hozzá a vizsgálat sikeres lebonyolításához.

Az *Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012* című empirikus társadalomtudományi kutatás előkészületi munkálatai 2011 szeptemberében kezdődtek, az online adatfelvételre 2011. december és 2012. január között, míg a személyes mintakiegészítésre 2012 februárjában került sor. A kész, súlyozott adatfájl 2012. március közepére készült el. A kutatócsoport fontos célnak tekintette az adatok nyilvánosságát, ezért a

¹ Az adatfelvétel technikai hátteréről és metodológiájáról részletesen lásd Szabó Andrea és Róna Dániel e témában közölt írását.

honlapján (www.aktivfiatalok.hu) és más médiafelületeken is közölte legfontosabb eredményeit.

A KÖTET TANULMÁNYAI

Az alábbi tanulmánykötet a jórészt online módszerrel megkapott vizsgálati eredmények elemzését tartalmazza.

A tanulmányok szerzői a kutatócsoport tagjai, illetve az általuk felkért fiatal kutatók, doktorandusz és egyetemi hallgatók. A kutatócsoportnak ugyanis határozott célja volt, hogy a vizsgálat „hallgató központú” legyen, azaz hallgatókról szóljon, hallgatók készítsék, hallgatók dolgozzák fel az adatokat és hallgatók írják a tanulmányokat is. A tanulmánykötetben közölt nyolc tanulmány – egy kivételével – doktorandusz illetve mesterszakos hallgatók írása.

Az első fejezet az általánosabb, értelmezési keretet adó bevezető tanulmányokat tartalmazza.

Szabó Andrea és Róna Dániel – Árgyellán Edina közreműködésével – készített tanulmánya a kutatás módszertani háttérét és PR-ját világítja meg. A vizsgálat 1700 fős mintán készült, amely reprezentatív a nappali tagozatos hallgatókra nézve az intézmény típusa, intézmény jellege, intézmény regionális megoszlása valamint nemek szerint. A minta továbbá reprezentatív az egyes intézményeken belüli férfi/nő megoszlásra is.

A kötet egyetlen, nem hallgatók által készített tanulmánya Szabó Andrea írása a felsőoktatásba bekerült hallgatók társadalmi, szociológiai háttéréről, a tőkefajták birtoklásáról és a tőkefajták szerepéről. A munka szerves folytatása több, a szerző által korábban e témában készített tanulmányának. A tanulmány plasztikusan mutatja be, hogy milyen szoros kapcsolat figyelhető meg az anyagi és kulturális tőke birtoklása között. Szabó Andrea fő állítása, hogy a felsőoktatásba került fiatalok sajátos, szelektált rétege az ifjúságnak. Az alapfokú és a középfokú oktatási rendszert követően a felsőoktatás is szelektál. A szerző tanulmányában bemutatja, hogy az egyenlőtlenségi dimenziókon belül a lakhely típusának, azaz a regionális egyenlőtlenségeknek továbbra meghatározó szerepe van.

Csőzik Rita elméleti munkája a politikai szocializációs mechanizmusokat elemzi. A Kádár-korszak kettős szocializációjából indul ki, majd a demokratikus viszonyok szocializációjának változásait mutatja be. Külön-külön elemzi az egyes szocializációs ágensek, a család, az iskola, a kortárscsoportok, a tömegmédia változásait és felhívja a figyelmet ezen ágensek torzulásaira. A tanulmányban – Szabó Andrea és Kern Tamás közös írására, illetve Szalai Erzsébet munkájára hivatkozva – Csőzik Rita felveti, hogy talán elég idő telt el a rendszertranszformáció óta ahhoz, hogy felnövekedjen egy új, mannheimi értelemben vett politikai generáció. Ez a gondolat, illetve ennek a hipotézisnek az empirikus tesztelése egyébként végig kí-

séri az egész kötetet. A kötet talán legfontosabb kérdése ugyanis, hogy van-e esély egy demokratikusan gondolkodó új politikai generáció, és ebből következően egy új politikai elit kialakulására Magyarországon? A könyv különböző tanulmányai-ból egyébként az derül ki, hogy nemcsak a politika és a kormányzás működésével elégedetlenek a hallgatók: a demokráciát, mint politikai rendszert is sokkal szkeptikusabban ítélik meg, és e téren jelentős negatív irányú elmozdulás tapasztalható a 2008-as legutóbbi nagymintás ifjúságkutatás főiskolás, egyetemi almintájának eredményeihez képest. Ugyanakkor az online és a nem-hagyományos, aktív részvételi formák térhódítása, és a választási részvétellel való pozitív kapcsolata örömteli fejlemény. Ez utóbbi témát dolgozza fel Szabó Andrea és Oross Dániel tanulmánya. Az írás részletesen vizsgálja a különböző demokratikus részvételi formák megjelenését a hallgatók körében. Szabó és Oross három fő formát különböztet meg: a választási, a direkt demokratikus és az online részvételt. Legfontosabb kérdésük az, hogy az online részvétel értelmezhető-e a két „hagyományos”, „bevett” részvételi forma alternatívájának, vagyis az online részvétel meghozza-e a részvétel demokratizmusát?

A kötet második fejezete, *A hallgatók politikai értékei és orientációi*, érdekes adalékokkal járul hozzá ahhoz a kérdéshez, hogy egyrészt demokratikusan gondolkodnak-e a demokráciában felnőtt magyar hallgatók, másrészt valóban kirajzolódni látszanak-e egy új politikai generáció és ebből következően egy új politikai elit körvonalai. Az első tanulmány, Róna Dániel és Sörös Anett írása, a kuruc.info nemzedékről szól. Róna és Sörös öt hipotézist (radikális értékpreferenciák, elitellenesség, gazdasági válság, internethasználat és a szubkultúra) fogalmaz meg a Jobbik előretörésének magyarázatául. Az egyes feltételezéseket aszerint vizsgálják, hogy mennyiben magyarázzák (1) miért lesz az egyik fiatalból jobbikos, míg a másiktól nem, (2) miért magasabb a Jobbik támogatottsága a harminc év alattiak körében, (3) miért kiemelkedően magas a 18–21 évesek között és végül (4) miért 2008 után indult emelkedésnek a párt. A kvantitatív és kvalitatív vizsgálati módszereken alapuló elemzés arra a következtetésre jut, hogy a generációs alapú tevékenységek – zenekarok, fesztiválok, ifjúsági szervezetek, internetes fórumok látogatása – keltik fel a legtöbb fiatal érdeklődését a Jobbik iránt.

Ha létezik a rendszertranszformációnak politikai generációja, és a politikai generáció kitermelte a saját politikai elitjét (elitjeit), akkor kétségtelenül a Jobbik mellett az LMP a másik olyan erő, amely a „lehet más a politika” jelszavával kísérletet tesz a generáció megszervezésére. Keil András tanulmányában azt mutatja be, hogy a magyar egyetemi és főiskolai hallgatók hogyan látják az LMP-t.

Az írás a generálisan jellemző tendenciák számbavétele után a következő kérdésekre keresi a választ: létezik-e a Szabó Andrea és Kern Tamás által egy korábbi írásukban „Critical Mass nemzedéknek” elnevezett csoport, amely érdeklődik a közügyek iránt és kevésbé jellemzi szélsőséges gondolkodás. A kérdésre Keil úgy válaszol, hogy kétségtelenül van a hallgatóknak egy átlagosnál jobban érdeklődő,

demokratikus elköteleződésében megkérdőjelezhetetlen csoportja, akiket leginkább az LMP (kisebb részt a DK) szervez meg.

Vizsgálatunk egyik meglepetése – és a médiareprezentáció során leginkább citált eredménye –, hogy a magyar nappali tagozatos egyetemisták és főiskolások között a Fidesz elveszítette primátusát. Az egykor generációs indíttatású párt a 2011. decemberi – 2012. januári adatfelvétel során harmadik helyen állt a támogatottsági ranglistán.

Reiner Roland, Oross Dániel és Keil András közös írásában az okokra keresi a választ. Azt vizsgálják, hogy trendfordulónak tekinthetőek-e ezek az adatok, valóban arról van-e szó, hogy a Fidesz – elveszítve fiatalos arculatát – már nem képes ezt a korosztályt érdemben megszólítani, mert maga is az „establishment” részévé vált.² Állításuk szerint a késő kádári nemzedéket képviselő Fideszt mára a nyomában lépdelő nemzedéktől legalább annyi választja el, mint az előtte járóktól. Jellemző, hogy a fideszes fiatalok maguk is mintha több tekintetben különböznenek társaiktól: elmaradnak a többi párt szavazóitól az internetes aktivitásban, ugyanakkor legfontosabb vonásuk az egyházián vallásos identitás felvállalása és ebből következően a többi hallgatóhoz képest a sokkal erőteljesebb civil aktivitás, civil szerepvállalás.

Már az 1990-es (!) választásokat követően arról beszéltek a korabeli elemzők, hogy az egyetlen parlamentbe került baloldali párt, a Magyar Szocialista Párt elsősorban az idősebb (városi) szavazók szerveződése, és azóta is tartja magát az a választásszociológiai sztereotípia, miszerint az MSZP a „nyugdíjasok pártja”. Kétségtelen, hogy a 2000–2008 között három hullámot megélt *Ifjúság*-kutatássorozat a sokáig monopol helyzetben lévő baloldali erő egyre kisebb támogatottságát mutatta a 15–29 évesek körében (SZABÓ A.–KERN, 2011). A 2010-es választásokat követően többen nyilvánosan is felvetették a szocialisták marginalizálódásának lehetőségét, és azt, hogy különösen a Demokratikus Koalíció kiválása után a párt nem tudja stabilizálni szavazóbázisát. Nyilvánvaló, hogy az MSZP – és természetesen a másik parlamentben lévő baloldali párt a DK – fennmaradásának egyik legfontosabb feltétele, hogy utat találjon a fiatal generációkhoz, hosszú távon megalapozza támogatottságát az ifjúság körében. Bíró Nagy András baloldali fiatalokról szóló tanulmánya egyértelművé teszi, hogy az MSZP és a DK egyetemista, főiskolás támogatói két külön világot képviselnek. Bíró úgy véli, hogy az MSZP jelenlegi szavazói jóval közelebb állnak a centrumhoz és az átlag magyar fiatal értékvilágához, mint a liberálisabb DK és LMP. Eredményei szerint társadalmi háttérüket, közéleti aktivitásukat és értékrendjüket tekintve több köti össze az LMP és a DK választóit, mint a nemrég még egy pártot támogató MSZP-s és DK-s fiatalokat.

Kutatásunk eredményei a demokratikus képviselet, a politikai rendszer stabilitá-

² Egy a Duna Televízió számára a 2010-es választások éjszakájára készített adatfelvétel eredményei szerint a Fidesz–KDNP-nek voltak a második legidősebb átlag életkorú szavazói (52,3 év). A legidősebb szavazókkal egyébként az MSZP rendelkezett (60 év). Forrás: Századvég szíves közlése alapján.

sa szempontjából sem elhanyagolható szempontokat tárnak fel, melyek alaposabb ismerete nélkül a problémák nem orvosolhatóak. A tanulmánykötet egyes írásai alátámasztják azt a hipotézist, amely szerint a demokráciából való kiábrándulás szoros összefüggésben áll az iskolai, családi szocializáció defektjeivel, azzal, hogy a fiatalok nem sajátíthatják el a legalapvetőbb demokratikus ismereteket és politikai részvételi mintákat.

Orit Ichilov izraeli szociológus 1990-ben megjelent írásában vetette fel, hogy az a tény, mely szerint demokratikus viszonyok között nőnek fel az egyes generációk még nem garantálja, hogy ezen generációk között a demokratikus politikai kultúra újratermelődése fog végbemenni (ICHILOV 1990). Állítása szerint a demokratikus rendszerekben a politikai szocializáció legfontosabb feladata, hogy felkészítse a társadalom tagjait az állampolgári szerepvállalásra. Úgy véljük, az Ichilov által felvetett hipotézis aktuális abban az országban, ahol az egyetemisták és főiskolások egyharmada úgy véli, hogy „bizonyos körülmények között egy diktatúra jobb, mint egy demokratikus politikai rendszer”, illetve ahol a kérdésre választ adó fiatalok közel nyolctizede „egyáltalán nem” vagy „nem elégedett” a demokrácia napi működésével, vagy ahol a fiatalok mintegy harmada nyíltan rasszista nézeteket vall. Reméljük, hogy az általunk bemutatott diagnózis hozzájárul ahhoz, hogy az ifjúsággal foglalkozó állami és önkormányzati vezetők, oktatáspolitikusok, illetve más szakemberek megtalálják a megfelelő terápiát.

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

Ezúton szeretnénk megköszönni a Budapesti Corvinus Egyetem Politikatudományi Doktori Iskolájának, hogy kötetünk megjelenését támogatta.

Köszönjük a Belvedere Meridionale Kiadónak, hogy a kötet szerkesztési munkálataiban, a kiadás intézményes háttérének biztosításában segítségünkre voltak.

Köszönettel tartozunk a Nemzeti Erőforrás Minisztérium, Statisztikai Osztály oktatásért felelős statisztikai referensének, Csécsiné Máriás Emőkének, aki a minta reprezentativitásának biztosításához nélkülözhetetlen információkkal segítette munkánkat. Köszönjük Beck Lászlónak, a Medián Közvélemény és Piackutató Zrt. kutatási igazgatójának a kutatás során felvett adatok súlyozásában nyújtott segítségét, és köszönettel tartozunk neki azokért az adatokért is, amelyeket a szerzők tanulmányírásuk során felhasználtak.

Szeretnénk köszönetet mondani az Eötvös Loránd Tudományegyetem tehetséges és lelkes hallgatóinak, akik a kutatócsoport részeként időt és fáradságot nem kímélve fél éven keresztül segítségünkre voltak a kutatás operatív feladatainak elvégzésében, az online kérdőívek kiküldésében és a kérdőívek személyes lekérdezésében: Árgyellán Edinának, Csete Imrének, Gemeiner Brigittának, Gerlachfalvy Rékának, Ilyés Virágnak, Ócsai Norbertnek, Páli Zoltánnak, Szögi Eszternek, Tóth Zoltán Balázsnak és Vancsó Annának.

Külön köszönettel tartozunk Árgyellán Edinának, aki az online kérdőíves kutatás hallgatókhoz való eljuttatásában segítségünkre volt, valamint Bencz Lajos informatikusnak, aki az online adatfelvétel technikai feltételeinek kidolgozásában közreműködött.

Azoknak a kutatóknak, akik tanácsaikkal, észrevételeikkel segítették munkánkat, így az MTA TK PTI Politikai Viselkedés Osztály munkatársainak, külön köszönve Szabó Gabriella, Papp Zsófia, Róbert Péter, Kiss Balázs és Csizmadia Ervin észrevételeit. Külön köszönjük Tardos Róbertnek, hogy a kutatás megfogalmazása óta segítő útmutatással egyengette munkánkat. Köszönettel tartozunk továbbá Tóth Csabának a kötet egyes tanulmányaihoz fűzött észrevételeiért.

És persze családjainknak, szeretteinknek, hogy a kutatás egyes, szabadidő terhére történő időszakában nélkülöztek bennünket.

Budapest, 2012. szeptember 30.

Keil András, Oross Dániel, Róna Dániel
Szabó Andrea

IRODALOM

- ICHILOV, ORIT (1990) (ed): *Political Socialization, Citizenship Education, and Democracy*. New York and London, Teachers College, Columbia University.
- MANNHEIM KÁROLY (2000): A nemzedékek problémája In: *Tudásszociológiai tanulmányok*. Budapest, Osiris Kiadó.
- SZABÓ ANDREA – KERN TAMÁS (2011): *A magyar fiatalok politikai aktivitása*. In: Bauer Béla – Szabó Andrea (szerk.): *Arctalan (?) nemzedék*. Budapest, Nemzeti Ifjúságkutató Intézet.
- SZALAI ERZSÉBET (2011): *Koordinátákon kívül. Fiatal felnőttek a mai Magyarországon*. Budapest, Új Mandátum Könyvkiadó.

Róna Dániel – Szabó Andrea

A KUTATÁS MÓDSZERTANA¹

A MINTAVÉTEL METODOLÓGIÁJA

Az *Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012* (továbbiakban *Aktív Fiatalok 2012*) kutatás dominánsan online metodológiával készített vizsgálat a főiskolások és egyetemisták körében. A vizsgálat a Magyarországon tanuló nappali tagozatos hallgatókat, ezen belül is az alapképzéses, a mester szakos, a doktori képzéses, az osztatlan, valamint az egyetemi-főiskolai képzésre járókat reprezentálja.

A vizsgálat 2011. december 1-jén indult, kvázi hólabda módszerrel. A hólabda elindítása egy időben történt:

1. 15 gépről került kiküldésre közel 100 privát email címre egy felkérő levél az online kérdőív kitöltésére (www.aktivfiatalok.hu/kerdoiv);
2. minden magyarországi felsőoktatási intézmény Facebook profiljának üzemeltője egy felkérést kapott a kérdőív terjesztésére, továbbá
3. megjelent egy felhívás az *Aktív Fiatalok 2012* csoport saját Facebook profilján és internetes oldalán is. A Facebook profil több mint 15 – egyébként magas látogatottságú – másik profilon keresztül került megosztásra.

A felkérő levél egyben kérést is tartalmazott, amelyben azt kértük a kitöltőktől, hogy legyenek aktívak, és ők maguk is küldjék tovább a felkérést (kvázi hólabda).

A vizsgálat első szakaszában, 2012. január 3-ig 1130 hitelesített, azaz email címmel ellátott és 1043 nem hitelesített, tehát email cím nélküli kitöltött kérdőív érkezett, amelyek összetétele azonban erősen eltért a magyarországi felsőoktatási hallgatók valós szociológiai megoszlásától. A kutatócsoport ezért úgy döntött, hogy 2012 januárjában egy újabb hullámot indít, immár célzottan csak azon intézmények irányába, ahol kevés kérdőívet töltöttek ki, illetve amelyekben a szükségeshez képest teljesen eltérő összetételű válaszolói kört regisztráltunk. A mintavételünk alapja ily módon a felsőoktatási intézmény, illetve az abban hallgató főiskolás, egyetemista volt.

A második, 2012. januári hullám során 147 hitelesített és 199 nem hitelesített kérdőív kitöltésére került sor. A rendelkezésre álló, összesen 2519 kérdőív legfontosabb adatai (kitöltő intézménye, neme, képzési területe) még mindég nem tudták statisztikailag releváns módon reprezentálni a magyarországi nappali tagozatos fő-

¹ A kutatás marketingjét bemutató alfejezet Árgyellán Edina egyetemi hallgató írása alapján készült.

iskolásokat és egyetemistákat. Annak ellenére sem – és ez teljesen unikálissá teszi a vizsgálatot –, hogy lényegében minden hazai felsőoktatási intézményből érkezett kérdőív. A mintában túltreprzentáltak voltak a budapesti egyetemek, valamint a vidéki nagy tudományegyetemek társadalomtudományi nappali tagozatos hallgatói. A kutatásunk egyik nem titkolt célja éppen az volt, hogy választ kapjunk azon alapvető módszertani problémára, hogy lehet-e Magyarországon, a XXI. században online metodológiával – előzetes emailcímlista nélkül – reprezentatív vizsgálatot készíteni? A kérdésre tapasztalataink szerint – a saját erőforrásaink felhasználása mellett – nemleges a válasz. Pusztán az online metodológia nem elégséges, valamilyen pótlólagos, kiegészítő „hagyományos” mintavételi eljárásra van szükség.

A megfelelő reprezentativitás érdekében 255 fős face to face kérdőív kitöltésére volt szükség (2012. február folyamán) az alábbi felsőoktatási intézmények körében (a terepmunkát a kutatói team tagjai, illetve a hozzájuk csatlakozó egyetemisták végezték).

1. táblázat. A személyes mintakiegészítés intézményi megoszlása

Intézmény elnevezése	interjúk száma (fő)
Széchenyi István Egyetem	19
Pécsi Tudományegyetem	59
Pannon Egyetem	34
Nyugat-magyarországi Egyetem	26
Miskolci Egyetem	12
Semmelweis Egyetem	19
Nyíregyházi Főiskola	6
Eszterházy Károly Főiskola	16
Budapesti Gazdasági Főiskola	29
EDUTUS Főiskola	10
Kodolányi János Főiskola	4
Gábor Dénes Főiskola	4
Dunaújvárosi Főiskola	14
Általános Vállalkozói Főiskola	3
Összesen	255

A mintakiegészítéssel előállított, összességében 1700 főiskolai és egyetemi hallgatót tartalmazó adatfile-t (1445 fő online metodológiával és 255 fő személyesen) összevetettük a *Felsőoktatási Statisztikai Kézikönyv, 2011*² információival, és há-

² *Felsőoktatási Statisztikai Kézikönyv, 2011* Budapest, Nemzeti Erőforrás Minisztérium. http://www.kormany.hu/download/9/87/60000/K%C3%A9zik%C3%B6nyv_2011.pdf. Utolsó letöltés: 2012. január 30.

rom szempont alapján súlyoztuk. Ezek a szempontok a következők voltak: az intézmény súlya a felsőoktatáson belül, a hallgatók nemi megoszlása, valamint a képzés szintje (pl. BA, MA, stb.).³ A súlyozott minta reprezentatív a következő szempontok szerint:

- Az intézmény súlya a felsőoktatáson belül;
- Az intézmény regionális megoszlása;
- Az intézmény típusa (magán, állami, egyházi);
- A kérdezett neme;
- A kérdezett képzési szintje (főiskola-egyetemi, BA, MA, osztatlan, PhD).

2. táblázat. A minta megoszlása képzési szint szerint

	fiskolai, egyetemi	BA	MA	osztatlan	PhD
Elvárt	15,40	65,48	6,83	10,18	2,11
A minta megoszlása	15,20	66,02	6,96	9,64	2,17

3. táblázat. A minta megoszlása nemek szerint

	nők aránya
Elvárt	51,66
A minta megoszlása	51,45

Mivel a hallgatók nemek szerinti összetétele egyetemenként nagyon eltérő, ezért egy úgynevezett kétdimenziós súlyt is alkalmaztunk, ami biztosította azt, hogy minden egyes egyetemen és főiskolán megfeleljen a férfiak és a nők aránya az adott intézmény teljes hallgatói sokaságának.

Az 1700 fős minta hibahatára $\pm 2,4$ százalékpont, a részsokaságok vizsgálata során azonban ennél valamivel nagyobb is lehet a hibahatár.

A minta reprezentativitásának legnagyobb – ám nem számszerűsíthető – korlátja, hogy a kitöltés már eleve feltételez bizonyos szintű hallgatói aktivitást. Nem is elsősorban az internetes aktivitásra gondolunk – hiszen az már szinte mindenkre jellemző, aki részt vesz a felsőoktatásban –, hanem egy fokozott politikai-közeleti érdeklődésre, ugyanis a hirdetéseinkből nyilvánvalóan kiderült, hogy a kérdőív erről szól.⁴ Az online kitöltés második hulláma és a személyes

³ Az eredeti adatokból kiszűrtük a szakirányú továbbképzésre és a felsőfokú szakképzésre járókat.

⁴ Minden kérdőív a következő szöveggel indult:

Kedves Kitöltő!

Az 'Aktív Fiatalok' nevű kutatócsoport a Budapesti Corvinus Egyetem és az ELTE ÁJK

mintakiegészítésünk némileg tompította ezt a hatást, hiszen ezekben éppen azokra az intézmények hallgatóira fókuszáltunk, akik alacsony aktivitást mutattak. Azonban ezzel együtt is a mintánkban óhatatlanul felülreprezentáltak lettek a politikai affinitást mutató hallgatók (10 honlap látogatóból körülbelül kettő töltötte ki hitelesített vagy nem hitelesített módon a kérdőívet.) *Ugyanakkor ennek a rétegnek a felülbecslése minden közvélemény-kutatásra jellemző.* A személyes megkeresésnél ma már csak minden második-harmadik válaszadó áll a kérdezőbiztos rendelkezésére, a telefonos kutatásoknál pedig csak minden ötödik-tizedik (ANGELUSZ – TARDOS 2009). Ezek a kutatások is ugyanúgy alulbecslik a válaszadástól elzárkózó állampolgárokat, akikből a politika érdektelenséget vagy éppen ellenérzést vált ki.

NÉHÁNY SZÓ AZ AKTÍV FIATALOK KUTATÁS MARKETINGSTRATÉGIÁJÁRÓL⁵

Hogy lehet elérni másfél ezer főiskolást és egyetemistát, majd rávenni arra, hogy kitöltsenek egy elég hosszú kérdőívet a félévi vizsgaidőszakot megelőző periódusban vagy éppen a vizsgaidőszak közepén? Hol érhetjük el a legtöbb fiataalt ma? Hol találunk közös pontot egy vidéken élő földrajz szakos és egy fővárosi művészettudományi képzés hallgatója között?

A válasz három szóban rejlik: marketing, kreativitás, figyelemfelkeltés. Kifejezések, amelyek gyakori előfordulásuk miatt mára ugyan veszítettek erejükből, mégis korunk meghatározó pillérei. Hiszen honnan informálódnak az emberek a XXI. században? Az akarva- akaratlanul szembeötlő óriásplakátok, a fülbemászó szlogenek, az ismerősen csengő reklámok dallama, az online felbukkanó hirdetések, az utcán kezünkbe nyomott szórólapok célja ugyanaz: tájékoztatás és meggyőzés. Felmérésünk kezdetén e hétköznapi tények biztosították a kommunikációs stratégiánk alapját.

Az *Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012* kutatás célja, hogy képet kaphassunk a hazai felsőoktatási intézményekbe járó fiatalok társadalmi körülményeiről, tájékozottságáról, a közülethez valamint az államhoz fűződő viszonyáról, illetve médiafogyasztási szokásairól. A feladat az volt, hogy minél több, a célcsoportba tartozó fiataalt elérjünk, beleértve a vidéki, valamint a kislétszámú intézményeket is.

Politikatudományi Intézet hallgatóiból és fiatal oktatóiból áll. 2011-ben egy átfogó kutatást végzünk, aminek célja az egyetemisták és főiskolások társadalmi részvételének, médiahasználatának és attitűdjeinek feltérképezése.

Kérdőívünk kitöltésével nagyon sokat segítesz abban, hogy megismerhessük a fiatalok véleményét, ráadásul komoly sörjuttalomban is részesülhetsz! A kérdőív természetesen név nélküli, a válaszaidat bizalmasan kezeljük.

⁵ Az alfejezet szerzője Árgyellán Edina.

Az összetett cél többoldalú, ugyanakkor egyszerű eszközt kívánt, így stratégiánk a marketingmixben szereplő „4P-t” vette alapul, amely tulajdonképpen a „gyártó” érdekeit tartja szem előtt. Mivel célcsoportunk igen összetett jellegű, valamint igényeiket, elvárásait, érdeklődési körüket csupán néhány közös pont alapján, nagy vonalakban tudtuk meghatározni, elsősorban a kutatócsoport érdekeit kellett figyelembe venni. Mindehhez egy úgynevezett „ferdített 4P” stratégiát alkalmaztunk, amely a piacra dobott terméket – esetünkben a kérdőívet – hivatott eljuttatni a „fogyasztóhoz”, minél több kitöltést generálva ezzel.

A „FERDÍTETT” 4P

A marketingmixben szerelő 4P rendszerint a fogyasztó elvárásainak kielégítéséhez szükséges, egymással összefüggő tényezőket foglal magában, melyek általában a piacra dobott termékek esetében használatosak. Így beszélhetünk a jellemzők meghatározásáról (*Product*), az árképzésről (*Price*), az értékesítési csatornák behatárolásáról (*Place*), valamint a hatékony kommunikációs stratégia kidolgozásáról (*Promotion*).

A termék lehet termelési folyamat során keletkező produktum, ugyanakkor e körbe sorolandók bizonyos szolgáltatások, valamint kreativitás által létrejött ötletek is. Esetünkben a cél az volt, hogy a felsőoktatásban tanulók minél szélesebb köre kitöltse a kérdőívet.

Kutatásunk kapcsán nem beszélhetünk tényleges pénzmennyiségről, amelyért az áru megvehető, így egy tulajdonképpeni „ferdített marketingmixet” használtunk. A kérdőív kitöltője az idejével „fizetett”, az elérendő cél pedig az volt, hogy meggyőzzük a potenciális jelölteket a kérdések megválaszolásáról. A disztribúcióra szolgáló csatornák között számos különböző reklámfelületet vettünk igénybe. A Reklámetikai Kódex megfogalmazása szerint a reklám olyan gazdasági tájékoztatás, amely szolgáltatások igénybevételére hívja fel a fogyasztó figyelmet, illetve őt befolyásolni kívánja.

Az *Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012* kutatás kérdőívéről a fiatalokat alapvetően három féle platformon tájékoztattuk. A legfőbb csatorna az egyik leglátogatottabb közösségi oldal, a Facebook felülete volt. Emellett kisvideóval, valamint az intézményekben elhelyezett plakátokkal is népszerűsítettük a felhívásunkat. A közösségi oldalon közzétett tartalmak célja a figyelemfelkeltés volt. A sejtelmes, kétértelmű kiírások még a tényleges munka megkezdése előtt kíváncsiságot és pozitív várakozást váltottak ki a felületet kedvelők között, amely a kérdőív aktívvá válása utáni néhány órában a számokban is megmutatkozott.

4. táblázat. „Ferdített marketingmix” – 4P az Aktív Fiatalok 2012 kutatásban

4P	Leírás
Product	Maga a termék: a kérdőív.
Price	Ebben az esetben a kitöltő az idejével fizet, így arról kell meggyőznünk, hogy mindez „megéri az árát.”
Place	A fiatalok elérése. Helyszínek, felületek, platformok keresése a leghatékonyabb és leggyorsabb módon.
Promotion	Az értékesítési csatornák meghatározásával szorosan összefügg a hatékony kommunikációs stratégia kidolgozása. Fontos a kommunikáció irányultsága, illetve az egyéni, egyedi arculat kialakítása.

Stratégiánk fontos pillére volt egy nyereséjnyjáték, amelyre a kommunikációnk nagy részét építettük. Kifejezetten fontos ez a „Price” szempontjából, hiszen a kitöltőt ez motiválhatja a ránk szánt időért cserébe. A díjak meghatározásánál azon túl, hogy figyelembe kellett venni a célcsoport igényeit, a „hihetőség” is lényeges tényező volt, ezért döntöttünk az alapvetően nem drága, de nagyobb mennyiségű sör, valamint csokoládé mellett.

Mivel az online felület volt a legfőbb kommunikációs bázisunk, végig nyomon követhető volt, hányan találtak ránk ilyen módon. A felhívás időtartama alatt csak a Facebook oldalon több mint 10.000 felhasználó nézte meg a gyakran frissülő bejegyzéseinket.⁶

Mindemellett további létfontosságú szempont volt a kérdőívkitöltők figyelmének fenntartása is, hiszen félig megválaszolt kérdéssorokból nem lehet dolgozni. Ezért a fiatalos dizájn mellett beépítettünk a kérdésparkba olyan kevésbé komoly, szórakoztató kérdéseket is, amelyek fenntarthaták a figyelmet.

ADALÉKOK A HALLGATÓK ONLINE ÉRINTETTSÉGÉRŐL

Az általunk vizsgált nemzedéket a tudomány valamint a közbeszéd számos különböző jelzővel illette, így használatosak – többek között – a digitális bennszülött vagy a net-, Facebook- és IT-generáció kifejezések. Ságvári Bence az *Arctalan* (?) *nemzedék* című tanulmánykötetben az internetezésben élen járókat „Digitális elit-nek, a még mindig számottevő időt a számítógép előtt töltőket „Digitális középosztály”-nak nevezi (SÁGVÁRI 2011). Az *Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012* vizsgálat adatai szerint a magyar egyetemisták és főiskolások többsége ehhez a két csoporthoz tartozik: a hallgatók fele az online médiából – hírportálokból és közösségi oldalakból – tájékozódik, hírműsorokat csak minden negyedük néz

⁶ A felmérés eredményeinek összesítésekor kiderült, hogy a kitöltők 75 százaléka naponta többször is használja a Facebook-ot, ami számukra szintén pozitív visszacsatolás.

napi szinten a televízióban. Még plasztikusabbak azok az adatok, melyek szerint 90 százalékuk naponta Facebook-ozik: ezen belül háromnegyedük naponta többször, 16 százalékuk naponta egyszer használja ezt az online közösségi médiafelületet. Persze különbségek az egyetemista, főiskolás rétegen belül is kimutathatók: A legfiatalabbak, azaz alapképzésben résztvevők 79 százaléka, a mesterképzésre járók 75 százaléka naponta többször is használja Facebook-ot. Viszont a legmagasabb képzettségi szintre járók, ezzel együtt a legidősebbek, a PhD-hallgatók „már csak” 56 százaléka nézi meg naponta többször a profilját, és itt a legnagyobb azoknak az aránya is, akik soha nem használják a felületet. Van ugyan némi különbség a képzési terület, az intézményeket tekintve is (de alig találunk olyan képzési területet, vagy intézményt, ahol 60 százalék alá csökken a naponta többször Facebook-ozók aránya), összességében mégis azt kell megállapítanunk, hogy az a marketingstratégiánk, amely szerint a kutatás hírverését elsősorban a Facebook-ra kell alapozni, kifejezetten hatékonynak és sikeresnek bizonyult.

ADALÉKOK A MEGBÍZHATÓSÁGAHOZ ÉS ÉRVÉNYESSÉGÉHEZ

Az online minta megbízhatóságának és érvényességének (MARIÁN 2012)⁷ nem pusztán az a próbája, hogy a pártpreferencia-kérdésre milyen megoszlások jöttek ki, azonban tájékoztató jelleggel összehasonlítottuk a saját adatfelvételünket a *Republikon Intézet* által rendelkezésünkre bocsátott adatokkal.⁸ A 3000 fős, országosan reprezentatív, személyes interjúkkal készült kutatás adatfelvételét az Ipsos végezte 2012 februárjában.

A nagy elemszám lehetővé tette, hogy az adatbázisból kiemeljük a tanulókat és ezzel a részmintával (N=102)⁹ hasonlítsuk össze a saját mintánkat (N=1700).

⁷ Marián Béla *Campus-lét a Debreceni Egyetemen* című kutatás eredményeit elemezve az online kérdőíves vizsgálatok érvényességével kapcsolatban a következőket írja: „... csak korlátozottan tekinthetjük reprezentatívnak a felmérést, hiszen az online kutatásoknál **elkerülhetetlen torzító tényező az, hogy a mintába kerülés valószínűségére erősen hat a válaszadók nyitottsága, motiváltsága a kutatásban való részvételre**, ami a célpopuláció különböző rétegeiben erősen eltérő lehet. Ezzel együtt joggal feltételezhetjük, hogy a mintából nem maradt ki egyetlen jelentősebb véleménycsoport sem, és a kutatás során feltárt véleményyszerkezetek érvényesek a teljes célpopulációra. (kiemelés tőlünk).” (MARIÁN 2012).

⁸ Köszönetet mondunk a Republikon Intézet szíves közreműködéséért.

⁹ Itt jegyezzük meg, hogy a 3000 fős minta 102 fős almintájának hibahatára messze meghaladja a $\pm 3,2$ százalékot.

5. táblázat. Pártpreferenciák az összes megkérdezett körében az Aktív Fiatalok 2012 kutatásában és a Republikon Intézet felmérésében szereplő főiskolások, egyetemisták illetve tanulók körében (százalékos megoszlás)

pártok	Aktív Fiatalok 2012 2011. december–2012. február	Republikon 2012. február	Különbség (Aktív – Republikon)
Fidesz	14,6	18,0	-3,4
MSZP	4,5	5,6	-1,1
Jobbik	19,3	19,7	-0,4
LMP	17,7	7,3	+10,4
DK	2,9	1,7	+1,2
Egyéb	1,3	4,5	-3,2
NT/NV	39,6	43,3	-3,7

Látható, hogy a saját – túlnyomórészt online – adatfelvételünk pártpreferenciaadatai csak kis mértékben térnek el a Republikon eredményeitől, három kivételtől eltekintve. Az MSZP-t, a Jobbikot és a DK-t másfél százalékponton belüli különbséggel ugyanarra a szintre becsülte a két felmérés. 3 és 4 százalékpont közötti különbség a Fidesz és a pártoktól távolságot tartók, míg ennél jelentősebb különbség az LMP esetében érhető tetten.

1. Ez utóbbi eltérést magyarázhatja az, hogy az ökopárt népszerű azokban a társadalmi csoportokban (városiak, magasan képzettek), akiket személyesen nagyon nehéz elérni (ANGELUSZ–TARDOS 2009), ennek megfelelően alulreprezentáltak a személyes kutatásokban (a telefonos módszerrel kérdező Századvégnél általában jobban szerepel az LMP, mint a Mediánnál, a Tárinknál vagy az Ipsosnál). Noha a Republikon-kutatás – és általában a személyes kutatások is – „kvótáz-nak” vagy súlyoznak ezekre a csoportokra, de azt nem tudja kezelni a személyes interjú adatfelvétel, ha egy párt azon elfoglalt értelmiségi rétegekben népszerűbb, amelyek politikai affinitása jelentősebb az átlagnál. Ráadásul az egyetemista, főiskolás hallgatók jó része gyakran nem is a saját bejelentett lakcímén lakik, így még nehezebben érhető el a kérdezőbiztosok számára. Ezzel szemben az online kutatásban (különösen annak önkéntes jellege miatt) elkerülhetetlenül felülreprezentáltak lesznek a közéleti kérdésekben aktív, véleménnyel rendelkező hallgatók, ami kedvez az LMP-nek. Tehát véleményünk szerint a személyes interjúkkal készített adatfelvétel alul-, az online pedig felülreprezentálja az LMP támogatottságát. Erre utal egyébként, hogy az Aktív Fiatalok 2012 kutatásban a pártoktól távolságot tartók aránya kisebb, mint amit a Republikon adatfelvétele mutat.

2. A Fidesznél tapasztalható közepes eltérést arra vezetjük vissza, hogy az *Aktív Fiatalok 2012* felmérésében az országosnál nagyobb arányban szerepeltek 18–21 évesek (alapképzésre járók), a Fidesz pedig – a Jobbikkal szemben – ebben a korosztályban lényegesen kisebb népszerűséggel rendelkezik, mint az idősebb huszonévesek körében.
3. Végül azt is megjegyeznénk, hogy a Republikon kutatásában a 102-es elemszám miatt már elég nagy hibahatárral kell számolnunk ($\approx \pm 8\%$) ebben a részmintában, azonban még így is ez volt az általunk elérhető legjobb összehasonlítási alap az országos reprezentatív adatfelvételek közül.

ÖSSZEHASONLÍTÁSI LEHETŐSÉGEK

Az elemzések elkészítésekor természetes módon merült fel az igény az adatok összehasonlíthatóságára. 2000-ben, 2004-ben és 2008-ban készült Magyarországon egy-egy államilag finanszírozott, azonos metodológiájú nagymintás ifjúságkutatás, amely megyei szinten, korévenként reprezentálta a 15–29 éves ifjúságot.¹⁰ Az egyes vizsgálatok bár önmagukban nem reprezentálták a magyar egyetemi és főiskolai ifjúságot, a vizsgálatok mély reprezentativitása okán mégis úgy véltük, hogy az egyenként közel 1000 fős hallgatói alminták tendenciáiban, trendjeiben jól tükrözték az akkori felsőoktatási hallgatók gondolkodását. Az összehasonlítást egyébként az is könnyebbé teszi, hogy az *Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012* kérdésparkjának összeállításakor szó szerint vettünk át kérdéseket az *Ifjúság*-kutatássorozat 2008-as hullámának kérdőívéből.

6. táblázat. Az Ifjúság2000, az Ifjúság2004 és az Ifjúság2008 vizsgálatok főiskolai, egyetemi almintáinak nem szerinti megoszlása (százalékos megoszlás)

	férfi		nő		összesen	
	N	%	N	%	N	%
Ifjúság2000	398	47,0	448	53,0	846	100
Ifjúság2004	501	43,5	651	56,5	1152	100
Ifjúság2008	476	44,9	583	55,1	1059	100

Forrás: Ifjúság2000, Ifjúság2004, Ifjúság2008, saját számítás.

¹⁰ A vizsgálatok eredményeiről lásd: LAKI–SZABÓ A. – BAUER 2001; BAUER–SZABÓ A. 2005; BAUER–SZABÓ A. 2009.

IRODALOM

- ANGELUSZ RÓBERT – TARDOS RÓBERT: Demoszkópiai reprezentativitás és demokratikus reprezentáció. Módszertani problémák és tartalmi dilemmák. In: Enyedi Zsolt (szerk.): *A népakarat dilemmái. Népszavazások Magyarországon és a nagyvilágban*. Budapest, DKMKA – Századvég, 2009. Pp. 269-292.
- BAUER BÉLA – SZABÓ ANDREA (2005) (szerk.): *Ifjúság2004 Gyorsjelentés*. Budapest, Mobilitás.
- BAUER BÉLA – SZABÓ ANDREA (2009) (szerk.): *Ifjúság2008 Gyorsjelentés*. Budapest, Szociálpolitikai és Munkaügyi Intézet.
- Felsőoktatási Statisztikai Kézikönyv, 2011* Budapest, Nemzeti Erőforrás Minisztérium.
- LAKI LÁSZLÓ – SZABÓ ANDREA – BAUER BÉLA (2001) (szerk.): *Ifjúság2000 Gyorsjelentés*. Budapest, Nemzeti Ifjúságkutató Intézet.
- MARIÁN BÉLA (2012): A debreceni egyetemisták értékvilága az empirikus adatok tükrében. In: Dusa Ágnes Réka, Kovács Klára, Márkus Zsuzsanna, Nyüsti Szilvia, Sörös Anett (szerk.): *Egyetemi Élethelyzetek. Ifjúságszociológiai tanulmányok I.* Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó.
- SÁGVÁRI BENCE (2011): A net-generáció törésvonalai – kultúrafogyasztás és életstílus-csoportok a magyar fiatalok körében In: Bauer Béla – Szabó Andrea (szerk.) *Arctalan (?) nemzedék. Ifjúság2000–2010*. Budapest, NCSSZI, 2011.

Szabó Andrea

A MAGYAR EGYETEMISTÁK ÉS FŐISKOLÁSOK TÁRSADALMI HELYZETE

A tanulmány célja, hogy bemutassa milyen szociodemográfiai, objektív tulajdonságokkal jellemezhetőek a mintába került főiskolások és egyetemisták. Az ifjúsági társadalom elitjéről van szó, mégis a tanulmány azt bizonyítja, hogy ez a réteg sem mentes a társadalmi esélyegyenlőtlenségektől. Az elemzés Pierre Bourdieu tőkekonverziós elméletéből indul ki, és megvizsgálja, hogy az egyes tőkefajták felhalmozása miként jelenik meg a hallgatók egyes csoportjaiban. A tanulmányban tényként fogadom el, hogy az oktatási rendszer szelekciója, az esélyegyenlőtlenségek újratermelődése elsősorban az alap- és középfokú intézményekben történik, de a felsőoktatás is hozzájárul a kibocsátó család kedvező vagy kedvezőtlen státuszpozícióinak az újratermelődéséhez.

Kulcsszavak: Pierre Bourdieu * kulturális tőke * anyagi tőke * kibocsátó család * szelekció * esélyegyenlőtlenség.

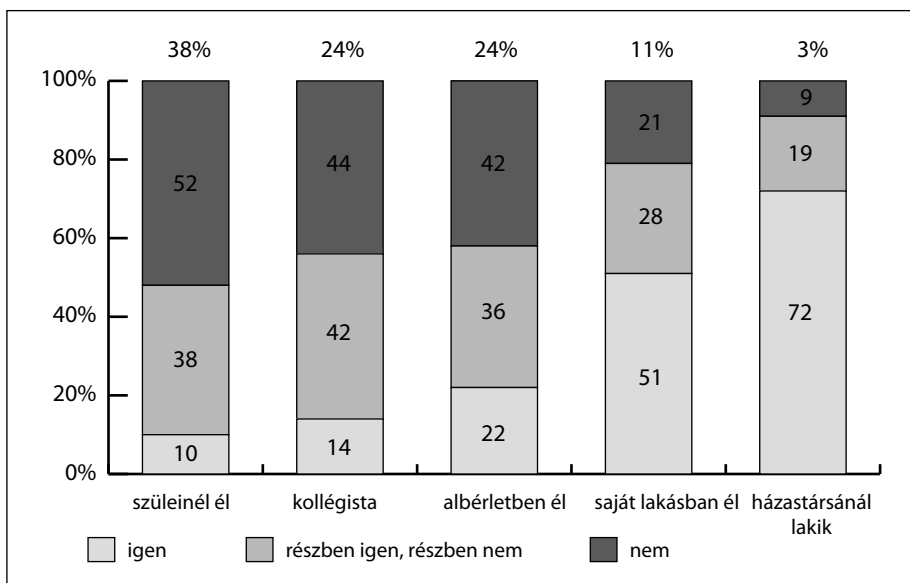
A tanulmánykötetben szereplő írások döntő többsége a magyar főiskolai és egyetemi hallgatók politikai magatartásáról, értékeiről, kötődéseiről, azaz szubjektív, attitűd típusú kérdésekről szól. Nyilvánvaló azonban, hogy a hallgatók nem egy társadalmi, gazdasági, politikai folyamatoktól mentes zárt, vegytiszta világban élnek, hanem életük minden egyes momentumát – közte az értékeiket, attitűdjeiket is – közvetve vagy közvetlenül objektív, anyagi, gazdasági, társadalmi tényezők befolyásolják. A generációs újratermelődés peremfeltételeit éppen ezek a dimenziók határozzák meg. Az alábbi tanulmányban számba veszem a felsőoktatásba került hallgatók legfontosabb szociodemográfiai jellemzőit.

Abból indulok ki, hogy az ifjúsági társadalomról az elmúlt évtizedekben készített elemzések (BAUER–SZABÓ A. et al 2003, GAZSÓ–LAKI 2005, BAUER–SZABÓ A. 2009, SÁGVÁRI 2011) bebizonyították, hogy minden problémájuk ellenére épp az egyetemisták és főiskolások, illetve az egyetemet és főiskolát végzett fiatalok állnak a státuszpozíció alapján képzett hierarchia tetején. Hosszú távon tehát számukra nyújt leg több lehetőséget a státuszörzésre vagy éppen a státuszpozíció javítására képzettségük, tudásuk, megszerzett kulturális tőkéjük. Az is bizonyított (GAZSÓ–LAKI 2005, BAUER–SZABÓ A. 2009, OKTATÁSI HIVATAL 2007), hogy az oktatási rendszer szelektivitása,

az esélyekben megmutatkozó különbségek továbbörökítése elsősorban az alap és a középfokú oktatási rendszerben történik, azaz a felsőoktatás kapujába már a többszörös társadalmi rostán átesett fiatalok kerülnek. Állításom szerint a felsőoktatás, mint alrendszer fejezi be a szelekciós mechanizmust, így a magyar egyetemisták és főiskolások egy hierarchikus, szinte kasztosodott társadalmi struktúrát alkotnak. De kikről is beszélünk? Milyenek a mai magyar főiskolások és egyetemisták?

Az *Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012* vizsgálatba került 1700 felsőoktatásban hallgató fiatal nyolcvan százaléka legalább részben egy kasszán él szüleiével, relatív többségük, kétötödük pedig a szorgalmi időszak alatt is szülei lakásában lakik. További több mint negyven százalékuk vagy kollégista, vagy albérletben (illetve annak valamilyen formájában) él. Vagyis a nappali tagozatos felsőoktatási hallgatók életében a hallgatói státusz időszaka alatt is meghatározó jelentősége van a kibocsátó családnak. Erőforráskészletüket, lehetőségeiket és esélyeiket egyértelműen a család által birtokolt és átörökített tőkefajta és a szülői család intézményrendszere határozza meg. Elemzésem első részében ezért erre a háttérre koncentrálok.

1. ábra. Hol lakik a szorgalmi időszakban? (a „Szüleitől külön kasszán él-e?” kérdésre válaszolók százalékos megoszlása*)

*Pontos kérdések: A szorgalmi időszak alatt hol él? Szüleitől külön kasszán él-e?

Forrás: *Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012.*, saját számítás.

TUDÁSTŐKE-KONVERZIÓ

Pierre Bourdieu (1983)¹¹ fogalmazta meg azt az elméletet, amely szerint három tőkefajta: a gazdasági, a kulturális és a társadalmi tőke határozza meg a társadalmi hierarchiában elfoglalt pozíciót. A gazdasági tőke elsősorban pénz formájában és a tulajdonban, a kulturális tőke iskolai végzettség, a társadalmi tőke pedig társadalmi kapcsolatok formájában intézményesedik. A tőkefajták konvertálhatók, némileg leegyszerűsítve a tudástőkéből anyagi tőke, majd kapcsolati tőke lesz. Az egyes tőkefajták ugyanakkor más-más szerepet töltenek be az egyének státuszpozícióinak kialakulásában. A Tárki *Háztartások Életút Vizsgálata* című kutatási projektjének eredményei azt mutatják, hogy a poszt szocialista időszakot követően sem szűnt meg, sőt inkább felerősödött a kulturális, valamint a gazdasági tőke befolyásoló hatása. Adataik alapján a 2000-es évek második felében az örökölt kulturális tőke hatása tovább növekedett „... a gyermekek iskolázottságában a kulturális tőke átörökítésének hatása fontosabb, mint a vagyoné, bár utóbbi is jelentős szerepet tölt be. (GÁBOS–SZIVÓS 2008, 131)”

Az egyenlőtlenségi és szegénységi kutatások szerint a kulturális tőke, és így az egyenlőtlenség elsődleges hordozója jórészt a család. Bourdieu szerint a kulturális tőke létezhet: úgynevezett inkorporált állapotban, azaz készségek formájában; tárgyasult állapotban, tehát kulturális javak, képek, könyvek, lexikonok, eszközök formájában; és végül intézményesült állapotban, vagyis iskolai végzettség formájában.

A gyermek a családi szocializáció révén olyan készségeket, késztetéseket és képességeket halmoz fel, amelyek elősegítik, hogy az iskolarendszeri előmenetel megfelelő szintű legyen, és a tanuló a lehető legmagasabbra jusson a képzettségi ranglétrán. Az iskola egyik legfontosabb feladata éppen az lenne, hogy kiegyenlítse a családi háttérből adódó különbségeket. A magyar közoktatási rendszer – ahogy erre röviden fentebb utaltam – azonban nem kiegyenlíti, nem csökkenti, hanem szélsőségesen felerősíti az otthonról hozott társadalmi különbségeket, a gazdasági és leginkább a kulturális tőke egyenlőtlenségeit. Minden, az utóbbi időben készített nemzetközi összehasonlító oktatásszociológiai mérés kimutatta, hogy „A jobb gazdasági, kulturális körülmények között élő, magasabban iskolázott és jobban foglalkoztatott szülők gyermekei jobb szövegértési képességekkel rendelkeznek már a 4. évfolyamon. Ez minden országban így van, ugyanakkor Magyarország egyike azoknak az országoknak, ahol a legnagyobbak a képességkülönbségek a különböző társadalmi rétegekből érkező tanulók között.” (OKTATÁSI HIVATAL 2007, 50). Két évvel később szintén a *PISA Jelentés* készítői jegyzik meg, hogy a tanulók eredményét szociális, kulturális és gazdasági háttérük erősebben befolyásolja. Csak úgy, mint a legtöbb országban, Magyarországon is nagyok a különbségek a hátrányo-

¹¹ Magyarul lásd: Pierre Bourdieu: Gazdasági tőke, kulturális tőke, társadalmi tőke. In: Angelusz Róbert (1999) (szerk.): *A társadalmi rétegződés komponensei* Budapest, Új Mandátum Könyvkiadó, 156-178. p.

sabb és jobb háttérű tanulók eredményei között. Azonban szemben más országokkal, kevesebb az olyan tanuló, aki gyenge szociális, gazdasági és kulturális háttere ellenére is jó eredményt képes elérni (OKTATÁSI HIVATAL 2011, 3).

A munkaerőpiacon vagy a továbbtanulásnál elvárt, a minimális lexikális tudáson túli ismeretek – így a nyelvismeret, a speciális készségek, plusztudás – már egyértelműen a kibocsátó család anyagi és szociodemográfiai hátterén, vagyis a származáson múlik.

Pedig a tőkekonverzió „törvénye” éppen azt mondja, hogy az egyén a jó iskolai végzettségét tudja jó gazdasági tőkére, azaz megfelelő munkahelyre, jó fizetésre konvertálni (lásd KOLOSI-TÓTH-KELLER, 2008). A megfelelő, jó munkahely megszerzése az *Ifjúság2008* vizsgálat eredményei szerint pedig leginkább a harmadik tőkefajtától, azaz a kapcsolati tőkétől függ (LAKI-SZABÓ A. 2011). Mindezek az adatok azt jelzik, hogy a kibocsátó család jelentőségét nem lehet eléggé hangsúlyozni.

A SZÜLŐK ISKOLAI VÉGZETTSÉGE

A felsőoktatási rendszer az államszocializmus utolsó éveihez képest nem csak méretében, de szerkezetében is jelentősen átalakult (például Bologna-folyamat). Az Antall-kormány teljesen tudatos politikai döntéssel, demográfiai, illetve részben oktatási és munkaerő-piaci okok miatt nyitotta meg a felsőoktatás kapuit a hallgatók előtt. Az első kormányt követő Horn- és Orbán-kabinetek ezen a téren folytatták elődeik hagyományát, amelynek eredményeként nagy mértékben megnőtt a felsőoktatási intézményekbe járók száma. Míg 1990-ben 76 ezren jártak felsőoktatási intézménybe, addig 1994-ben 116 ezren, 1998-ban pedig már 163 ezer fölé nőtt a felsőoktatási intézményekbe járó nappali tagozatos fiatalok száma.

Az intézmények gyorsan reagáltak a konjunktúrára: gomba módra szaporodtak a nem állami felsőoktatási intézmények, emellett pedig burjánzani kezdtek a karok, a tanszékek és a szakok. Csak egy plasztikus adat: az 1991/1992-es tanévben még „csak” 77 felsőoktatási intézmény működött 118 karral az országban, egy évvel később már 91 intézmény 132 kara szolgálta ki a hallgatók igényeit. Kétségtelen, hogy a 2000/2001-es tanévben törvényi szabályozással előírt integráció csökkentette az intézmények számát, a 2010/2011-es tanévben például már „csak” 69 felsőoktatási intézmény működött Magyarországon, de a karok száma nemhogy csökkent volna, hanem az elmúlt években még jelentősen növekedett is (2010/2011-ben például 184) (NEFMI 2011, 15).

A felsőoktatás eltömegesedett, de a várt kedvező társadalmi hatások és eredmények nem következtek be. A kilencvenes évek legvégén, a kétezres évek legelején a felsőfokú végzettségű szülők gyerekei az összlakosságban megfigyelhető diplomáсарánt jelentősen meghaladó mértékben voltak jelen (56 százalék) a felsőoktatásban (CSEGÉNY-KÁKAI-SZABÓ A. et al. 2001, 36). Ezzel párhuzamosan a felsőok-

tatás a kasztosodás jeleit is elkezdte mutatni, azaz kijegecesedtek azok a szakok, amelyek az elsőgenerációs értelmiségi fiatalok számára lényegében elérhetetlennek bizonyultak – például az orvosi, gazdasági és jogi képzés –, míg más szakok, különösen a vidéki, mezőgazdasági vagy egészségügyi főiskolai végzettséget nyújtó képzések, bizonyos műszaki területek, valamint a pedagógusképzés váltak leginkább a társadalmi mobilitás relatív – egylépcsős – csatornájává.

A 2000-es évek legelejétől folyamatosan nyomon követhető felsőoktatási reformhullámok és reformkísérletek ellenére a helyzet nem nagyon változott 2011/2012-re.

- Egyrészt a felsőoktatási intézmények egyfajta parkolópályává váltak a fiatalok számára. A szülők és a gyermekeik úgy kalkuláltak, hogy az egyéni teher- és kockázatviselés szempontjából a továbbtanulás sokkal jobb alternatívának tűnt, mint az érettségi nyújtotta majdnem biztos munkanélküliség, ráadásul a politikai alrendszer felől jövő üzenetek is ebbe az irányba mutattak.¹² A lehetőségek és jogszabályok kereteit feszegetve ugyanakkor kialakultak a „forever young” egyetemisták, akik 6–10 évet töltöttek az intézményekben (szakok, karok, illetve intézmények között vándorolva) anélkül, hogy diplomát szereztek volna. Ráadásul nyelvvizsga híján¹³ és más, strukturális és perszonális okok miatt egyébként is alacsony a magyar felsőoktatási intézményrendszer *output* teljesítménye, hatékonysága. Létszámában a 2000-es évek elejéhez képest is tovább növekvő felsőoktatásban¹⁴ az oklevelet szerzők száma ugyan jelentősen növekedett, de az intézménybe járók és a felsőfokú oklevelet szerzők arányában nem következett be szinte semmilyen érdemi változás (pl. 1991-ben ez az arány 22,4% volt, 2000-ben 14,4%, míg 2010-ben 14,7%) (SZABÓ A. 2012).
- Másrészt nem javult érdemben a felsőoktatás minősége, presztízse sem. A hazai felsőoktatási intézmények alig-alig képviseltetik magukat azokon a listákon, ahol a nemzetközileg is számon tartott, nagy presztízssű, komoly tudományos teljesítményt felmutató egyetemek vannak.¹⁵ Az expanzió nem javította a minő-

¹² A második Orbán-kormány épp az *Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012* kutatás adatfelvételének időszakában jelentett be a korábbi, továbbtanulást segítő politikai konszenzussal ellentétes javaslatokat.

¹³ Annak megszerzése ugyanis egyértelműen többlet anyagi forrásokat kíván – adott esetben már a középiskolában – a hallgatóktól vagy a kibocsátó családtól. Ez pedig a társadalmi esélyegyenlőtlenségek tartós mintázatára hívja fel a figyelmet!

¹⁴ A csúcsevben, 2005-ben 424 ezren jártak valamely magyarországi felsőoktatási intézménybe és ebből közel 240 ezren nappali tagozaton.

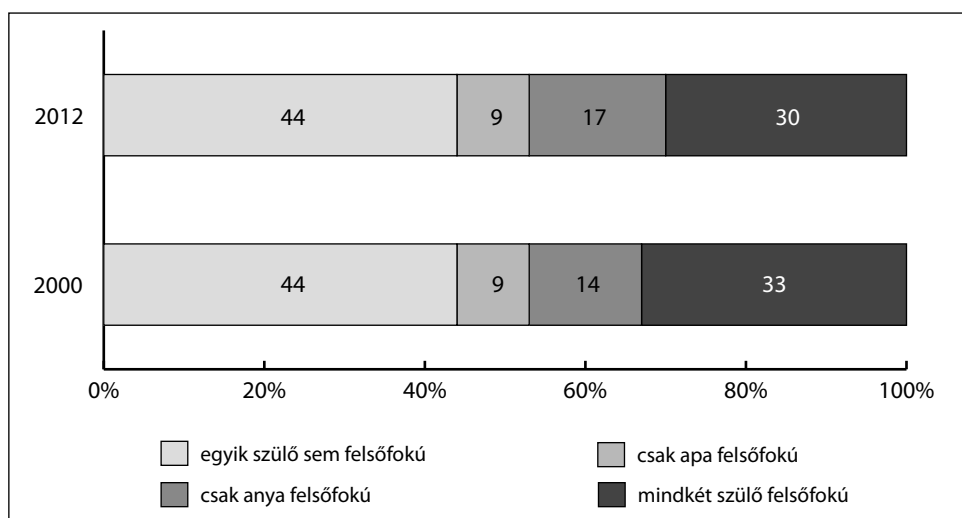
¹⁵ 2012 nyarán több egyetemi ranglistát is nyilvánosságra hoztak. A sanghaji Academic Ranking of World Universities (ARWU) rangsorán az ELTE a 301–400., a Szegedi Tudományegyetem pedig a 401–500. helyen található. A Quacquarelli Symonds 2012-es tematikus, 200 fős rangsorain pedig kizárólag a Közép-európai Egyetem oktatási programjai szerepeltek (http://eduline.hu/felsooktatasi/2012/7/3/QS_rangsor_2012_harom_helyett_egy_magyar_eg_RJ5MWJ és http://eduline.hu/felsooktatasi/2012/8/14/ARWU_2012_egyetemi_rangsor_KVYYUN, utolsó letöltés: 2012. augusztus 14.).

ségi oktatást, sőt némi túlzással a felsőoktatás érték- és presztízsveszteségéről beszélhetünk.

- Harmadrészt – és itt térek át az *Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012* kutatás eredményeire – továbbra sem érezni az expanzió társadalmi esélyegyenlőtlenséget kiegyenlítő érdemi eredményeit.

A fentebb már jelzett, 2000-ben személyes megkérdezéssel készült magyar egyetemistákra és főiskolásokra reprezentatív empirikus vizsgálat eredményei szerint a mintába került 2000 hallgató 44 százaléka volt elsőgenerációs értelmiségi, egyharmaduknak mind a két szülője felsőfokú végzettségű volt, további 23 százalékuknak pedig legalább az egyik felmenője rendelkezett diplomával (CSEGÉNY – KÁKAI – SZABÓ A. et al. 2001, 36). Az *Aktív Fiatalok, 2012* kutatás szinte kísértetiesen reprodukálja a több mint tíz esztendővel korábban készített adatfelvétel eredményeit. Jelen, 1700 fős vizsgálatunkban ugyanis – csak úgy, mint 2000-ben¹⁶ – a megkérdezettek 44 százaléka számított elsőgenerációs értelmiséginek, míg 56 százalékuknak legalább az egyik szülője diplomával rendelkezett. Tizenkét év alatt statisztikai értelemben nem történt releváns változás a másik két kategóriát illetően sem.

2. ábra. A hallgatók megoszlása a szülők felsőfokú végzettsége szerint (a kérdésre válaszolók megoszlása, százalék)

Forrás: 2000-es adatok: Csegény–Kákai–Szabó A. et al. 2001, 36; 2012-es adatok: *Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012*, saját számítás.

¹⁶ A *Sikerágazat?! Az állami felsőoktatás Magyarországon* című kötet szerzői utalnak egy korábbi, '90-es évek közepén végzett hallgatói vizsgálatra, ahol 59 százalékot tettek ki a diplomás szülők gyermekei, és 34 százalék volt azok aránya, akiknek mind a két felmenője felsőfokú végzettséggel rendelkezett (CSEGÉNY – KÁKAI – SZABÓ A. et al. 2001, 35).

A felsőoktatás szelektív voltát mi sem mutatja jobban, mint hogy a legalacsonyabb végzettségű, legfeljebb 8 osztályt végzett szülők gyermekei mindössze 4 százalékban vannak jelen kutatásunkban. Ebből is 1 százalék azon fiatalok aránya, akiknek mindkét felmenője legfeljebb 8 osztályt végzett, további két százalék esetében csak az apa, míg 1 százalékban az anya végzettsége legfeljebb alapfokú. A szakmunkás szülők gyermekei a társadalmi átlaghoz képest még mindig jelentősen alulreprezentáltak, vagyis a felsőoktatás – ahogy 10 évvel ezelőtt – a magasabban iskolázott szülők gyermekei számára jelent továbbtanulási lehetőséget.¹⁷

7. táblázat. A szülők iskolázottságának együttes megoszlása (a kérdésre válaszolók megoszlása, százalék)

anya	apa			
	legfeljebb alapfok	szakmunkás	érettségizett	diplomás
legfeljebb alapfok	1	1	1	0
szakmunkás	0	8	3	1
érettségizett	1	11	18	8
diplomás	0	5	12	30

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012, saját számítás.

Hasonló eredményre jutott az *Iffúság2008* vizsgálat is. Az oktatási egyenlőtlenségek mértékével kapcsolatban a kutatók megjegyezték, hogy "...míg 100 általános iskolai végzettséggel rendelkező apa gyermeke közül mindössze egy járt egyetemre az adatfelvétel időpontjában, addig ugyanez a szám a felsőfokú végzettségű apák gyermekeinek esetében 15." Sommás megállapításuk szerint „...bővülő felsőoktatási expanzió ellenére, ... ez a képzési forma, ha már nem is a magasán képzett szülők gyermekeinek privilégiuma, de ők mindmáig erőteljesen felülreprezentáltak minden más csoporthoz képest.” (BAUER–SZABÓ A. 2009, 27).

A Tárki fentebb már jelzett vizsgálata, valamint az *Iffúság*-kutatások eredményei azt is megerősítik, hogy a társadalmi egyenlőtlenségek kialakulásában a területi dimenzió igen komoly szerepet játszik. Egy községben felnövekvő fiatal születési helyénél fogva, jóval nagyobb eséllyel kerül az alsóbb társadalmi rétegek közé, mint budapesti azonos korú társa (BAUER–SZABÓ A. 2005, BAUER–SZABÓ A. 2009). Másképpen a fővárosba születni komoly versenyelőnyt jelent a fiatalok számára. A magasabban iskolázott, ezért a munkaerőpiacon jobb státuszpozíciót elérni képes apák ugyanis inkább a nagyobb településeken, különösen Budapesten élnek. Vizsgálatunk adatai szerint a budapesti mintába került hallgatók több mint felének

¹⁷ Az Aktív Fiatalok, 2012 kutatás egyébként azt a korábban többek által is jelzett összefüggést is alátámasztotta, miszerint a szülői generáción belül erős a kapcsolat az apa és az anya iskolai végzettsége között (homogámia) (BUKODI 2002, GÁBOS–SZIVÓS 2008), hiszen a legtöbb szülő párjával azonos iskolai végzettséggel rendelkezik.

(!) az édes/nevelőapja diplomás, a községekben ez az arány 25 százalék. A kapott eredmények azonban még így is sokkal kedvezőbbek, mint a teljes, 15–29 éves ifjúsági korosztályra számított átlagok (lásd BAUER–SZABÓ A. 2009).

8. táblázat. Az apa végzettségének megoszlása település típusa szerint (kérdésre válaszolók megoszlása, százalék)

	község	város	megyei jogú város	Budapest
legfeljebb alapfok	3	4	2	3
szakmunkás	36	27	23	13
érettségizett	36	35	35	28
diplomás	25	34	40	56
Összesen	100	100	100	100

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012, saját számítás.

Még ennél is élesebben mutatkozik a felsőoktatás szelektív, esélyegyenlőtlenséget őrző jellege, ha a különböző települési kategóriákat és mind a két szülő végzettségét együttesen vizsgáljuk. A budapesti állandó lakhellyel rendelkező főiskolai és egyetemi hallgatók több mint kétharmadának legalább az egyik, 45 százalékának mindkét szülője diplomás. A községből bekerült fiataloknál ez az arány éppen fordított: 41 százalékuknak legalább az egyik szülője diplomás, 59 százalékuk pedig nem rendelkezik diplomával. Minél nagyobb településen lakik a hallgató, szülei iskolázottsága révén annál nagyobb kulturális tőke felhalmozására képes, összességében akár három-négy-szeres különbség is kimutatható. Budapesti értelmiségi családba születni tehát jobb egyetemet, jobb diplomát, végső soron pedig jobb munkaerő-piaci esélyeket jelent.

9. táblázat. Az apa és az anya együttes végzettségének megoszlása település típusa szerint (kérdésre válaszolók megoszlása, százalék)

	község	város	megyei jogú város	Budapest
egyik se felsőfok	59	44	43	31
csak az apa felsőfokú	7	8	10	11
csak az anya felsőfokú	16	21	16	13
mindkét szülő felsőfokú	18	26	31	45
Összesen	100	100	100	100

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012, saját számítás.

Mindezt tetézi, hogy a kasztosodás, a képzési típusokhoz való egyenlőtlen hozzájutás – bár némileg mérséklődött a 10 évvel korábbihoz képest – továbbra is fennmaradt. A kibocsátó család kulturális tőkefelhalmozásából eredő egyenlőtlenségek

megjelennek több szinten is.

- Az alapképzésre járók esetében még közel 50-50 százalék a diplomás és első generációs szülők gyermekeinek az aránya, vagyis itt még érvényesül, a „majdnem mindenki bejuthat” elve, de minél magasabb képzettségről beszélünk, annál jobban nyílik a kulturális olló. A mesterképzésre járóknál már csaknem kétharmados arányt képviselnek a diplomás szülők gyerekei, a doktoranduszoknál pedig ez az arány megközelíti a 70 százalékot. Esetükben a kétdiplomás felmenők aránya meghaladja a 40 százalékot.¹⁸ Jeleznünk kell azonban, hogy az osztatlan, tehát például jogász, orvos és művészeti képzések – amelyeket hagyományosan ún. elit szakmáknak tekintünk – olyanok, ahol a hallgató családi hátterének mintázata hasonló, sőt bizonyos értelemben még kedvezőbb is,¹⁹ mint amit a doktoranduszoknál rögzítettünk. Az elitképzés tehát továbbra is meglehetősen zárt, a kulturális és részben az anyagi tőke függvénye.
- Ha az intézmény fenntartója alapján vizsgáljuk a kibocsátó család kulturális tőkét, megállapítható, hogy az egyházi intézményekbe²⁰ és az állami egyetemekre járnak leginkább a diplomás szülők gyermekei, míg a főiskolákon, legyen az akár magán vagy állami fenntartású, nagyobb az első generációs fiatalok bejutási esélye.²¹ Az állami főiskolákra járó hallgatók 55, a magán főiskolára járók 52 százaléka elsőgenerációs, ez az állami egyetemekenél 42, az egyházi intézményeknél 40 százalék ez az arány.

A Csegény – Kákai – Szabó Andrea által 2000 táján leírtak tehát továbbélő, strukturális problémát jeleznek. A felsőoktatás szelektivitására vonatkozó gondolatokat a Bologna-rendszer bevezetését követően úgy módosíthatjuk, hogy a felsőoktatás kettős szelekcióval rostálja a hallgatókat: egyrészt nyitottabb szegmense továbbra is a főiskolai intézményrendszer, zártabbak viszont az egyetemek. Másrészt bekerült egy második, képzési szint szerinti szelekció: nyitottabb szegmens az alapképzési struktúra, és erősen zárt az ettől eltérő – adott esetben sokkal piacképesebb – képzési szint.

A 2000-es adatfelvételhez hasonlóan az elsőgenerációs szülők gyermekei számára továbbra is az agrárképzések, a pedagógusképzés, valamint az egyes műszaki és társadalomtudományi szakok jelentenek valódi továbbtanulási területet.

¹⁸ A doktoranduszokról részletesen lásd: FINÁNCZ – KUCSERA – SZABÓ A. 2009. és KUCSERA – SZABÓ A. 2011.

¹⁹ Alacsonyabb azok aránya, akiknek mindkét felmenője felsőfokú végzettségű, de valamivel magasabb a diplomás szülők gyermekeinek aránya a doktoranduszokhoz képest.

²⁰ Az egyházi főiskolákat és az egyetemeket az előbbi alacsony elemszáma miatt összeszvonva alkalmazzuk. Egyébként – csak a tendenciákat és nem a konkrét adatokat vizsgálva – ebben az esetben is érvényes az a megállapítás, hogy az egyházi főiskolákra nagyobb arányban tudnak elsőgenerációs értelmiségi fiatalok bekerülni, mint az egyházi egyetemekre.

²¹ Azon persze lehet vitatkozni, hogy a munkaerő-piacon a főiskolai vagy az egyetemi diploma számít jobban eladhatónak.

A korábbiakhoz képest talán két képzési terep nyílt meg a nem diplomás szülők gyermekei számára: az informatikai és részben a természettudományos képzések. Mindkettő ún. hiányszakma, amelyeket a kormányzat is erőteljesen támogat.

Különösen igazak az átöröklött társadalmi különbségek, ha a képzési terület mellé az egyenlőtlenség kialakulásában fontos szerepet játszó dimenziót, az állandó lakhelyet is figyelembe vesszük. A kibocsátó család háttere alapján kialakult különbségeket jól szemlélteti az a tény, hogy a budapesti állandó lakhellyel rendelkező fiatalok közül átlag feletti arányban csak az informatikai és a társadalomtudományi képzésben vannak jelen azon hallgatók, akiknek egyik felmenője sem diplomás. Minden más képzési területen felülreprezentáltak a diplomás szülők gyermekei, sőt, egyes elit szakmák esetében a kétdiplomás háttérű hallgatók 50 százalék feletti arányt képviselnek. Vagyis a társadalmi esélyegyenlőtlenségek átörökítésének betetőzője, a szelekció végső formálója épp a felsőoktatás.

ANYAGI TŐKE

Bourdieu alapján az anyagi tőkét kétféleképpen lehet modellezni. Egyrészt objektíven, elsősorban a vagyontárgyakkal, illetve tartós fogyasztási eszközökkel való ellátottság révén, másrészt szubjektíven, olyan változókkal, amelyek az anyagi helyzettel kapcsolatos attitűdöt mérik. Az *Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012* felvétel az első metódust közvetetten – a szülők foglalkoztatottságával és a hallgató munkavégzésével – a szubjektív anyagi helyzetet pedig egy attitűd jellegű kérdéssel mérte. Az objektív tényezők közvetett mérését elsősorban kérdőív-terjedelmi okok, valamint szociológiai tapasztalatok magyarázzák. A Kolosi–Tóth–Keller (2008) cikk ugyanis felhívja a figyelmet arra a tényre, hogy az egyenlőtlenségi rendszerben kiemelkedő jelentősége van a foglalkoztatottnak, pontosabban negatív értelemben a munkanélküliségnek. Számításaik szerint a munkanélküliség egyértelműen alacsonyabb vagyoni–jövedelmi pozícióhoz kapcsolódik (KOLOSI–TÓTH–KELLER 2008, 24). Az *Iffúság*-kutatások viszont azt jelezték, hogy ebben a korosztályban már erőteljesen keveredik a tartós fogyasztási cikkekkel való ellátottság a fiatal felnőtt és a kibocsátó család között. Így ebben a korosztályban például egy televízió vagy egy okostelefon birtoklása nem feltétlenül a valós, objektív anyagi helyzetet mutatja.

SZÜLŐK AKTIVITÁSA

A Központi Statisztikai Hivatal által 2011. novemberre és 2012. januárra számított foglalkoztatottsági ráta alapján a 15–64 éves népcsoportban 56 százalék volt a foglalkoztatottság. Ezen belül a férfiaké valamivel több mint 61, a nőké 51 százalék.²²

²² Forrás: http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_evkozi/e_q1f034.html. Utolsó letöltés: 2012. augusztus 30.

Ugyanebben az időszakban a munkanélküliségi ráta 11,1 százalék volt a teljes 15–64 éves aktív korosztályra vetítve (férfiaké és a nőké egyaránt 11,1%).

A fenti adatokkal szemben a felsőoktatásba bejutott fiatalok szüleinél merőben mások az aktivitási és munkanélküliségi adatok. A kérdésre választ adó hallgatók 70 százalékának mind a két szülője aktív (alkalmazott vagy vállalkozó, illetve ezek valamely kombinációja), és ezen belül is relatív többséget (46%) képviselnek azok, akiknek mindkét felmenője alkalmazott. Emellett további 24 százalékuknak legalább az egyik szülője aktív, vagyis legalább részben képes kompenzálni a másik szülő kiesett jövedelmeit (nyugdíjas, munkanélküli, egyéb inaktív). Az azonban kétségtelen, hogy az ő anyagi pozíciójuk kedvezőtlenebb lehet, mint azoké, akiknél mind a két szülő dolgozik. Az mindenesetre nyilvánvaló, hogy a nemzetgazdasági, társadalmi átlaghoz képest a felsőoktatásban hallgatók nemcsak a kulturális tőke birtoklása, de az anyagi tőke egyik fontos ismérve, a kibocsátó család munkaerő-piaci státusa szempontjából is sokkal kedvezőbb helyzetben vannak.

Adataink szerint a magyar főiskolások és egyetemisták kevesebb mint egytizede olyan, akinek mind a két szülője munkanélküli, nyugdíjas vagy egyéb inaktív, és ebből következően kibocsátó családjá kifejezetten nehéz anyagi háttérrel rendelkezik. Itt azonban már egy másik szociodemográfiai tényezőt, az életkort is figyelembe kell venni. Azoknál fordul elő ugyanis az átlaghoz képest gyakrabban, hogy egyik szülő sem aktív, akik az idősebb korosztályba tartoznak (25 illetve 29 év felettiek), magasabb képzési szintre járnak, többnyire saját családjuk van (élettársuk van vagy házasok), így kisebb gyakorisággal élnek a kibocsátó családban vagy a kibocsátó családdal. Vélelmezhető, hogy esetükben a szülői család anyagi tőkéjének kedvezőtlen volta elsősorban közvetetten érvényesül. Itt jegyezzük meg, hogy a mintába került hallgatók 78 százaléka nőtlen/hajadon, 14 százalékuk él élettársi, 3 százalékuk pedig házastársi kapcsolatban. Korábbi ifjúságszociológiai vizsgálatainkhoz képest megjelent egy új családi állapotjelző, a „kapcsolatban” is. A Facebook-ról kölcsönzött kifejezés – valószínűsíthetően – egy az együttjárásnál tartósabb, de az együttélésnél lazább jellegű elköteleződést jelent a hallgatók számára (3%).

Települési egyenlőtlenség

A kibocsátó család munkaerő-piaci pozíciója és a települési dimenzió együttes vizsgálata új szempontokkal világítja meg a felsőoktatás esélyegyenlőtlenséget őrző jellegét. A falvakból érkezett főiskolai, egyetemi hallgatók esetében a legkisebb, 4 százalék az olyan fiatalok aránya, akinek mind a két felmentője inaktív illetve munkanélküli, Budapesten ez az arány 8 százalék. Az is igaz továbbá, hogy a fővárosi állandó lakhellyel rendelkező felsőoktatási hallgatók körében relatíve legalacsonyabb az aktív kétszülős családok aránya.

10. táblázat. Az apa és az anya együttes aktivitási megoszlása település típusa szerint (kérdésre válaszolók megoszlása, százalék)

	község	város	megyei jogú város	Budapest
egyik szülő sem aktív*	4	6	7	8
csak az egyik szülő aktív	27	20	24	25
mindkét szülő aktív	69	74	69	67
Összesen	100	100	100	100

*aktív: alkalmazott, vállalkozó vagy ezek valamely kombinációja.

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012, saját számítás.

Ezek az adatok csak látszólag utalnak kiegyenlítettségre. Pontosan arra hívja fel a figyelmet, hogy ahhoz, hogy egy kisebb településről bekerüljön valaki a felsőoktatásba, jóval nagyobb családi erőfeszítésre és erőforrásmobilizációra van szüksége, mint a fővárosban. Másképpen – és ez megerősíti a felsőoktatás erősen szelektív voltát – a birtokolt kulturális esélyhátrányokat csak úgy tudják valamennyire kompenzálni a családok, hogy mind a két szülő dolgozik, és így legalább az anyagi tőke egy dimenziójában igyekeznek a feltételeket valamennyire kiegyenlíteni.

Ráadásul a községben lakó fiatalok 86 százaléka államilag finanszírozott képzési helyre jár, míg ez az arány a település nagyságától függően lineárisan csökken, a fővárosban élőknel 73 százalék. Azaz kis településeken élő fiatalok kedvezőtlenebb háttérük miatt elsősorban olyan intézményekbe tudnak járni, ahol legalább a tandíj finanszírozása biztosított. Véleményünk szerint az állami helyek drasztikus csökkenése ezért az ő bekerülési esélyeiket rontja a legnagyobb mértékben.

Az sem véletlen, hogy a kistelepüléseken állandó lakhellyel rendelkező fiatalok az átlaghoz képest nagyobb számban vannak jelen az állami főiskolákon és kisebb részben az állami egyetemeken (ahol az államilag finanszírozott helyek aránya jóval nagyobb), viszont a magán fenntartású intézményekben vagy az egyházi intézményekben alulreprezentáltak. Ezzel ellentétben a fővárosi fiatalok éppen az államilag finanszírozott intézményekben számítanak relatíve alulreprezentálnak, tehát ők jóval szélesebb intézményi spektrumból meríthetnek.

11. táblázat. Az intézmény típusa és hallgató állandó lakhelye (kérdésre válaszolók megoszlása, százalék)

	község	város	megyei jogú város	Budapest
magán, alapítványi intézmény	4	7	4	11
állami főiskola	16	16	13	11
állami egyetem	77	74	81	69
egyházi felsőoktatás*	3	3	2	9
Összesen	100	100	100	100

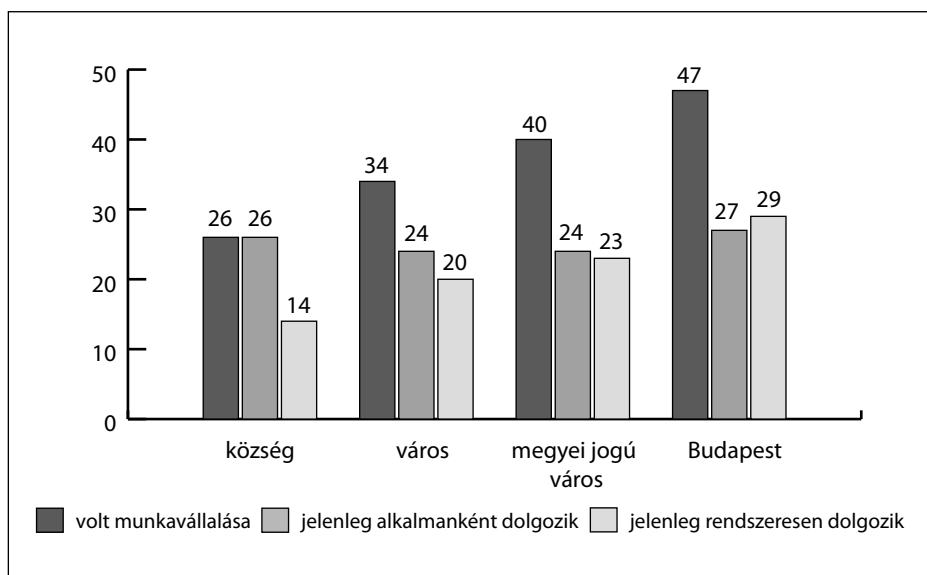
*egyházi felsőoktatás: egyházi egyetem és egyházi főiskola. Az alacsony elemszám miatt az egyházi főiskola adatait összevontuk az egyházi egyetemek adataival.

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012, saját számítás.

A HALLGATÓK MUNKAVÉGZÉSE

Gábor Kálmán kutatásai (GÁBOR 2012), illetve az *Iffúság*-kutatás sorozat jelezte először, hogy a hallgatói státus gyökeres átalakulás alatt áll, egyre több fiatal a tanulás mellett, illetve a tanulással párhuzamosan (vagy kényszerűséből illetve más okok, például kapcsolatszerzés miatt) dolgozik (BAUER – SZABÓ A. 2009, 38). Az *Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012* kutatás a 2008-ban leírt folyamat továbbélését is kiteljesedését mutatja. A vizsgálatunkba került főiskolai és egyetemi hallgatók 37 százalékának volt már élete során legalább 3 hónapnyi időtartamú munkavállalása, leszámítva a szünidei munkavállalást, 63 százalékának pedig nem. A munkavállalás statisztikailag egyértelmű összefüggésben áll bizonyos szociodemográfiai tényezőkkel. Az adatokból kitűnik, hogy erős, lineáris kapcsolat írható le az állandó lakhely szerinti település típusa és a munkavállalás között.

3. ábra. Volt-e 3 hónapig tartó munkavállalása, leszámítva a szünidei munkavállalásokat? (kérdésre válaszolók megoszlása, százalék)

Forrás: *Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012, saját számítás.*

Szintén szignifikáns, bár kevésbé erős az összefüggés a képzettségi szint (részben az e mögött meglévő életkor) és a munkavállalás között: minél magasabb képzettségi szintre jár jelenleg a hallgató (legmagasabb a PhD-képzés esetében), annál valószínűbb, hogy volt már 3 hónapig tartó munkavállalása. Ennél a kérdésnél az osztatlan és az alapképzésre járó hallgatók között nincsen érdemi különbség. Az adatokból az is kitűnik, hogy az állami képzésre járók kifejezetten hátrányban vannak a munkavállalás kapcsán a nem állami, azaz magán/alapítványi és az egyházi

felsőoktatásba járókhoz viszonyítva. Míg a magán főiskolások²³ több mint fele, addig az állami egyetemisták alig egyharmada dolgozott már 3 hónapnyi időtartamban. Márpedig az is tudható a különböző szociológiai vizsgálatokból, hogy a munkavállalás nemcsak az anyagi tőke felhalmozásában, de annak konverziójában is fontos szerepet játszik. A kapcsolati tőke kialakulásában a főiskolai, egyetemi évek alatti munkavállalásnak igen komoly szerepe lehet. Végül még egy adat. 50 százalék feletti azon fiatalok munkavállalása, akiknek egyik szülője sem aktív, míg azoknál, akiknek mindkét szülője aktív ez az arány csak 34 százalék.

Az adatfelvétel pillanatában (továbbiakban jelenleg) a felsőoktatási hallgatók 21 százaléka dolgozott rendszeresen, további 25 százaléka pedig alkalmi jelleggel. A két munkavállalási típus között rendkívül szoros az összefüggés (Pearson's $R=0,59$). Jelenleg minden többi intézmény típushoz képest legnagyobb arányban a magán főiskolára járók (34%), míg legkisebb arányban (20%) az állami fenntartású egyetemekre járók dolgoznak rendszeresen. Másképpen vizsgálva a kérdést az állami finanszírozású, állami ösztöndíjas hallgatók mindössze 17, a költségtérítéssel rendelkező hallgatók 42 százalékának van rendszeres munkája. Esetükben tehát nem a kapcsolati tőke megszerzése indokolja a munkavégzést, hanem vélelmezhetően az anyagi kényszerek, valamint az önállósodás. Erre utal két tényező is. Az inaktív szülők gyermekei körében jóval magasabb arányú (38%) a rendszeres jellegű munkavégzés, mint a többi családtípusban. Másrészt a szülőktől külön kasszán élő, jórészt saját családdal rendelkező fiataloknál a rendszeres munka meghaladja az 55 százalékot is, amíg a teljesen eltartottaknál ez az arány csak 6 százalék.

ANYAGI HELYZET SZUBJEKTÍV MEGÍTÉLÉSE

Az anyagi helyzet szubjektív megítélését az *Ifjúság*-kutatási sorozat egyik jól működő, fontos ötfokú, verbális skálájával mértük.²⁴ Az alábbi táblázatból kitűnik, hogy az *Ifjúság*-vizsgálatok szerint legrosszabb anyagi helyzetben – saját szubjektív érzetük szerint – 2000-ben voltak a magyar főiskolások és egyetemisták,²⁵ míg a legjobb helyzetről 2004-ben számoltak be.²⁶ Az Aktív Fiatalok, 2012 kutatás – legalábbis az anyagi helyzet szubjektív megítélését tekintve – a 2000-es vizsgálathoz hasonlít a legjobban.

²³ Itt jegyezzük meg, hogy a magyarországi magán/alapítványi tulajdonú főiskolák többsége gazdasági, kereskedelmi, kommunikációs jellegű képzést nyújt.

²⁴ Összességében hogyan érzi anyagilag: 1. gondok nélkül él; 2. a pénze okos beosztásával jól kijön; 3. éppen, hogy kijövök a jövedelmeimből; 4. hónapról hónapra anyagi gondjaim vannak; 5. nélkülözések között élek.

²⁵ A hallgatói alminta önmagában nem reprezentatív, de – véleményünk szerint – tendenciájában jól tükrözheti az adott időszakban egyetemre és főiskolára járók vélekedését.

²⁶ Az *Ifjúság 2008 Gyorsjelentésében* a fiatalok egészére vonatkozóan is hasonló megállapítást tettek a vizsgálat készítői (BAUER – SZABÓ A. 2009).

12. táblázat. Összességében hogyan érzi anyagilag:... ? (teljes sokaság százalékos megoszlás)

	Ifjúság2000 hallgatói alminta	Ifjúság2004 hallgatói alminta	Ifjúság2008 hallgatói alminta	A 3 Ifjúság vizsgálat átlaga	Aktív Fialok 2012
gondok nélkül él	8	12	9	10	11
beosztással jól kijön	47	56	54	52	48
éppen hogy kijön a jövedelméből	32	26	29	29	29
hónapról-hónapra anyagi gondjai vannak	8	4	4	5	9
nélkülözések között él	1	0,4	0,4	1	1
nem tudja, nem válaszol	4	1	3	3	2
Összesen	100,0	99,4	99,4	–	100,0

Forrás: Ifjúság2000, Ifjúság2004, Ifjúság2008 saját számítás. Aktív Fialok Magyarországon, 2012 saját számítás.

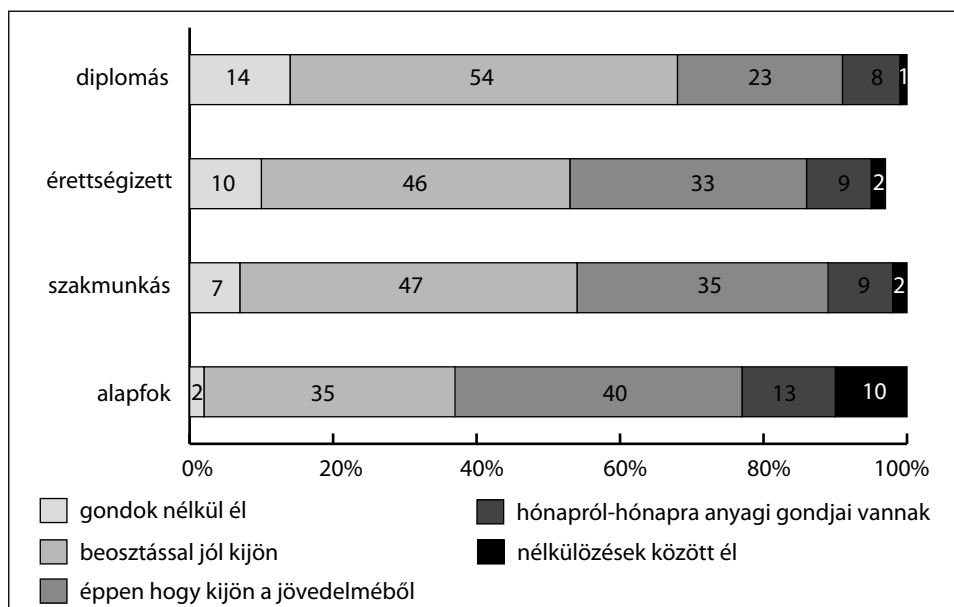
A vizsgálatunkba került 1700 hallgató mintegy 10 százaléka tekinti magát anyagi értelemben gondtalannak és további 48 százaléka véli úgy, hogy ha beosztja a pénzét, akkor rendben ki tud jönni belőle. A legjobb anyagi helyzetű csoport statisztikai értelemben nem különbözik az *Ifjúság*-kutatások hallgatói almintájának eredményeitől, míg a „beosztással jól kijövök” kategória aránya leginkább a 2000-es felvétel eredményeihez hasonlít, így négy százalékponttal kisebb, mint a három *Ifjúság*-kutatás alapján számított átlag. Vizsgálataink szerint a középső jövedelmi kategóriába (éppen hogy kijön a jövedelméből) a fiatalok 29 százaléka tartozik, ami pontosan megegyezik az *Ifjúság*-kutatásokból számított átlaggal.

Az alsó jövedelmi kategóriákba – saját bevallása szerint – a hallgatók egytizede tartozik. Jellemző, hogy a vizsgálat időpontjától függetlenül a magyar egyetemisták és főiskolák mintegy egy százaléka érzi úgy, hogy nélkülöznie kell, a hónapról-hónapra élők megoszlása viszont gazdasági, politikai szituáció függvénye. Ebben a tekintetben is hasonlít vizsgálatunk a 2000-es, azaz a negatív scenáriójú adatokhoz. Összességében egy kedvező / átlagos / kedvezőtlen anyagi helyzet kategóriával élve mintánk 60 százaléka tartozik az elsőbe, 29 százaléka a másodikba és 10 százaléka a harmadikba. Az *Ifjúság*-vizsgálatok eredményeihez képest egyrészt összességében valamivel kedvezőtlenebbek, másrészt viszont polarizáltabbak az adatok. Ott ugyanis 62 / 29 / 6 százalék az arány.

A kulturális tőke és az anyagi tőke közötti szoros összefüggés az anyagi helyzet szubjektív megítélésével plasztikusan bizonyítható. Az apa iskolai végzettsége és a hallgató anyagi helyzetének érzékelése közötti korrelációs együttható (r) értéke -0,151, az anya esetében kisebb -0,141. Az összefüggés lényege pedig az, hogy mi-

nél magasabb a hallgató öröklött kulturális tőkéje (jelen esetben minél magasabb az apa iskolai végzettsége) annál jobbra értékeli anyagi helyzetét. És fordítva. Minél kedvezőtlenebb helyzetből indul a fiatal, annál valószínűbb, hogy saját jelenlegi anyagi helyzetét is negatívabban értékeli.

4. ábra. Összességében hogy érzi anyagilag...? (az apa iskolai végzettsége alapján, százalék)

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012, saját számítás.

Természetesen az a feltételezés is bizonyítható, hogy a közvetetten mért objektív anyagi tőke (szülők aktivitása), valamint a szubjektív anyagi tőke összefügg egymással ($r=-0,157$). A gondok nélkül élők 80 százalékanak a felmenői mindketten aktívak, a legnehezebben élők között ez az arány 27 százalék. Másképpen, a dolgozó szülők gyermekei között felülreprezentáltak a saját anyagi helyzetüket jóra vagy kiválóra értékelők, míg ahol mindkét szülő inaktív vagy munkanélküli, ott az alsóbb anyagi-jövedelmi kategóriában élők a felülreprezentáltak. Érdeemes ugyanakkor megjegyezni, hogy a legrosszabb anyagi helyzetben állításuk szerint azok vannak, akiknek csak az egyik szülője aktív.

Az elemzés korábbi fejezeteivel konzisztens, hogy a legjobb anyagi helyzetben élők elsősorban az osztatlan képzésekre, valamint a mesterképzésre járnak, és felülreprezentáltak a magán főiskolákon illetve az egyházi intézményekben (egyetemen) hallgatók. A legkedvezőtlenebb helyzetben élők pedig az állami főiskolákon számítanak felülreprezentáltnak. Itt érdemes visszatulni arra, hogy pont az állami főiskolák, amelyek nyitottabbak az első generációs fiatalok számára.

A téma egyfajta összegzéseként, lezárásaként arra kértük a hallgatókat, hogy – hasonlóan az *Ifjúság*-vizsgálatok eljárásához – helyezték el családjukat a társadalmi hierarchiában egy ötfokú verbális skálán. A hierarchia tetején a „felső társadalmi csoportba” az alján az „alsó társadalmi csoportba” tartozók állnak. Az alábbi táblázat rávilágít, hogy a társadalmi rétegbesorolás a korábbi *Ifjúság*-vizsgálatokhoz képest polarizáltabb eredményeket hozott, kevesebben vannak a családjukat középre sorolók és ezzel párhuzamosan növekedett az alsóközép és a felsőközép rétegbe tartozók aránya.

13. táblázat. Öt társadalmi csoport elnevezését olvashatja. Kérlek, mondja meg, hogy ezek közül melyik csoportba sorolná családját? teljes sokaság százalékos megoszlás

	Ifjúság2004 hallgatói alminta	Ifjúság2008 hallgatói alminta	A 2 Ifjúság vizsgálat átlaga	Aktív Fiatalok 2012
alsó társadalmi csoport	2	2	2	2
alsóközép társadalmi csoport	22	17	19,5	24
középső társadalmi csoport	66	70	68	58
felső közép társadalmi csoport	8	8	8	13
felső társadalmi csoport	0,3	0,4	0,35	1
nem tudja, nem válaszol	2	3	2,5	2
Összesen	100,3	100,3	–	100,0

Forrás: Ifjúság2004, Ifjúság2008 saját számítás. Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012 saját számítás.

A hallgató státushoz kötődő információk és a társadalmi státushierarchiában betöltött pozíció között – kevés kivételtől eltekintve – nincs szignifikáns kapcsolat. A kevés kivételek egyike az intézmény fenntartója. Ebből kitűnik, hogy az állami főiskolákra járók körében a legmagasabb az alsó/alsóközép csoportba helyezők aránya, míg az egyházi intézmények hallgatói hajlamosak a legmagasabb réteghez sorolni önmagukat. Az átlaghoz legközelebb egyébként az állami egyetemre járók állnak. Az egyes képzési területeket tekintve kicsi a különbség, annyi azért megállapítható, hogy a felső/felsőközép társadalmi rétegek között felülreprezentáltak a gazdaságtudományi, illetve orvosi képzési területen tanulók, míg az önmagukat alsó, alsóközép csoportba sorolók esetében az informatikai és a pedagógusképzés relatív túlsúlya figyelhető meg.

Azt, hogy mi határozza meg leginkább a társadalmi hierarchiában betöltött pozíciót egy tíz változóból álló regressziós számításal modelleztük.²⁷ Az *Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012* kutatás egyértelműen bizonyítja, hogy a társadalmi hierarchiában elfoglalt pozíció szoros összefüggésben áll a kulturális és az anyagi tőkével. A legnagyobb hatást az anyagi helyzet szubjektív megítélése okozza ($\beta = -0,433$), de hasonlóan jelentős az apa – valamivel kevésbé – az anya iskolai végzettsége, azaz az öröklött kulturális tőke is (apa $\beta = 0,304$; anya $\beta = 0,096$).

A modellbe szignifikáns változóként került még bele az anyagi tőke két közvetett mérőeszköze: az anya aktivitása és az, hogy a hallgatónak volt-e legalább 3 hónapig tartó munkavállalása. Minden más objektív tényező, a nemtől a település típusáig nincs lineárisan összefüggésben a társadalomban betöltött pozícióra. Ez pedig újra csak arra hívja fel a figyelmet, hogy a kibocsátó család szerepét nem lehet eléggé hangsúlyozni a főiskolai és egyetemi hallgatók életében.

IRODALOM

- BAUER BÉLA – SZABÓ ANDREA – MÁDER MIKLÓS – NEMESKÉRI ISTVÁN (2003): „Ifjúsági rétegek az ezredfordulón” *Új Ifjúsági Szemle* I. évf. 1. sz. pp. 105-125.
- BAUER BÉLA – SZABÓ ANDREA (2005) (szerk.): *Ifjúság2004 Gyorsjelentés* Budapest, Mobilitás.
- BAUER BÉLA – SZABÓ ANDREA (2009) (szerk.): *Ifjúság2008 Gyorsjelentés* Budapest, Szociálpolitikai és Munkaügyi Intézet.
- BOURDIEU, PIERRE (1983): Ökonomisches Kapital, kulturelles Kapital, soziales Kapital. In: Reinhard Kreckel (Hg.), »Soziale Ungleichheiten« (*Soziale Welt* Sonderband 2), Göttingen S. 183-198.
- BUKODI ERZSÉBET (2002): Ki kivel házasodik? *Szociológiai Szemle* 2002. 2. sz. pp. 28–58.
- CSEGÉNY PÉTER – KÁKAI LÁSZLÓ – KERN TAMÁS – KUCSERA TAMÁS GERGELY – SZABÓ ANDREA (2001): *Sikerágazat?! Az állami felsőoktatás Magyarországon*. Budapest–Pécs, HÖÖK a Hallgatókért Alapítvány.
- GÁBOR KÁLMÁN (2012): *Válogatott szociológiai tanulmányok*. Belvedere Meridionale, Szeged.
- GAZSÓ FERENC – LAKI LÁSZLÓ (2004): *Fiatalok az újkapitalizmusban*. Budapest, Napvilág.
- GÁBOS ANDRÁS – SZIVÓS PÉTER (2008): A gyermekkori háttér és az iskolázottság. In: Kolosi Tamás, Tóth István György (szerk.): *Újratervezés. Életutak és alkalmazkodás a rendszerváltás évtizedeiben*. Budapest, Társ. pp. 121–134.

²⁷ A modellbe végül is öt változó került, amelyek együttes magyarázó ereje viszonylag magas, $R^2 = 0,289$, $\text{sig} = 0,000$.

- KOLOSÍ TAMÁS (2000): *A terhes babapiskóta* Budapest, Osiris Kiadó.
- KOLOSÍ TAMÁS–TÓTH ISTVÁN GYÖRGY–KELLER TAMÁS (2008): Nyertesek és vesztesek: intragenerációs mobilitás a rendszerváltás évtizedeiben. In: Kolosi Tamás, Tóth István György (szerk.): *Újratervezés. Életutak és alkalmazkodás a rendszerváltás évtizedeiben*. Budapest, Társ. pp. 11–40.
- KUCSERA TAMÁS GERGELY–SZABÓ ANDREA (2011): A magyar doktorandusz hallgatók helyzetéről, 2011 – egy empirikus vizsgálat eredményei. *Acta Doctorandorum* 2011. 2. sz. pp. 16–32.
- FINÁNCZ JUDIT–KUCSERA TAMÁS GERGELY–SZABÓ ANDREA (2009): A doktori képzés Magyarországon – szervezetek, szereplők, hallgatók. *Acta Doctorandorum* 2009. 2. sz. pp. 8–24.
- LAKI LÁSZLÓ–SZABÓ ANDREA (2011): A fiatalok szerint a magyar világ. In: Bódi Ferenc – Fábián Gergely (szerk.) *Helyi szociális ellátórendszer Magyarországon*. Debrecen, Debreceni Egyetem, 2011. pp. 261–277.
- NEFMI (2011): *Oktatási Évkönyv 2010/2011*. Budapest, NEFMI
- Oktatási Hivatal (2007): *PIRLS 2006 – összefoglaló jelentés a 10 éves tanulók szövegértési képességeiről*. Budapest, Oktatási Hivatal.
- Oktatási Hivatal (2011): *PISA 2009 – tájékoztató*. Budapest, Oktatási Hivatal.
- SÁGVÁRI BENCE (2011): A net-generáció törésvonalai – kultúrafogyasztás és életstílus-csoportok a magyar fiatalok körében In: Bauer Béla – Szabó Andrea (szerk.) *Arctalan (?) nemzedék. Ifjúság 2000–2010*. Budapest, NCSSZI, 2011.
- SZABÓ ANDREA (2012): „Társadalmi folyamatok az ifjúság körében” In: Bihari Mihály – Laki László–Stumpf István–Szabó Andrea (szerk.): *Iskola – Társadalom – Politika*. Budapest, Századvég Kiadó, pp. 205–231.

Csőzik Rita

ÁTALAKULT LÁZADÁS MAGYAR EGYETEMISTÁK ÉS FŐISKOLÁSOK POLITIKAI SZOCIALIZÁCIÓJÁNAK VÁLTOZÁSA

Magyarországon a rendszerváltás után a társadalom olyan társadalmi-lélektani válságba került, ami a politikai intézményrendszert is áthatotta. Ebben az új folyamatban egyéni szinten tovább élnek a korábbi társadalmi és politikai tapasztalatok, viszont időről-időre érzékelhetővé válnak a generációk közötti különbségek. Az egyetemisták és főiskolások nemzedékével kapcsolatban azonban nem beszélhetünk hagyományos értelemben vett generációról. A mai fiatalok lázadása racionális lázadásnak tekinthető, amely nélkülöz bármiféle kollektív, egységes megmozdulást, így az individualista érdekek és életstratégiák előtérbe kerülésével, a társadalom adta lehetőségek teljes kihasználásával egy új nemzedék áll előttünk. A fiatalok viszonya a mai politikai élethez rendkívül ambivalens, és nem annyira kiábrándultságról, mint inkább érdektelenségről beszélhetünk, amely együtt járhat az ismeretek hiányával is. Lázadásuk nem konfrontatív, nem áll szemben a hatalommal, hanem egyfajta kivonulás. A kutatás eredményei hozzájárulhatnak ahhoz, hogy feltérképezhetővé váljon a XXI. századi magyar egyetemi ifjúság politikához fűződő viszonyrendszere, illetve az ezzel kapcsolatos reprezentációi.

Kulcsszavak: politikai szocializáció * rendszertranszformáció * revolútív modell * szocializációs ágensek * identitás * politikai aktivitás * politikakép.

BEVEZETÉS

Az elmúlt két évtizedben számos változás zajlott le itthon és globális szinten egyaránt. Hasonlóak-e a mai fiatalok a korábbi generációkhoz, vagy gyökeresen eltérő életmódot folytatnak elődeikhez képest? Mások a társadalmi, politikai viszonyok, más szempontok érvényesülnek, amely azonban nem feltétlenül egyenlő a gondolkodásbeli és viselkedésbeli különbözőséggel. A megváltozott világhoz való adaptáció természetesen maga után vonhat bizonyos változásokat.

A rendszertranszformáció következtében számos átalakulás állt be az élet szinte minden területén, amely különböző módon és mértékben érintette, érinti mind a

mai napig a felnövekvő ifjúságot. A generációs különbözőségek miatt a kommunikáció, a bizalom kifejlődése és az értékek átadása nehézkessé, bonyolulttá vált. A tudásmegszerzéssel kapcsolatos lehetőségek erőteljesen kibővültek. Míg az idősebb korosztály számára csupán korlátozott módon vált elérhetővé a felsőfokú végzettség megszerzése, addig a fiatalok lehetőségei kitágultak. Ehhez a folyamathoz szorosan kapcsolódik az idegennyelvi tudás megszerzése és külföldi felsőoktatási intézményekben való kamatoztatása. Korábban elképzelhetetlennek hitt lehetőségek tárháza nyílt tehát meg a fiatalok előtt. A normák, az értékek és attitűdök ezzel párhuzamosan alakultak, formálódtak.

A mindenkori fiatalok relatíve több időt töltenek el az oktatási rendszerben, és később kerülnek a munka világába. A szocializáció kitolódott, a hangsúlyok más-hová helyeződtek. A meghosszabbodott ifjúkor a politikai szocializáció folyamatában is változást jelent. Később zárul a felelősséggel kevésbé terhelt időszak, lassabban indul be a változás: az önállósodás, a munkavállalás, a házasságkötés, a gyermekvállalás, a családalapítás és mindez visszahat és formálja, módosítja az egyén kognitív és emocionális világát. A politikai szocializáció egész életen át tartó folyamatnak tekinthető, amelynek mindenki részese. A szabályok megértésétől, a nemzeti értékekhez való kötődésen keresztül egészen a szavazóurnához járulásig mind-mind a politikai szocializáció egyes elemével, megnyilvánulási formájával találkozhatunk.

Magyarországon az ezzel foglalkozó kutatások eredményei azt tükrözik, hogy a generációk közötti demokratikus politikai értékek és ismeretek átadása nem teljesen zökkenőmentes, akadnak hiányosságok, illetve nehézségek. Míg a korábbi években erős elhatárolódás jellemezte a politikai életet a mindennapi élettől, addig napjainkban a politika már bárki számára könnyen elérhető tudománnyá, foglalkozássá, lehetőséggé vált. A kérdés csupán az, hogy az egyén képes-e élni az új viszonyok által kínált lehetőségekkel (SZABÓ I. – ÖRKÉNY 1997). Jelen tanulmányunk összefoglalja azokat az elméleteket és korábbi kutatási eredményeket, amelyek a politikai szocializáció, a politikai értékek, identitások, magatartásminták, a politikai kultúra kialakulásának és életen át tartó folyamatának változásait írják le. A tanulmány célja, hogy egyfajta gondolati keretet adjon a tanulmánykötet írásainak. Álláspontunk szerint ugyanis mindazon fontos folyamatok mögött, amelyekről a szerzőink írnak, egyértelműen a politikai szocializáció érhető tetten. A pártok iránti szimpátiák mögött, nem tagadva a kognitív és racionális elemek hangsúlyos voltát, kulturális reprezentációk, szocializációs ágensek, nemzedékről nemzedékre átadott emocionális és értékminták húzódnak.

A POLITIKAI SZOCIALIZÁCIÓ A KÁDÁR-KORSZAKBAN

A politikai szocializáció folyamatában a társadalmi-politikai rendszer szervezetteren és intézményesen adja át a kész világképeket, világértelmezéseket (ismereteket,

értékeket, normákat, magatartási mintákat) az új generációknak, hogy továbbörökítse bennük magát, ezáltal biztosítva az állampolgárok lojalitását (SZABÓ I. 1991). A mindennapi élet sikeressége szempontjából alapvető jelentőségű normák, attitűdök, társas készségek, szociális szerepek elsajátítása is e keretek között valósul meg. Korunk jellemző vonása, hogy a szocializációs periódus a korábbiakhoz képest lényegesen megnyúlt, a gyermek viszonylag korán kilép a családi kötelékekből és valamilyen intézmény hatása alá kerül, ezáltal válnak hangsúlyosabbá a serdülőkori és ifjúkori szocializációs folyamatok (VÁRINÉ 1976).

Mindig egy adott ország vagy nemzet kultúrájának figyelembe vételével beszélhetünk politikai szocializációról, hiszen minden államban más és más hatások érvényesülnek.

Az alábbi főbb jellemzők, elemek mentén érdemes megragadni a fogalom komplexitását: tanulási folyamat jellegű; személyiségfejlődés különböző szakaszaiban eltérő képet mutathat; normák, értékek, attitűdök áthagyományozása történik; szocializációs ágenseknek kitüntetett szerepe van; politikai rendszer stabilitás-labilitása befolyásolhatja; generációk szocializációja eltérhet más generációkétól (KÉRI 1987).

Kelet-Európában, így Magyarországon más társadalmi viszonyok alakultak ki, mint Nyugaton. A második világháború utáni szovjet térnyerés átalakító hatással bírt e régióra, ebben a rendszerben a politikai szocializáció megkettőződött. A hivatalos, intézményes szocializáció mellett létezett egy másik, amely a polgári örökség részeként, a háttérben, öröklődött tovább az egyes generációk között. Az emberek nehezen tudták összeegyeztetni a totális hatalom által hangoztatott képet, azzal az érzéssel, amely bennük munkált. A kettő ugyanis homlokegyenest eltért egymástól. Két társadalom létezett egyidejűleg. Az egyiket a hétköznapijaik során tapasztalták meg, míg a másik leginkább a tankönyvek, a kultúraközvetítők és a média segítségével jelent meg (SZABÓ I. 1992).

Az 1956-os forradalmat követően a nemzeti tematika pártállam általi kisajátítását sajátosan leegyszerűsítő gondolkodási mechanizmusok, valamint ezzel párhuzamosan a magán- és hivatalos közegben alkalmazott felépített értékrend kísérte. A szocialista nemzet, szocialista állam fogalma a hétköznapi tapasztalások szintjén azonban másként jelent meg, nem kínált válaszokat nemzeti kérdésekre és nyilvános társadalmi kontrollja is korlátozott volt.

A tapasztalatok nem támasztották alá azt a pártállam által kijelentett tézist, mely szerint a hatalmat a munkásosztály gyakorolja. A hetvenes évek közepére vált nyilvánvalóvá, hogy jelentős társadalmi különbségek, egyenlőtlenségek vannak. Az oktatásban gyakori volt a hallgatók származás szerinti megkülönböztetése, és ez a tény a felsőoktatási intézményekbe való bejutásra, ezáltal pedig a további életpályák alakulására is rányomta a bélyegét.

Az egyenlőség eszméje és a valóság között egy sajátos kognitív disszonancia-redukciós mechanizmus tükröződött, hiszen ha a szocializmusban a munkások az urak és emellett egyenlőség van, akkor ebből eredően mindenkinek munkásnak kellett lennie.

De a munkásosztály vezető szerepe sokak számára nem jelent meg egyértelműen a hétköznapiakban. Hiszen a szocialista emberképnek nem volt egy valóságra lefordítható, a mindennapokhoz kapcsolódó, átélhető formája. A két világháború közötti élmények a családi szocializációban éltek és adódtak tovább (SZABÓ I. 2009). 1989 után az embereknek anélkül kellett újjáépíteniük politikai identitásukat, hogy támaszkodhattak volna a politikai kultúra érvényes tradícióira, biztonságos tájékozódási pontokra. Magyarország így különösen izgalmas kutatási terepnek bizonyult. A rendszertranszformáció olyan változásokat hozott magával, amely számos vizsgálatot eredményezett (SZABÓ I. – CSEPELI 1984, CSANÁDY – LUX 1992, ERŐS – MURÁNYI – PLICHTOVÁ – VARGA 1997, SZABÓ I. – ÖRKÉNY 1997, SZABÓ I. – FALUS 2000, CSÁKÓ – BERÉNYI – BOGNÁR – TOMAY 2000, LAKI – SZABÓ A. – BAUER 2001, BAUER – SZABÓ A. 2005, BAUER – SZABÓ A. 2009). Az azóta eltelt 22 év alatt egy olyan új korosztály nőtt fel, amelynek már kevés közvetlen kapcsolata van az elmúlt politikai rendszerekkel, ugyanakkor az új rendszerrel kapcsolatos attitűdjei is ambivalensek (GAZSÓ F. – LAKI 2000, SZABÓ A. – KERN 2011, LAKI – SZABÓ A. 2012).

A rendszerváltás után a magyar társadalom lélektani válságba került, ami a politikai intézményrendszert is áthatotta. Ebben az új folyamatban tovább éltek az egyénben a korábbi társadalmi és politikai tapasztalatok is. „A társadalom tagjainak nem alakult ki megbízható képük a társadalom-lélektani viszonyokról. (...) A mai társadalom-lélektani feszültségek okai abban az ellentmondásban rejlenek, hogy az új rendszer sem intézményrendszerében, sem működésében nem vállal közösséget az előzővel, ideológiája pedig a korábbi hivatalos ideológia antitézise, miközben a társadalom, az emberek, a mindennapi élet, az értékek világa megőrizte korábbi meghatározottságait, és megannyi szállal kötődik a rendszerváltás előtti valósághoz. Egy rendszert le lehet „váltani”, egy társadalmat nem.” (SZABÓ I. 1994, 62–63). Magyarországon tehát ebből a szempontból igen érdekesen alakult a politikai reszocializáció.

A nemzedékek közötti választóvonal a rendszerváltás után leginkább a múlthoz való viszony mentén bontakozott ki (KARÁCSONY 2005). A kontinuitás a politikai rendszer magas szintjeihez való passzív, távolságtartó viszonyban érhető tetten. Annak ellenére, hogy napjainkra a politika mindennapi életünk részévé vált, továbbra is megmaradt (még ha nem is annyira élesen) ez a fajta kettősség. Az egyén szubjektíve úgy éli meg a politikát, mint egy rajta kívül álló, távoli dolgot, amelybe alig-alig lehet beleszólása. A múlt örökségének súlya azonban a fiatalokat nyomasztja a legkevésbé.

A XX. században a politikai szocializáció Magyarországon (hasonlóan a többi kelet-európai országhoz) revolútív vonalat követett szemben a nyugati evolútív modellel. A revolútív modellben a társadalom nagyobbik része identitásának újra-definiálására kényszerült.

A politikai magatartás rendszerint a politikával kapcsolatos aszimmetrikus viszonyban képeződött le, az egymást váltó identitásstratégiák korszakonként kétosztatú („jó” és „rossz”) módon jelentek meg. A revolútív események (for-

radalmak, hatalomváltások) mély nyomokat, sebeket, megrázkódtatásokat okoztak a társadalomban, amely arra szocializálódott, hogy folyamatosan bűnbak csoportokat találjon magának. Emellett mélyen és tartósan rögzült a társadalmi alá- és fölérendeltségi viszonyrendszer szemben a demokratikus mellérendeltégi viszonyokkal. Mindezeknek megfelelően a magyar politikai alrendszer jellegzetességei hosszútávú tendenciákat mutatnak: a hatalommegosztás-, az érdekvédelmi szervezetek hiánya, a közvélemény igényeinek, értékeinek és érdekeinek figyelmen kívül hagyása, a párt(ok) omnipotens jellege, valamint az individuális értékek alacsony árfolyama.

A társadalom hétköznapi működése a többség számára az állampolgári kisebbségi érzést termelte újjá. A Kádár-korszakban a közvélekedés visszacsatolásának legitim módja erőteljesen korlátozva volt. A rendszer bukására ugyanakkor nem sokan számítottak, de csupán keveseknek volt ellenükre. A fordulat azonban nem katarzist váltott ki – mint az NDK-ban vagy Romániában, ahol hirtelen omlott össze a rendszer –, hanem inkább megkönnyebbülést, hiszen a folyamatos változás fokozatos adaptációs lehetőséget vont maga után, összességében pedig békés átmenetet kínált. A társadalom többségének aktív közreműködése nélkül valósult meg a rendszerváltás (SZABÓ I. 2000, 2009). Laki László és Szabó Andrea 2012-es cikkükben egyenesen azt állítják, hogy a rendszertranszformáció után kialakult demokratikus politikai szocializációra – hasonlóan a Kádár-korszakhoz – a dualitás jellemző. A szerzőpáros szerint ebben a duális modellben az egyén tapasztalatai és a „létező demokrácia” (a létező szocializmus kifejezés nyomán) saját, hivatalos öndefiníciója között súlyos ellentmondás feszül (ezt nevezik a szerzők félperifériás szocializációnak). A feszültség eskalációjának következményei pedig súlyosak lehetnek: akár a rendszerrel szembeni állampolgári lojalitás felmondása, és a társadalmi, politikai válság kialakulása is lehetséges.

A SZOCIALIZÁCIÓS ÁGENSEK MŰKÖDÉSE A RENDSZERTRANSZFORMÁCIÓT KÖVETŐEN

CSALÁD

A politikai rendszer megváltozásának hatására némileg átalakultak, módosultak a politikai szocializációs ágensok korábbi funkciói. A család, az iskola, a kortárs csoportok és a tömegkommunikáció politikai szocializációban betöltött szerepe megváltozott. Az oktatási rendszer és a tömegmédia addig centralizált szocializációs funkciója átalakult.

Az információáramlásban bekövetkezett gyors változások összefüggésben állnak a család és az iskola funkciójának viszonylagos csökkenésével, illetve a média és a kortárs csoport felértékelődésével (SIMON 2004). A család a legkorábbi életsza-

kasztól kezdve befolyásolja a gyermek fejlődését, hosszan tartó hatása alapvető érzelmi és viselkedési modelleket vés a fejlődő személyiségbe, amely később ezeket, mint diszpozíciókat viszi tovább (BAGDY 1999). Felkészíti a gyermeket arra, hogyan legyen a társadalom integráns tagja, ezért a családnak igen erőteljes hatása van a politikai orientáció kialakulásában. A politikai szocializáció során meghatározó bázisként jelenik meg az a kognitív elem, amelyet a fejlődő egyén a korai családi élet során sajátít el. Ez a későbbiekben is tovább él valamilyen formában, vagyis ebben a korai időszakban szerzett politikai attitűdök tudattalanul is hatással lehetnek a későbbi felnőtt viselkedésre. Sajátos vonások és szociális attitűdök alakulnak ki és gyökeresednek meg ebben az életszakaszban. A család tehát különbözik minden más intézménytől, hiszen ez a központi szocializációs ágens – legalábbis az ún. egyénközpontú politikai szocializációs felfogások szerint –, amelyre a későbbiek során más ágensek is építkeznek, illetve az ezek által hordozott politikai értékek, ideológiák, mentalitások (DAWSON–PREWITT 1969).

A család akár implicit, akár explicit módon, de mindenképpen szocializál valamire. „Arra, hogy a politika független a mindennapoktól, az állampolgárok illetékeségétől – arra, hogy azok a dolgok, amelyekre a „mi” kompetenciánk is kiterjed, más értékek, más szabályok mentén szerveződnek, mint az „ő” politikájuk. A család tehát jellegzetes „kisember”-tudatot reprodukál az egyénben, hiszen miközben azt hiszi, hogy megkíméli a gyereket a politikától, éppenséggel védtelenül, felkészítetlenül hagyja az egyén és a politika viszonyának már a gyermekkorban is lehetséges konfliktusaival szemben (SZABÓ I.–CSEPELI 1984, 31). Ismereteink szerint a családok többsége nem beszélget nyíltan a politikáról, a szülők legtöbbször nem kezdeményeznek politikai témájú beszélgetéseket gyermekeikkel, sőt az sem ritka, hogy tabuként kezelik a témát. Mindezzel pedig azt érik el, hogy a gyermekek politikai ismerete, politikai véleménye nem gazdagodik családi hatásokkal (DÖGEI 1988). Magyarországon hosszú időn keresztül a család lehetett az az egyetlen színtér, ahol az egyén identitása, autonómiája kibontakozhatott – ha kibontakozott –, szemben a hivatalos intézmények totális politikai nevelésével. Így a magyar családok a mindenkori politikai rendszerrel szembeni védekező attitűdre rendezkedtek be. A családi idill ugyanakkor csak látszólagos. A család tartósnak tűnő folyamatos átalakulása – válsága? – az anyagi, egzisztenciális problémák erősen befolyásolják ezen intézmény politikai szocializációs funkciójának működését is. A családok helyzetét a ’80-as évek közepétől kibontakozó, majd a rendszertranszformáció után nyilvánvalóvá vált gazdasági válság, a másfél millió munkahely megszűnése, egyes ágazatok teljes felszámolása, a munkanélküliség drámai mértéke, a korábbi tudások, kompetenciák és ezzel együtt az egzisztenciák totális megsemmisülése sem könnyítette meg.

Csáky Mihály szerint a magyar társadalom egyik sajátos ellentmondása, hogy éppen a család szocializációban betöltött funkciója gyengült meg a rendszerváltást követően, míg előtte éppen a család játszotta a kulcsszerepet a szocialista ideológia ellensúlyozásában (CSÁKÓ 2004). Szabó Andrea és Kern Tamás (2011) rámutat-

nak arra a jelenségre, amely szerint a családok Kádár-korszak alatti szocializációs stratégiái – részben a fenti okok miatt – tovább élnek. A gyermek a családban a politikai élettől való távolságtartást sajátítja el, hiszen otthon egyfajta tabuként kezelik a politikát. A fiatalokban a szocializációjuk során nem, vagy csak kevésbé alakul ki a politikai részvétel igénye. A szülők miközben küzdenek önmaguk, valamint gyermekeik egzisztenciájának fenntartásáért, gyakorlatilag magukra hagyják gyermeküket a politika világának útvesztőjében, nem igazán nyújtanak eligazodási támpontokat. A családi szocializáció ezáltal óhatatlanul is megerősítheti a fiatalokban azt a tapasztalatot, mely szerint a politika független a mindennapoktól. Szalai Erzsébet (2011) vizsgálatai szerint ráadásul a fiatal felnőttkorhoz érve a családi kapcsolatok jelentősége nemhogy csökkenne, hanem éppen hogy felértékelődik. A család nyújtja szinte az egyetlen biztos fogódzót a fiatalok számára. A munkanélküli fiatalok nagy részét a mai napig szinte teljes egészében a szülők tartják el, és ahogy ezt a Szabó Andrea és Kern Tamás kutatásai is megerősítik, a fiatalok körében általában nem erős a szülők elleni lázadás. Sőt egyenesen normakövető nemzedékről beszélhetünk.

ISKOLA

Az ember átlagosan életének 10–15 – legújabb kutatások szerint akár 20 – évét tanú-lással, iskolában tölti el. A tanítás közben, a különböző tantárgyak kisebb-nagyobb mértékben, akarva-akaratlanul valamilyen szinten érintik a politika eseményeit. Jelenleg a legtöbb iskolában tanítanak történelmet és társadalomismeretet, ezáltal – elvileg – a diákok megismerhetik múltjukat, kultúrájuk normarendszerét és a politika értékvilágát. Emellett a különböző iskolai ünnepek is hasonló nevelési célokat szolgálnak. Ugyanakkor megjelenik a politikum taníthatóságának a dilemmája is. Megfigyelhető jellegzetesség az ún. „itt-most-tudás”, amely arra utal, hogy a diákok politikai ismereteire leginkább a belső kötődés kialakulása nélküli felhalmozás jellemző. Vagyis a logika és a teljes elsajátítás hiánya érhető tetten. Ez elsősorban a direkt politikai és újkori történelmi ismeretekre vonatkozik. A gyerek az iskolában, ha a tananyagról van szó, viszonylag jól eligazodik az ismeretek között, de ha egy olyan helyzetbe kerül, amelyben az összefüggések komplexebb átlátásáról kellene tanúbizonyságot adnia, akkor már kevésbé boldogul megszerzett tudásával. Minél fiatalabb korosztályokról van szó, annál inkább dominálnak az iskolai tanulmányok a történelemismeretben. Minél idősebb valaki, annál kiegyensúlyozottabb a sokféle forrás szerepe, mert elsődlegessé válnak a személyes élmények. Ezek a közvetett, komplex módon nyert ismeretek hozzájárulnak a történelemkép formálódásához is (KÉRI 1988). A közvélemény sokat vár az iskolától a politikai nevelés terén. A különböző politikai rezsimek pedig erősen ráéreztek arra, hogy az iskola mekkora befolyást képes kifejteni a gyermek világfelfogására, értékrendjére. Gondoljunk csak arra, hogy a fasiszmus eszméinek meghonosodása érdekében Hitler és Musso-

lini milyen erőfeszítéseket tett azért, hogy a gyerekek már korai életszakaszukban elsajátítsák, magukévá tegyék az azzal kapcsolatos gondolatrendszert és érzésvilágot. A direkt politikai szocializáció legfontosabb ágense, az iskola a hivatalos viselkedés elsajátítását biztosította, míg a nem formális helyzetekre érvényes valóságértelmezéseket elsősorban a család közvetítésével lehetett megtanulni (PERCHERON 1971, SZABÓ I. 2009).

A politikai szocializáció szemszögéből nézve az iskola nemcsak egy nevelő intézmény, amely az ismeretek átadására alkalmas, hanem hatalmi szervezet is, voltaképp az egész társadalom mikro-modellje. Az iskola a belső viszonyaival társadalmi adottságként tudja a gyerekek számára közvetíteni a társadalom többé vagy kevésbé demokratikus működését, hierarchikus vagy emancipált magatartások iránti elvárásait (SZABÓ I. – CSEPELI 1984). Míg a család a gyermek érzelmeire hatva ér el bizonyos változást, addig az iskola a teljesítmény oldaláról orientál. A pedagógusok nem szocializációban, hanem elsősorban nevelésben gondolkodnak. Ha az oktatási intézmény fő funkciójában, az edukációban differenciálódás történik, akkor az a kapcsolódó funkciókra is hatással van, így az intézményi differenciálódás a kortárs csoport szocializációs folyamatait is befolyásolja. Az intézményes szocializáció hatásától nem lehet teljes mértékben függetlenedni. Az iskolai intézményt a társadalom a saját képére formálta, így az nem a társadalom közös kultúráját közvetíti, hanem az adott intézménytípust saját maga számára elkülönítő társadalmi csoport kultúráját. Egy adott tantárgy szocializáló hatása is eltérő lehet, hiszen másképpen hat tankönyvből elsajátítva az anyag és másképpen működik egy tanórán való közös feldolgozás, ezen belül is a pedagógus szerepe szintén hangsúlyos (CSÁKÓ 2011). A tanórán kialakult konfliktusok a politikai tanulás fontos terepei. A tanárok konfliktusmegoldó hajlamai és képességei erősebben befolyásolhatják a tanulókat, mint a direkt politikai tanítás törekvései. De mit várhatunk azoktól az általános vagy éppen középiskolai tanároktól, akik súlyos anyagi gondokkal küzdenek, pályájuk presztízs értékét nem fogadja el a társadalom, akik örülnek annak, ha az iskola oktatás-nevelési funkcióiból legalább az elsőt tiszta lelkiismerettel megtudják valósítani. „...hasznlóan a nyolcvanas évekhez ismét oda jutottunk, hogy a direkt, iskolai szocializáció elsősorban a makroszintű politikáról szóló ismereteket, információkat adja át [a fiataloknak], és pontosan a napi gyakorlatban jól használható, a mikroszintű konfliktusokat feloldani képes, a történelem és osztályfőnöki órákon egyébként át nem adható készségeket, ismereteket, mintázatot nem nyújtja a magyar fiatalok számára” (SZABÓ A. – KERN 2011, 46). Pedig az iskola falai között szerzett tapasztalatok kivetítődnek az egész társadalomra, és az iskolapadból kikerülő – fogódzó nélküli – fiatalok nyilvánvalóan azokhoz a mintázatokhoz nyúlnak, amelyeket a diszfunkcióval küzdő családokban és a szintén diszfunkciós iskolában tanulnak meg.

Nem szabad elfelejteni a diákönkormányzat mint nevelési tényező szerepéről sem, azonban Csáki Mihály (2011) szerint számolni kell azzal a tapasztalattal is, amely szerint a fiatalok nincsenek teljesen tisztában az iskolai demokrácia adta

lehetőségekkel. A középiskolások többnyire nem ismerik a jogaikat. A magyar oktatási rendszer hiányosan teljesíti az állampolgári nevelés feladatát, hiszen kevésbé segít felismerni, hogy a tanulónak – az állampolgárhoz hasonlóan – jogai vannak, és szintén kevésbé járul hozzá ahhoz, hogy a serdülő megismerhesse ezeket a jogokat és élhessen is velük. A magyar iskolákban sajnos nem élnek a demokráciára való nevelés hagyományai. A tanulók kritikusan is viszonyulhatnak az oktatási intézményeikhez, ám ezt mégsem teszik.

Nagyon érdekes – és kevésbé kutatott – problematika, hogy mi történik a főiskolákon vagy az egyetemeken. Mennyire tudja a felsőoktatási intézmény korrigálni az esetleges szocializációs defektusokat, egyáltalán kínálnak-e a felsőoktatási intézmények demokratikus szocializációs mintázatokat?

Magyarországon az iskolai nevelés csupán korlátozottan alkalmas értékek átadására. Az olyan kiemelten közösségi összetartó elemek (mint korábban például a kisdobosság) a jelenlegi felsőoktatásban tanuló fiatalok iskolai idejében gyakorlatilag teljesen elhalványult, megszűnt. Legtöbbször nem kerül sor a politikai rendszerváltással kapcsolatos történések, események tudatosítására, feldolgozására sem. A kamaszkori lázadás az új nemzedék többségénél nem következett be (SZALAI 2011).

KORTÁRS CSOPORT

A családi és az iskolai szocializáció mellett a fiatalok értékrendjének kialakulására – különösen serdülő koruktól fogva – a kortárs csoportok is erőteljes hatást gyakorolnak.

Az egyén egyszerre több csoport tagja is lehet, többszörös csoportidentitással rendelkezhet.

A csoportok között azonban általában csak egy olyan van, amelynek a szabályait, értékrendszerét akkor is elfogadja a fiatal, amikor nincs közvetlen kapcsolatban ezzel a közösséggel. Ha az egyén egy olyan referenciacsoportot választ, ahol az alapvető normarendszer gyökeresen eltér attól, amelyet családja – esetleg az iskola – képvisel, még nem feltétlenül jelenti azt, hogy „rossz társaságba” keveredett. Itt valószínűleg arról van szó, hogy már a családi szocializáció során kialakultak azok a személyiségjegyek, amelyek ehhez a „más választáshoz” vezetnek. A kortárs csoportok arra kínálnak lehetőséget, hogy a későbbiekben a serdülő minél több viselkedésformát kipróbálhasson, gyakorolhasson és mindez – feltehetően – pozitív hatást fejtsen ki az egyén későbbi személyiségfejlődésére. Másrészt nagy valószínűséggel a fiatal olyan vonatkoztatási csoportot választ, amely alapján véve hasonlít a család értékrendszeréhez. Ranschburg Jenő (1993) szerint az értékrendszer tartalmát a család alakítja ki, míg a szocializáció megjelenési stílusát a kortárs csoport valósítja meg. A serdülőkori kapcsolatok, csoportok speciális politikai szerepet töltenek be, hiszen ezek is, akárcsak a család, erőteljes

formáló hatással bírhatnak a politikai szocializációban. Sokszor ezek a csoportok segítenek a korai gyermekkori értékek újragondolásában, átformálásában. Nem ritka jelenség az sem, hogy a családi hatások háttérbe szorulásával inkább az iskola, a kortárs csoportok szerepe és hatása válik hangsúlyosabbá a fiatal számára (DAWSON – PREWITT, 1969).

A kiscsoportokon belül végbemenő politikai szocializáció folyamatain keresztül a politikai rendszerrel kapcsolatos normák és értékek a rendszer egyes tagjaihoz lefelé közvetítve jutnak el. Ezen normák és értékek erősítik meg és juttatják el az egyéni politikai döntéseket a társadalompolitikai intézményekhez. Verba (1996) az integráló kiscsoportok egyénre gyakorolt hatását tekintve két időszakot különít el:

1. A politikai folyamatba való belépés előtti időszakban, a politikai szocializáció folyamatában az elsődleges csoport kialakítja azokat a predispozíciókat, amelyek a későbbiek során aktivizálódnak, felbukkannak a politikai részvételben. Ezek fogják meghatározni az olyan politikai tettek jellegét, mint a szavazás vagy nem szavazás, a politikai kérdések iránti érdeklődés vagy érdektelenség, a törvényeknek való engedelmesség vagy azok megszegése. Az elsődleges csoport egyénre gyakorolt hatásának számos formája ismert, így a közvetett vagy közvetlen, a konkrét politikai magatartás, mint párttámogatás.
2. A folyamat itt nem ér véget, hiszen a részvétel időszakában az elsődleges csoportok tovább formálják az egyén politikai viselkedését, magatartását. A kortárs csoport szintén egy ilyen kiscsoport, amelynek hatása nem csupán a felnőtté válás koráig, hanem gyakorlatilag élethosszig érezhető.

TÖMEGMÉDIA

A tömegkommunikációs eszközök napjainkban fontos szerepet játszanak a fiatalok életében és politikai szocializációjában. Az írott sajtó szerepe talán már nem annyira hangsúlyos a vizuális kultúráéhoz képest, a családok hajlamosak a „televízió gondjaira bízni” gyermeküket, hiszen ezáltal rendkívül sok időt, energiát spórolhatnak meg. A média erős személyiségformáló szerepével számolni kell. A gyermekkori szocializációban teljesen új korszak kezdetét jelentette a modern tömegkommunikációs eszközök megjelenése és elterjedése. Mindez a rádió feltalálásával és elterjedésével kezdődött, majd folytatódott a filmezéssel, a televíziózással és a számítógépek használatával. Sok szerző szerint a modern technika elszakadt „Gutenberg-galaxisától”. A gyermekek már korán megszokják a családi tévézést és a számítógépek használatát, mindez a köznapi kultúra részét képezi. Somlai (1997) utal arra, hogy a televíziós műsorprogram mennyire erős személyiségformáló hatással bír, hiszen rengeteg család ehhez igazítja napi időbeosztását. Az újság, a rádió, a televízió és az egyéb kommunikációs eszközök fontos szerepet játszanak a politikai orientáció szempontjából. A különböző események hihetetlen gyorsasággal jutnak el a legtöbb emberhez, akár szeretné,

akár nem. Emellett nem szabad elfeledkeznünk a média ártalmas hatásairól sem. A fiatalok nem rendelkeznek elegendő élettapasztalattal ahhoz, hogy a televízióban megjelenő tartalmakat elkülönítsék a valóságtól, és megfelelően súlyozzák azokat. Veszélyessé válhat a médiumokban megjelenő torzított valóságkép túlzott fogyasztása, amikor éppen kialakulóban van a fiatalok értékrendje (KÓSA 2005).

Az információ-áramlás rendkívüli mértékben felgyorsult. Szabó Ildikó szerint a politika üzeneteinek közvetítésében a média játssza a főszerepet, hiszen hatása gyorsabb és tágabb spektrumú, mint bármelyik másik ágensé. A nemzetközi és hazai kutatások leginkább a médiafogyasztási szokásokra irányulnak, így főként arról rendelkezünk tudással, hogy a politikumhoz kapcsolódó információkat mely csatornákból és milyen gyakorisággal szerzik be a megkérdezettek (SZABÓ I. 2009).

A média szerepe tekintetében a rendszertranszformáció óta eltelt időszakot több periódusra oszthatjuk: az 1989 előtti időszakra, a rendszerváltás és az 1996-os választás közötti periódusra, illetve az 1996-tól napjainkig terjedő évekre (SÓLYOM 2011). A kereskedelmi korszakban a média és a politika befogadókra gyakorolt hatását nem percepció sémák passzív elfogadásaként kell elképzelnünk, hanem a nézői beállítódások kontrollált, irányított aktiválásaként, amely tartalmaz kreatív és alávetett befogadói magatartást is. A „kontrollált aktivitást” egy műsor vagy egy politikus általi képes kiváltani a nézőkből, hogy egy elkötelezett befogadói magatartásra, azonosulásra készteni. A közönség nemcsak akkor lehet aktív, amikor elkerüli a média hatásait, hanem abban az esetben is, amikor kialakítja és fenntartja a média és a politika szereplőihez fűződő lojalitását. Ez az elkötelezettség legtöbbször nem egy passzív, elfogadó magatartás következménye, hanem egyfajta aktív, szándékos, kognitív elemeket magába foglaló döntés eredménye egy politikai mozzanat vagy műsor mellett. A média kizárólag azokra a személyekre van hatással, akik elég motiváltak és nyitottak ahhoz, hogy emocionális és kognitív kötődést építsenek ki vele. A közönség passzív tagjai azonban hajlamosak megőrizni távolságtartásukat, sokszor figyelmetlenek és kevésbé motiváltak egy esetleg politikai tartalmú hírfolyam kapcsán. Úgy tűnik, hogy a média nem az elkötelezetlen és passzív közönségre, hanem az aktív, motivált egyénekre gyakorol hatást.

A kereskedelmi híradó nem bír identitásképző potenciállal, hiszen egyrészt a vele való fogyasztói identifikáció tartalmi oldalról lehetetlen, másrészt nem jelenik meg identitásképző helyként, mivel nincsen a figyelemre méltó műsorok közé emelve. Kiesik a közönség érdeklődésének, azonosulási vágyainak fókuszából. Az individualizáció és a kollektív integráció együttes jelenléte jól szemlélteti a média terének ellentmondásosságát.

A társadalmilag aluldeterminált médiatér létrejötté a média hatásainak egyre erősödő kontextusfüggőségéhez, kiszámíthatatlanságához vezet. A népszerű, medializált nyilvánosságban a médiahatásokat egyre inkább az elköteleződés és a távolságtartás kiszámíthatatlan dinamikája mozgatja (CSIGÓ 2005).

A fiatalokra – már csak életkori tényezők miatt is – nem jellemző a különböző politikai műsorok iránti túlzott érdeklődés. A politikai hírek csak részlegesen érik el őket, amely egy sajátos alultájékozottsághoz vezethet. Különösen igaz ez annak tükrében, hogy minden médiatartalom-mérés szerint a kereskedelmi televíziók műsorstruktúrája a kilencvenes évek végéhez, a kétezres évek elejéhez képest jelentősen megváltozott. Az utóbbi két-három évben szinte alig-alig közölnek politikai híreket, a híradókat bulvárhírek dominálják. Ezért is fűztek/fűznek nagy reményeket a médiaszociológusok az internethez, amelyen a tájékozódás lehetősége elvileg korlátlan, és amely korrigálhatná a bulvármédia mindenhatóságát. A kérdés csak az, hogy az apolitikus fiatalokban kialakul-e egyáltalán az igény, hogy az információkat finomítsák, mélyítsék, a tartalmakat pontosítsák az ebben a korosztályban egyre nagyobb arányban használt internet révén. Az internet még napjainkban is viszonylag új és folyton változó médiumnak tekinthető, szocializációra gyakorolt hatása még nem teljesen egyértelmű. Az internettel ráadásul kikerülhető, megkerülhető a mainstream média, jobban előtérbe kerül az individuum érdeklődése, a saját, szűrők nélküli választás lehetősége, ami megkönnyíti a célzott kommunikációt. A televízió korszakában passzíválódott választók újra mobilizálhatók lettek.¹

A politikai szocializációs ágensek ugyanakkor kölcsönhatásban vannak egymással, fontossági sorrendjük a felnövekvő egyén számára állandóan változik, ezért fontos, hogy a különböző intézmények hatását ne egymástól függetlenül, hanem egymás függvényében kezeljük (SOMLAI 1997). A rendszerváltás utáni időszak politikai szocializációs modellje így, mint egyfajta fragmentált, „félperifériás” modell írható le. A modellt a szocializáció tényezői (család, iskola, médiumok, kulturális közvetítők, tartalmak) közötti gyenge és esetleges kapcsolatok jellemzik. Egyszerre és párhuzamosan zajlik az egyes ágensek le- és felértékelődése, és nem szinergiákról, hanem fragmentálódásról beszélhetünk. A család szerepe elvileg felértékelődik, ugyanakkor maga a család, mint intézmény súlyos problémákkal küzd, hiszen egyre több időt töltünk iskolában, mégis a politikai szocializáció szempontjából az iskola egyértelműen diszfunkcionális. Ez együttesen azt eredményezi, hogy felértékelődik (a családon) az iskolán és a formális szervezeteken kívüli informális és ezáltal nehezen kontrollálható szocializáció jelentősége. A fragmentált és disszonáns szocializációs ágensek nem állnak össze egységes rendszerré, és ebben a félperifériás szisztémában minden arra mutat, hogy a diákok kevésbé látják át érdekeik, igényeik érvényesítése, sérelmeik orvoslása és a rendelkezésükre álló demokratikus formák közötti kapcsolatot. Ha a kibocsátó család gyenge és az iskolai demokrácia gyakorlata elégtelen, akkor kevésbé tudja segíteni a demokráciával kapcsolatos igények világos megfogalmazását (CSÁKÓ 2004).

¹ Az internet és a hozzá kapcsolódó Info-Kommunikációs Technológia (IKT) politikai részvételre gyakorolt hatásáról részletesen lásd Szabó Andrea – Oross Dániel tanulmánykötetünkben közölt írását.

A FIATALOK POLITIKAKÉPE

A szociológiai vizsgálatok szerint a fiatalok többsége általában negatív képpel rendelkezik a politika világáról. Többségük nehezen igazodik el benne, főként az elmúlt rendszerrel kapcsolatos fogalmak keltenek homályos képzeteket bennük, amely valószínűleg az ismerethiánnyal is magyarázható. Valószínűsíthető, hogy a hallgatók számára a politika szó erőteljes ellenérzéseket vált ki, és a politika mint kifejezés is távol áll tőlük, nem csak maga a jelenség. Azokat a szavakat ítélik ugyanis pozitívnak, amelyek kevésbé kapcsolódnak össze a politikai élettel (ilyenek az emberi jogokkal, a közmegelégedéssel, a szociális biztonsággal és a jóléttel kapcsolatos kifejezések) (ld. SZABÓ I.–ÖRKÉNY 1998, GAZSÓ F. – LAKI 2004).

A fiatal korosztály sokszor nem annyira egyéni tapasztalat alapján minősít, hanem a környezet reprezentációit alapul véve a mindennaposan előforduló, negatív értékelt viszonyrendszereket emeli át.

A politikai aktivitás (inaktivitás) kapcsán a kilencvenes évek vizsgálatai a fiatalok politikai érdeklődésének hiányára, alacsony cselekvési késztettségére mutatnak rá. Kutatások kimutatták azt a tendenciát, amely szerint eltérő politikai érdeklődéssel és aktivitási igénnyel jellemezhetőek a fiatalok. Az ifjúsági korfán felülről lefelé haladva egyre nőtt a politika iránti közöny. Gazsó Ferenc és Laki László (2004) rávilágítottak arra is, hogy a fiatalok politikai érdeklődése nem minősíthető folyamatosnak és magas intenzitásúnak, hanem inkább eseti jellegű. A 2000-es, 2004-es és 2008-as kutatások sem mutattak trendszerű javulást.

Az eredmények szerint az ifjúság számára a politikai szféra átláthatatlan, távoli és általuk egyáltalán nem befolyásolható világ. A nem hivatásszerű politizálást eredménytelennek tartják, míg a hivatásszerű politizálás presztízse olyannyira alacsony számukra, hogy annak keretei között nem szeretnének tevékenykedni. Az *Ifjúság2000* (LAKI–SZABÓ A. –BAUER 2001), az *Ifjúság2004* (BAUER–SZABÓ A. 2005) és az *Ifjúság2008* (BAUER–SZABÓ A. 2009) kutatási beszámolója is hasonló megállapításokat fogalmaz meg. ”A politika iránti érdeklődés szintje azonban továbbra is igen alacsony a korosztályon belül. A válaszadók 60 százalékát nem, vagy egyáltalán nem érdekli a politika. Közepes intenzitású érdeklődés mintegy 30, intenzívebb érdeklődés 9 százalék esetében regisztrálható. Sem 2000-hez, sem 2004-hez képest nem mutatnak emelkedést az adatok: 2000-ben és 2008-ban egyaránt 2,19 volt az ötfokú skála átlaga, míg 2004-ben ennél is kevesebb, 2,08 százalék. Inkább azt mondhatjuk, hogy az elmúlt nyolc évben nagyjából hasonlóan alakult a magyar fiatalok politikai affinitása.” (BAUER–SZABÓ A. 2009, 107). Minél alacsonyabb iskolázottságú a fiatal, annál kevésbé mutat érdeklődést a politika iránt. Mindez utalhat a politikai intézményrendszer egyes elemei iránt megnyilvánuló nagyfokú bizalmatlanságra.

A rendszerváltás óta történt változások olyan folyamatokat indítottak be, amelyek mellett a demokrácia máig nem tekinthető teljes mértékben kiépültnek és megszilárdultnak. A fiatal demokrácia képlékenységénél, változékonyságánál fogva

számtalan bizonytalanságot rejt az állampolgárok számára. Szabó Ildikó szerint a fiatalok útkeresésének nehézsége a megfelelő minták és modellek hiányában kerekendő (SZABÓ I. 2009). A 18–29 éves választókra fókuszálva elmondható, hogy a rendszerváltás előtti időszakkal kapcsolatban kevés, vagy szinte semmilyen közvetlen tudásuk sincsen, így ”érintetlen” nemzedéknek tekinthetők, akik már természetes módon adottak tekintik a demokrácia nyújtotta lehetőségeket.

Az ember a politikához sem viszonyul másképpen, mint a társadalmi élet más területeihez. Hasonló logikai sémákat, viszonyulási módokat követ a politika esetében is. A fiatal generációk politikához fűződő viszonya talán csak abban különbözik, hogy a politika kevésbé érdekli őket, kevésbé tartják életük szempontjából hangsúlyosnak. A rendszerváltás időpontjában a 18–29 éves fiatalok egy része óvodába vagy általános iskolába járt. A szocializálás intézményeket, elsősorban a családot és az iskolát olyan szereplők jelentették, akik nem demokratikus rendszerben szocializálódtak, ezért az új berendezkedéshez való alkalmazkodás nehézséget jelenthetett számukra. Tehát a fiatalok közvetetten ugyan, de magukon viselhetik a pártállami rendszer örökségének egy részét, amely befolyással lehet politikai kultúrájukra, szocializációjukra. Így a közvetített örökség hatását feltételezhetjük a politikától való távolmaradásukban, a politikai tanácstalanságukban, a tekintélyelvűséghez való viszonyukban, az intézményekhez fűződő bizalmuk tekintetében (SÓLYOM 2011).

A fejünkben lévő reprezentációk (MOSCOVICI 1984/2002) pedig erőteljesen meghatározzák azt, hogy a körülöttünk lévő világhoz milyen módon viszonyulunk. Egyik nemzedékről a másikra változik a reprezentációs mező szélessége, és változnak azok a pontok is, amelyek körül kialakul a reprezentációk együttese. Így fontos szerepet kapnak az egyén tapasztalatai, azok a társadalmi, gazdasági és politikai körülmények, amelyek alapján az egyén megalkotja saját reprezentációját a világról. Szabó Andrea és Kern Tamás (2011) kiemelik, hogy a fiatalok csaknem felére jellemző elégedetlenség az új kapitalista rendszer egészére vonatkozó negatív attitűdökben összegződött. Az új demokratikus hatalmi és uralmi rendszer működése alapvetően elégedetlenséget vált ki a fiatalok körében, akik szerint a rendszeranomáliák azzal hozhatók összefüggésbe, hogy Magyarországon még nem bontakozott ki teljes mértékben a demokratikus elemek működése. Másrészt a politikai élet működése átláthatatlan, túlságosan bonyolult számukra, így érthető az attól való idegenkedés érzete. Az a sztereotípiát alakult ki, hogy a politikusok partikuláris érdekeket képviselnek, és az állampolgárok nagy részének bevonása nélkül tevékenykednek. Érzékelhető a demokratikus intézményekkel szembeni (pl. pártok, parlament, kormány) erőteljes bizalmatlanság. A rendszerváltás után létrejött új demokratikus rendszer – sem a létbiztonság, sem pedig az uralmi-hatalmi szerkezet működése tekintetében – nem jelent azonosulási felületet a fiatalok számára.

A Kádár-korszakkal kapcsolatos ambivalens vélekedés után nem meglepő, hogy a 15–29 évesek 14 százaléka azon a véleményen van, miszerint bizonyos körülmények között egy diktatúra jobb, mint a demokrácia, további közel egyharmaduk

számára pedig gyakorlatilag lényegtelen, hogy demokratikus vagy diktatórikus körülmények között élnek-e. Az is feltűnő, hogy 14 százalék nem tudja eldönteni, melyik opció lenne megfelelőbb számára (BAUER–SZABÓ A. 2009).

A rendszerváltás megrekedt egy olyan szinten, amely lassan a társadalmi integrációt fenyegeti. Magyarországon a rendszerváltás idejében ígért általános jólét egyelőre nem valósult meg, az újkapitalizmusban a magyar társadalom a „roncs-társadalom” állapotába került, így nem várható el, hogy a mindennapi megélhetéért folyó küzdelemben a közösségi érdekeket tekintse elsődlegesnek. A magyar társadalomban pszichológiailag is kódolva van egy paternalista állam képe, amely kellően kompetens ahhoz, hogy az állampolgárok helyett alakítsa azok sorsát, ugyanakkor az egyéni érdekkijáró utak továbbra is megmaradtak. A politikai elittel szembeni folyamatos legitimációs deficit, valamint a politikai élettel szembeni közöny, az egyre erősödő társadalmi kritika magyarázhatja azt a folyamatot, hogy a fiatal korosztály körében magas a külföldi munkavállalás aránya, illetve a radikális politikai aktorokhoz történő vonzódás. A társadalmi törésvonalak a diktatórikus elnyomás következtében nem karakterizálódhattak a rendszertranszformáció során, így a politikai élet alakítása egy szűk értelmiségi réteg kezébe került. A civil társadalom erőtlensége, a kritikai értelmiségi attitűd és a demokratikus állampolgári nevelés hiánya mind-mind szorosan összefüggnek a demokráciadeficit kialakulásával (GAZSÓ F. – LAKI 2004, SZABÓ A. – KERN, 2011).

AZ ÚJ NEMZEDÉK „LÁZADÁSA”

Szalai Erzsébet (2011) és a Szabó Andrea–Kern Tamás szerzőpáros (2011) szerint az utóbbi években több kísérlet is indult a fiatalok generációs megszervezésére, amelynek egyik oldalán a Jobbik, másik oldalán az LMP áll. Szabóék ezt Kuruc.info² és Critical Mass³ nemzedéknek nevezik. A Jobbik hatása talán amiatt tűnik intenzívebbnek, mert a társadalmi problémákra adott válaszai egyszerűek és mindenki számára könnyen befogadhatóak, míg az LMP a nemzetközi kötődésű „alterglob” mozgalmakból nőtt ki, fő ellenfele az újkapitalista társadalmi rendszer működési módja, és az azt irányító logika. Ellenségképük nem körvonalazott, üzeneteik nem annyira konkrétak, nehezebben kommunikálhatóak. A Jobbik a könnyebb ellenállás irányába mozog. Olyan ellenségképekkel operál, amelyet a kilátástalan helyzetben lévő fiatalok reálisnak éreznek.

A kutatások szerint a fiatalok inkább hárítják az állampolgári részvétel felelősségét, a demokráciával kapcsolatban elsősorban a gondoskodó, jóléti szolgáltatásokat nyújtó állam feladatainak teljesítését várják el, míg a társadalmi cselekvési

² A Kuruc.info nemzedékről részletesen lásd Róna Dániel – Sörös Anett tanulmánykötetünkben közölt írását.

³ A Critical Mass nemzedékről részletesen lásd Keil András tanulmánykötetünkben közölt írását.

lehetőségek, a különböző önszerveződések és a civil kezdeményezések nem, vagy csak kevésbé vonzóak számukra. Többségük személyes biztonságot remél a demokráciától, amelynek fogalma alatt leginkább a törvény előtti egyenlőséget és a magánélet tiszteletben tartását értik, legkevésbé pedig a többpártrendszer és a kisebbségek jogainak védelmét (CsÁKÓ 2004). Szalai Erzsébet (2011) álláspontja szerint a 25–35 év közötti korosztály nem szerveződik egységes generációvá, nemzedékké és alapvetően azzal lázad, hogy egyáltalán nem lázad. A fiatal felnőttek nagyobb része identitásproblémákkal küzd és csak nehézségek árán képes egyensúlyban tartani életét. Az identitásukat nehezen meghatározni képes fiatalok száma azért olyan magas, mert az önmeghatározás több kiemelkedő eleme hiányos náluk. Kevésbé ismerik saját családjuk sorsát, történetét, és Magyarország múltjával sincsenek teljesen tisztában. A középiskolai történelemtanítás hiányosságai leginkább az elmúlt hatvan évre vonatkozóan mutatkoznak meg. Sok fiatal számára a tervezhető, biztos karrier sem jelenik meg, nincs stabil közössége, nincs vonatkoztatási csoportja, a legtöbben időn és téren kívül élnek. A szociológus úgy véli, a magyar fiatalok szinte egyöntetűen az őszinteséget tartják a legfontosabb értéknek, amely egyfajta lázadásszerű védekezés az őszintétlen világgal szemben, ugyanakkor mégsem beszélhetünk egy egységes generációvá szerveződésről. Az egységes generáció létrejöttének három feltétele van.

- Egyrészt szükséges egy meghatározó, erőteljes gyermekkori vagy kamaszkori társadalmi élmény.
- Másrészt kell, hogy a szülők elleni lázadás valamilyen módon világnézeti formát öltjön.
- Harmadrészt pedig kell lennie egy közös, megszemélyesíthető ellenségképnek.

Mindezek alapján lehet azt kijelenteni, hogy a mai fiatalok szülei generációt alkottak, hiszen korai társadalmi élményük (1956) a világnézeti alapon való lázadás a kommunista nomenklatúrával kapcsolatban álló szüleik ellen. Valójában egy ún. *racionális lázadás*⁴ történik, amely nélkülözi az érzelmi töltetet, a romantikát és a világmegváltást. A felsőoktatásban tanulók nem fordulnak szembe a szüleik értékpreferenciáival, csupán kihasználják, kiaknázzák a társadalom által biztosított kéréteket. Hirschman (1995) kivonulás opciójának gyakorlati megvalósulása tehát ebben az esetben több módon zajlik. Ha úgy ítélik meg, hogy itthon már nincs miért, nincs hová továbblépni, akkor elmennek külföldre munkát vállalni, egzisztenciát felépíteni, míg az itthon maradók biztos jövőépítés lehetősége híján jövedelmüket elsősorban fogyasztási cikkekre és szórakozásra költik el, amellyel lekötik magukat, elterelik figyelmüket arról a tényről, hogy nemzedékük passzivitásra ítéltetett. A kivonulás, a politikától való távolságtartás egy idő után determinál, elveszik a tiltakozás lehetősége, bár a kivonulás az egyén szempontjából akár előnyösebb is lehet (SZABÓ A. 2010). Előfordulhat azonban az is, hogy a kivonulási alternatíva je-

⁴ A kifejezést Szabó Andrea nyomán használjuk.

lenléte gátolja a tiltakozás technikájának kifejlődését. Szabó Andrea és Kern Tamás (2011) véleménye szerint a magyar fiatalok esetében arról van szó, hogy nem kilépnek a szervezett, politikai társadalomból, hanem lényegében „eltűnnek” a politikai társadalom számára, mert:

1. A rendszertranszformációt követően soha nem voltak szervezett, integrált, civil, valamint politikai szervezeti háló részesei. E szervezetek szövetei meglehetősen lyukasak, amelynél a meglévő szervezetek nem találkoznak a „piac” igényeivel.
2. A fiatalok már a nyolcvanas évek során is meglehetősen alacsony politikai érdeklődést és aktivitást mutattak, amely napjainkra nemhogy emelkedett volna, hanem tovább csökkent.
3. Kilépni csak tudatosan tudtak volna, azonban úgy tűnik, a magyar fiatalok többsége nem rendelkezik effajta tudatossággal.
4. Ha lett is volna szándékuk a kilépésre, szervezett keretek hiányában ezt akkor sem tudták volna megtenni.
5. Politikai inaktivitásuk során nem irányítói, hanem elszenvedői a történéseknek, így kontroll-tapasztalat híján lehetőségük sem adódott a kilépésre. Passzívan elfogadták, hogy kiestek a politikusok látóköréből, a politikai alrendszer szereplőinek érdeklődési köréből.

Szabó Andrea és Kern Tamás kutatásai azt jelzik, hogy a fiatalok politikához való viszonya részben rendszerfüggetlen (lásd a Kádár-korszakkal kapcsolatos tapasztalatokat és azok továbbélését), ugyanakkor a politikai történések, a makrogazdasági, makrotársadalmi folyamatok befolyásolják a szocializációs folyamatok megvalósulását és jellegét. A rendszertranszformáció óta eltelt évek alatt alapvetően deficitese politikai szocializációs mechanizmusok épültek ki. Úgy tűnik, hogy már a Kádár-korszakban is elégtelenül működő szocializációs ágensek az elmúlt két évtized alatt még nyilvánvalóbb diszfunkciós működésmód jeleit kezdték mutatni. Egyrészt ebből fakad a fiatalok politikával kapcsolatos érdektelensége és inaktivitása, másrészt „kiesésük” és nem kilépésük a politikai társadalomból. A politikai kérdésekkel kapcsolatos közöny azonban nem jelenti azt, hogy ezek a fiatalok elégedettek lennének saját életkörülményeikkel és lehetőségeikkel. A rendszerváltás után felnövő ifjúság nem úttörő, hanem mintakövető, nem aktív alakítója a történéseknek, hanem passzív elszenvedője. Nem, vagy csak nagy jóindulattal jelenik meg a rendszerváltozás új politikai generációja.

Nem minden korosztály válik generációvá, s kérdés – és erre jelen kötet több tanulmánya utal –, hogy ez a korosztály vajon képes lesz-e a generációvá válásra. Lázadása milyen értékek mentén, hogyan történik meg és ez milyen irányba fogja befolyásolni a társadalmi viszonyokat? Képes lesz-e létrehozni egy olyan erős, tartós és személyes közösséget, amelyen keresztül hallatni tudja hangját, tehát megvalósul-e a korosztályi identifikációs folyamat? Vajon a racionális lázadás révén kialakul-e az az elit, amely hozzásegíti e korosztályt, hogy a politikai elit a jelen-

leginél komolyabban vegye, hogy igényeik, aspirációik komolyabb nyomot hagyjanak a politikai, gazdasági és társadalompolitikai döntések során? Jelen kötetünk tanulmányai részben vagy egészben ehhez az alapkérdéshez igyekeznek válaszokat nyújtani.

IRODALOM

- BAGDY EMŐKE (1999): *Családi szocializáció és személyiségzavarok*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó.
- BAUER BÉLA – SZABÓ ANDREA (2005) (szerk.): *Ifjúság2004 Gyorsjelentés*. Budapest, Mobilitás.
- BAUER BÉLA – SZABÓ ANDREA (2009) (szerk.): *Ifjúság2008 Gyorsjelentés*. Budapest, Szociálpolitikai és Munkaügyi Intézet.
- CSANÁDY MÁRTON – LUX AMBRUS (1992): *Rendszerváltás és értéktudat: 300 budapesti középiskolás társadalmi és politikai értékrendje*. Budapest, Oktatókutató Intézet.
- CSÁKÓ MIHÁLY – BERÉNYI ESZTER – BOGNÁR ÉVA – TOMAY KYRA (2000): Politikai szocializáció Magyarországon a kilencvenes években. In: *Szociológiai Szemle*, 2000/1, 50–68.
- CSÁKÓ MIHÁLY (2004): Ifjúság és politika. In: *Educatio*, 2004/4, 535–550.
- CSÁKÓ MIHÁLY (2011): Állampolgárokat nevel-e az iskola? In: Bauer Béla – Szabó Andrea (szerk.) (2011): *Arctalan (?) nemzedék: Ifjúság 2000-2010*. Budapest, Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet, 101-114.
- CSIGÓ PÉTER (2005): Közéleti diskurzusok és identitások a népszerű média terében. Miért nincs hatásuk a kereskedelmi híradóknak? *Médiakutató*, 2005/4. Forrás: http://www.mediakutato.hu/cikk/2005_04_tel/02_kozeleti/01.html?q=Csig%F3 Utolsó letöltés: 2012. október 2.
- DAWSON, R. E. – PREWITT, K. (1969): *Political Socialization*. Boston, Little, Brown and Company.
- DÖGEI ILONA (1988): A család szerepe a politikai szocializáció szempontjából a hazai szakirodalom tükrében. In: Kéri László (szerk.): *Hazai politikai szocializációs folyamatok*. Budapest, MSZMP KP Társadalomtudományi Intézete. 12-35.
- ERŐS FERENC – MURÁNYI ISTVÁN – JANA PLICHTOVÁ – VARGA RITA (1997): A társadalmi átalakulás és a demokrácia szociális reprezentációja öt posztkommunista országban. In: *Politikatudományi Szemle*, 1997/4, 5–26.
- GAZSÓ FERENC – LAKI LÁSZLÓ (2000): *Esélyek és orientációk – fiatalok az ezredfordulón*, Budapest, Okker Kiadó.
- GAZSÓ FERENC – LAKI LÁSZLÓ (2004): *Fiatalok az újkapitalizmusban*. Budapest, Napvilág Kiadó.
- HIRSCHMAN, A. O. (1995): *Kivonulás, tiltakozás, hűség*. Budapest, Osiris Kiadó.

- KARÁCSONY GERGELY (2005): A történelem fogságában. Generációk, életutak és politikai preferenciák Magyarországon. In: Angelusz Róbert – Tardos Róbert (szerk.): *Törések, hálók, hidak*. Budapest, Demokrácia Kutatások Magyar Központja Alapítvány, 161–206.
- KEIL ANDRÁS (2012): Adalékok a Critical Mass nemzedékről. Az egyetemista-főiskolás LMP szavazók jellemzése. In: Szabó Andrea (2012) (szerk.): *Racionálisan lázadó hallgatók, 2012. Apátia – Radikalizmus – Posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében I.* Szeged, Belvedere Meridionale. pp. 157–183.
- KÉRI LÁSZLÓ (1987) (szerk.): *A politikai szocializáció elméleti kérdései*. Budapest, Társadalomtudományi Intézete.
- KÉRI LÁSZLÓ (1988) (szerk.): *Hazai politikai szocializációs folyamatok*. Budapest, Társadalomtudományi Intézete.
- KÓSA ÉVA (2005): Gyerekek, serdülők és a média. In: Vajda Zsuzsanna – Kósa Éva (2005): *Neveléslélektan*. Budapest. Osiris Kiadó, 363–430.
- LAKI LÁSZLÓ – SZABÓ ANDREA – BAUER BÉLA (2001) (szerk.): *Ifjúság2000 Gyorsjelentés*. Budapest, Nemzeti Ifjúságkutató Intézet.
- LAKI LÁSZLÓ – SZABÓ ANDREA (2012): Fiatalok, demokrácia, jelen és múlt (1. rész). In: *Egyenlítő*, 2012/4.
- MOSCOVICI, S. (1984/2002): A szociális reprezentációk elmélete. In: Moscovici, S.: *Társadalom-lélektan*. Budapest, Osiris Kiadó. 210–289.
- PERCHERON, A. (1971): Az egyén politikai formálódása. In: Szabó Ildikó – Csákó Mihály (1999) (szerk.): *A politikai szocializáció: Válogatás a francia nyelvterület szakirodalmából*. Budapest, Új Mandátum Könyvkiadó. 18–43.
- RANSCHBURG JENŐ (1993): *Szeretet, erkölcs, autonómia*. Budapest, Integra-Projekt Kft.
- RÓNA DÁNIEL – SÖRÉS ANETT (2012): A kuruc.info nemzedék. Miért népszerű a Jobbik a fiatalok között? In: Szabó Andrea (szerk.) (2012): *Racionálisan lázadó fiatalok*. Budapest.
- SIMON JÁNOS (2004): *A politikai kultúra színeképei*. Budapest, Századvég.
- SÓLYOM ANDREA (2011): *Székeljudvarhelyi középiskolások és kolozsvári egyetemisták politikai kultúrája*. Eötvös Loránd Tudományegyetem Társadalomtudományi Kar Szociológia Doktori Iskola, PhD-disszertáció. Forrás: http://campuslet.unideb.hu/dokumentumok/solyom_phd_2011aprilis.pdf. Utolsó letöltés: 2012. május 20.
- SOMLAI PÉTER (1997): *Szocializáció. A kulturális átörökítés és társadalmi beilleszkedés folyamata*. Budapest, Corvina Kiadó.
- SZABÓ ANDREA (2010): A politikai tiltakozások elmélete. *Jog. Állam. Politika*. II. évf. 2. sz. 121–137.
- SZABÓ ANDREA – KERN TAMÁS (2011): A Magyar fiatalok politikai aktivitása. In: Bauer Béla – Szabó Andrea (szerk.) (2011): *Arctalan (?) nemzedék: Ifjúság 2000-2010*. Budapest, Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet, 37–80.

- SZABÓ ANDREA – OROSS DÁNIEL (2012): A demokratikus részvétel tendenciái a magyar egyetemisták és főiskolások körében. In: Szabó Andrea (2012) (szerk.): *Racionálisan lázadó hallgatók, 2012. Apátia – Radikalizmus – Posztmaterizmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében I.* Szeged, Belvedere Meridionale. pp. 65–111.
- SZABÓ ILDIKÓ – CSEPELI GYÖRGY (1984): Politikai érzelmek iskolája. In: *Jel-Kép*, 1984/2, 26–31.
- SZABÓ ILDIKÓ (1991): *Az ember államosítása. Politikai szocializáció Magyarországon.* Budapest, Tekintet Könyvek.
- SZABÓ ILDIKÓ (1992): Kollektív élmények a politikai szocializációban. In: *Új Pedagógiai Szemle*, 1992/4, 21–33.
- SZABÓ ILDIKÓ (1994): Minden másképpen van. Politikai reszocializáció Magyarországon. *Világosság*, 1994/3, 61–73.
- SZABÓ ILDIKÓ – ÖRKÉNY ANTAL (1997): Magyar középiskolások politikai érzelmei és ismeretei. In: *Politikatudományi Szemle*, 1997, 3: 31–69.
- SZABÓ ILDIKÓ – ÖRKÉNY ANTAL (1998): *Tizenévesek állampolgári kultúrája.* Budapest, Minoritás Alapítvány.
- SZABÓ ILDIKÓ (2000): *A pártállam gyermekei. Tanulmányok a Magyar politikai szocializációról.* Budapest, Hatodik Síp Alapítvány Új Mandátum Könyvkiadó.
- SZABÓ ILDIKÓ – FALUS KATALIN (2000): Politikai szocializáció közép-európai módra: a magyar sajátosságok. In: *Magyar Pedagógia*, 2000/4, 383–400.
- SZABÓ ILDIKÓ (2009): *Nemzet és szocializáció. A politika szerepe az identitások formálódásában Magyarországon 1867-2006.* Budapest, L'Harmattan.
- SZALAI ERZSÉBET (2011): *Koordinátákon kívül. Fiatal felnőttek a mai Magyarországon.* Budapest, Új Mandátum Könyvkiadó.
- VÁRINÉ SZILÁGYI IBOLYA (1976): A „szocializáció” szociálpszichológiai kutatásának néhány elvi és módszerbeli kérdése. In: Hunyadi György – Pataki Ferenc – Váriné Szilágyi Ibolya (szerk.): *Szociálpszichológiai kutatások Magyarországon.* Budapest, Akadémiai Kiadó. 291–319.
- VERBA, S. (1996): Az elsődleges (primer) csoport és a politika. In: Lányi Gusztáv (szerk.) (1996): *Politikai pszichológia.* Budapest, Balassi Kiadó – ELTE Szociológiai Intézet.

Szabó Andrea – Oross Dániel

A DEMOKRATIKUS RÉSZVÉTEL TENDENCIÁI A MAGYAR EGYETEMISTÁK ÉS FŐISKOLÁSOK KÖRÉBEN

A rendszerváltozást követően a magyar fiatalokról készült ifjúsági vizsgálatok eredményei alapján a korosztály tagjait alacsony fokú politikai affinitás, valamint mérsékelt politikai aktivitás jellemzi. A 2010-es választási részvételi adatok a 25 év alattiak körében az átlagnál magasabb részvételi szándékot mértek. Míg a tanulmánykötet egyes tanulmányai a pártokkal kapcsolatos motivációk, pártokhoz való kötődés szempontjából vizsgálják a kérdést, jelen tanulmány célja a választásokon való részvétel alakulását meghatározó szociodemográfiai tényezők vizsgálata. A kérdés megközelítésekor a tanulmány a fiatalok részvételi hajlandóságának növekedését az internet kínálta új részvételi lehetőségek szempontjából vizsgálja. Az egyéni politikai részvétel kérdéséhez az ahhoz szükséges erőforrások felől közelítve az online politikai részvétel nem igényel sok pénzt, sem engedélyt, sem valamely szervezethez való formális tartozást, továbbá kedvelt helyen és tetsző időben folytatható. A politikai részvétel terén az interneten nyíló lehetőségek a politikai részvételtől alkotott korábbi koncepciók újragondolását teszik szükségessé. E felismeréstől hajtva a tanulmány a korábbi tipológiáktól eltérően a politikai részvétel három csoportját különbözteti meg. A „hagyományos”, a „direkt” valamint az „új” részvétel megkülönböztetésével a kutatás hozzá kíván járulni azon kérdés jobb megértéséhez, hogy milyen változást hoz az online részvétel a hagyományos választási részvétel, valamint a tiltakozásokban való direkt részvétel terén.

Kulcsszavak: közéleti és politikai érdeklődés * politikai aktivitás * hagyományos részvétel * direkt demokratikus részvétel * újrészvétel * internet és demokrácia

BEVEZETŐ

2011. december és 2012. február folyamán nagyszabású online és részben személyes megkérdezéssel történő egyetemista, főiskolás vizsgálat zajlott Magyarországon az *Aktív Fiatalok kutatócsoport* kezdeményezésére. A vizsgálat kérdésparkjá-

nak felállításakor kiemelt figyelmet fordítottunk a fiatalok részvételével összefüggő kérdésekre. A korábbi, 2010-es választások előtt Magyarországon készült empirikus kutatások eredményei ugyanis azt jelezték, hogy a fiatal korosztályok politikai affinitása, különböző típusú politikai részvétele, valamint a politikai intézményekbe vetett bizalmi szintje olyan alacsony, amelyet már súlyos demokratikus deficitként írhatunk le (lásd pl. GAZSÓ T. – SZABÓ A. 2002; GAZSÓ F. – LAKI 2004; BAUER – SZABÓ A. 2005; KERN – SZABÓ A. 2011). A 2010 őszén elkészített nemzetközi összehasonlító vizsgálat, a *European Social Survey* (ESS)⁵ jelezte először, hogy a 2010-es választások és az azt követő időszak talán változást hozott a korábbi tendenciákban. Ha nem is a politikai érdeklődés, de a politikai részvétel egyes dimenzióiban – különösen az államközpontú választási részvételt tekintve – érdemben változott, növekedett a magyar fiatalok mobilizálódása az európai térben. Jelen elemzésünkkel be szeretnénk mutatni a legfrissebb tendenciákat, és saját adatainkkal hozzájárulni a politikai részvételről szóló tudományos diskurzushoz. Elemzésünk tárgya nem a teljes ifjúsági korosztály, hanem annak egy kitüntetett nagycsoportja, a nappali tagozatos egyetemisták és főiskolások.

A POLITIKAI RÉSZVÉTELI HAJLANDÓSÁG VÁLTOZÁSA

Miközben az elmúlt évtizedekben a nyugati demokráciákban a politikai részvétel hagyományos formáiban történő (választási részvétel, politikai szervezetekben való részvétel, illetve az ezen szervezetekhez való kötődés bizonyos formái) részvétel terén csökkenés tapasztalható, addig az ügy-orientált, civil részvétel terén növekedés mutatkozik (DALTON 2008; INGLEHART 1997; NORRIS 2002, 2007; KLINGEMANN – FUCHS 1995; PATTIE ET AL. 2004; KRIESI 2008; DALTON ET AL. 2004, JANCÁS 2009). Különösen a választásokhoz köthető cselekedetek – úgymint a szavazáson való részvétel, kampánytevékenység, pártokban végzett tevékenység – bizonyultak kevésbé vonzóknak, míg a parlamenten kívüli tevékenységek – tüntetés, állampolgári lobbicsoportok – népszerűbbé váltak. A fiatalokra a választók legkevésbé tapasztalt korcsoportjaként tekintve egyes kutatók azt feltételezik, hogy nem az érdeklődés vagy a részvétel szintje változott, hanem a politika iránti attitűdök. A fiatalok szkeptikusabbak, apatikusabbak (HENN – WEINSTEIN – WRING 2002), ez olyasmiről azonban, amit nem szabad egyenlővé tenni a részvételi hajlandóság hiányával. A kérdést generációs metszetben vizsgáló kutatások szerint a fiatalok olyan generációvá formálódhatnak, amelyet a részvétel és az elköteleződés hagyományos formái⁶ kevésbé érdekelnek (PHELPS 2004), ám mindez nem támasztja alá azokat a

⁵ A vizsgálatról részletesen lásd: <http://www.europeansocialsurvey.org/> honlapot.

⁶ Egy az Európa Tanács által végzett 2002-es kutatás (CHISHOLM – KOVACHEVA 2002) a képviselői demokrácia intézményei iránti érdeklődés csökkenését regisztrálta az európai fiatalok körében a 90-es évek folyamán. Egész Európában alacsony a pártokhoz kötődő fiatalok száma, s a húsz évvel korábbi adatokhoz képest jelentős csökkenést mutat az

leegyszerűsítő kijelentéseket, miszerint a mai fiatalok kiábrándultak a közéletből (ZUKIN–KEETER–ANDOLINA–JENKINS–DELLI CARPINI 2006, 118-189.).

A politikai részvétel változása módszertani⁷ és elméleti kihívás elé állította a kutatókat, a téma vizsgálata kapcsán új fogalomtípusok jöttek létre. Mindez egyfelől a téma megközelítésekor a „politikai” és „civil” részvétel kortárs felfogáshoz közelebb álló fogalomhasználatot eredményezett (DAHLGREN 2000; DALTON 2004; DE VREESE 2006; DUNLEAVY 1996; LIVINGSTONE–BOBER–HELSPER, 2005; O'TOOLE–LISTER–MARSH–JONES–McDONAGH 2003; PHELPS 2005; VERBA ET AL., 1995). A részvétel változását értelmező kutatásokban közös, hogy az intézményes részvételi hajlandóság mérésén (párttagság, politikai rendezvények látogatása, választási részvétel) túl új, intézményes részvételtől független tényezőket vonnak vizsgálat alá. Az így azonosított részvételi formákat dichotóm szembeállítás keretében ragadják meg, így azonosítva a részvétel „rég” és „új” formáit. Verba–Schlozman–Brady kutatása a végrehajtására közvetlen hatást gyakorló részvételt (direkt részvétel), illetve az azt közvetetten befolyásoló részvételt (választás) különböztet meg. Banes és Kaase (1979) „hagyományos” és „nem hagyományos”, Inglehart és Catterberg (2002) „elit vezérelt” és „elit ellenes”, Norris (2002) „állampolgár-orientált” és „ügy-orientált”, míg Dalton „kötelesség-alapú” és „elkötelezett állampolgári” részvételt különböztet meg. A politikai részvétel témakörét vizsgáló kutatásokban mára egyetértés alakult ki abban a tekintetben, hogy a politikai részvételhez köthető cselekvési formákban való részvétel a különböző tényezők csoportosításával (klasztrekbe sorolásával) értelmezhető (VERBA–SCHLOZMAN–BRADY 1995, 284).

Az internet és a hozzá kapcsolódó info-kommunikációs technikák (IKT) politikai részvételre gyakorolt hatásáról kialakult korai elméletek szintén dichotóm szembeállítás, a megerősítési és a mobilizációs hipotézis körül forogtak (Norris, 1999, 2003, a téma átfogó áttekintését lásd: SZABÓ G.–MIHÁLYFFY 2009, 87). A mobilizációs hipotézis szerint az internet decentralizált és demokratikus mivolta lehetővé teszi, hogy egy szűk elitcsoportnál szélesebb kör hallassa hangját egy-egy ügy vagy

érdekvédelmi-, és szakszervezetekhez tartozó fiatalok aránya is. A felmérések adatai alapján az európai fiatalok egyharmada egyáltalán nem érdeklődik a politika iránt, nem beszél róla barátaival, és nem tartja a politikát fontosnak. A politika alatt a formális, politikai intézmények által végzett tevékenységet értve a fiatalok távol érzik magukat annak működésétől, az abban részt vevők által megjelenített ügyekben nem érzik magukat érintettnek. Sokat mondó adat, hogy a fiatalok kevesebb, mint 5 százaléka tartja a pártokat a politikai részvételre ösztönzés fontos tényezőinek.

⁷ A legújabb nemzetközi felmérések a korábbi vizsgálatoknál szélesebb skálán mérik a fiatalok attitűdjeit. A fiatalok által igénybe vehető részvételi lehetőségek megnevezésekor az Eurobarometer 2007-es felmérése alapján az európai fiatalok egy korábban nem vizsgált lehetőséget, a szakpolitikusokkal folytatott vitákon való részvételt nevezték meg leghatékonyabb eszközként érdekeik érvényesítése szempontjából (29%). A képviselői demokrácia állandó intézményeiben való részvételt a megkérdezettek harmada tartotta hatékonynak: a pártokban való tagságot 16 százaléuk, a szakszervezethez tartozást 11 százaléuk, a civilszervezetekben folytatott tevékenységet 11 százaléuk nevezte meg.

a politikai folyamatok egésze kapcsán, ezzel együtt online és offline akciók összekapcsolásával bővül a politizálás horizontja. Egyes elméletek az internetre mint valami teljesen új, a hagyományostól lényegesen különböző részvételi formára tekintettek, amely erősíti a közvetlen demokráciát (BUDGE 1996), élénkíti a pártversenyt (CHADWICK 2006), új közösségeket teremt (SCHWARTZ 1996) és csökkenti a távolságot a kormányzat és az állampolgárok között (GROSSMANN 1995). Ezzel szemben a megerősítési hipotézis szerint az IKT a már kialakult erőviszonyok fenntartását segíti elő. Az aktív és befolyásos személyek, szervezetek képesek ellenőrzésük alatt tartani az új technológiákat, ezáltal az internet újdonságát legalább annyira kontroll alatt tartják, mint a régi részvételi formákat. Woody Stanley és Christopher Weare szerint a megerősítés és a mobilizációs hipotézis hasznos kiindulópontak bizonyultak ugyan, de egy mára meghaladott szembeállításra alapulnak, ami abból adódik, hogy túl szűken értelmezik a technológiai fejlődés és a részvétel közötti komplex viszonyrendszert (STANLEY–WEARE 2004, 506). Delli Carpini és munkatársai szerint a fejlődés következtében:

- a.) felgyorsul az információszerzés és továbbítás folyamata;
- b.) jelentősen növekedik a hozzáférhető információ mennyisége;
- c.) az információ időben bármikor elérhető;
- d.) interaktív kapcsolatot biztosít, a közösségszerveződés földrajzi meghatározottsága helyett az érdek-alapú közösségek kialakulásának kedvez;
- e.) elmossa a különböző médiafelületek közötti különbségeket (nyomtatott, vizuális, audio);
- f.) kihívást intéz az információ birtokosaival szemben (pl. hivatalos szervek);
- g.) megváltoztatja az információáramlás hagyományos, termelőkre és fogyasztókra alapozott definícióit. (BAEK–WOJCIESZAK–DELLI–CARPINI 2010, 347).

Az IKT ma egyszerre képes lehetőséget biztosítani az elit számára politikai pozíciók fenntartására, megerősítésére, valamint új részvételi formákban való részvételre mobilizálni korábban nem aktív egyéneket. Ebből adódóan az IKT politikai részvételre gyakorolt hatásának értékeléséhez olyan kutatási programra van szükség, amely alkalmas a technológia eltérő környezetben gyakorolt hatását érintő ok-sági kapcsolatok⁸ tisztázására. Verba, Schlozman és Brady (1995) megközelítése, amely a részvétel különböző formáiba való bekapcsolódást a részvételhez szükséges erőforrások felől magyarázza, alkalmas arra, hogy a technológia részvételre gyakorolt hatását értelmezhetővé tegye.⁹

⁸ Polat (2005) az internet és a politikai részvétel közötti kapcsolat azonosításakor hangsúlyt fektet az internet három felületének megkülönböztetésére: az internet, mint információforrás, az internet, mint kommunikációs medium és az internet mint köztér. A tanulmány azt állítja, hogy az internet e különböző felületei különbözőképp érintik a politikai részvétel módját és szintjeit.

⁹ A szerzők három okot jelölnek meg a politikai részvételtől való kimaradás magyarázataként: kapacitáshiányt, motivációhiányt, valamint a részvételi lehetőségek hiányát. Jelen tanulmányban a témakört e három kérdéskört járjuk körül.

Kutatásunkban abból indulunk ki, hogy a politikai részvétel kérdéskörét a korábbi dichotóm megközelítéstől eltávolítva új megvilágításba helyezi az online politikai részvétel. Az egyéni politikai részvétel kérdését a részvételhez szükséges erőforrások felől vizsgálva (VERBA–SCHLOZMAN–BRADY 1995) az egyes cselekedetekhez szükséges idő, pénz és készségek tekintetében az online politikai részvétel nem igényel sok pénzt, sem engedélyt, sem valamely szervezethez való formális tartozást, továbbá kedvelt helyen és tetsző időben folytatható. A politikai részvétel terén ilyen módon nyíló lehetőségek ezért a politikai részvételről alkotott korábbi koncepciók újrágondolását teszik szükségessé.

Tanulmányunkban a magyar felsőoktatásban résztvevő hallgatók politikai részvételre adott válaszait a részvétel különböző formáiban való aktivitáshoz szükséges erőforrások alapján három csoportba soroljuk:

1. A „*hagyományos*” részvételi formák alatt több aktivitási formára Szabó Andrea és Kern Tamás tanulmányának (2011, 18–19) megközelítését alkalmazva a választási részvételt, a politikai szervezetekben (pártok, szakszervezetek) való részvételt, illetve az ezen szervezetekhez való kötődés bizonyos formáit (például valamilyen kampánymunka végzése, részvétel a politikai szervezetek gyűlésein, vagy felszólalás ezen politikai szervezeteknél, politikai jelvények viselése) értjük. Ezek a részvételi formák a demokrácia hajnala óta bevett, szokásos, használt aktivitási lehetőségek, amelyek egyébként eltérő egyéni involválódást követelnek, és az egyéni versus kollektív hasznos szempontjából is eltérő eredményhez vezetnek. Ezen formákat elsősorban a történelmi aspektus köti össze.
2. „*Direkt demokratikus*” részvétel alatt olyan, az állampolgár személyes bevonódását megkívánó cselekvéseket értünk, amelyek nem igényelnek tartós elköteleződést. A részvételhez szükséges erőforrások tekintetében megkülönböztetjük a sok erőforrást igénylő, intenzív bevonódást követelő face to face akciókat, valamint a kevés erőforrást és alacsony bevonódást igénylő formákat. Szabó Andrea és Kern Tamás fent idézett tanulmánya alapján az állampolgári részvétel minősített, sok erőforrást és face to face akciót igénylő esete a politikai tiltakozásokban való mobilizáció. Ezen belül is a hierarchia csúcsán a nem hagyományos konfrontatív, legális politikai tiltakozásokban történő részvétel áll, ami a résztvevő individuum teljes körű, erőteljes és többféle erőforrást igénylő bevonódásával jár együtt. Ilyen direkt tiltakozási formák az ülösstrájk, a különböző blokádok, az expresszív, szimbolikus cselekvések (például éhségstrájk). A direkt részvétel kis erőforrás igényű, kis egyéni kockázattal és kevés bevonódással járó formáit az aláírási ívek, tiltakozó levelek, petíciók aláírása jelenti.

E fenti két részvételi formát „*lábbal történő*” aktivitásnak is tekinthetjük, hiszen mindenképpen fizikai „teljesítményt” igényel az abban történő részvétel.

3. A fenti két formával szemben, illetve amellettt határozzuk meg az „új-” vagy „virtuális” részvétel fogalmát, amelyet 'lájkkal' történő aktivitásnak is nevez-

hetünk. Az új részvétel alatt ugyanis az internet, mint generikus felület által lehetővé tett, a hagyományos és direkt részvétel közé sorolt cselekvési formákat egyaránt magában foglaló, sokoldalú részvételt értjük.¹⁰ Kutatásunkban a blogokon, közösségi oldalakon közügyekkel, társadalmi problémákkal kapcsolatos hozzászólásokat, kommenteket, lájkolást, illetve különböző ügyek generálását, posztolását értjük. Az új részvétel alá sorolt cselekvési formák közös jellemzője, hogy minden típusa viszonylag kis erőforrás befektetését igényli a részt venni kívánó individuumtól. A kutatás célkitűzése az új részvétel fogalmának bevezetésével áthidalni azt a komoly módszertani kihívást, hogy az internetes politikai aktivitás egyes elemei nem feleltethetők meg egy az egyben a hagyományos, offline tevékenységeknek. (PAPP 2011, 122) Az önálló kategória bevezetésének egyik indoka, hogy az új részvétel nem feltétlenül jelenti ugyanazt, sem az offline, sem pedig az online közegben kivitelezhető cselekedetek (pl. üzenet írása egy képviselőnek) esetében. Másfelől napjainkban egyre bővül a kizárólag online elképzelhető lehetőségek (pl. tartalommosztó oldalak, ismeretségi hálózati oldalak) repertoárja.

Feltételezésünk szerint az új részvétel terén mutatkozó aktivitás hatással bír a részvétel offline formáira.¹¹ Azt várjuk, hogy ez a hatás elsősorban a „direkt” részvétel terén mutatható ki, míg a hagyományos választási részvételre csupán áttételesen hat.

¹⁰ Az új kategória bevezetése és a kis erőforrásigény hangsúlyozása nem jelenti azt, hogy ezt a részvételt valamennyi állampolgár számára egyformán elérhetőnek tekintjük. Amint azt Papp Dénes témában írt áttekintő tanulmánya (PAPP 2011, 124) kiemeli, vita tárgyát képezi az, hogy milyen mértékben segítette hozzá az internet az egyes polgárokat hangjuk hallatásához, valamint szélesebb körű és elmélyültebb politikai információszerzési gyakorlathoz. Az információkeresési- és fogyasztási szokások, a kisszámú forrás előnyben részesítésének jelensége, az érdekes tartalmak előállításának nehéz feltételei (pl. szabadidő, megfelelő fogalmazókészség, releváns információk birtoklása) nagymértékben megnehezíthetik a belépést az elérhető vélemények piacára.

¹¹ A hatás irányát érintően mind ez idáig rendkívül korlátozott politikatudomány ismerete. A téma kapcsán kibontakozott, elsősorban online zajló társadalmi vita során *a háló elit által folytatott új részvételtől*, a politikai részvétel elektronikus formáinak közéleti aktivitásra gyakorolt hatásáról szóló angolszász diskurzusban új fogalmak felszínre kerülésének lehetünk tanúi. Mikroaktivizmus (MARICHAL 15) alatt olyan kis hatókörű, több személytől több résztvevő felé irányuló politikai kommunikációs tevékenységeket értünk, mint politikai célú Facebook csoportok létrehozása, politikai témájú cikkek megosztása Twitteren keresztül vagy politikai tartalmú videók megosztása a YouTube-on. Ezek a tevékenységek mikroszintű cselekvéseknek tekinthetők, s a digitális aktivitás más formáitól eltérően céljuk szerint nem feltétlenül a mobilizációra irányulnak.

A KUTATÁS ELMÉLETI KERETEI

Az állampolgárok politikai részvételére vonatkozó kérdéseket kutató vizsgálatok a társadalmi és demográfiai tényezőket, valamint politikai attitűdöket vizsgálva az állampolgárok politikai részvételi hajlandóságának előfeltételeire vonatkozóan adnak válaszokat. Az új részvétel vizsgálatát érintő korábbi kutatási eredmények áttekintését, valamint kutatási kérdéseinket e szempontrendszer mentén végezzük. A politikai részvételt meghatározó tényezők csoportosításának egyik általánosan elfogadott iránya a részvételi hajlandóságot meghatározó előfeltételek, predisponáló tényezők vizsgálata (VRÁBLIKOVÁ 2010, 2–4). Rosenstone és Hansen (2003) ezeket a tényezőket a részvétel személyes aspektusának nevezi, míg Norris (2002) a részvételt egyéni szinten meghatározó tényezőkről ír. A politikai részvételre hajlamosító avagy predisponáló tényezők két csoportra oszthatóak: egyfelől az egyéni kapacitások (így például a végzettség, anyagi helyzet) másfelől a politikai attitűdök és motivációk (például politikai érdeklődés). Verba, Scholzman és Brady (1995, 16) annak magyarázatakor, hogy a vizsgálatba bevont egyéneket mely erőforrások hiánya teszi képtelenné a politikai részvételre, a tényezők e két csoportjának elhatárolásához a „nem képes” illetve a „nem akar” címkéket használják.

Az első csoportba társadalmi státuszra vonatkozó jellemzőket sorolnak (mint a végzettség, a jövedelem vagy az életkor), egyben azt állítják, hogy a részvétel egyének által választott formáinak igénybevételét nagyban meghatározza az, hogy az adott egyén rendelkezik-e a politikai részvétel adott formájához szükséges kapacitásokkal. Rosenstone és Hansen (2003, 12) megállapítják, hogy azok, akiknek elég pénz, idő és megfelelő készségek állnak rendelkezésükre, több egyéni kapacitást fordítanak a politikára, miután könnyebben megengedhetik maguknak. Kutatásunkban demográfiai tényezők vizsgálatával választ adhatunk arra a kérdésre, hogy az új részvétel lehetősége megkönnyíti-e a fiatalok széles köre számára a részvételt. Feltételezésünk szerint a magyar fiatalok többsége nem tudatosan vesz részt az új részvétel által lehetővé tett cselekvési formákban, míg a fiatalok egy tudatos kisebbsége mind a hagyományos és direkt, mind az új részvétel terén aktív.

Az „Ifjúság” elnevezésű, négyéves, nagymintás kutatások eredményei (SZABÓ A. – BAUER – LAKI 2002, BAUER – SZABÓ A. 2005, BAUER – SZABÓ A. 2009) alapján a politika a fiatalok egy szűk rétege, elsősorban az iskolai státuszhierarchiában magas pozíciót elért családok magasan iskolázott fiú gyermekei számára jelent valódi értéket, elfogadható alternatívát. Ők azok, akik a demokratikus részvétel hagyományos formáiban – szervezeti tagság, választásokon való részvétel – aktivitást mutatnak. Kutatásunkban a korábbi ifjúságkutatások eredményeivel összevetve meghatározzuk a politikai részvétel hagyományos formáiban aktív fiatalok demográfiai tulajdonságait.

A direkt akvitásban résztvevők csoportjáról 2004-ben és 2008-ban készült nagymintás kutatások azt állapították meg, hogy a politikai tevékenységi formákban résztvevők szociodemográfiai karaktere érdemben nem különbözik a hagyományos politikai aktivitásban résztvevőkéitől. Elsősorban a tanulók, ezen belül is a felsőfokú

oktatási intézményekbe járók, illetve a már diplomával rendelkezők, az önmagukat felsőbb társadalmi csoportokba sorolók, valamint a magas státusú kibocsátó családból származó fiatalok mobilizáltabbak.

A magyar fiatalok online politikai aktivitását vizsgáló korábbi kutatás a megerősítés hipotézis érvényességét támasztotta alá (HÁRI 2010, 104), vagyis az internetben rejlő politikai potenciált azon csoportok tudják kihasználni, akik már eleve elkötelezettek és aktívak. A kutatás azt találta, hogy a magyar társadalom információs rétegződése határozottan fedi a hagyományos demográfiai rétegződés mintázatát, a hagyományosan privilegizáltak tekintett társadalmi csoportok láthatóan teljes átfedést mutatnak a háló elittel. Ugyanakkor az internet politikai részvételben játszott szerepéről szóló kutatások (SHAH–KWAK–HOLBERT 2001, BAKKER–VREESE 2011, 452) szerint az internet nem egyformán érinti a különböző társadalmi csoportokat, hatása személyes és társadalmi sajátosságok komplex kombinációjából adódik. Az internet hozzájárulhat bizonyos állampolgári készségek fejlesztéséhez (Wilhelm 1998), növelve ezzel az egyének erőforrásait. Az új részvétel sokoldalú megközelítéséből kiindulva azt feltételezzük, hogy az internetnek van demokratizáló hatása, és olyan csoportokat is aktivizál, akik kevesebb erőforrással rendelkeznek.

A predisponáló tényezők második típusát a politikai motivációk és attitűdök jelentik (PATTIE–SEYD 2003, DALTON 2004, ARMINGEON 2007). E megközelítésben a kutatók különböző attitűdöket, mint a politikai részvételt meghatározó tényezőket vizsgálnak: így a politikai érdeklődést (ARMINGEON 2007), a politikába vetett bizalmat (Dalton 2004), határozott politikai véleményt (ROSENSTONE–HANSEN 2003, ARMINGEON 2007) valamint az állampolgári tudatot.¹² (DALTON 2008, ARMINGEON 2007).

Hazai politikai szocializációs kutatások is alátámasztják, hogy a politikai érdeklődéssel nagyban összefügg a részvételi hajlandóság. A demokratikus részvétel egyes formáit vizsgálva a '90-es évek elején (STUMPF–GAZSÓ 1992) készült politikai szocializációs vizsgálatok megállapították, hogy a fiatalok hagyományos politikai részvételi formákkal szembeni távolságtartása minden korcsoportban erős. A rendszerváltozás magyar ifjúságra gyakorolt hatásának társadalmi reprodukciós nézőpontból történő

¹² Dalton Russell (2008) azt hangsúlyozza, hogy nem a közéleti részvétel elhalványulásának, hanem annak átalakulásának lehetünk tanúi. Állítása szerint Putnam elmulasztja annak figyelembe vételét, hogy maga az állampolgárság kulturálisan és társadalmilag változó koncepció, felfogása egyfajta jogi szemléletet, s ezzel párhuzamosan az állampolgári öntudatnak a kötelesség alapú felfogását tükrözi, figyelme a közéleti részvétel hagyományos formáira (választási részvétel, kampányba való bekapcsolódás) koncentráll. Ezzel szemben Dalton szerint az elmúlt évtizedekben az állampolgári tudat változott, annak középpontjában nem a kötelességtudat, hanem az elköteleződés áll. Ezzel összefüggésben, napjainkban a részvételi lehetőségek terén új, közvetlenebb és egyénre szabottabb, alternatív lehetőségek jelentek meg, s ezek repertoárja nemhogy nem csökkent, hanem egyre bővül. Ugyanakkor ezen, Egyesült Államokban kibontakozott elméleti vita kapcsán feltétlenül fontos figyelembe venni, hogy ott a részvétel nem az államhoz kötődik, vagyis a fenti szerzők megállapításai nem feleltethetők meg egyértelműen a témakör Európában meghatározó, államközpontú megközelítésének.

feldolgozása az 1990-es és 2000-es években Gazsó Ferenc és Laki László munkásságához köthető. A fiatalok politikai részvételét vizsgáló kutatásaikban (GAZSÓ–LAKI 2004, 176) a politikától való elfordulást a pártokra vonatkozó negatív képzetek és értékelő vélemények erősödéséből vezetik le, megállapítva, hogy rendkívül alacsony a rendszerváltozást követően felnövekvő korosztályok társadalmi aktivitása és politikai érdeklődése. A kétezres éveket követően a Magyarországon megjelent, ifjúsággal foglalkozó újabb tanulmányok többsége az „Ifjúság” elnevezésű, négyévenkénti, nagymintás kutatások eredményein alapul (SZABÓ A. –BAUER–LAKI 2002, BAUER–SZABÓ A. 2005, BAUER–SZABÓ A. 2009). A politika iránti érdeklődést vizsgáló legtöbb hazai kutatás politika alatt a formális, politikai intézmények által végzett tevékenységet érti. A fiatalok ezen intézményekkel, főként a pártokkal kapcsolatban kialakult véleményéből vezetik le a fiatalok politikai részvételi hajlandóságára vonatkozó megállapításait. Mint azt a tanulmány elején jeleztük, a politikai részvétel kérdését vizsgáló legújabb nemzetközi kutatások a téma vizsgálatakor a politikai intézményekkel szembeni attitűdöknél szélesebb skálán mérik az állampolgárok részvételi hajlandóságát. A részvétel változásából adódó elméleti és módszertani kihívásra reflektálva az *Ifjúság2008* kutatás a szervezeti tagság, politikai érdeklődés és politikai attitűdök vizsgálatán túl a lazább, informális közösségekhez való kötődést is vizsgálta, valamint a kérdőíves vizsgálaton túl kvalitatív technikákkal, a mélyebb összefüggések feltárásának szándékával közelített a kérdéshez.

Külön figyelmet érdemelnek Szabó Ildikó kutatásai,¹³ amelyek a politika jelentését és percepcióját iskolai (SZABÓ I. 2010), valamint egyetemi (SZABÓ I. 2012) környezetben vizsgálták. Az Örkény – Szabó szerzőpáros (SZABÓ I. –ÖRKÉNY 1998) politikai szocializációs kutatása arra a megállapításra jutott, hogy – Szabónak a Kádár korszak idején végzett kutatásaihoz (SZABÓ I. 1987, 1988) képest – a fiatal korosztály politika iránti érdeklődése jelentősen visszaesett a kilencvenes évekig eltelt időszakban.¹⁴ A változás egyik okát a szerzők abban látják, hogy a rendszerváltozás után a politika jelentéstartalma megváltozott. Kutatásuk felhívja a figyelmet arra, hogy e jelentéstartalmi változásnak fontos hatása lehet a fiatalok politikáról, politikai részvételről alkotott véleményére.

Az *Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012* vizsgálat azt feltételezi, hogy a rendszerváltozást követő politikai és társadalmi átalakulás következtében a fiatalok politikára vonatkozó saját értelmezésében a „politika” kifejezés diszkreditálódott, a „politika” szó elutasítása nagyban kihat a fiatalok fogalomhasználatára is. A korosztály tagjai másként értelmezik, maguk számára másként fogalmazzák meg a politika fogalmával összekapcsolt cselekvési formák mindennapjaikban történő megjelené-

¹³ E kutatások a korai politikai szocializációs elméletek (HYMAN 1959, PARSONS 1969, PERCHERON 1974) megközelítését alkalmazták, főként az iskolához kötött állampolgári nevelés vizsgálatára fókuszáltak.

¹⁴ Amíg a '70-es, '80-as években a fiatalok 12–12 százaléka jelezte, hogy nagyon érdeklődik a politika iránt, addig a kilencvenes évek közepére a hasonlóan nyilatkozók aránya – életkortól és iskolatípustól függően – 3–6 százalékra esett vissza.

sét: azt nem „politikai”, hanem „közéleti” tevékenységként értelmezik. Ahogy erre rámutattunk, az elmúlt másfél, két évtizedben készített politikai szocializációs és választói magatartást vizsgáló adatfelvételek a politikától való folyamatos elfordulást rögzítették. Ennek részeként arra hívták fel a figyelmet, hogy a politika kifejezés a '80-as évek közepére jellemzően egy enyhe pozitív kontextusból negatív konnotációt hordozó kifejezéssé vált (SZABÓ I. – ÖRKÉNY 1998; SZABÓ I. 2000, LAKI – SZABÓ A. – BAUER 2001, ZSOLT 2005, JANCÁSÁK 2009). Ezen okok miatt – egyfajta módszertani kísérletként – a vizsgálat kérdőívében külön-külön tettünk fel kérdéseket a politikai és a közéleti érdeklődéssel kapcsolatban. Abból a hipotézisből indultunk ki, hogy a két tényező összefügg egymással, de a politika negatív konnotációja miatt feltehető, hogy a politika iránt érezhetően, statisztikailag releváns módon kisebb lesz az érdeklődés. Ugyanilyen distinkciót, kontextuális különbséget tettünk más esetekben is. Nem azt kérdeztük, hogy politikai kérdésekben szokott-e interneten mobilizálódni a kérdezett, hanem hogy társadalmi problémákkal, közügyekkel kapcsolatban posztol, szavaz, vagy lájkol-e, vagy tagja-e valamilyen közéleti ügyet felvállaló internetes közösségnek. Véleményünk szerint, amennyiben beigazolódik a közélet és a politika közötti különbségtétel jogossága, a későbbi társadalomtudományi kutatásokban érdemes másoknak is figyelembe venni eredményeinket.

Az új részvétel demokratizációt elősegítő hatásának, a mobilizációs hipotézis érvényességének tesztelése érdekében a hagyományos, a direkt és az új részvételhez kapcsolódó attitűdök vizsgálatával csoportosítjuk a válaszadókat. A kutatás választ keres arra a kérdésre, hogy milyen demográfiai jegyekkel írhatóak le, milyen erőforrásokkal rendelkeznek, demográfiai szempontból jól elkülöníthetőek-e a három csoport tagjai? Azt várjuk, hogy Szabó Andrea és Kern Tamás azon állítása, miszerint a különböző tiltakozási és kampányaktivitások között jelentős személyi átfedés figyelhető meg (SZABÓ A. – KERN 2011, 70), érvényes lesz az új részvétel és a direkt részvétel vonatkozásában is. Szintén a fenti tanulmány alapján azt feltételezzük, hogy a vizsgált hallgatók a kevés involválódással járó, kicsiny személyes kockázattal járó, kevés erőforrást igénylő akcióformákat részesítik előnyben. Miután az új részvétel a direkt részvételi formáknál kevesebb involválódást, erőforrást igényel, azt várjuk, hogy az új részvételhez kapcsolódó cselekvési formákban bizonyulnak a hallgatók a legaktívabbnak.

Az elemzés során megkülönböztetjük a kizárólag hagyományos aktivitást mutató (választáson részt vevő) hallgatók csoportját, a kizárólag direkt részvétel terén aktív hallgatókat, valamint a csak online aktív fiatalokat. Külön figyelmet szentelünk a hagyományos, direkt és új részvételi formákban vegyesen részt vevő fiatalok csoportjának, illetve a különböző csoportok közötti kapcsolat vélhető okainak is.

Jóllehet az online részvétel korántsem zárja ki azt, hogy egy adott személy a részvétel hagyományos és direkt formáiban is részt vegyen, a társadalom egyes tagjai megelégedhetnek önmagában az új részvétel kínálta lehetőségekkel is. Kutatásunkban igyekszünk azonosítani azt a csoportot, amely kizárólag az új részvétel eszközeivel él. E csoporton belül megkülönböztetjük az új részvétel valamennyi formájában

aktív hallgatókat, akiket Marichal (2012, 15) kifejezésével élve mikroaktivisták-nak nevezünk.

Elemzésünk során ötvözzük a szociológiai és a politikatudományi megközelítést, de az előbbit inkább csak kiegészítésként, a predisponáló tényezők azonosítására alkalmazzuk. Álláspontunk szerint a kibocsátó család és a hallgatók egyes kemény, objektív tényezői lehet, hogy csak közvetetten ugyan, de jelentőséggel bírhatnak az egyetemisták és főiskolások politikai érdeklődésére és aktivitására.

KUTATÁSI KÉRDÉSEK

A fenti, elméleti kontextus alapján a magyar hallgatók politikai részvételének változását vizsgáló kutatásunk fő kérdései a következők:

- K1. Milyen trend jellemzi a magyar hallgatók politikai érdeklődését, érvényes-e a vizsgált csoportra az a korábbi állítás, mely szerint a politika iránti érdeklődésük tartósan alacsony szinten állt be?
- K2. Igazolható-e, hogy a közéleti és a politikai érdeklődés eltérő formájú, jellegű, hogy vannak olyan csoportok, amelyek akár a politika negatív kontextusa miatt csak a közéleti témák iránt érdeklődnek és elutasítják a politikait?
- K3. Hogyan hat a minden hallgató számára lényegében szabadon és természetes létközegeként rendelkezésre álló internet és az itteni szintéren kinyíló új részvételi lehetőség a participáció alakulására? Lehetővé teszi-e új csoportok közéletbe való bevonódását, másképpen van-e az internetnek demokratizáló hatása?
- K4. Milyen demográfiai jegyekkel írhatóak le, demográfiai szempontból jól elkülöníthetőek-e a hagyományos, a direkt és az új részvétel terén aktív hallgatók csoportjai?
- K5. A hallgatók által preferált részvétel különböző formái között politikai orientáció alapján megfigyelhető-e különbség?
- K6. Milyen arányban tapasztalható a magyar hallgatók körében az új részvételi formákban való aktivitás? Hipotézisünk szerint a könnyű, csekély involválódással járó mobilizációs típus túlsúlyba kerül a másik két fő típussal szemben.
- K7. Van-e a „like”-kal történő részvételnek hatása a „lábbal” történő részvételre? Hipotézisünk szerint az újrészvétel elsősorban a direkt demokratikus részvételt befolyásolja, a hagyományos formákra érdemi hatása nincsen.

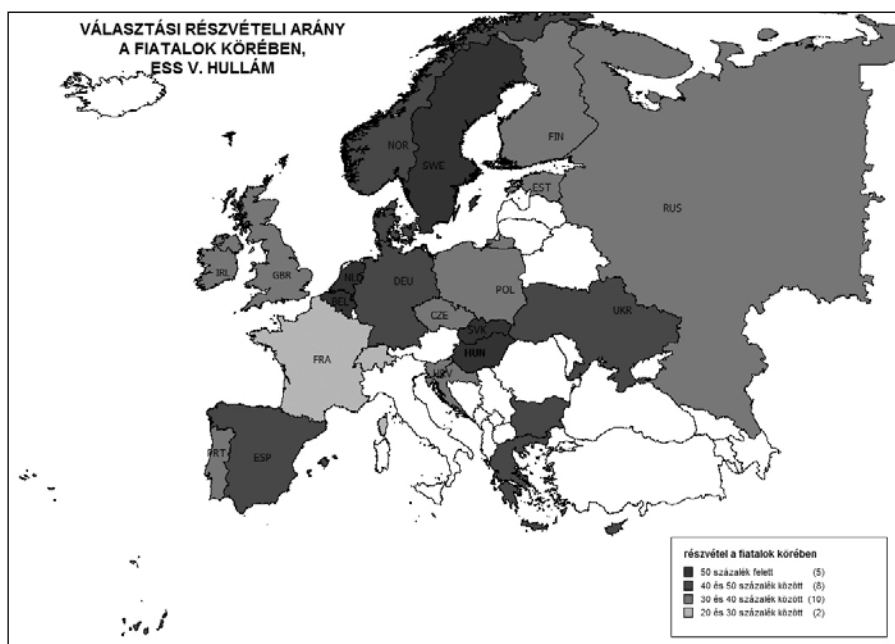
EREDMÉNYEK

KÖZÉLETI, POLITIKAI, ÉRDEKLŐDÉS

Ahogy ezt a Bevezetőben jeleztük, vizsgálatunkban abból az alapinformációból indultunk ki, hogy az *European Social Survey* 2010 őszi, 5. hullámának adatai a fiatal

korosztályok esetében a politikusság kisebb mértékű pozitív elmozdulását jelezték. Bár több adat együttes vizsgálata azt mutatta, hogy a magyar fiatalok személyes integrációja európai szinten talán az egyik legalacsonyabb volt 2010-ben,¹⁵ a társadalmi integráció, ezen belül is a politikai aktivitás terén mintha valamivel kedvezőbb adatokat jelzett volna az adatfelvétel az előző hullámokhoz (és az *Ifjúság*-kutatások eredményeihez) képest. Milyen változásokról beszélünk? A nemzetközi adatok alapján kettősség írható le a magyar fiatalok politikusságát illetően. Egyrészt sem a megelőző, ESS 4. hullámhoz (2008) képest, sem az 5. hullámot (2010) tekintve nemzetközi viszonylatban nem történt érdemi előrelépés a magyar 15–29 évesek politikai érdeklődését tekintve. Ezzel szemben – köszönhetően a magyar fiatalok átlagot jelentősen meghaladó országgyűlési választói aktivitásának¹⁶ – a politikai aktivitásuk érdemben javult az előző, 4. hullámhoz képest. Ez az adatsor „kilóg” a korábbi ESS-hullámok magyar adatainak trendvonalából.

5. ábra. Választási részvételi arány az európai fiatalok körében, ESS V. hullám, 25 ország, százalék

Forrás: ESS2010, saját számítás.

- ¹⁵ Az európai átlaghoz képest kevésbé voltak boldogok, kevésbé élnek társasági életet, mint hasonló korú társaik. Az átlag európai 15–29 évesekhez képest valamivel kisebb arányban rendelkeznek olyan baráttal, ismerőssel, akivel személyes, legbensőbb magánügyeiket meg tudják beszélni és végül hasonló korú társaikhoz képest lényegesen kevesebbet járnak egyáltalán társaságba.
- ¹⁶ A választási részvételt illetően a magyar fiatalok bekerültek az első négy ország közé.

A változás magyarázó indokok közül három látszik plauzibilisnek:

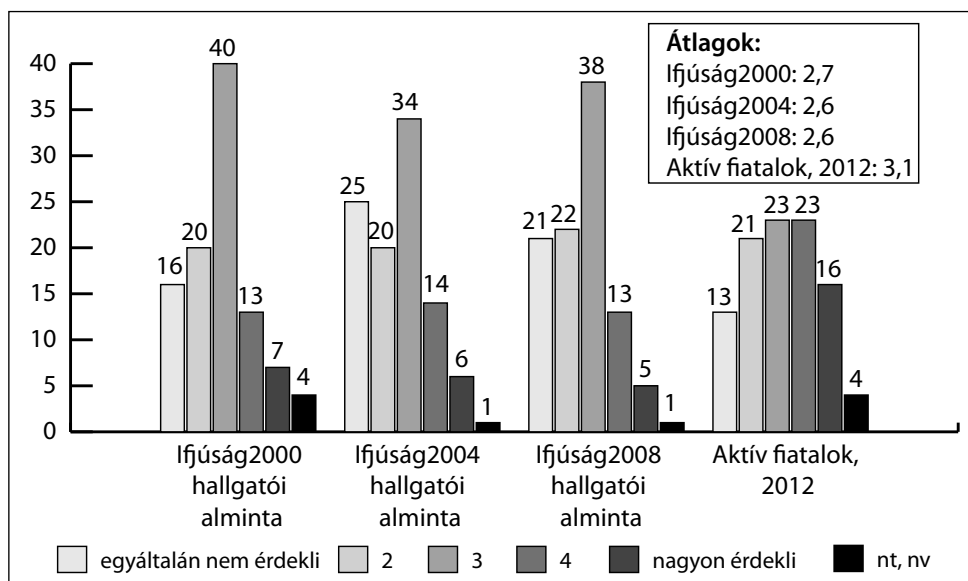
- Az adatok elemzésekor figyelembe kell venni azt a lehetséges torzító hatást, hogy a 2010-es ESS-hullám Magyarországon két (országgyűlési és önkormányzati) egyértelmű győzelemmel járó választás utáni „eufóriás” időszakban készült. Az elmúlt évtizedek választásszociológiai vizsgálatai azt mutatták, hogy egy normál választási ciklusban egy ilyen mértékű győzelmet követően a magyar társadalom általános politika iránti érdeklődése, bizalmi attitűdje, általános várakozásai a „bandwagon effect”, a „győzteshez húzás” folytán, a szokásosnál, vagy éppen a félidőshöz képest jelentősebb, magasabb. Ezen hipotézis szerint e hatásmechanizmus alól a magyar fiatalok sem húzhatták ki teljesen magukat.
- A második magyarázat arra utal, hogy Magyarországon az állami gondoskodás iránti vágy, az etatizmus elismerése fontos momentum, erős állampolgári igény, márpedig az állam működésének befolyásolásra lényegében egyetlen lehetősége van a magyar állampolgároknak: a választásokon való részvétel. Gyengíti ezt a magyarázatot azonban, hogy az elmúlt két évtizedben nem volt Magyarországon extrém magas részvételi arány, a választási részvételt illetően leginkább a beállt jelző használható, azaz a magyar választók kétharmada tekinthető a politikai társadalom részének (KERN–SZABÓ A. 2011, 26–27). Ugyanezen tanulmány mutat rá ugyanakkor arra is, hogy a magyar állampolgárok esetében európai viszonylatban is jóval magasabb a valós és a retrospektív választási részvétel különbsége, azaz a magyar választók hajlamosabbak „megszépíteni” választási részvételükre és szavazatukra vonatkozó emlékeiket (KERN–SZABÓ A. 2011, 3).
- Végül az utolsó magyarázat jelen tanulmányunk szempontjából is roppant figyelemre méltó. Ez a magyarázat az *Ifjúság*-kutatások¹⁷ eredményeiből indul ki és azt feszegeti, hogy felnővekvőben van egy – esetleg két – olyan nemzedék, amely joggal pályázik a generáció, sőt a politikai generáció címre. Szabó Andrea és Kern Tamás 2011-es tanulmányában azt írja, hogy az *Ifjúság*2008 nagymintás ifjúságkutatás két generációs identitású erő az ún. Critical Mass és a kuruc.info nemzedék létrejöttét, felnövekedését illetően (SZABÓ A. – KERN 2011, 43). A 2010-es országgyűlési választás volt az első olyan jelentős politikai esemény, ahol a rendszerváltozás után felnőtt két új nemzedék esetleges generációs elitmozgalma, azaz pártja az LMP és a Jobbik érdemben színre lépett, ami pont a fiatalok számára jelenthetett „hívó szót”, az átlagosnál jobban éppen a fiatalokat mozgathatta meg. Ha igaz a generációs hipotézis, vagyis, hogy pont kb. 2010-re érett be a rendszerváltozás nemzedéke és ezzel párhuzamosan a 2010-es választások voltak az első „generációs választások”, annak hatásait és következményeit az Aktív Fiatalok 2012 kutatásban az egyetemistákra és főiskolásokra vonatkoztatva is mérnünk kell.¹⁸

¹⁷ Ifjúság2000, Ifjúság2004, Ifjúság2008. A kutatások eredményeiről részletesen lásd BAUER–LAKI–SZABÓ A. 2001; BAUER–SZABÓ A. 2005; BAUER–SZABÓ A. 2009.

¹⁸ A Critical Mass nemzedékről részletesen lásd (KEIL 2012). A kérdés Jobbikra vonatkozó összefüggéseit lásd (RÓNA–SÖRÉS 2012).

Az *Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012* vizsgálat a politikai érdeklődést az *Ifjúság-* vizsgálatok hagyományainak megfelelően¹⁹ ötfokú skálán mérte, így az adatok összehasonlíthatóak az *Ifjúság2000*, az *Ifjúság2004* és az *Ifjúság2008* egyetemistákra és főiskolásokra szűkített almintájával. Az alábbi ábrából kitűnik, hogy az Ifjúság vizsgálatok almintái nagyjából hasonló, 2,6 átlagpont körüli érdeklődési átlagot mutattak, ami azt jelenti, hogy 20 százalék körül mozgott a politika iránt érdeklődők (4-es és 5-ös érték) aránya. A magyar egyetemistákat és főiskolásokat vizsgáló *Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012* kutatásban ennél lényegesen magasabb érdeklődési mutatókat mértünk: az átlag 3,1 pont, így a politika iránt valamilyen szinten érdeklődők aránya 39 százalék.

6. ábra. Mennyire érdekli a politika? 1-től 5-ig terjedő skála megoszlása az Ifjúság2000, Ifjúság2004, Ifjúság2008 almintáiban és az Aktív fiatalok, 2012 kutatásban

Forrás: Ifjúság2000 főiskolás, egyetemi almintája, Ifjúság2004 főiskolás, egyetemi almintája, Ifjúság2008 főiskolás, egyetemi almintája és Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012 kutatás, saját számítás.

Ez a releváns különbség mindenképpen magyarázatra szorul.

1. Módszertani okok. Egyrészt a különbség adódhat a mintavétel jellegéből. Ahogy arra a kötet elején utaltunk, az *Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012* adatfelvétele vegyes, internetes és személyes mintán készült. Összességében az online kitöltés dominál, hiszen az 1700 főből 1450 fő volt az, aki a www.aktivfiatalok.hu/kerdoiv honlapon töltötte ki a kérdőívet, míg a személyes mintakiegészítés összesen 250 fő körében történt. Az adataink alapján az online mintába került

¹⁹ Szemben például az ESS-sel, ahol négyfokú skálát alkalmaztak a kutatók.

nappali tagozatos főiskolások és egyetemisták politikai érdeklődése lényegesen magasabb, mint a face to face mintába kerülteké (3,1 pont vs 2,7 pont). Az is kitűnik, hogy a személyes kitöltők indexértéke statisztikai értelemben megegyezik az *Iffúság*-vizsgálatok során mért eredménnyel. Véleményünk szerint ezek az adatok azt jelentik, hogy a kérdőívkitöltés – és nem az internetezés, mert az már szinte mindenkire jellemző – önmagában is egyfajta aktivitásként fogható fel. Tehát az internetes oldal elé eleve azok ültek, akik rendelkeztek valamiféle – akár minimális és nem feltétlen politikai-közéleti – érdeklődéssel, volt készletük a témáról való gondolkodásra. Fontosnak tartjuk ismételten leszögezni, hogy a mintánkban óhatatlanul felülreprezentáltak a politikai affinitást mutató hallgatók (Tíz honlap látogatóból kb. kettő töltötte ki hitelesített vagy nem hitelesített módon a kérdőívet). *Ugyanakkor ennek a rétegnek a felülbecslése minden közvélemény-kutatásra jellemző.* A személyes megkeresésnél ma már csak minden második-harmadik válaszadó áll a kérdezőbiztos rendelkezésére, a telefonos kutatásoknál pedig csak minden ötödik-tizedik. Ezek a kutatások is ugyanúgy alulbecslik a válaszadástól elzárkózó állampolgárokat, akikből a politika érdektelenséget vagy éppen ellenérzést vált ki.

2. Generációs okok. A másik magyarázat politológia jellegű, és kapcsolódik a generációs hipotézishez. Ha elfogadjuk, hogy felnőtt a rendszerváltozás politikai generációja, a Critical Mass és a kuruc.info nemzedék, akkor vélelmezhető, hogy a mintába került nappali tagozatos egyetemisták és főiskolások politikai érdeklődése azért is magasabb, mert másképp, nyitottabban, érdeklődőbbben fordulnak a politikai kérdések irányába. Egyrészt találhattak maguknak olyan politikai erőket, amelyek politikai üzenetei, nézetei iránt fogékonyabbak, amelyeket fontosabbnak tartanak, azaz kialakulhatott keresleti oldal, de ezek az erők – különösen a Jobbik – igényt tartanak az aktív politikai közreműködésükre, azaz van kínálati oldal is. Ez feltétlenül újdonság a korábbi időszakokhoz képest, és visszatérést jelent a 20 évvel korábbi generációs identitású Fidesz-korszakhoz. Ezen magyarázat validitását azonban érdemes tovább vizsgálni.
3. Politikai okok. Végül az is feltételezhető, hogy az Orbán-kormányral kapcsolatos nagy várakozásokat követő törvényszerűen bekövetkező kiábrándultság, az oktatáspolitikai vitatható döntések²⁰ is aktívabbá tehetik a felsőoktatásban hallgató fiatalokat. Ezek a hallgatók – ahogy erre az *Iffúság*-vizsgálat is rámutatott – egyébként is érdeklődőbbek, politikusabbak a többi hasonló korú fiatalhoz képest. És ne feledkezzünk el arról sem, hogy az egyetemi fiatalság magas politikai aktivitásának vannak történelmi hagyományai (1848, 1948, 1956) és indokai is.

²⁰ Az államilag finanszírozott férőhelyek jelentős és váratlan szűkítése, az államilag finanszírozott hallgatók kötelező szerződéskötése, a tervezett hallgatói juttatási rendszer átalakítása, a felsőoktatási rendszer gyökeres átszervezési kísérlete.

Az ifjúsági társadalom politikai érdeklődésének társadalmi, szociológiai és ideológia karakterét részletesebben vizsgálták az elmúlt években (ÖRKÉNY–SZABÓ I. 1999, SZABÓ A.–KERN 2011, LAKI–SZABÓ A. 2012). Ezekből a tanulmányokból kiderül, hogy a politikai érdeklődés több tényező együttes hatásaként alakul ki. Egyértelműen kimutatható a politikai szocializáció hatása, a kibocsátó család társadalmi hierarchiában elfoglalt pozíciója, de nem elhanyagolhatóak nehezen mérhető egyéni adottságok, predisponáló tényezők sem.

Az *Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012* kutatás megerősíti a fentieket. Vizsgálatunkban a politikai affinitás jellegzetes rajzolatot mutat. Egy összességében 37 kérdésből²¹ álló regressziós modell alapján²² kijelenthető, hogy az egyetemi és főiskolai hallgatók körében mérhető politikai érdeklődés tipikusan összefügg szocio-demográfiai és szocio-kulturális tényezőkkel. Egyértelműen fennáll az a más kutatásoknál jelzett összefüggés, hogy a férfi hallgatók politikai affinitása jóval magasabb, mint a nőké, a budapestieké magasabb, mint a vidéki városokban, községekben élőké. A kibocsátó család háttere, valamint a hallgató vélt státusa szintén fontos tényező: minél magasabb társadalmi osztályba sorolja magát a kérdezett, annál inkább érdeklődik a politika iránt, továbbá minél magasabb az apa iskolai végzettsége, annál inkább fogékonyabbnak tűnik a megkérdezett a politikára.

A politika iránt – az átlaghoz képest – a legérdeklődőbbek a társadalomtudományi képzésekre, jogi- és igazgatási területre, a művészeti képzésekre, valamint a bölcsészszakokra járók. A legkisebb affinitással a sporttudományt hallgatók, az orvos és egészségtudományi képzésre, valamint a műszaki karokra, intézményekre járók rendelkeznek. Ha az intézmény jellegét nézzük, megállapítható, hogy az egyetemisták, azaz az állami egyetemeken, de leginkább az egyházi egyetemeken hallgatók a leginkább nyitottak a politika iránt. Nem véletlen, hogy a vallásosság (egyház tanítását követem) és a politikai érdeklődés összefügg egymással.

Végül politikai preferenciák, ideológiák szerint megállapítható, hogy kiemelkedően érdeklődnek a közéleti kérdések iránt a pártot választani tudók, ezen belül is a DK szavazói és a Jobbik hívei. Átlag feletti érdeklődést mutatnak a bal-jobb

²¹ A 37 kérdés öt fő témakört ölel fel:

- a.) hallgatói létre vonatkozó speciális jellemzők (képzési terület, képzés jellege);
- b.) kibocsátó család jellemzői (apa, anya iskolázottsága, társadalmi státus);
- c.) a fiatal szocio-demográfiai jellegzetességei (nem, állandó lakhely, saját anyagi helyzet megítélése);
- d.) politikusság (ideológiai karakter, párthovatartozás, demokrácia működésének megítélése és a demokrácia vs. diktatúra elfogadása);
- e.) értékpreferencia. Az értékpreferenciákról lásd Keil András tanulmánykötetünkben közölt írását. Nem került viszont a modellbe az intézményekbe vetett bizalom, mert álláspontunk szerint az eleve függ a politikusságtól és az értékpreferenciáktól.

²² A stepwise módszerrel készült modellbe szokatlanul nagyszámú, 13 változó került. Az összmagyarázó érték $R^2=0,248$. A politikai érdeklődésre a legnagyobb befolyást a nem gyakorolja ($\beta=-0,254$, $\text{sig}=0,000$).

skálán önmagukat jobbra helyezők (1–7 fokú skála 6-os, 7-es érték), valamint az önmagukat balközépre helyezők.

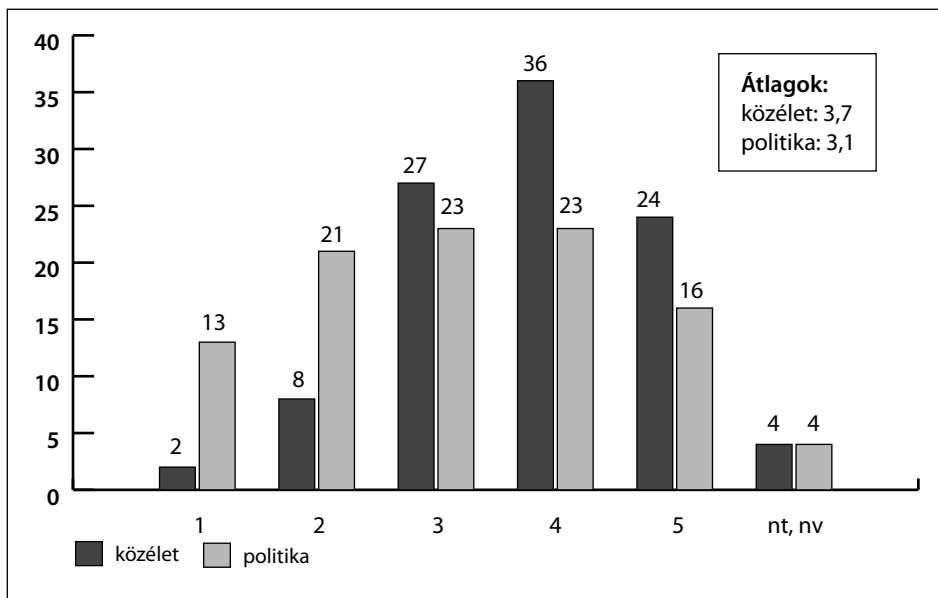
A liberális-konzervatív skálán határozottan a konzervatív oldal felé billen a mérleg, és ugyanez a helyzet a mérsékelt-radikális skálával a radikális irányába is. Értékpreferencia alapján megállapítható, hogy a fogyasztói–materialis faktorba tartozók inkább, az apolitikus faktorhoz sorolódó fiatalok pedig kevésbé érdeklődnek a politika iránt.

Korábban jeleztük, hogy kutatásunk alkalmas lehet egy metodológiai jellegű problémában való elmélyülésre. Ahogy azt több korábbi vizsgálat megállapította, a politikának, mint kifejezésnek erős negatív kontextusa van a társadalomban, a politikát ugyanis szűken értelmezve a pártpolitikával azonosítják, ezért is lehetséges, hogy nemzetközi kontextusban is nagyon alacsony a magyar társadalom politikai érdeklődése (KERN–SZABÓ A. 2011). Másképpen, vajon a magyar társadalom politikával szembeni negatív attitűdje akkor is fennáll-e, ha nem kifejezetten a „politika” kifejezést alkalmazzuk, teszteljük, hanem helyette más fogalmakat vezetünk be? Kutatásunkban ezért nemcsak közvetlenül a politika, de a „közéleti kérdések, közéleti, társadalmi problémák” iránti érdeklődést is teszteltük. A kapott eredmények alapján a két terület nagyon közel áll, de nem teljesen mosódik egybe a fiatalok gondolkodásmódjában. A két változó közötti korreláció értéke nagyon magas, $r=0,7$ ($\text{sig}=0,000$). Ráadásul a két változó között nagyon magas a szimmetrikus együtt járás, azaz ha valaki az egyik változón 1-es, akkor a másikon is 1-es pozíciót vesz fel, az 5-ös értékhez pedig legnagyobb részt 5-ös érték párosul (természetesen a többi 2, 3, 4 pozícióban is tapasztalható az összefüggés).

Szociodemográfiai/szocio-kulturális tényezők, valamint képzési szerkezet szempontjából nincs érdemi különbség a politika és a közélet iránt érdeklődők között. Vagyis az átlaghoz képest jobban érdeklődnek a közéleti ügyek iránt a jogi- és igazgatási területre, a társadalomtudományi képzésekre, a bölcsészképzésre, a művészeti képzésekre járók, és az egyházi felsőoktatási intézményben hallgatók. Azok, akiknek a kibocsátó családja magasabb státusú, az apa magas iskolázottságú, anyagi helyzetük kedvezőbb. A politikai és ideológiai hovatartozást tekintve a DK szavazói, az LMP hívei, valamint a jelenlegi pártok közül az egyikre sem szavazók rendelkeznek nagyobb közéleti affinitással.

A fenti adatok alapján kétségtelenül a közéleti, társadalmi problémák iránti érdeklődés magasabb, intenzívebb. Viszont új társadalmi alcsoportok „belépéséről”, „bevonódásáról” nincs szó, hanem a közélet iránt egyébként is érdeklődők érdeklődnek a politika iránt és fordítva. Összességében, véleményünk szerint a módszertani kísérletet érdemes tovább folytatni, más vizsgálatokban is alkalmazni, mert az elsődleges eredmények, a primer kísérlet kedvező eredményt hozott.

7. ábra. Mennyire érdeklik a közéleti kérdések, közéleti, társadalmi problémák? Mennyire érdekli a politika? 1-től 5-ig terjedő skála megoszlása

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012 kutatás, saját számítás.

POLITIKAI AKTIVITÁS

Ahogy arra a Bevezetőben utaltunk, a politikai participációnak többféle módozata, repertoárja lehetséges, amely a szubjektumtól más-más bevonódást, befektetést és egyéni/közösségi kockázatot igényel. Kutatásunkban megkülönböztetjük

1. a hagyományos vagy másképpen szokásos, bevett részvételt;
2. a direkt demokratikus részvételt (tiltakozás és kampányaktivitás) és végül
3. az új részvételt, vagy másképpen virtuális aktivitást.

A három aktivitási típust egyenként és összességében – egy modell keretében – azonos metodikával vizsgáljuk meg, arra keresve a választ, hogy a magyar egyetemisták és főiskolások körében valóban lehet-e új típusú aktivitásról, új részvételtől beszélni, minőségileg valóban mást jelent-e az online participáció a korábban is vizsgált részvételi formáktól. Nagyon fontos ugyanakkor megjegyezni, hogy a választási hajlandóság esetében egy jövőbeli magatartást, a direkt demokratikus és online részvétel esetében már realizálódott aktivitást vizsgáljuk. Ez torzíthatja a kapott eredményeket. Választásszociológiai axióma ugyanis, hogy a várt részvétel soha nem egyezik meg a valós részvétellel: a várt

mindig nagyobb, mint a megvalósult.²³ Fontos megjegyezni, hogy elvileg az egyetemi és a főiskolai hallgatók a felnőtt társadalmon belül privilegizált helyzetben vannak az idejük szabad felhasználása szempontjából. A vizsgaidőszak-tól – azaz decembertől február elejéig, illetve május közepétől július elejéig – eltekintve több szabadidejük lehet, amely – mint az elméleti keretet bemutató alfejezetből kitűnt –, akár magyarázó faktora is lehet a részvételnek, illetve a nem részvételnek. Arra azonban érdemes felhívni a figyelmet, hogy időfelhasználás szempontjából a magyar felsőoktatási hallgatók nagyon is differenciáltak, vannak olyan képzési területek, pl. orvosok, ahol a középiskolai leterheltséget meghaladó és folyamatos a terhelésük, szabadidejük ennek megfelelően roppant korlátozott.

Hagyományos részvétel

A hagyományos, a polgári demokráciák kialakulásának kezdete óta bevett politikai participációs formák közül az Aktív Fiatalok 2012 kutatás az aktuális választási hajlandóságot, azaz a most esedékes parlamenti választásokon való részvételi hajlandóságot és a szervezeti tagságot vizsgálta.

*Választási részvételi szándék*²⁴

Ahogy arra fentebb utaltunk az ESS2010 hulláma a fiatalok körében a választási részvételt tekintve érdemi elmozdulást mutatott a megelőző méréshez képest. Hipotéziseinkben azt feltételeztük, hogy ennek bizonyos következményeit és hatásait az *Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012* vizsgálatban is mérni fogjuk. A kutatás a magyar nappali tagozatos főiskolások és egyetemisták mérsékelt, 50 százalékos választási hajlandóságát mérte, azaz ennyien jelezték, hogy biztosan részt vennének egy most vasárnap esedékes parlamenti választáson. Ez az adat ugyanakkor magasabb, mint az *Iffúság2008* vizsgálat hasonló mintán mért eredménye (41%), de lényegesen nem marad el a nagy magyar közvélemény-kutató cégek 2011. december és 2012. január folyamán egész lakosságra vonatkoztatott részvételi szándékától.²⁵

A választási participációt illetően az egyetemistákra is vonatkoztathatóak azok a választói döntések szociológiai modelljében axiómaként kezelt tételek, melyek szerint a férfiak, a budapestiek és a magasabb státusúak (kibocsátó családból érkezők) az aktívabbak:

²³ Az, hogy mennyivel nagyobb az esetek többségében konkrét politikai szituáció függvénye. Éles politikai helyzetben a kettő közel áll egymástól, egyértelmű, lefutottnak tűnő, vagy kis politikai mozgásterű, kevésbé érdekes helyzetben akár lényegesen is eltérhet.

²⁴ Az egyes pártok szavazóbázisainak jellegzetességeit a kötet több tanulmánya is részletesen elemzi. Lásd a kötet második fejezetét.

²⁵ Erről részletesen lásd www.median.hu; www.ipsos.hu; www.tarki.hu és www.szazadveg.hu.

- A főiskolára, egyetemre járó férfiak 60, a nők 54 százaléka venne részt biztosan egy most esedékes választáson,
- a fővárosi állandó lakhellyel rendelkező egyetemisták, főiskolások kétharmada, az egyéb városban élők 53 százaléka lenne aktív,
- a gondok nélkül élők 61, a nélkülözések között vagy hónapról hónapra élők már kevesebb mint 50 százaléka venne részt az országgyűlési választáson;
- a legfeljebb 8 osztályt végzett apák gyermekei körében a részvételi szándék 40 százalékos, szemben a doktori fokozattal rendelkező apák gyermekeinek 73 százalékaival;
- végül az önmagukat alsó osztályba sorolók egyharmada, a felsőközép/felső csoportba sorolók valamivel több mint kétharmada biztos résztvevője a választásnak.

A kutatás fontos eredménye, hogy a hagyományos, szociodemográfiai tényezőket tekintve, nem mutatható ki érdemi eltérés a választási részvételükről nyilatkozó hallgatók és a magyar felnőtt lakosság egésze között.

Eredményeink alapján ugyanakkor a politikusságnak, a politika világával kapcsolatos tényezőknek a fentieknél is kiemelkedőbb hatása, szerepe van a választási részvételt illetően. Politikai, ideológiai karakter, kötődés alapján ugyanis a választási részvételi szándék legmagasabb a DK-szavazók körében, őket követik a Fidesz és a Jobbik-hívek 70 százalékos aránnyal, valamint az MSZP-szavazók 66 százalékkal, míg az LMP szavazói ezen vizsgálat alapján kevésbé tűnnek aktívaknak. Fontos adalék – és ezt a tételt a választásszociológia is ismeri és rendszeresen vizsgálja – hogy a preferenciájukat titkoló nappali tagozatos főiskolások és egyetemisták részvételi szándéka szintén átlagot meghaladó. A fenti adatok után persze nem véletlen az sem, hogy a jobboldali orientációjú fiatalok (1–7-ig terjedő skálán 7-es és 6-os kategória), valamint az önmagukat kettes pontra helyezők választási aktivitása a legmagasabb, 70 százalékot meghaladó, sőt az önmagukat 7-es kategóriába sorolók esetében ez az arány eléri a 80 százalékot. Ezt a tételt erősíti, hogy a választási részvételt magyarázó regressziós modellbe a nemzeti-konzervatív ideológiát valló hallgatók pozitív előjellel kerültek be.²⁶ Ugyanígy dől el a görbe a konzervatív, valamint a radikális főiskolások és egyetemisták irányába. Az persze egyáltalán nem meglepő, hiszen korábbi kutatások alapján is tudható, hogy a politikai érdeklődés statisztikailag markáns összefüggésben áll a választási aktivitási szándékkal (és egyébként bármiféle politikai aktivitással),²⁷ a választásokon biztosan részt venni kívánók politikai érdeklődési átlaga magas, 3,59 pont. Sőt, a politikai érdeklődés elemzése során alkalmazott regressziós statisztikai eljárás számításai szerint éppen a politikai érdeklődés határozza meg leginkább, hogy a hallgató részt kíván-e venni

²⁶ A stepwise módszerrel készült számítás során 5 változó kerül a modellbe. Összmagyarázó érték (R^2) 0,211. A számítás eredményeit – miután viszonylag kevés változó kerül a modellbe, azaz az értelmezés viszonylag egyszerű – a Mellékletben közöljük.

²⁷ A Pearson-féle korrelációs együttható (r) értéke 0,418 ($\text{sig}=0,000$).

a választáson vagy sem ($R^2 = 0,178$, $\beta = 0,421$, $\text{sig} = 0,000$). A demokrácia – diktatúra – rendszersemlegesség megítélését illetően a határozott véleményt kifejtők választási aktivitása magas.

Ha a korosztály-, és státusz-specifikus dimenziókat (egyetem, képzési terület jellege) vizsgáljuk, megállapítható, hogy az egyházi intézményekben hallgatók mesz-sze a legmagasabb részvételi szándékról tesznek tanúbizonyságot (73%), szemben például az állami főiskolára járók 47 százalékaival. Az állami egyetemeken hallgatók választási aktivitása a második legjelentősebb (58%), míg a magán főiskolára járók 54 százaléka jelezte, hogy biztosan részt venne egy most esedékes parlamenti választáson. A választási részvétel különbségei hasonlóak a képzési területeket vizsgálva, mint a politikai aktivitás során talált különbségek, azaz a választási részvételüket biztosra ígérők között az átlagot meghaladó arányban találhatók társadalomtudományi, jogi- és igazgatási, bölcsész és művészeti képzési területre járó hallgatók. Érdekes ugyanakkor, hogy bevonódtak a természettudományi képzési területre járók (a stepwise módszerrel készült regressziós számításban második leg-erősebb magyarázó változóként $\beta = 0,113$, $\text{sig} = 0,000$). Képzési szintet vizsgálva megállapítható, hogy a választási részvételi hajlam erősödik az életkor és így a képzési szint emelkedésével: legmagasabb a mesterképzéses, illetve a PhD-hallgatók körében, míg a legalacsonyabb a főiskolai²⁸ szintű képzésre járók körében.

Szervezeti tagság, szervezettség

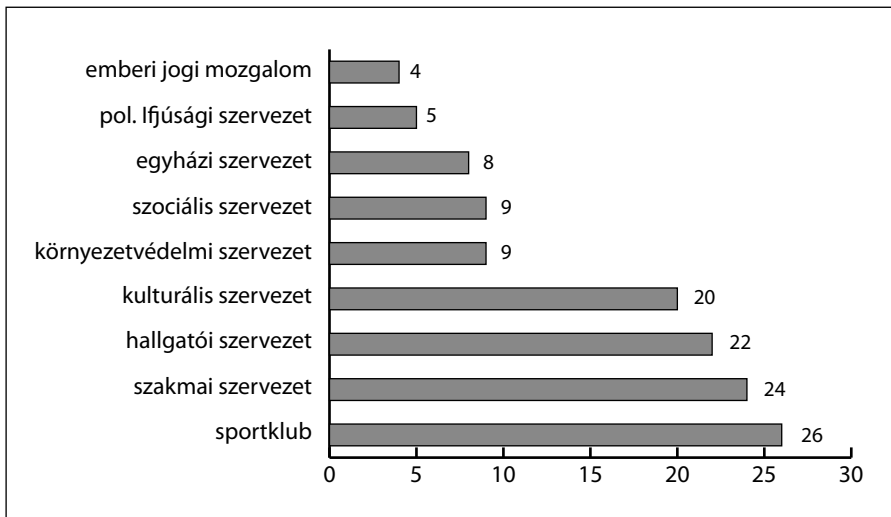
A magyar fiatalok formális szervezettségéről az elmúlt 10 évben számtalan, az elméleti alfejezetben már jelzett tanulmány jelent meg (lásd pl. *Ifjúság*-kutatások eredményei), amelyek egyöntetűen egy alulszervezett, dezintegrált ifjúsági társadalom képét rajzolják le. Minden vizsgálat jelezte ugyanakkor azt is, hogy az ifjúsági társadalmon belül az egyetemisták és főiskolások kicsiny szigetét alkotnak. Ők azok, akik relatíve a legaktívabbak, relatíve a legnagyobb arányban – az egyetemre járóknak pl. az 55 százaléka – rendelkeznek formális vagy informális szervezeti kötődéssel (SZABÓ A. – KERN 2011, 69). Az *Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012* kutatás megerősíti a fenti megállapítást. Úgy tapasztaltuk, hogy a mintába került felsőoktatási hallgatók mérhető arányban vannak jelen bizonyos organizációkban: 65 százalékuk kötődik legalább egy formális szervezethez és mintegy harmaduk szervezetlen.²⁹ Ezen belül is az egy, legfeljebb két szervezethez való kötődés a legdominánsabb.

Ahogy ezt az *Ifjúság*-vizsgálatok mindegyike jelezte, a magyar fiatalok körében a sportszervezetekhez való kötődés a legmagasabb arányú. Az ugyanakkor már kifejezetten a felsőoktatási hallgatókra jellemző, hogy közel ilyen magas körükben a szakmai, tudományos és a hallgatói szervezetekhez való kötődés.

²⁸ Főiskolai szintű, illetve régi egyetemi képzésre járók.

²⁹ Külön kérdeztük a lazább közösségekhez, mozgalmakhoz (pl. zenekar, hobbi csoportok, filmklubokhoz, körököz) való kötődést. Adataink szerint ez némiképp alacsonyabb, 57 százalék.

8. ábra. Kapcsolódik-e valamilyen módon az alábbi (formális) szervezetekhez? az igen válaszok százalékos megoszlása

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012 kutatás, saját számítás.

Vizsgálódásunk szempontjából fontos adat, hogy az egyetemisták és főiskolások mindössze 5 százaléka jelezte, hogy kötődik valamelyik politikai ifjúsági szervezethez. Ez az adat valamivel magasabb mint az *Ifjúság*-vizsgálatok eredménye. Az átlaghoz képest messze a legkiemelkedőbb politikai ifjúsági szervezeti kötődéssel rendelkeznek az egyházi egyetemre járók, a társadalomtudományi, a jogi, a művészeti és részben a bölcsészettudományi képzést folytató hallgatók. A kibocsátó család társadalmi háttere jelen esetben kevésbé befolyásolja a szervezettséget. Sokkal fontosabb tényező viszont a hallgató ideológiai hovatartozása. Bár a Pearson-féle korreláció nem túl erős, de egyértelműen szignifikáns kapcsolatot mutat a különböző ideológiai karakterű fiatalok és a politikai ifjúsági szervezetekhez való kötődés között. Az összefüggés röviden úgy írható le, hogy minél inkább jobboldali, minél inkább konzervatív és minél inkább radikális egy fiatal, annál inkább valószínűsíthető, hogy rendelkezik politikai ifjúsági szervezeti kötődéssel.³⁰ Az persze nyilvánvaló, hogy a politikai és társadalmi/közéleti problémák iránti fogékonyság, valamint a mindenkor politikai helyzet megítélése markánsan felerősíti a politikai szervezeti kötődést. Egy 35 kérdést tartalmazó regressziós modell eredményeit vizsgálva megállapítható, hogy a politikai ifjúsági szervezeti kötődést nehezen lehet a rendelkezésre álló kérdéspark alapján modellezni. A számítás alapján ugyan három tényező együttes hatását írhatjuk le:

³⁰ Az önmagukat jobboldalra sorolók 13, a konzervatívok 18, a radikálisok 17 százaléka számol be ifjúsági szervezeti kötődésről. A Pearson-féle χ^2 próba minden esetben erős szignifikáns.

- a.) politika, illetve társadalmi problémák iránti érdeklődés intenzitása;
- b.) a demokrácia működésének a megítélése,
- c.) más, nem parlamenti pártokhoz való tartozás (tehát a direkt politikai mezőből, a parlamentből kiszoruló pártok támogatói),³¹

ugyanakkor az összmagyarázó erő kicsi ($R^2=0,078$), azaz a modellbe nem került egyéb más tényezők magyarázzák inkább a politikai szervezetekhez való kötődést.

Vizsgálataink azt mutatják, hogy a politikai ifjúsági szervezetekhez való kötődés és a többi szervezethez való kapcsolódás között igen kevés kapcsolat mutatható ki. Talán az emberi jogi mozgalmakkal és a szakmai/tudományos organizációkkal lehet kimutatni valamiféle, statisztikai értelemben szignifikáns, de nagyon csekély mértékű kapcsolatot. Metodológiai és részben tartalmi megfontolásból az látszik logikusnak, hogy a későbbi elemzésünkbe és modellépítésünkbe a szervezeti tagságok különböző repertoárja közül a politikai jellegűeket vonjuk be. A hagyományos részvétel másik alkotórészének, a választási részvételnek és a politikai ifjúsági szervezeti tagságnak a kapcsolatát elemezve ugyanakkor az látszik, hogy a politikai ifjúsági szervezetek tagjainak 85 százaléka egyébként is részt venne a választáson, azaz az átfedés a két tényező között rendkívül magas. A később felvázolásra kerülő részvételi modellünk értelmezését érdemben nem vinné előre a politikai ifjúsági szervezetek tagjainak külön bevonása.

DIREKT DEMOKRATIKUS RÉSZVÉTEL

A korábban már többször idézett *European Social Survey* (ESS) hagyományosan hét direkt demokratikus részvételi³² formában való elmúlt egyéves aktivitást tesztel.³³ Egy általunk készített index alapján 0 értékét kap a kérdezett, ha semmiféle

³¹ A modell eredményeit részletesen lásd a Mellékletben.

³² A direkt demokratikus aktivitás nem teljesen szinonimája a tiltakozásnak. Ebben az esetben ugyanis a tiltakozáskutatók által egyébként nem vizsgált közvetlen kampánytevékenység is a fogalom hatókörébe tartozik. A tiltakozás fogalmáról lásd Szabó Máté vagy Szabó Andrea írásait.

³³ Előfordult-e, hogy

... kapcsolatba lépett politikussal, kormányzati, vagy önkormányzati képviselővel az elmúlt 12 hónap során?

... tevékenykedett politikai pártban vagy más politikai szervezetben az elmúlt 12 hónap során?

... részt vett más szervezet vagy egyesület munkájában az elmúlt 12 hónap során?

... viselt, vagy kihelyezett választási kampányjelvényeket/jelképeket az elmúlt 12 hónap során?

... tiltakozó levelet, nyilatkozatot írt alá az elmúlt 12 hónap során?

... részt vett törvényes, nyilvános felvonuláson az elmúlt 12 hónap során?

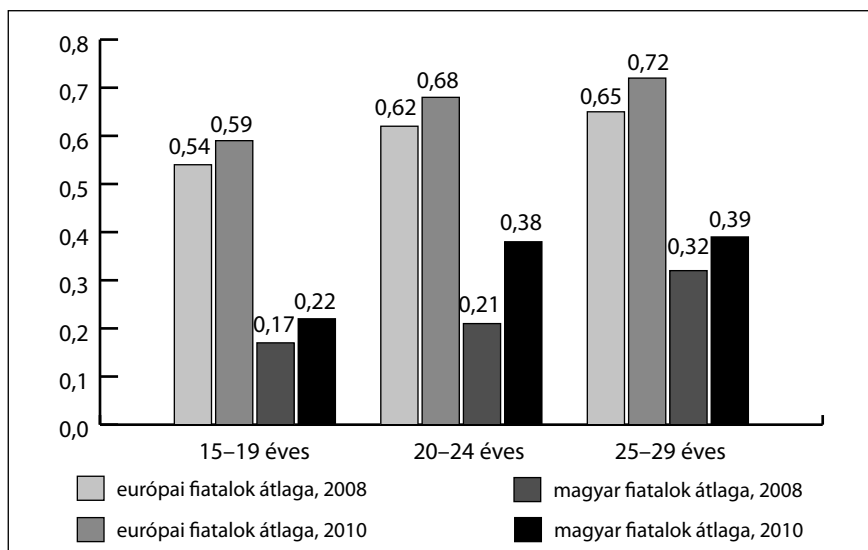
...szándékosan nem vásárolt, bojkottált bizonyos termékeket az elmúlt 12 hónap során?

direkt demokratikus aktivitást nem folytatott az elmúlt egy évben és 7-et, ha az összes tesztelt formát használta az elmúlt 12 hónapban. Az alábbi ábra eredményei szerint 2010-ben a magyar és az európai fiatalok direkt demokratikus participációja alacsony intenzitású, nem éri el az egy egészes értéket sem, ugyanakkor a magyar fiataloké még ezen belül is meglehetősen távol áll az európai átlagtól:

- 15–19 évesek a 26 ország közül a 24.-ek,
- a 20–29 évesek pedig a 21.-ek voltak.

Összességében 2010-ben, a 15–29 éves magyar fiatalok a 26 ország közül a 21. helyre kerültek (indexérték = 0,35). Egy nagyon fontos változásra azonban érdemes felhívni a figyelmet: az ESS előző, 2008-as hullámához képest 2010-re érdemben növekedett a magyar fiatalok direkt participációs indexértéke. 2008-ban a 28 ország közül a magyar 15–29 évesek az utolsó előtti pozíciót foglalták el a hét aktivitási formában való részvétel alapján képzett index sorrendjében 0,24 indexponttal (SZABÓ A. – KERN 2011, 73). Az alábbi ábrából kitűnik, hogy nemcsak összességében, a 15–29 évesekre vonatkozóan érzékelhető a növekedés, hanem az egyes korcsoportokban külön-külön is. A legnagyobb változás épp az elemzésünk szempontjából meghatározó 20–24 éves korosztályon belül következett be.³⁴ Az ESS2012 adatai mintha a magyar fiatalok direkt demokratikus participációjának növekvő tendenciáját mutatták volna.

9. ábra. Direkt demokratikus akcióformákban való részvétel 0–7-ig terjedő index átlaga

Forrás: ESS 2010-es hullám. Saját számítás

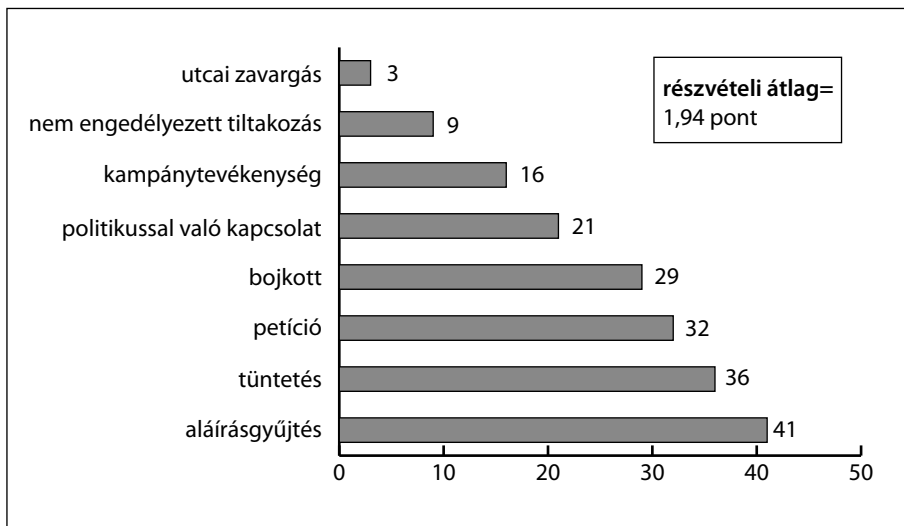
³⁴ Sajnálatos módon az ESS adatfelvételben nem lehetséges az egyébként is alacsony elemszámú 15–29 éves korcsoport egyetemista, főiskolás almintára való leszűkítése.

Az *Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012* kutatás megerősíti az ESS 2010-es hullámában tapasztaltakat. A vizsgálatunkba került magyar felsőoktatási hallgatók direkt demokratikus aktivása valóban jelentős. Nyolc kérdésből³⁵ képeztünk egy indexet, ahol 0 azt jelentette, hogy a hallgató semmiben sem vesz részt, 8 pedig, hogy mindenben részt vesz. A direkt demokratikus participációs indexátlag ebben az esetben 1,94 indexpont, ami azt jelenti, hogy 22 százalékuk nem vesz részt semmiben, 64 százalékuk pedig legalább egy direkt demokratikus aktivitási formáról állította, hogy valaha életében részt vett már ilyen akcióban (14% adathiány).³⁶ Érthető módon az egy, legfeljebb két repertoár típus választottsága a legmagasabb (20–20 százalék), de érdekességgé megállapítható, hogy volt néhány olyan fiatal, aki állítása szerint mind a nyolc repertoár típust alkalmazta már eddigi élete során.

Az alábbi ábrából kitűnik, hogy a magyar felsőoktatási hallgatók körében a legnépszerűbb tiltakozási formák az ún. konvencionális meggyőző jellegű akciók, mint az aláírásgyűjtés, a petíció és a tüntetés. Ezek legfontosabb jellemzője az alacsony perszonális bevonódás és ezzel párhuzamosan a kicsiny személyes kockázat. A nem konvencionális formák közül a bojkott tartozik még a kedvelt aktusok közé. Ez a sorrend egyébként érdemben nem különbözik az *Ifjúság2008* eredményeitől (SZABÓ A.–KERN 2011, 71).

-
- ³⁵ Az alábbi tevékenységek közül részt vett-e valaha bármelyikben:
- ... aláírásgyűjtésben (az ábrában lásd aláírásgyűjtés);
 - ... politikai nyilatkozatok, kezdeményezések, petíciók aláírása (petíció);
 - ... törvényes demonstráció, tüntetés (tüntetés);
 - ... nem engedélyezett tiltakozó megmozdulás (nem engedélyezett tiltakozás);
 - ... utcai zavargás;
 - ... szándékosan nem vásárolt, bojkottált bizonyos árucikket (bojkott);
 - ... kampánytevékenység (ajánlószelvény gyűjtése, plakátragasztás). Valamint Milyen gyakran szokott közvetlen kapcsolatba kerülni politikusokkal (rendszeresen és alkalmanként együttesen) (politikussal való kapcsolat).
- ³⁶ Szeretnénk felhívni a figyelmet, hogy az ESS2010, illetve az Ifjúság2008 és az Aktív Fiatalok adatai a különböző itemek, valamint a különböző kérdésfeltevés (pl. 12 hónap versus valaha) miatt közvetlenül nem összehasonlíthatók!

10. ábra. Részt vett-e valaha az alábbi tevékenységben?* az igen válaszok százalékos megoszlása

*kivéve politikussal való kapcsolat. Ebben az esetben a rendszeresen és az alkalmanként válaszok együttes megoszlása.

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012 kutatás, saját számítás.

A direkt demokratikus participáció intenzitása összefügg a kibocsátó család társadalmi háttérével, valamint a hallgatók szocio-demográfiai jellemzőivel. A közszájon forgó hiedelemmel ellentétben – megerősítve Szabó Máté és Szabó Andrea ezen irányú vizsgálódásait –, egyértelműen bizonyítható, hogy az átlaghoz képest nagyobb aktivitást mutatnak a magas társadalmi státusú egyetemisták és főiskolások. Lényegében lineáris az összefüggés jellege az apa iskolázottságával (minél magasabb az apa iskolázottsága annál valószínűbb, hogy a fiatal tiltakozik), valamint a társadalmi önbesorolással (legmagasabb éppen az önmagukat felső–felső-közép társadalmi kategóriába sorolók körében). Az átlaghoz képest szintén nagyobb a direkt demokratikus részvétel mértéke a budapesti állandó lakhellyel rendelkező, valamint a felsőbb éves hallgatók körében.

Az egyetemisták és főiskolások közül a politikai akciókban az egyházi felsőoktatásban, valamint – kisebb részben – az állami egyetemeken hallgatók, a képzési területek alapján pedig leginkább a bölcsészettudományi, valamint az agrár, a jogi és igazgatási, a művészeti és a társadalomtudományi képzést folytatók vesznek részt jóval az átlag felett. Megjegyzendő, hogy a sporttudományi képzési területre járók, valamint a gazdasági felsőoktatásban hallgatók körében kifejezetten alacsony a direkt demokratikus participáció.

A korábban már jelzett 35 kérdésből álló regressziós vizsgálat eredményei szerint ugyanakkor mégsem ezen tényezők, hanem a politika iránti érdeklődés befolyásolja legerősebben azt, hogy ki vesz részt direkt demokratikus akciókban

($\beta=0,269$). Negatív viszont a kapcsolat az állami, valamint a magán főiskolására járással, a gazdasági képzésre járással, azzal, hogy valaki MSZP szavazó-e, valamint, hogy a mérsékelt–radikális tengelyen hol helyezkedik el. A modellbe egyébként bekerültek még a bölcsészhallgatók és a férfiak, akik a legaktívabbak ezen a területen. Az MSZP-szavazók negatív előjellel való bekerülése a modellbe azt jelzi, hogy a második Orbán-kormány elmúlt másfél évében kevésbé, hanem még mindig inkább az MSZP–(SZDSZ)-kormányok időszakában szervezett akciók dominálják a főiskolások és egyetemisták direkt-demokratikus akcióformáit.

VIRTUÁLIS RÉSZVÉTEL

A Bevezető alfejezetben részletesen bemutatjuk a virtuális/új részvétel nemzetközi és hazai szakirodalmát. A tanulmányokban felvetett kérdések és problémafelvetések esszenciája röviden úgy foglалható össze, hogy az új vagy online részvétel valóban új típusú részvételt jelent-e, valóban más, a korábbiakban nem mobilizált csoportok jelennek-e meg a politikai részvétel ezen formája révén.

A már többször idézett *ESS2010* az újrészvételt illetően semmiféle támponttal nem szolgál. Az egész kérdőívben egyetlen kérdés található, amely egyáltalán az internettel kapcsolatos, de az is irreleváns témánk szempontjából. Így az *ESS* alapján nem tudjuk megmondani, hogy a fiatalok körében milyen gyakori a like-olás közéleti kérdésekben, blogok, posztok írása politikai témákban, mennyire jellemző az online és a hagyományos formák együtt járása. Első látásra az *Ifjúság2008* vizsgálat eredményei tűnhetnek megfelelő kiindulópontnak, de az online szféra olyan sokat változott, fejlődött, növekedett és annyira általánossá vált az elmúlt négy évben, hogy az adatok túlzottan elavultak is lehetnek.³⁷

Az online vagy új aktivitás fontos tulajdonsága, hogy minden más formával szemben a legkisebb egyéni befektetés árán vehető igénybe. Az internetpenetráció ebben a korosztályban és ebben a társadalmi csoportban – ahogy egyébként ezt a kutatásunk is bizonyította – szinte teljes körű, az internetezéshez nem kell utazni, nem kell mozogni, nem kell a tömegben feloldódni, egyáltalán nem kell másokkal találkozni. Az online részvétel – elvileg – a „természetes” közegben való napi rutint jelentheti. Ezért azt feltételeztük, hogy az új részvétel a hagyományos és a direkt demokratikus részvételhez képest is magasabb arányú, pótolja, helyettesíti a lábbal történő részvételt.

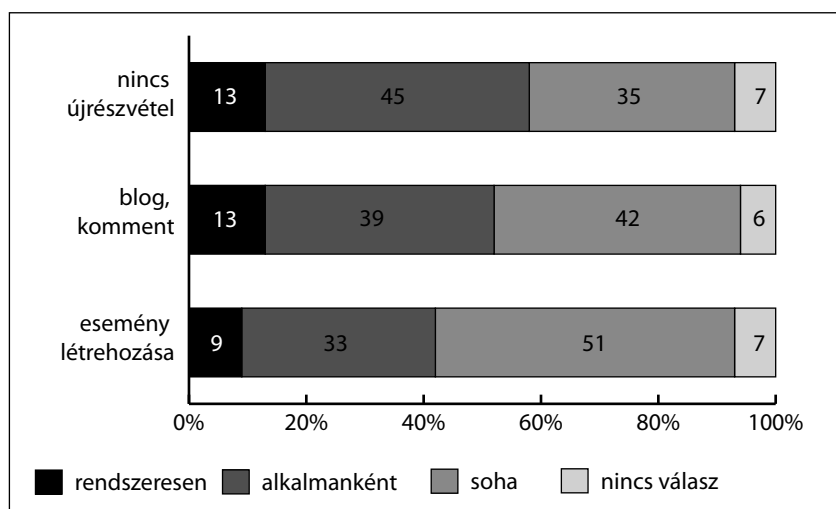
Az *Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012* kutatásban három kérdést tettünk fel az online közéleti, társadalmi problémákkal kapcsolatos aktivitást tesztelve.³⁸ E három kérdés részvételi intenzitást tekintve fokozatot, verbális skálát alkot.

³⁷ Ráadásul az *Ifjúság2008* vizsgálatban az internetezéssel kapcsolatos kérdéseket nem a teljes 8000-es, hanem egy 2000-es részmintán kérdezték le.

³⁸ Megjegyzendő, hogy e három kérdés esetében – módszertani megfontolásból – nem használtuk a „politikai”, kifejezést. Arra számítottunk, hogy, ha közügyeket, társadalmi problémákat kérdezzünk, nagyobb lesz a válaszolási hajlandóság.

- A hierarchia alján az egyszerű szavazás áll (Milyen gyakran szokott az interneten szavazni valamilyen közéleti, társadalmi kérdéssel kapcsolatban). Közélettel, társadalommal kapcsolatos kérdések megítélése, szavazásra való felhívás majdnem minden nagy hírportálon napi rendszerességgel megtalálható, nem kell külön keresni. Ha valaki az adott oldalra lép, némi túlzással, el sem tudja képzelni, hogy szavazzon egy-egy releváns vagy kevésbé releváns társadalmi, közéleti kérdésben. Az esetek túlnyomó többségében a szavazás teljesen anonim, a magánszemély teljesen eltűnik a többi személy között. Ebben az esetben szinte nem is beszélhetünk egyéni involválódásról.
- A második „szint”-en az aktivitás erőteljesebb, hiszen itt már tényleges involválódásról van szó, blogolni, hozzászólni kell egy-egy témában (Milyen gyakran szokott blogokon, közösségi oldalakon közügyekkel, társadalmi problémákkal kapcsolatban hozzászólni, kommentelni, lájkolni?). Jól érzékelhető, hogy az előző szinthez képest minőségi ugrásról van szó, hiszen az illetőnek névvel, esetleg arccal, email címmel vagy más azonosítóval kell vállalnia saját véleményét.
- Végül a hierarchia csúcán azok az online tevékenységek állnak, amikor a hallgatónak magának kell eseményt, ügyet létrehozni, ő a véleményvezér egy-egy közéleti, társadalmi probléma megvilágításában. Ebben az esetben jelentősebb időt, energiát kell szánni a „részvételre”, szó sincs anonimitásról, sőt azonosítás nélkül a legtöbb portálon nem is lehet új topikot nyitni vagy ügy-profil generálni. Feltehető továbbá, hogy aki maga kezdeményez online aktivitást az „lefelé” is aktívabb, azaz az átlaghoz képest gyakrabban like-ol, blogol és szavaz. (Milyen gyakran szokott a közösségi oldalakon közügyekkel, társadalmi problémákkal kapcsolatban eseményeket létrehozni, képeket, videókat megosztani?).

11. ábra. Az online részvétel megoszlása?* teljes sokaság, százalékos megoszlás

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012 kutatás

A fenti adatsorból kitűnik, hogy a virtuális részvétel fokozatbeli különbségei megjelennek a részvételi gyakoriságában is. 100 hallgatóból majd 60 legalább alkalmanként szokott szavazni, blogolni, kommentelni már csak 50, eseményt létrehozni viszont csak minden negyedik. A három online aktivitás együttes vizsgálata egyébként azt mutatja, hogy a magyar főiskolások és egyetemisták több mint egyharmadának semmiféle új részvételi aktivitása nincsen. A másik oldalon 7 százaléuk áll, akik az internetes térben élnek, rendszeresen fejtik ki véleményüket akár szavazás, akár blogolás, kommentelés akár esemény létrehozása révén. Ők az „új résztvevők” archetípusai.

Az egyetemisták és főiskolások relatív többsége, 43 százaléka alkalmankénti résztvevője az online közéleti világnak: kisebb részük, 5 százaléuk csak szavaz, 14 százaléuk két formát is használ, végül 23 százaléuk mindhárom lehetséges online részvételi formában megjeleníti véleményét. A fennmaradó 8 százalék egy-két területen rendszeres résztvevő. Ahhoz képest viszont, hogy a magyar egyetemisták és főiskolások körében szinte 100 százalékos az internet penetráció, azaz majdnem mindenki használja például a Facebook-ot legalább napi rendszerességgel, a legtöbb magyarországi felsőoktatási intézményben online módon történik az ügyintézés, az online aktivitás hipotéziseinkkel ellentétben kevésbé erőteljes és meghatározó. Többségük számára a virtuális aktivitás inkább kiegészítő, alkalmankénti tevékenység, és – ahogy ezt a későbbiekben bizonyítjuk – nem helyettesíti vagy nem váltja ki a hagyományos és a direkt demokratikus részvételt.

Azt a hipotézist viszont alá tudjuk támasztani, miszerint, aki az online részvételi hierarchia csúcsán helyezkedik el, az aktívabb a második és a harmadik szinten is. Az eseményeket generálók 82 százaléka szokott rendszeresen blogolni, kommentelni, kétharmada pedig rendszeresen szavaz a különböző társadalmi, közéleti szavazásokon. Fordítva nem ennyire kézzel fogható az összefüggés: a rendszeresen szavazók 45 százaléka, a blogolók 56 százaléka szokott rendszeresen eseményeket generálni.

Az online részvétel szocio-demográfiai és szocio-kulturális jellemvonásai azt mutatják, hogy a társadalomban érzékelhető digitális szakadék bizonyos dimenziói tovább öröklődnek, ugyanakkor – már csak az élethelyzetből adódó tényezők miatt is – speciális jegyekkel egészülnek ki. Egyértelműen és világosan szeretnénk leszögezni – és ez kutatásunk egyik fontos megállapítása –, hogy a vizsgált magyar egyetemisták és főiskolások online részvétele lényegesen, érdemben nem különbözik a másik két részvételi típustól. Úgy tűnik, hogy a lábbal történő részvételhez képest a „like”-kal történő részvétel teljesen új társadalmi csoportokat nem tud behozni, nem beszélhetünk a demokratizmus növekedéséről. Az átlaghoz képest, a rendszeres online részvételt illetően ugyanis az egyházi intézményekbe járók, a bölcsészek, a társadalomtudományokkal foglalkozók, a felsőbb évesek (Master- és PhD-képzésre járók) a budapesti állandó lakhellyel rendelkezők és a férfiak emelkednek ki. Ez utóbbi esetben fel kell ugyanakkor hívni a figyelmet, hogy a női és a férfi hallgatók internetezési gyakorisága lényegesen nem különbözik egymástól.

Kifejezetten az online részvételt illetően mutathatók ki a különbségek.

A diplomások gyermekei, valamint a társadalmi hierarchiában magasabb pozíciót elfoglalók szintén valamivel magasabb arányban résztvevői az internetes térben zajló közéleti vitáknak – különösen igaz ez az eseménylétrehozásra –, de a szülői háttér, valamint a társadalmi rétegpozíció nem lineáris jellegű kapcsolatban áll az új részvétellel.

A már többször alkalmazott regressziós vizsgálati módszerrel tesztelve az új részvételt, megállapítható, hogy az új részvétel gyakoriságára a legnagyobb befolyást a társadalmi, közéleti problémák ($\beta=0,355$), valamint a politikai kérdések iránti érdeklődés (0,130) gyakorolja. A modellbe bekerültek ezeken kívül az egyházi főiskolára járók, a bölcsész-hallgatók, az önmagukat balra sorolók és a férfiak. Feltételezésünk szerint a különbség a hagyományos és a direkt demokratikus, valamint az új részvétel között az lehet, hogy az előbbiben inkább a jobboldali orientációjú, míg az utóbbiban inkább a baloldali orientációjú hallgatók vesznek részt az átlaghoz képest nagyobb arányban. Ezt a hipotézisünket támasztja alá az is, hogy a bal/balközép orientációjú hallgatók jóval nagyobb arányban tagjai valamilyen közéleti ügyet felvállaló internetes közösségnek, mint a középen állók vagy a jobbközép orientációjú hallgatók.

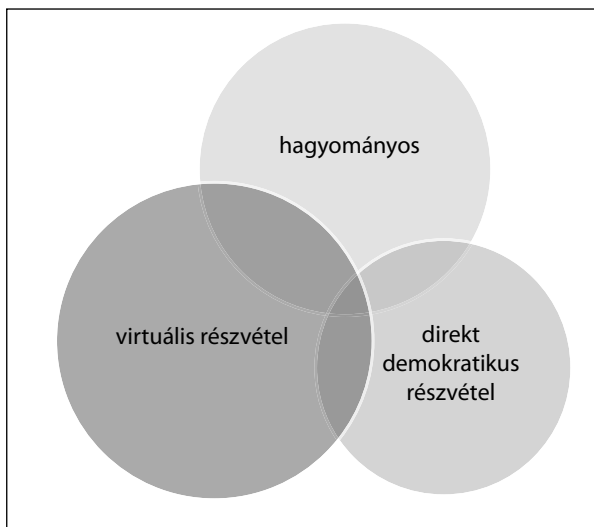
Érdekes probléma, hogy az online technika segíti-e a direkt demokratikus részvételt. Miért releváns a kérdésfeltevés? Az 1999-es seattle-i antiglobalista megmozdulás óta szinte általánossá vált a tiltakozások interneten keresztüli szervezése. A Facebook és más közösségi hálózatok kialakulása és globálissá válása ezt a folyamatot felgyorsította. A kétezres években szinte elképzelhetetlen az olyan nagyszabású megmozdulás (vagy akár kis létszámú, de látványos ún. flashmob), amelyet interneten keresztül ne támogatnának meg. Ezen folyamatokat ismerve az *Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012* vizsgálatban arra kértük a fiatalokat, hogy emlékezzenek vissza, részt vettek-e már olyan megmozduláson, amelyet az interneten keresztül szerveztek. Adataink szerint az aktív magyar felsőoktatási hallgatók 19 százaléka, – tehát jóval kevesebben, mint ahányan bármely részvételi formában aktívak – vett részt interneten keresztül szervezett tüntetésen, demonstráción, megmozduláson. A fiatal és a kibocsátó család szocio-kulturális háttere alapján a budapesti (30%), magas társadalmi státusú (apa diplomás 26%, felső/felső-közép 28%), nem vallásos, sőt ateista (37%) – bölcsész – egyetemisták kétségtelenül túlréprezentáltak ebben a csoportban. Ha pedig az ideológiai karaktert elemezzük, megállapítható, hogy a politikai kérdések iránt fogékony, elsősorban bal/balközép illetve liberális orientációjú, demokrácia párti, de a jelenlegi működési formával elégedetlen fiatalok, azaz az önmagukat a „demokratikus ellenzéki” oldal pártjainak bázisához soroló fiatalok találhatók az interneten szervezett tiltakozásokban résztvevők között. Ez egy újabb olyan pont, ami azt bizonyítja, hogy a direkt demokratikus akcióformák elsősorban a jobbközép/jobboldali, radikális fiatalok, az újrészvételi formák pedig inkább a bal/balközép illetve liberális hallgatók körében népszerűek.

A KÜLÖNBÖZŐ POLITIKAI AKTIVITÁSI TÍPUSOK MODELLJE

A három általunk megfogalmazott részvételi forma (hagyományos, direkt demokratikus, új részvétel) összefüggéseinek feltárása talán a legizgalmasabb problematikája tanulmányunknak. Van-e összefüggés a három részvétel között, egyáltalán van-e három részvételi típus a magyar főiskolások és egyetemisták körében – akik, mint arra korábban utaltunk rá – a legaktívabb rétege a magyar ifjúsági társadalomnak?

Tanulmányunk megírása előtt egy egyszerű grafikonban rajzoltuk fel hipotézisünket a felsőoktatási hallgatók részvételi struktúrájáról. Ebben azt feltételeztük, hogy a választási részvétel, valamint a szervezeti tagság erősen dominálni fogja a mobilizációt, a direkt demokratikus részvétel jóval kisebb arányú lesz, míg az új részvétel felnő a hagyományos részvétel mellé. Természetesen mind a három típusnak vannak metszetei, átfedései, a középső metszet pedig a legaktívabb, leginkább politikusan magyar egyetemistákat, főiskolásokat fogja jelezni. Vélelmeztük, hogy a közös metszet esetleg a jövő politikusainak halmazát is jelenti. Másik véletlként viszont azzal a hipotézissel éltünk, hogy a fiatalok relatív többsége semmiféle politikai, közéleti aktivitást nem folytat, azaz teljesen passzív.

12. ábra. A politikai részvétel hipotetikus modellje

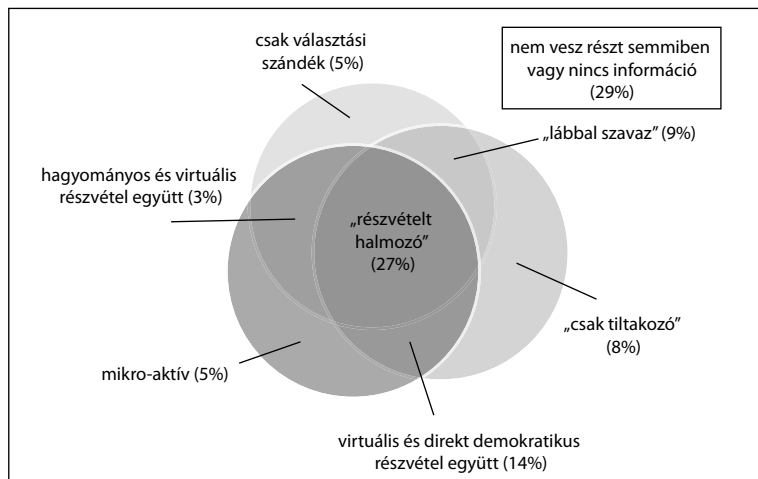

Emlékeztetőül, modellünkben a hagyományos részvételt a várható választási részvétellel,³⁹ a direkt demokratikus részvételt 8 különböző repertoárból álló kép-

³⁹ Biztosan ígéri részvételét a most esedékes parlamenti választáson. A politikai ifjúsági szervezeti tagsággal együtt.

zett változóval,⁴⁰ míg az új részvételt 3 kérdést magában foglaló,⁴¹ szintén képzett változóval vizsgáltuk. Az alábbi ábra jelzi, hogy a hipotetikus modellünk és a magyar felsőoktatási hallgatók valós politikai aktivitása viszonylag kevésbé hasonlít egymásra. Nem is feltétlenül a százalékos megoszlás a fontos, hiszen a várható választási részvétel a jövőt, a másik két dimenzió a jelent és a múltat mutatja, hanem az aktivitás együttmozgása, egymásra hatása vagy éppen elkülönülése.

13. ábra. A politikai részvétel a magyar egyetemisták és főiskolások körében

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012 kutatás, saját számítás.

A magyar főiskolai és egyetemi hallgatók mintegy háromtizede vagy nem vesz részt semmiféle politikai akcióban, vagy a három részvételi forma valamelyikében nem adott érvényes választ. Feltételezésünk szerint nagyobb az esélye annak, hogy ezen személyek nem résztvevők, mint hogy aktív egyetemisták, főiskolások lennének. Ami nagyon érdekes, hogy az önálló, független részvétel nagyon ritka, 5–8 százalék, azaz az egyik részvétel vonzza a másikat, ha valamiben legalább alkalmi szinten involválódik a fiatal, akkor óhatatlanul más részvételben is aktívabbá válik. Sőt, az adatok alapján úgy tűnik, hogy a „részvételt halmozó” fiatalok képezik a legnagyobb csoportot, ők azok, akik mindhárom lehetséges aktivitási mezőben megjelennek.

Hipotézisünkkel ellentétben nem az történt tehát, hogy az új részvétel komoly nagyságrendű, önálló tényezőként, a lábbal történő aktivitás érdemi alternatívájaként jelent meg, hanem egy újabb disszeminációs színtér nyílt a vélemények kifejtésére. A demokratizálódás szempontjából tehát nem hoz lényegesen új lehetőséget a virtuális tér, legalábbis az egész hallgatói társadalom számára. A fenti modellből

⁴⁰ Valaha részt vett-e ...-ben kérdésre igen választ adott.

⁴¹ Legalább alkalmi jelleggel interneten aktív.

az is kitűnik, hogy az új részvétel leginkább a direkt demokratikus participációval párosul, de elsősre úgy tűnik, hogy nem ok-okozati összefüggésről beszélhetünk, nem arról van szó, hogy a direkt demokratikus részvételtől új részvétel lesz, vagy fordítva. Sokkal inkább „és” logikai kapcsolat írható le, azaz az egyik participáció mellé felsorakozik egy másik is. Ugyanakkor érdekes, hogy a választási szándék csak kisebb részben párosul új részvétellel, mintha a modernebb, fiatalosabb, akciódúsabb direkt politikai részvételi típusok kapcsolódnának össze az új részvétellel vagy a választási részvétellel (illetve mindkettővel együtt). Ha ez a feltételezésünk igaz, akkor az összefüggés úgy módosítható, hogy a magyar egyetemisták és főiskolások politikai participációjának megértéséhez a kulcs a direkt demokratikus részvétel vizsgálata. Aki ebben, a repertoár típusától függően egyre magasabb szintű egyéni involválódást, és ezzel egyre magasabb egyéni kockázatot igénylő részvételi formában aktív, az a többi participációs típust is nagyobb arányban fogja előnyben részesíteni. Tehát – várakozásainkkal ellentétben – a magyar főiskolai és egyetemi hallgatók számára egyébként természetes közegnek tekintett, napi szinten használt internet helyett, a mélyebb egyéni megfontolásokat, bizonyos szituációkban akár komoly döntést igénylő direkt demokratikus participációból érthető meg leginkább a társadalmi nagycsoport politikai aktivitása.

Végül elemzésünk befejezéseként érdemes számba venni, hogy a hallgatók közül kik a politikailag legaktívabbak, kik a „részvétel halmozók”. A három részvételi formát együttesen vizsgálva megállapítható, hogy a kibocsátó család szociodemográfiai, szocio-kulturális háttere (pl. magasabb státuszpozíció, nem, apa/anya magasabb iskolázottsága), a politikai szocializációs folyamatok és az egyéni kompetenciák, vagyis bizonyos predisponáló tényezők együttesen határozzák meg, hogy kik, mely csoportok politikusak.

Az átlaghoz képest messze kiemelkednek a többi hallgató közül az egyházi felsőoktatásban hallgatók, illetve az állami egyetemekre járók, valamint a felsőéves, mester és PhD-képzésre járó fiatalok. Képzési szerkezet alapján a társadalomtudományi szakosok, a bölcsészhallgatók, a jogi és igazgatási területre és részben egyes művészeti képzési területre járók, akik többsége otthonról hozza a téma iránti fogékonyságot. A másik oldalon a sporttudományi, az orvos- és egészségtudományi, a műszaki és a gazdaságtudományi képzést folytatók állnak, akik talán a legkevésbé orientálódnak a politikai kérdések irányába. Érdemes azonban felhívni a figyelmet arra, hogy az előbbi hallgatók privilegizált helyzetben vannak az idejük szabadabb felhasználása szempontjából, az utóbbi képzési terület hallgatói viszont sokkal kötöttebb, zártabb, egyenletesen magas terhelést jelentő oktatási rendszerben részesülnek, vagyis nincs idejük holmi politikai aktivitásra. Számukra teremthet komolyabb lehetőséget a virtuális tér, amelynek egyes aktivitási szintjei lényegében nem járnak a megszokott, napi rutinhoz képest bármiféle plusz időráfordítással.⁴²

⁴² Erre utaló tendenciák egyébként kiolvashatók az adatainkból. Tekintettel arra, hogy a teljes minta alig 5 százalékaról van szó, érdemes óvatosan bánni ezen adatokkal. A kérdés alapos elemzéséhez további vizsgálatok szükségesek.

A vizsgálatunk fontos eredménye, hogy a nemzetközi szakirodalomban leírt folyamatoknak megfelelően a predisponáló tényezők, ezen belül is leginkább a politika és a közéleti kérdések iránti fogékonyság befolyásolja alapvetően, döntő módon a magyar főiskolások és egyetemisták politikai aktivitását. Azon fiatalok aktívak, akik – figyelembe véve a jelzett szocio-demográfiai, szocio-kulturális jellegzetességeket – a családjukból, a középiskolákból eleve olyan politikai szocializációs faktorokat hoznak, amelyekből következik, hogy van politikai véleményük, és ami még ennél is fontosabb, ezt a helyenként akár markáns politikai véleményt nyilvánosságra akarják hozni, és kiállni saját értékeik, gondolataik mellett. Nem véletlen, hogy az egyes ideológiai mező végpontjain elhelyezkedő hallgatók a legaktívabbak, a „részvétel halmozók”.

KONKLÚZIÓK

A magyar hallgatók politikai érdeklődését vizsgálva azt találtuk, hogy a vizsgált csoport eltérő aktivitást mutat a várt alacsony politikai részvételhez képest. Az egyetemistákat és főiskolásokat vizsgáló kutatásunkban a korábbi *Iffúság*-vizsgálatok eredményeinél magasabb érdeklődési mutatókat mértünk.⁴³ A kutatás fontos eredménye, hogy a hagyományos, szociodemográfiai tényezőket tekintve, nem mutatható ki érdemi eltérés a magyar felnőtt lakosság egésze és a választási részvételükről nyilatkozó hallgatók között, vagyis az általunk vizsgált csoport tekintetében nem igaz az a közkeletű vélekedés, miszerint a fiatalokat a felnőtt társadalomnál kevésbé érdekli a politika.

Kutatásunk megerősítette a politikai érdeklődést meghatározó előfeltételek, predisponáló tényezők (ROSENSTONE-HANSEN 2003) vizsgálatának kimerítő fontosságát. Egyértelműen fennáll az a más kutatásoknál jelzett összefüggés, hogy a férfi hallgatók politikai affinitása jóval magasabb, mint a nőké, a budapestieké magasabb, mint a vidéki városokban, községekben élőké. A kibocsátó család háttere, valamint a hallgató vélt státusa szintén fontos tényező: minél magasabb társadalmi osztályba sorolja magát a kérdezett, annál inkább érdeklődik a politika iránt, továbbá minél magasabb az apa iskolai végzettsége, annál inkább fogékonyabbnak tűnik a politika iránt. Továbbra is igaz tehát, hogy a politika a fiatalok egy szűk rétege, elsősorban az iskolai státushierarchiában magas pozíciót elért családok magasan iskolázott fiú gyermekei számára jelent valódi értéket, elfogadható alternatívát.

Kutatásunk a hagyományos, a direkt és az új részvétel terén aktív hallgatók csoportjainak demográfiai jellemzése terén azt találta, hogy a magyar főiskolai és egyetemi hallgatók mintegy háromtizede semmiféle politikai akcióban nem vesz részt. Azonban az önálló, független részvétel nagyon ritka (5–8 százalék), vagyis

⁴³ Ismét érdemes ugyanakkor utalni, hogy a vizsgálat dominánsan online technikával készült, így a politikai aktív réteg felülreprezentálása óhatatlan.

ha valamiben legalább alkalmi szinten involválódik a fiatal, akkor óhatatlanul más részvételben is aktívabbá válik. Az egyik részvétel tehát vonzza a másikat. A résztvevő hallgatók körében „részvételt halmozó” fiatalok képezik a legnagyobb csoportot, ők azok, akik mindhárom lehetséges aktivitási mezőben megjelennek.

Várákózássainkkal ellentétben a részvétel hármas, „hagyományos”, „direkt” és „új részvételre” alapozott fogalmi elkülönítése terén az internet meghatározó szerepére alapozott feltételezésünk nem állta meg a helyét. Az internet által nyújtott új részvételi lehetőség a participáció alakulását tekintve – a vizsgált magyar egyetemisták és főiskolások online részvétele lényegesen –, érdemben nem különbözik a másik két részvételi típustól. Az internet demokratizáló hatását tekintve úgy tűnik, hogy a lábbal történő részvételhez képest a „like”-kal történő részvétel teljesen új társadalmi csoportokat csak nagyon kis mértékben tud behozni, nem beszélhetünk a demokratizmus érdemi növekedéséről. Nem az történt, hogy az új részvétel komoly nagyságrendű, önálló tényezőként, a lábbal történő aktivitás érdemi alternatívájaként jelent meg, sokkal inkább az bizonyosodott be, hogy általa egy újabb disszeminációs színtér nyílt a vélemények kifejtésére, vagyis a más részvétel terén aktív csoportok itt is megjelennek. Csak egy vékony, szűk, de speciális jegyekkel bíró csoportról beszélhetünk (őket nevezhetjük mikroaktivistáknak), akiknek az átlaghoz képest kisebb a politikai érdeklődésük, és – ez egy kevésbé vizsgált tényező – az átlag egyetemistához képest jóval szűkebb szabadidő felhasználási lehetőséggel bírnak. E csoport vizsgálata egy következő kutatás feladata lehet. Szintén egy újabb kutatási hullámnak kell egyértelmű választ adnia arra a kérdésre, hogy van-e és ha igen milyen hatása van a „like”-kal történő részvételnek a „lábbal” történő részvételre. Elsődleges adataink azt jelzik, hogy van a két aktivitási típus között összefüggés, de annak jellegzetességeit, mélységét és időbeli tényezőit jelen kutatás nem tudta megmutatni. Mindezek fényében az internet forradalmi szerepére alapozott optimista megközelítés helyett kutatási eredményeink sokkal inkább a megerősítési hipotézis érvényességét támasztják alá.

Kutatásunk eredményei azt bizonyítják, hogy a magyar egyetemisták és főiskolások politikai participációjának megértéséhez a kulcs a direkt demokratikus részvétel vizsgálata. Feltételezésünkkel ellentétben tehát a könnyű, csekély involválódással járó mobilizációs típus nem került túlsúlyba a másik két fő típussal szemben, a hallgatók körében nem a legkisebb intenzitású, legkevesebb erőforrást igénylő politikai formák a legnépszerűbbek, hanem az individuumtól gyakran sok erőforrást igénylő, intenzív bevonódást követelő face to face akciók. Aki ebben, a repertoár típusától függően egyre magasabb szintű egyéni involválódást és ezzel egyre magasabb egyéni kockázatot igénylő részvételi formában aktív, az a többi participációs típust is nagyobb arányban fogja előnyben részesíteni. Tehát – várákózássainkkal ellentétben – a magyar főiskolai és egyetemi hallgatók számára egyébként természetes közegnek tekintett, napi szinten használt internet helyett, a mélyebb egyéni megfontolásokat, bizonyos szituációkban akár komoly döntést igénylő direkt demokratikus participációból érhető meg leginkább a társadalmi nagycsoport politikai aktivitása.

Kutatásunk empirikus adatokkal igazolta, hogy van különbség a „politikai” és „közéleti” érdeklődés fogalma között. A kapott eredmények alapján a két terület nagyon közel áll, de nem teljesen mosódik egybe a fiatalok gondolkodásmódjában. A közéleti, társadalmi problémák iránti érdeklődés magasabb, intenzívebb. Ugyanakkor új társadalmi alcsoportok „belépéséről”, „bevonódásáról” nincs szó, hanem a közélet iránt egyébként is érdeklődők érdeklődnek a politika iránt és fordítva. Ezzel együtt véleményünk szerint a módszertani kísérletet érdemes tovább folytatni, más vizsgálatokban is alkalmazni, mert az elsődleges eredmények, a primer kísérlet kedvező eredményt hozott.

Igazolást nyert, hogy a hallgatók által preferált részvétel különböző formái között politikai orientáció alapján különbség figyelhető meg. Azok a fiatalok aktívak, akik az egyes ideológiai mező végpontjain helyezkednek el, azaz van karakterisztikus értékpreferenciájuk. A hagyományos részvételt illetően egyértelműen szignifikáns kapcsolat mutatkozik a különböző ideológiai karakterű fiatalok és a politikai ifjúsági szervezetekhez való kötődés között. Az összefüggés röviden úgy írható le, hogy minél inkább jobboldali, minél inkább konzervatív és minél inkább radikális egy fiatal, annál inkább valószínűsíthető, hogy rendelkezik politikai ifjúsági szervezeti kötődéssel. A direkt demokratikus inkább jobboldali orientációjú, míg újrészvételben inkább a baloldali orientációjú hallgatók vesznek részt az átlaghoz képest nagyobb arányban.

Úgy véljük, hogy kutatási eredményeinket érdemes továbbgondolni és finomítani egy következő vizsgálati hullámban. Fontosnak tartjuk ugyanis a lábbal és a „lájkkal” történő részvétel elhelyezését a demokratikus politikai kultúra viszonyrendszerében.

MELLÉKLET

14. táblázat. A választási részvétel regressziós modellje (metódus = stepwise)

Modell	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate	F	sig
1. modell	,421 ^a	,178	,177	423,57318	160,858	,000
2. modell	,436 ^b	,190	,188	420,55211	87,457	,000
3. modell	,447 ^c	,200	,197	418,34971	61,871	,000
4. modell	,453 ^d	,205	,201	417,22233	47,909	,000
5. modell	0,459 ^e	,211	,205	416,08774	39,547	,000

a. Predictors: (Constant) Mennyire érdekli a politika (1-5)?

b. Predictors: (Constant) Mennyire érdekli a politika? Természettudományi képzésre jár-e (nem-igen)?;

c. Predictors: (Constant) Mennyire érdekli a politika? Természettudományi képzésre jár-e? Nemzeti konzervatív értéktáron hol helyezkedik el?;

d. Predictors: (Constant) Mennyire érdekli a politika? Természettudományi képzésre jár-e Nemzeti konzervatív értéktáron hol helyezkedik el?; A demokrácia vs. diktatúra vs. rendszerfüggetlen kérdéskörében hol helyezkedik el?

e. Predictors: (Constant) Mennyire érdekli a politika? Természettudományi képzésre jár-e? Nemzeti konzervatív értéktáron hol helyezkedik el?; A demokrácia vs. diktatúra vs. rendszerfüggetlen kérdéskörében hol helyezkedik el? LMP szavazó-e (nem-igen)?

A regressziós modellekhez tartozó koeficiensek

	Modell	B	Std. Error	Beta	t	Sig.
1	(Constant)	158,371	43,956		3,603	,000
	Mennyire érdekli a politika?	155,100	12,229	,421	12,683	,000
2	(Constant)	137,338	44,072		3,116	,002
	Mennyire érdekli a politika?	156,439	12,148	,425	12,878	,000
	Természettudományi képzésre jár-e?	184,890	53,966	,113	3,426	,001
	(Constant)	149,706	44,038		3,399	,001
3	Mennyire érdekli a politika?	152,265	12,166	,414	12,516	,000
	Természettudományi képzésre jár-e?	184,319	53,684	,113	3,433	,001
	Nemzeti konzervatív értéktáron hol helyezkedik el?	50,033	16,817	,098	2,975	,003
	(Constant)	256,503	64,817		3,957	,000
4	Mennyire érdekli a politika?	145,038	12,554	,394	11,553	,000
	Természettudományi képzésre jár-e?	197,023	53,838	,121	3,660	,000
	Nemzeti konzervatív értéktáron hol helyezkedik el?	53,946	16,863	,106	3,199	,001
	A demokrácia vs diktatúra vs rendszerfüggetlen kérdéskörében hol helyezkedik el?	-45,804	20,445	-,077	-2,240	,025
	(Constant)	294,798	66,849		4,410	,000
5	Természettudományi képzésre jár-e?	144,110	12,527	,392	11,504	,000
	Nemzeti konzervatív értéktáron hol helyezkedik el?	192,679	53,727	,118	3,586	,000
	A demokrácia vs diktatúra vs rendszerfüggetlen kérdéskörében hol helyezkedik el?	42,226	17,607	,083	2,398	,017
	LMP szavazó-e?	-51,953	20,572	-,087	-2,525	,012
	(Constant)					

Függő változó: Biztosan részt kíván-e venni a választásokon?

15. táblázat. A politikai ifjúsági szervezeti tagság regressziós modellje (metódus = stepwise)

Modell	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate	F	sig
1. modell	,240 ^a	0,058	0,057	0,25977	46,473	0,000
2. modell	,259 ^b	0,067	0,064	0,25869	27,104	0,000
3. modell	,270 ^c	0,073	0,069	0,25804	19,769	0,000
4. modell	,280 ^d	0,078	0,074	0,25742	16,058	0,000

a) Predictors: (Constant) Mennyire érdekli a politika (1-5)?

b) Predictors: (Constant) Mennyire érdekli a politika? Mennyire elégedett a demokrácia működésével (1-4)?;

c) Predictors: (Constant) Mennyire érdekli a politika? Mennyire elégedett a demokrácia működésével? Mennyire érdeklik a közéleti kérdések, közéleti, társadalmi problémák (1-5);

d) Predictors: (Constant) Mennyire érdekli a politika? Mennyire elégedett a demokrácia működésével? Mennyire érdekli a közéleti kérdések, közéleti, társadalmi problémák? Szavazna-e más, nem parlamenti pártra (igen-nem)?

A regressziós modellekhez tartozó koefficiensek

	Modell	B	Std. Error	Beta	t	Sig.
1	(Constant)	-,093	,027		-3,485	,001
	Mennyire érdekli a politika?	,051	,007	,240	6,817	,000
2	(Constant)	-,146	,033		-4,425	,000
	Mennyire érdekli a politika?	,050	,007	,236	6,710	,000
	Mennyire elégedett a demokrácia működésével?	,030	,011	,095	2,710	,007
3	(Constant)	-,216	,046		-4,718	,000
	Mennyire érdekli a politika?	,033	,011	,156	3,080	,002
	Mennyire elégedett a demokrácia működésével?	,032	,011	,103	2,930	,003
	Mennyire érdekli a közéleti kérdések, közéleti, társadalmi problémák?	,031	,014	,111	2,197	,028
4	(Constant)	-,218	,046		-4,767	,000
	Mennyire érdekli a politika?	,032	,011	,149	2,957	,003
	Mennyire elégedett a demokrácia működésével?	,032	,011	,104	2,954	,003
	Mennyire érdeklik közéleti kérdések, közéleti, társadalmi problémák?	,032	,014	,114	2,256	,024
	Más, nem parlamenti pártra szavazna egy most esedékes parlamenti választáson.	,144	,067	,075	2,154	,032
a) Függő változó: Kötődik-e politikai ifjúsági szervezethez						

16. táblázat. A direkt demokratikus részvétel regressziós modellje (metódus = stepwise)

Modell	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate	F	sig
1. modell	,269 ^a	,073	,071	,39335	54,775	,000
2. modell	,315 ^b	,099	,096	,38798	38,385	,000
3. modell	,339 ^c	,115	,111	,38482	30,191	,000
4. modell	,360 ^d	,129	,124	,38194	25,876	,000
5. modell	,370 ^e	,137	,131	,38056	22,060	,000
6. modell	,376 ^f	,142	,134	,37977	19,114	,000
7. modell	,383 ^g	,147	,138	,37897	17,012	,000

a) Predictors: (Constant) Mennyire érdekli a politika (1-5)?

b) Predictors: (Constant) Mennyire érdekli a politika? Állami főiskolára jár-e (nem/igen)?;

c) Predictors: (Constant) Mennyire érdekli a politika? Állami főiskolára jár-e?; MSZP-szavazó-e (nem/igen)?;

d) Predictors: (Constant) Mennyire érdekli a politika? Állami főiskolára jár-e?; MSZP-szavazó-e?; Bölcsész hallgató-e (nem/igen)?

e) Predictors: (Constant) Mennyire érdekli a politika? Állami főiskolára jár-e?; MSZP-szavazó-e?; Bölcsész hallgató-e? Neme (férfi/nő);

f) Predictors: (Constant) Mennyire érdekli a politika? Állami főiskolára jár-e?; MSZP-szavazó-e?; Bölcsész hallgató-e? Neme; Önjellemzés a mérsékelt–radikális skálán (1-7)?;

g) Predictors: (Constant) Mennyire érdekli a politika? Állami főiskolára jár-e?; MSZP-szavazó-e?; Bölcsész hallgató-e? Neme; Önjellemzés a mérsékelt–radikális skálán; Gazdasági képzésre jár-e (nem/igen).

A regressziós modellekhez tartozó koefficiensek

		B	Std. Error	Beta	t	Sig.
1	(Constant)	,497	,042		11,802	,000
	Mennyire érdekli a politika?	,087	,012	,269	7,401	,000
2	(Constant)	,537	,042		12,645	,000
	Mennyire érdekli a politika?	,083	,012	,257	7,126	,000
	Állami főiskolára jár-e?	-,195	,043	-,163	-4,524	,000
3	(Constant)	,562	,043		13,156	,000
	Mennyire érdekli a politika?	,080	,012	,248	6,922	,000
	Állami főiskolára jár-e?	-,195	,043	-,163	-4,554	,000
	MSZP-szavazó-e?	-,189	,053	-,126	-3,541	,000
4	(Constant)	,542	,043		12,642	,000
	Mennyire érdekli a politika?	,080	,012	,247	6,959	,000
	Állami főiskolára jár-e?	-,173	,043	-,145	-4,037	,000
	MSZP-szavazó-e?	-,203	,053	-,136	-3,817	,000
	Bölcsész hallgató-e?	,147	,043	,122	3,400	,001

		B	Std. Error	Beta	t	Sig.
5	(Constant)	,409	,069		5,935	,000
	Mennyire érdekli a politika?	,087	,012	,270	7,377	,000
	Állami főiskolára jár-e?	-,171	,043	-,143	-3,996	,000
	MSZP-szavazó-e?	-,212	,053	-,142	-3,991	,000
	Bölcsész hallgató-e?	,133	,043	,110	3,063	,002
	Neme	,074	,030	,091	2,459	,014
6	(Constant)	,480	,078		6,186	,000
	Mennyire érdekli a politika?	,090	,012	,277	7,544	,000
	Állami főiskolára jár-e?	-,165	,043	-,138	-3,862	,000
	MSZP-szavazó-e?	-,218	,053	-,146	-4,107	,000
	Bölcsész hallgató-e?	,123	,044	,103	2,837	,005
	Neme	,069	,030	,085	2,294	,022
	Önjellemzés a mérsékelt–radikális skálán	-,019	,010	-,071	-1,980	,048
7	(Constant)	,486	,078		6,272	,000
	Mennyire érdekli a politika?	,091	,012	,282	7,680	,000
	Állami főiskolára jár-e?	-,142	,044	-,119	-3,223	,001
	MSZP-szavazó-e?	-,210	,053	-,140	-3,954	,000
	Bölcsész hallgató-e?	,106	,044	,088	2,394	,017
	Neme	,074	,030	,091	2,459	,014
	Önjellemzés a mérsékelt–radikális skálán	-,020	,010	-,076	-2,107	,035
	Gazdasági képzésre jár-e?	-,073	,037	-,074	-1,980	,048
a) Független változó: Valaha életében részt vett-e direkt demokratikus aktivitásban?						

17. táblázat. Az új részvétel regressziós modellje (metódus=stepwise)

Modell	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate	F	sig
1. modell	,355 ^a	,126	,125	44,36244	108,528	,000
2. modell	,378 ^b	,143	,141	43,96254	62,614	,000
3. modell	,395 ^c	,156	,153	43,66093	46,119	,000
4. modell	,406 ^d	,165	,161	43,45407	36,955	,000
5. modell	,412 ^e	,170	,164	43,35966	30,545	,000
6. modell	,419 ^f	,176	,169	43,23546	26,483	,000

a) Predictors: (Constant) Mennyire érdeklik a társadalmi, közéleti problémák (1-5)?

b) Predictors: (Constant) Mennyire érdeklik a társadalmi, közéleti problémák? Egyházi főiskolára jár-e (nem/igen)?;

c) Predictors: (Constant) Mennyire érdeklik a társadalmi, közéleti problémák? Egyházi főiskolára jár-e? Mennyire érdekli a politika (1-5)?

d) Predictors: (Constant) Mennyire érdeklik a társadalmi, közéleti problémák? Egyházi főiskolára jár-e? Mennyire érdekli a politika? Bölcsész hallgató-e (nem/igen)?

e) Predictors: (Constant) Mennyire érdeklik a társadalmi, közéleti problémák? Egyházi főiskolára jár-e? Mennyire érdekli a politika? Bölcsész hallgató-e? Önjellemzés a bal–jobb skálán (1-7);

f) Predictors: (Constant) Mennyire érdeklik a társadalmi, közéleti problémák? Egyházi főiskolára jár-e? Mennyire érdekli a politika? Bölcsész hallgató-e? Önjellemzés a bal–jobb skálán; Neme (férfi/nő)?

A regressziós modellekhez tartozó koefficiensek

		B	Std. Error	Beta	t	Sig.
1	(Constant)	-32,223	6,812		-4,730	,000
	Mennyire érdeklik a társadalmi, közéleti problémák?	17,711	1,700	,355	10,418	,000
2	(Constant)	-32,034	6,751		-4,745	,000
	Mennyire érdeklik a társadalmi, közéleti problémák?	17,539	1,685	,352	10,407	,000
	Egyházi főiskolára jár-e?	79,096	20,618	,130	3,836	,000
3	(Constant)	-29,588	6,744		-4,388	,000
	Mennyire érdeklik a társadalmi, közéleti problémák?	11,615	2,425	,233	4,789	,000
	Egyházi főiskolára jár-e?	81,051	20,485	,133	3,957	,000
	Mennyire érdekli a politika?	6,139	1,819	,164	3,375	,001
4	(Constant)	-30,127	6,714		-4,487	,000
	Mennyire érdeklik a társadalmi, közéleti problémák?	11,146	2,419	,224	4,607	,000
	Egyházi főiskolára jár-e?	82,990	20,399	,136	4,068	,000
	Mennyire érdekli a politika?	6,311	1,811	,169	3,484	,001
	Bölcsész hallgató-e?	13,363	4,683	,096	2,854	,004
5	(Constant)	-20,287	8,223		-2,467	,014
	Mennyire érdeklik a társadalmi, közéleti problémák?	10,890	2,417	,219	4,505	,000
	Egyházi főiskolára jár-e?	85,650	20,396	,141	4,199	,000
	Mennyire érdekli a politika?	6,637	1,814	,178	3,658	,000
	Bölcsész hallgató-e?	12,622	4,686	,090	2,694	,007
	Önjellemzés a bal–jobb skálán	-2,133	1,034	-,069	-2,064	,039
6	(Constant)	-5,088	10,529		-,483	,629
	Mennyire érdeklik a társadalmi, közéleti problémák?	10,753	2,411	,216	4,459	,000
	Egyházi főiskolára jár-e?	83,519	20,358	,137	4,102	,000
	Mennyire érdekli a politika?	5,991	1,831	,160	3,273	,001
	Bölcsész hallgató-e?	13,979	4,710	,100	2,968	,003
	Önjellemzés a bal–jobb skálán	-2,418	1,038	-,079	-2,329	,020
	Neme	-7,618	3,311	-,080	-2,301	,022

a) Függő változó: Újrészvétel

IRODALOM

- BAEK, Y. M. – WOJCIESZAK, M., – DELLI CARPINI, M. (2012): Online Versus Face-to-Face Deliberation: Who? Why? What? With What Effects? *New Media & Society*, 14, 363–383.
- BARNES, S. – KAASE, M. (1979): *Political Action. Mass Participation in Five Western Democracies*. Beverly Hills: Sage.
- BAUER BÉLA – SZABÓ ANDREA (2005) (szerk.): *Ifjúság2004 Gyorsjelentés* Budapest, Mobilitás.
- BAUER BÉLA – SZABÓ ANDREA (2009) (szerk.): *Ifjúság2008 Gyorsjelentés* Budapest, Szociálpolitikai és Munkaügyi Intézet.
- BOULIANNE, SHELLEY (2009): Does Internet Use Affect Engagement? A Meta-Analysis of Research. *Political Communication*. Vol. 26. 193–211.
- BRADY, H. E., – VERBA, S. – SCHOLZMAN K. L. (1995): „Beyond Ses: A Resource Model of Political Participation“. *The American Political Science Review*, 89(2): 271–294.
- BRUTER, M. – HARRISON, S. (2009): *Tomorrow's Leaders?: Understanding the involvement of Young Party members in six european democracies*, Comparative Political Studies Vol. 42. 2009. 1259–1291.
- BUDGE, IAN (1996): *The New Challenge of Direct Democracy*. Oxford, Polity Press.
- CHADWICK, ANDREW (2006): *Internet Politics: states, citizens and new communication technologies*. New York, Oxford University Press.
- CHISHOLM, LINDA – KOVACHEVA, SIYKA. (2002): *La jeunesse eurpéenne, une mosaïque*, Éditions du Conseil de l'Europe.
- CORNFIELD, M. – KAYE, K. (2009): *Online Political Advertising*, in *Politicking Online*, szerk.: Costas Panagopoulos, Rutgers University Press, p.163-176
- CSEPELI GYÖRGY (2008): *Wikitudás. Kritika* 2008/4. 2–22.
- DAHLGREN, P. (2000): The Internet and the democratization of civic culture. *Political Communication*, 17, 335–340.
- DALTON, R. J. (2008): „Citizenship Norms and the Expansion of Political Participation.” *Political Studies*, 56: 76–98.
- FORBRIG, J. (2005): *Revisiting youth political participation, Challenges for research and democratic practice in Europe*. Council of Europe Publishing.
- GAZSÓ FERENC – LAKI LÁSZLÓ (2004): *Fiatalok az újkapitalizmusban* Budapest, Napvilág Kiadó.
- GAZSÓ TIBOR – SZABÓ ANDREA (2002): „Társadalmi közérzet, politikához való viszony” In: Szabó Andrea–Bauer Béla–Laki László (szerk.) (2002): *Ifjúság2000, Tanulmányok I. kötet*. Budapest, Nemzeti Ifjúságkutató Intézet.
- GROSSMANN, LAWRENCE (1995): *The Electronic Commonwealth*. New York, Penguin.
- GUEORGUEVA, VASSIA (2009): Voters, MySpace and YouTube. In: Panagopoulos Costas (ec): *Politicking Online*. Rutgers University Press, p. 233–248.

- HÁRI PÉTER (2010): „Az internet használat és a közösségi kapcsolatok alakulása”
In: Utasi Ágnes (2010) (szerk.): *Közösségi kapcsolatok. Műhelytanulmányok III.* Szeged, 2010. Belvedere.
- HENN, MATT – MARK WEINSTEIN – DOMINIC WRING (2002): A Generation Apart? Youth and Political Participation in Britain. *The British Journal of Politics & International Relations* 4 (2): 167–192.
- INGLEHART, RONALD (1997): *Modernization and Postmodernization*. Princeton, Princeton University Press.
- JANCSÁK CSABA (2009): Miért jó a rossz a jóban? A kétfarkú kutya jelenség megértése felé. In: Biró István (szerk.): *Csatlakozás az Európai ifjúsági Térséghez 3.0*, Szeged: EIKKA, 29-64
- KEIL ANDRÁS (2012): Adalékok a Critical Mass nemzedékről. Az egyetemista-főiskolás LMP szavazók jellemzése. In: Szabó Andrea (2012) (szerk.): *Racionálisan lázadó hallgatók, 2012. Apátia – Radikalizmus – Posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében I.* Szeged, Belvedere Meridionale. pp. 157–183.
- KERN TAMÁS–SZABÓ ANDREA (2011): *A politikai közéleti részvétel alakulása Magyarországon, 2006-2010*. In: Tardos Róbert – Enyedi Zsolt – Szabó Andrea (szerk.): *Részvétel, Képviselés, Politikai változás*. Budapest, Demokrácia Kutatások Magyar Központja Alapítvány.
- KISS BALÁZS–BODA ZSOLT (2005): *Politika az interneten*, Budapest, Századvég.
- KITTA GERGELY (2007): „Miért kellene Poliblogok? Az internetes napló és a politikai kommunikáció hálózatelméleti összefüggései” *Politikatudományi Szemle* XVI./4 71–89. pp.
- KLINGEMANN, H. – D. and FUCHS, D. (1995): *Citizens and the State*. Oxford: Oxford University Press.
- KOVACHEVA, S. K. (szerk.) (2000): *Keys to youth participation in Eastern Europe*, Strasbourg, Council of Europe Publishing.
- KOVACHEVA, SIYKA (2005): Will youth rejuvenate the patterns of political participation? In: Forbrig, J.: *Revisiting youth political participation, Challenges for research and democratic practice in Europe*. Council of Europe Publishing.
- KRIESI, H. (2008): Political Mobilization, Political Participation and the Power of the Vote. *West European Politics*, 31 (1), 147–168.
- LAKI LÁSZLÓ–SZABÓ ANDREA–BAUER BÉLA (szerk.) (2001): *Ifjúság2000 Gyorsjelentés* Budapest, Nemzeti Ifjúságkutató Intézet.
- LIVINGSTONE, S. – BOBER M. – HESPER, E. (2005): ‘Active participation or just more information? Young people’s take-up of opportunities to act and interact on the Internet’. *Information, Communication and Society*, 8/3: 287–314.
- MILNER, H. (2010): *The Internet generation. Engaged citizens or political dropouts*. Tufts University Press.
- MOROZOV, E. (2009): „The brave new world of slacktivism.” *foreignpolicy.com*. http://neteffect.foreignpolicy.com/posts/2009/05/19/the_brave_new_world_of_slacktivism

- NICKERSON, DAVID W. (2009): *The Impact of E-Mail Campaigns on Voter Mobilization*. In: Panagopoulos, Costas (ed): *Politicking Online*. Rutgers University Press, p.141–151
- NORRIS, P. (2002). *Democratic Phoenix. Reinventing Political Activism*. Cambridge, Cambridge University Press.
- NORRIS, PIPPA (2003): Preaching to the Converted? Pluralism, Participation and Party Websites. *Party Politics*, Vol. 9., No. 1., 21–45.
- O'TOOLE, T. – LISTER, M. – MARSH, D. SU – JONES, S. – McDONAGH, A. (2003): Tuning out or left out? Participation and non-participation among young people. *Contemporary Politics*, Volume 9, Issue1. pp. 45–61.
- PANAGOPOULOS, C.–BERGAN, D. (2009): *Clicking for Cash*. In: Panagopoulos, Costas (ed): *Politicking Online*. Rutgers University Press, p.127–140.
- PANAGOPOULOS, C. (2009): *Technology and the Modern Political Campaign* In: Panagopoulos, Costas (ed): *Politicking Online*. Rutgers University Press, p.1–18.
- PAPP D. (2011): Tájékoztatói lehetőségek és politikai tartalmak megosztása az interneten. *Politikatudományi Szemle* XX/2. 106–127. pp.
- PATTIE, C. – SEYD, P. (2003): „Citizenship and Civic Engagement: Attitudes and Behavior in Britain.“ *Political Studies*, 51, 443–468.
- PATTIE, C.–SEYD, P.–WHITELEY, P. (2004): *Citizenship in Britain: values, participation and democracy*, Cambridge: Cambridge University Press.
- PHELPS, EDWARD (2004): Young Citizens and Changing Electoral Turnout, 1964–2001. *The Political Quarterly* 75 (3): 238–248.
- POLAT, R. K. (2005): The Internet and political participation: Exploring the explanatory links. *European Journal of Communication*, 20 (4), 435–459.
- RÓNA DÁNIEL–SÖRÉS ANETT (2012): A kuruc.info nemzedék. Miért népszerű a Jobbik a fiatalok között? In: Szabó Andrea (2012) (szerk.): *Racionálisan lázadó hallgatók, 2012. Apátia – Radikalizmus – Posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében I*. Szeged, Belvedere Meridionale. pp. 113–156.
- ROSENSTONE, S. J–HANSEN, J. M. (2003): *Mobilization, Participation, and Democracy in America*. New York, Longman.
- SCHWARTZ, EDWARD (1996): *Netactivism: How Citizens Use the Internet*. Sebastopol, CA, Songline Studios.
- SLOTNICK, A. (2009): „Friend” *The President*, In: Panagopoulos, Costas (ed): *Politicking Online*. Rutgers University Press, p. 249–271.
- STANLEY, J. W.–WEARE, C. (2004): The Effects of Internet Use on Political Participation: Evidence From an Agency Online Discussion Forum, *Administration Society*, 36 (5), pp. 503–527.
- STUMPF ISTVÁN (1992): „Ifjúság és politika” In: Gázsó Ferenc – Stumpf István (szerk.): *Rendszerváltozás és ifjúság*. Budapest, MTA Politikai Tudományok Intézete. 23–32. o.
- SZABÓ ANDREA–BAUER BÉLA (2011): *Arctalan (?) nemzedék*. Budapest, Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet.

- SZABÓ ANDREA – BAUER BÉLA – LAKI LÁSZLÓ (szerk.) (2002): *Ifjúság2000, Tanulmányok I. kötet*. Budapest, Nemzeti Ifjúságkutató Intézet.
- SZABÓ ANDREA – KERN TAMÁS (2011): *A magyar fiatalok politikai aktivitása*. In: Bauer Béla – Szabó Andrea (szerk.): *Arctalan (?) nemzedék*. Budapest, Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet.
- SZABÓ GABRIELLA – MIHÁLYFFY ZSUZSANNA (2009): „Politikai kommunikáció az interneten” Politikatudományi Szemle, 2009 (2) 81–102. o.
- SZABÓ ILDIKÓ – ÖRKÉNY ANTAL (1998): *A tizenévesek politikaképe* Budapest, Minoritás Alapítvány.
- SZABÓ ILDIKÓ (1987): „Állandóság a változásban, avagy politikai szocializáció Magyarországon.” *Világosság* 1987. 6. 370–377. o.
- SZABÓ ILDIKÓ (1988): „Politikai szocializáció és társadalmi konfliktusok.” *Budapesti Nevelő* 1988. 1.
- SZABÓ ILDIKÓ (1989): „A politikai tudat törésvonalai.” *Világosság* 1989. 10. 762–771. o.
- SZABÓ ILDIKÓ (2000): *A pártállam gyermekei*. Budapest, Új Mandátum Könyvkiadó.
- SZABÓ ILDIKÓ (2012): Az egyetem, mint szocializációs színtér. In Dusa Ágnes, Kovács Klára, Márkus Zsuzsanna, Nyüsti Szilvia, Sörös Anett szerk.: *Egyetemi élethelyzetek. Ifjúságszociológiai tanulmányok I.* Debrecen, Egyetemi Kiadó. 191–218. o.
- UTASI ÁGNES (2010): *Közösségi kapcsolatok. Műhelytanulmányok III.* Szeged, Belvedere.
- VAN DETH – JAN W. – MARTIN ELFF (2004): Politicisation, economic development and political interest in Europe. *European Journal of Political Research* 43 (3): 477–508.
- VERBA, S., – SCHLOZMAN, K.L. – BRADY, H.E. (1995): *Voice and Equality. Civic Voluntarism in American Politics*. Cambridge: Harvard University Press.
- WHITE, M. (2010): „Clicktivism is ruining leftist activism. Comment is free | guardian.co.uk.” 2010. <http://www.guardian.co.uk/commentisfree/2010/aug/12/clicktivism-ruining-leftist-activism> (Accessed September 11, 2010).
- WILLIAMS, C. B. – GULATI, G. J. (2009): *The Political Impact of Facebook*. In: Panagopoulos, Costas (ed): *Politicking Online*. Rutgers University Press, p.272–291.
- WILLS, D. – REEVES, S. (2009): Facebook as a political weapon: Information in social networks. *British Politics*, Vol. 4(2): p.265–281.
- ZUKIN, C. – K., SCOTT – A., MOLLY J., KRISTA DELLI CARPINI, – MICHAEL (2005): *A New Engagement? Political Participation, Civic Life, and the Changing American Citizen* New York, Oxford University Press.

A HALLGATÓK POLITIKAI ÉRTÉKEI ÉS ORIENTÁCIÓI

Róna Dániel – Sőrés Anett

A KURUC.INFO NEMZEDÉK

MIÉRT NÉPSZERŰ A JOBBIK A FIATALOK KÖZÖTT?¹

A Jobbik választási sikereinek kutatása az egyik legkurrensebb vállalkozás a mai politikatudományban. Az összes ezzel foglalkozó tanulmány kimutatta a párt fiatalok közötti kiugró népszerűségét, mégis keveset tudunk ennek okairól. Írásunkban öt hipotézist teszünk fel, amely magyarázatként szolgálhat a radikális szavazótábor generációs jellegére: radikális értékpreferenciák, elitellenesség, gazdasági válság, internet-használat és a szubkultúra. Az egyes feltételezéseket aszerint vizsgáltuk, hogy mennyiben magyarázzák meg azt, hogy (1) miért lesz az egyik fiatalból jobbikos, míg a másiktól nem, (2) miért magasabb a Jobbik támogatottsága a harminc év alattiak körében, (3) miért kiemelkedően magas a 18–21 évesek között és (4) miért 2008 után indult emelkedésnek a párt. Saját adatfelvételünket más ifjúságkutatásokkal és a teljes népességre reprezentatív mintákkal összehasonlítva a következő eredményeket kaptuk: a gazdasági válság minimális magyarázóerővel bír; az értékpreferenciákat használva pedig azt nem tudjuk értelmezni, hogy miért az utóbbi években és miért a fiatalok között tört előre a radikális párt. Az internethasználat és az elitellenesség már segít megérteni a fiatalok közötti felülreprezentáltságot, de az első választók közötti kiugró népszerűséget csak a társadalmi beágyazottságból kiinduló megközelítés magyarázza meg. Kvalitatív kutatásaink is azt támasztják alá, hogy a generációs alapú tevékenységek – zenekarok, fesztiválok, ifjúsági szervezetek, internetes fórumok látogatása – közelítik a legtöbb fiatal a Jobbikhoz.

Kulcsszavak: előítéletesség * elitellenesség * demokráciából való kiábrándultság

* radikális szubkultúra * szocializáció * életciklus-hatás.

BEVEZETÉS

A Jobbik 2009-es berobbanása óta a tudományos érdeklődés középpontjába került a hazai radikalizmus, több empirikus tanulmány is arra vállalkozott, hogy a

¹ Szeretnénk köszönetet mondani Szabó Andreának, Beck Lászlónak és Tardos Róbertnek tanácsaikért és számos adatbázis rendelkezésünkre bocsátásáért, illetve köszönettel tartozunk a kvalitatív kutatásunkban közreműködő személyeknek is, akiknek az általuk elmondottak anonim felhasználását ígértük. A kutatást 2012 júliusában zártuk le.

radikális szavazótábor motivációit és társadalmi háttérét feltérképezze. Ezek közül volt, amely az attitűdökre és értékpreferenciákra koncentrált (KREKÓ–JUHÁSZ–MOLNÁR 2011), mások a gazdasági válsággal, társadalmi státuszbeli és anyagi helyzettel hozták összefüggésbe a Jobbik felemelkedését (TÓTH–GRAJCSÁR 2011), de arra is volt törekvés, hogy a médiamegjelenéssel (KARÁCSONY–RÓNA 2010), internethasználattal (JESKÓ–BAKÓ TÓTH 2012), illetve a szervezeti háttérrel (BÍRÓ NAGY–RÓNA 2011) magyarázzák a jelenséget. Szinte mindegyik tanulmány kimutatta, hogy a fiatal életkor a szavazótábor legkarakteresebb jellemzője, mégis, eddig még – tudomásunk szerint két kivételtől eltekintve (SÖRÉS 2010, SALTMAN 2010) – senki sem fókuszált kifejezetten a Jobbik generációs jellegére.²

Címünket Szabó Andrea és Kern Tamás tanulmányából kölcsönöztük (SZABÓ A. – KERN 2011a, 43). A szerzőpáros az *Ifjúság2008* adatait használva bemutatta, hogy a fiatalokat általánosan jellemző politikai kiábrándulás és érdektelenség mellett érzékelhető két olyan – akkor még vékonynak tűnő – réteg, amelyik „élénk politikai életet él”, aktívan részt kíván venni a közéleti kérdésekben (lásd még: BAUER–SZABÓ A. 2009). Az egyiket Critical Mass, a másikat kuruc.info nemzedéknek nevezték el. Őket követve mi is szimbolikus értelemben használjuk a kifejezést: a kuruc.info nemzedék természetesen nemcsak azokat jelöli, akik ténylegesen olvassák az ismert weboldalt,³ hanem mindazokat, akik a szélsőjobboldali-radikális szubkultúrához valamilyen formában kapcsolódnak. Nemzedékről pedig azért beszélhetünk, mert a szubkultúra – és erre épülve a párt szavazóbázisa is – generációs jellegű.⁴

Amikor tehát azt a kérdést tesszük fel, hogy mi magyarázza a Jobbik felfutását, akkor ezzel egyben azt is kérdezzük, hogy miért ilyen népszerű a párt a fiatalok között. Fiatalok alatt az ifjúságszociológiai szakirodalom általában a 15 és 29 év közötti generációt érti, azonban, ahogy be fogjuk mutatni, a Jobbik a 18–21 évesek körében még a többi huszonéveshez képest is kiugró támogatottságnak örvend. Nagy hangsúly lesz az időbeliségen is: az okokhoz sokkal közelebb kerülünk, ha összehasonlító elemzésünk során dokumentálni tudjuk, hogy a Jobbik fiatalok közötti térnyerése az egyes években milyen mértékű volt, hogyan változott az ifjúság értékpreferenciája és pártválasztása az utóbbi években.

Az elemzés alapját a kötet bevezető módszertani tanulmányában ismertetett, 2011–2012-ben lebonyolított *Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012* primer adatfel-

² Más, kevésbé robusztus jellemzők viszont indokolatlanul nagy figyelmet kaptak: a Jobbik támogatói nem a társadalom leszakadt, perifériájára szorult rétegeiből kerülnek ki (RUDAS 2010) és a Jobbik nem regionális párt: <http://www.hir24.hu/political-radical/2012/04/11/tevhitek-a-jobbikrol-%281.-resz%29-a-regionalitas-mitosza/>

³ Habár a közvetlen felhasználók tábora is óriási, ahogy arra a későbbiek során ki fogunk térni.

⁴ Az eredeti elnevezéshez hűen a „kuruc.info nemzedék” kifejezést fogjuk használni, ám tudatosítani szeretnénk, hogy természetesen nem az egész nemzedékről van szó, hanem annak csak egy szeletéről – igaz, jelentős szeletéről –, a szubkultúráról. Ennyiben tehát pontatlan a cím, szemben mondjuk az Y-generációval, ami egy általános, az egész kohorszra jellemző jelenségre utal.

vétel képezi. Az *Ifjúság2008*-as és a debreceni *Campus-lét 2010*-es ifjúságkutatások, illetve a *Választáskutató Program 2009*-es és *2010*-es felméréseinek másodelemzése pedig összehasonlítási alapként szolgál majd a jelenlegi trendekhez. Emellett az elemzés egyes pontjain más adatforrásokra is támaszkodni fogunk (így például a Medián utóbbi egy évben készült omnibuszaiból álló összevont adatbázisra vagy a Demosnak a Jobbik facebook-követőit vizsgáló felmérésére). Végül a téma jellege miatt fontosnak tartottuk, hogy kvalitatív elemekkel is kiegészítsük kutatásunkat: 13 debreceni egyetemista részvételével vezettünk egy fókuszcsoporthoz, és készítettünk három mélyinterjút is: a Jobbik Ifjúsági Tagozatának két kelet-magyarországi vezetőjével és a Hatvannégy Vármegye Ifjúsági Mozgalom volt tagjával beszélgettünk.

Írásunk első részében röviden felvázoljuk azt a szerintünk létező öt makrojelenséget, amelyek köré csoportosíthatóak a Jobbik sikeréhez vezető tényezők. Ezután mindegyiknél külön-külön sorra vesszük az érvényességük mellett és ellen szóló elméleti érveket és empirikus bizonyítékokat. Végül a kvantitatív elemzés tapasztalatait kiegészítjük a kvalitatív interjúink eredményeivel, és ez alapján vonjuk le a következtetéseinket.

ELEMZÉS

A jobboldali radikális pártok⁵ felemelkedésére vonatkozó nemzetközi (KITSCHOLT–MCGANN 1995, LUBBERS ET AL 2002, NORRIS 2005, MUDDE 2007, MINKENBERG 2009) és – a bevezetőben említett – hazai szakirodalom alapján öt fő megközelítés különböztethető meg, amelyekből kiindulva megérthetjük a radikális pártok választási sikerének okait:

1. a radikális értékpreferenciák térhódítása,
2. az elitellenesség erősödése,
3. a gazdasági válság miatti elégedetlenség felszínre kerülése,
4. a radikális tartalmak elterjedése az interneten és
5. a szélsőjobboldali szubkultúra kiépülése.

⁵ A szakirodalomban sincs egységes állásfoglalás arról, hogy mely pártokat nevezhetünk szélsőjobboldalinak és melyeket radikális jobboldalinak (FILIPPOV 2011, NORRIS 2005, 45–47, MUDDE 2007), ahogy konkrétan a Jobbik besorolása sincs tudományosan tisztázva. A kétértelműség oka, hogy Norris (2005) nyomán a rendszerellenesség tekinthető választóvonalnak szélsőjobb és radikális jobb között: ez a fogalom ugyanis szintén szubjektív, ráadásul jórészt a párt jövőbeli szándékaira vonatkozik, melyeket nem ismerhetünk. Mi ebben a tanulmányban nem kívánunk állást foglalni az elméleti vitában, mindkét jelzőt használjuk a továbbiakban. Azt mindenesetre fontosnak tartjuk leszögezni, hogy ezeken kívül más jelzőt nem tartunk elfogadhatónak tudományos dolgozatban: sem a Jobbik önmeghatározásában szereplő „nemzeti radikális” jelzőt, sem a baloldalon gyakran használt „neonáci”, „fasiszta”, stb kifejezéseket.

Természetesen nem egymást kizáró, hanem adott esetben egymásra épülő hipotézisekről van szó, különösen az utolsó kettő összekapcsolódását könnyű elképzelni. Mindegyik magától értetődő, kézenfekvő értelmezést kínál, az biztosnak tűnik, hogy mindegyikben „van valami”, ám a hipotézisek egymáshoz viszonyított magyarázóereje és az, hogy a jelenség pontosan mely mozzanatokat magyarázza meg, már korántsem egyértelmű.

A „miért népszerű a Jobbik a fiatalok között?” kérdés megválaszolásához a következő úton juthatunk el. Először is tisztázni kell, hogy milyen időintervallumot értünk a kérdés alatt.

E tekintetben viszonylag szerencsés helyzetben vagyunk: a legutóbbi nagyminta ifjúságvizsgálata 2008 nyarán, éppen a Jobbik berobbanása előtti évben volt – amikor a nagyközönség még nem ismerte a pártot –, a mi kutatásunk pedig 2011 decemberétől 2012 februárjáig tartott, tehát még elég friss ahhoz, hogy ne évjúlenek el az eredményei. Bármi is okozta a párt felfutását, az 2008 és 2011 között történt – még ha a gyökerei mélyebbre is nyúlnak vissza.

A rendszeres – nagyjából 1000 fős – havi közvélemény-kutatásokba csak eleynyszó számú 21 év alatti válaszadó került be, ezért az ilyenkor bevett módszert követve (például RUDAS 2010) összevontunk egy évnvi omnibusz-adatfelvételt. Az így kapott 13.200-as elemszám már elég nagy mintát jelent ahhoz, hogy kellő számú fiatal emelhessünk ki belőle. Az országos reprezentatív minta tendenciái összezsengenek a mi adatfelvételünk eredményeivel – a Jobbik valószínűleg az interneten aktív kitöltők miatt szerepelt 6 százalékkal jobban az online kutatásban.

18. táblázat. A Jobbik támogatóinak aránya korcsoportok szerinti bontásban a pártot választani tudók körében

korosztályok	Medián reprezentatív összevont omnibusz-felvételei		Aktív fiatalok, 2012	
	%	N	%	N
18–21	32	147	37	167
22–29	22	287	27	122
18–29	26	434	32	289
minden korosztály	18	1450	–	–

Medián: 11 hónap omnibuszait vontuk össze (2011. áprilistól 2012. márciusig), az összelemszám így 13.200 fő.

Aktív Fiatalok: az adatfelvétel részletes leírását lásd Róna Dániel és Szabó Andrea Módszertanról szóló tanulmányát.

Az egymást erősítő eredmények legfontosabb tanulsága, hogy a Jobbik kiemelkedő támogatottsága elsősorban a 21 év alatti korcsoportra koncentrálódik: nagyobb a különbség köztük és a 22–29-es kohorsz között (10%), mint a 30 év alattiak és a

teljes népesség között (8%). Így az eredeti kérdésre adott válaszhoz elengedhetetlen az első választókat külön is szemügyre venni: csak fél magyarázatot kapunk, ha nem indokoljuk meg a legfiatalabb korcsoportban tapasztalható felülreprezentáltságot.

Tehát a fenti öt feltételezésre vonatkozóan a következő kérdéseket kell megválaszolnunk:

- a.) Teljesül-e a hipotézis kiindulópontja? Fennáll-e az abban feltételezett oksági viszony? Megmagyarázza-e a hipotézis, hogy miért lesz jobbikos az egyik választóból és miért nem lesz az a másikból?
- b.) Magyarázatot ad-e a hipotézis arra, hogy miért van arányaiban több támogatója a radikális pártnak a fiatalok (18–29) körében, mint a teljes népességben?
- c.) Mi okozza az első választók (18–21) különösen magas fogékonyságát a radikalizmusra?
- d.) Miért éppen mostanra datálható a Jobbik megerősödése az adott korcsoportokban?

Az öt hipotézis létjogosultságát az határozza meg, hogy a négy pontból mennyire adnak érvényes és empirikusan alátámasztott magyarázatot. Az (a) előfeltevés teljesülése nélkül egyáltalán nem fogadhatjuk el az adott hipotézist, de a többi pont is szükséges a teljességhoz. Ha például azt gondoljuk, hogy az internet a Jobbik sikerének kulcsa, ugyanakkor ebben a megközelítésben nem tudjuk értelmezni, hogy miért 2008 után erősödött meg a radikális párt, akkor be kell látnunk, hogy jobb esetben is csak az igazság egy részéhez jutottunk el. Ugyanígy elégtelen az értékpreferenciákra épülő megközelítés, amennyiben azt tapasztaljuk, hogy az egyes korcsoportok értékvilága megegyezik. Ekkor nem adtunk jó választ arra a kérdésre, hogy miért népszerű a Jobbik a fiatalok között, következésképpen arra sem, hogy egyáltalán miért népszerű a párt. Az elemzésünkben tehát sorra vesszük az öt hipotézist a fenti négy szempont szerint, hogy minél pontosabb megállapításokat tegyünk az egyes megközelítések magyarországi létjogosultságának mértékéről, egymáshoz viszonyított erejéről. Ebben, a fejezetekben lévő kétváltozós elemzések mellett, a melléklet 1. táblázatában található többváltozós regressziós modell lesz segítségünkre, amely megmutatja, hogy az egyes változóknak mekkora a más változók keresztthatásaitól megtisztított, önálló magyarázóereje.

ÉRTÉKPREFERENCIÁK

Az első hipotézis az értékpreferenciákkal magyarázza a Jobbik előretörését. Aból indul tehát ki, hogy a Jobbik támogatása a szavazó és a párt értékpreferenciáinak egyezésén alapul. Fő kérdésünk már nem az együttjárás megvalósulására (az ugyanis nyilvánvaló), hanem annak mértékére irányul. A mérték pedig már

korántsem magától értetődő: a racionális választás elméletét rengetegen kétségbe vonják. Magyarországon már a korábbi években sem következett egyértelműen a pártválasztás a szakpolitikai preferenciákból (KARÁCSONY 2005, TÓKA 2006), 2010-ben pedig ez már csak a növekvő heterogenitás miatt sem lehetett így (ANGELUSZ–TARDOS 2010).

Az első hipotézist verifikálná, ha azt tapasztalnánk, hogy

- a.) a radikális értékpreferenciákat a Jobbik képviseli, és ezt a választók is így érzékelik, a jobbikos fiatalok hajlamosabbak a radikalizmust jellemző értékek vállalására, mint a többi fiatal;
- b.) erősebb a radikális értékek vonzereje a fiatalok körében, mint a teljes népesség körében;
- c.) különösen erős az első választók körében, és
- d.) a fő értékdimenziókban a fiatalok magasabb értékeket mutatnak most, mint 2008-ban.

Az (a) feltételezés könnyen igazolható. Norrist (2005) és Muddét (2007) követve a radikalizmust az etnocentrizmusban, a szociokulturális konzervativizmusban, a tekintélyelvűségben és az euroszkepticizmusban ragadhatjuk meg (elitellenességről a következő alfejezetben lesz szó). A Jobbik programját, fő megnyilvánulásait olvasva visszaköszönnék ezek az ideológiai dimenziók. A korábbi kutatások kimutatták, hogy a jobbikos szavazótábor is egyértelműen jellemzik a fenti vagy ahhoz kapcsolódó értékpreferenciák – különösen a cigányellenesség és az elitellenesség (BÍRÓ NAGY–RÓNA 2011, KREKÓ–JUHÁSZ–MOLNÁR 2011, 2012)⁶ –, nemcsak a teljes népességben, hanem a fiatalok körében is.⁷

A megközelítésnek azonban korlátai is vannak. A Political Capital által bevezetett DEREK-index nemzetközi összehasonlításban is igen magasnak számít Magyarországon, ám a Jobbik szimpatizánsainak csak 30 százaléka esik az index alapján besorolt „attitűd-szélsőséges” kategóriába. A többi dimenzióban a Fidesz és az MSZP táborának értékei megközelítik a radikális választóközönség értékeit, és az index, illetve a párt támogatottságának időbeli és területi-regionális alakulása nem esik egybe. Az index éppen a Jobbikot legnagyobb arányban támogató legfiatalabb korosztálynál a legalacsonyabb (JUHÁSZ–KREKÓ–MOLNÁR 2012).

A nemzetközi összehasonlítás tovább árnyalja a képet. Európában hazánkon kívül egyedül Ausztriában ér el kimagasló népszerűséget jobboldali radikális párt a fiatalok között (LUBBERS 2002, RYDGREN 2008, BÍRÓ NAGY–DÚRO–HAJDÚ–RÓNA 2011, 22–25); a nemzetközi értékvizsgálatok (pl. SPRAGUE–JONES 2011) pedig azt

⁶ 2012-es, legfrissebb tanulmányuk: http://www.politicalcapital.hu/wp-content/uploads/fes_derek_20120229.pdf

⁷ Lásd pl. az angliai DEMOS jobbikos facebook-rajongókat vizsgáló felmérése (BARTLETT ET AL. 2012). Más adatfelvételekkel (pl. SÖRÉS 2011) is feltárták a fiatalok radikális nézeteit.

mutatják, hogy a fiatalok kevésbé előítéletesek, idegenellenesek, mint az idősebb állampolgárok.

A korábbi magyar tapasztalatok is cáfolják az életciklus-hatást. Sem a MIÉP, sem az FKGP nem volt népszerű a fiatalok között, sőt, a huszonévesek semmivel sem fogékonyabbak a xenofóbia (SIK 1999, FÁBIÁN–FLECK 1999) vagy a tekintélyelvűség (ENYEDI–ERŐS–FÁBIÁN 2000) különböző megnyilvánulásaira, mint az idősebb korosztály. Az ideológiai önbesorolás tekintetében sem mutattak jobboldali, radikális átlagértékeket, ellenben arányaiban sokkal többen voltak liberálisak, mint a „felnőttek” (GAZSÓ–LAKI 2004, 195, SZABÓ A.–KERN 2011a, 52).⁸

19. táblázat. Tekintélyelvűség és előítélet a fiatalok és a teljes népesség körében

	Aktív Fiatalok, 2012			Teljes népesség	
	teljes minta	jobbikosok	18–21 évesek	teljes minta	jobbikosok
Teljesen egyetért=5, egyáltalán nem ért egyet=1					
Minden cigány gyermeknek joga van arra, hogy a nem cigányokkal közös iskolai osztályokban tanulhasson. <i>(Itt a nagyobb szám a toleránsabb érték.)</i>	3,73	3,07	3,61	3,99	3,44
A bűnözési hajlam a cigányok vérében van.	3,21	4,17	3,39	3,36	3,78
A cigány lakosság számának növekedése veszélyezteti a társadalom biztonságát.	3,87	4,71	4,00	3,68	4,48
A legfontosabb erények, melyeket a gyerekeknek meg kell tanulniuk, az engedelmeség és a tekintélytisztelő.	3,41	4,03	3,53	3,85	4,00
A fiataloknak néha lázadó gondolataik vannak, de ahogy felnőnek, meg kell tagadniuk ezeket, és be kell illeszkedniük.	4,82	4,33	4,49	3,62	3,27
Ennek az országnak nem annyira törvényekre és politikai programokra van szüksége, mint inkább néhány bátor, fáradhatatlan és odaadó vezetőre, akikben a nép megbízik.	3,07	3,71	3,16	3,62	4,08
A férfi dolga az, hogy pénzt keressen, a feleségeknek a háztartással és a gyerekekkel kellene foglalkoznia.	2,17	2,49	2,21	3,35	4,00
Fokozott szigor szükséges a rend védelmében	5,06	4,50	5,05	8,72	9,14

⁸ Noha ahogy a magyar társadalom egészében, úgy az *Ifjúság2000*, 2004, 2008-as kutatásokban is tapasztalható volt egy határozott jobbra tolódás, ez véleményünk szerint sokkal inkább következménye, mintsem okozója volt a pártpreferenciáknak (lásd még: KARÁCSONY–RÓNA 2010).

Forrás: Választáskutatási Program 2009-es országosan reprezentatív panelvizsgálat (N=3000), Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012 kutatás 2011–2012 (N=1700)

Megjegyzés: minden kérdésnél 5-ös skála volt, a nagyobb érték jelentette a fokozottabb egyetértést. Az utolsó kérdésnél is a 2009-es adatfelvételben 5-ös skála volt, az értékeket 10-re konvertáltuk (megszoroztuk kettővel, hogy összehasonlíthatóak legyenek az Aktív Fiatalok 10-es skálás értékeivel).

Vastag betűvel jelezzük a továbbiakban is a szignifikáns összefüggéseket. Az átlagpontok esetében az ANOVA-tábla F-tesztre adott szignifikancia értékét vizsgáltuk (a 95 százalékos szinten szignifikáns értékeket vastagítottuk); a keresztátlalok (százalékos megoszlások) esetében az adjusztált standardizált reziduálisokat vettük alapul: ha az abszolút értéke nagyobb, mint másfél, akkor tekintettük szignifikánsnak.

A mi adatfelvételünk sem azt mutatja, hogy – az összehasonlításra rendelkezésre álló dimenziókban – az ifjúság elkötelezettebb lenne a jobboldali radikalizmusra jellemző értékek iránt, mint a teljes népesség. Meglepő módon éppen az ifjúság fegyelmességét, beilleszkedési kényszerét hangsúlyozó állítás volt az egyetlen, ahol a tekintélyelvű értékek lényegesen magasabb értéket kaptak az huszonévesek körében, mint az teljes népességnél. Kifejezetten a Jobbik szimpatizánsaira leszűkítve ugyan előítéletesebb kép rajzolódik ki az ifjúsági vizsgálatban, azonban a teljes mintákat összevetve már ez a különbség is minimalizálódik (minden cigányellenes érték rendkívül magasnak számít). A vezérkultusz, a rendpártiság és a „hímsovinisza” dimenziókban pedig éppen az idősök képviselik az autoritärebb álláspontot. Az első választók egy hajszálnyival előítéletesebbek, a saját korosztályukra vonatkozó tekintélyelvűséget viszont inkább elvetik (habár így is nagy arányban egyetértenek vele). A további dimenziókban gyakorlatilag nem térnek el a többi fiattaltól.

A jobbikos fiatalok értékekben és attitűdökben radikálisabbak, mint kortársaik: noha a tekintélyelvűség és az előítéleteesség például az MSZP ifjú támogatóinál is megjelenik (BÍRÓ NAGY 2012), azért a jobbikosok esetében szignifikáns különbségeket tapasztalhattunk. A teljes és az ifjúsági minta – illetve az első választók és az egész ifjúság – közötti különbségek ugyanakkor egyértelműen túl kicsik ahhoz, hogy megmagyarázzák a radikális pártválasztásban meglévő sokszoros eltéréseket. Sőt, az esetek jó részében éppen a fiatalokra jellemzőbbek a toleránsabb, liberálisabb értékek (rendpártiság).⁹

Összességében az értékpreferenciák erős, de nem kizárólagos magyarázóerővel bírnak. Kijelölik azoknak a választóknak a körét, akikből potenciális Jobbik-szavazók lehetnek, de nem magyarázzák meg, hogy ténylegesen miért is válnak azzá. Az kétségtelen, hogy a radikális nézeteket vallók – a fiatalok és a teljes népesség között egyaránt – sokkal nagyobb valószínűséggel lesznek jobbikosok: a mellék-

⁹ A Választáskutatási Program 2010-es 1500 fős reprezentatív mintáját korosztályok szerint kettébontva is azt tapasztaljuk, hogy a cigányellenesség és a nacionalizmus esetében hasonló értékeket ad a fiatal és az idősebb alminták, az euroszkepticizmus és globalizációellenesség viszont sokkal inkább az idősekre jellemző (BÍRÓ NAGY–RÓNA 2011, 264–271)

letben feltüntetett logisztikus regresszióink szerint a tekintélyelvűség, a cigányellenesség és a nacionalizmus szignifikánsan növeli az esélyt, még úgy is, hogy az összes többi mintában szereplő lehetséges változóra kontrolláltunk.¹⁰ Az (a) előfeltevést tehát megerősítik a jelenlegi és a korábbi kutatások tapasztalatai, a (b)-t, a (c)-t és a (d)-t viszont nem. Az etnocentrizmus, a tekintélyelvűség, a rendpártiság és a nacionalizmus dimenzióiban a teljes népesség, a huszonévesek és az első választók értékei összegezve nem különböznek olyan mértékben, amely indokolná a Jobbik fiatalok – és különösen a 18–21 évesek – közötti rendkívüli felülreprezentáltságát (majd a következő alfejezetek markánsabb különbségei után ez még nyilvánvalóbbá válik). Nem az attitűdökben kell keresni annak okait, hogy miért népszerű a Jobbik a fiatalok körében, és miért 2009-ben futott fel a támogatottsága. Véleményünk szerint nem az előítéletesség növekedése, hanem a kérdés politikai kiemelkedése, 2009-es napirendre kerülése okozta a radikális párt berobbanását (KARÁCSONY–RÓNA 2010).

ELITELLENESÉG

A második feltételezés a pártos kiábrándultságból (partisan dealignment) indul ki. A nemzetközi irodalom (pl. NORRIS 2005, 149–166 és MUDDE 2007, 226–229) által is jól ismert jelenség szerint a hagyományos pártokkal szembeni elégedetlenség, a regnáló elitbe vetett bizalom megroppanása közelíti az új erőkhöz, így a radikális jobboldalhoz is a választópolgárokat. Nemcsak a demokrácia működésével, hanem mint rendszerrel való elégedetlenséget is meg fogjuk vizsgálni. Fontos hangsúlyozni az előző hipotézishez képest a különbséget: itt nem konkrét politikai preferenciáról van szó, hanem egy általános érzületről, rendszerhez való viszonyulásról (lásd diffúz támogatás, EASTON 1965).

A hipotézis magyarázóerejét növelné, ha azt tapasztalnánk, hogy

- a.) az elégedetlen fiatalok nagyobb arányban szavaznak a Jobbikra, mint a többi huszonéves;
- b.) nagyobb a kiábrándultság a fiatalok körében, mint a teljes népesség körében;
- c.) különösen nagy az első választók között a kiábrándultság; és
- d.) nagyobb a kiábrándultság a fiatalok körében most, mint 2008-ban.

A Jobbik létrejötté, célja, minden egyes gesztusa (pl. a „Szebb jövőt!” köszönés) a fennálló elit alapvető kritikáját fejezi ki. Jeleztük már azt is, hogy a radikális választóközönségnek is az egyik legfontosabb kötőereje a regnáló elitel szembeni lázadás. Ugyanakkor azt is észre kell vennünk, hogy – az előző hipotézissel ellentétben – ez a feltételezés nem állapít meg olyan oksági mechanizmust, mely kizá-

¹⁰ A rendpártiság viszont nem volt szignifikáns a többváltozós elemzésben.

rólág a Jobbikhoz közelítené a választót: az anti-establishment attitűd például az LMP táborában is hasonlóan fontos szerepet tölt be. Látható tehát, hogy a logikus magyarázat ellenére ennek a hipotézisnek csak félig teljesült a kiindulópontja.

Mennyire ad magyarázatot a radikális pártok fiatalok közötti népszerűségére, illetve a 2009-2010-es felfutására az elitellenesség?

Az általánostól a konkrét felé haladva elsőként három olyan kérdést veszünk szemügyre, melyek a politikai kultúra más-más dimenziójának indikátorai: a *politikai érdeklődés* a rendszer (mint általános objektum) megismerésére való hajlandóságot tükröz, a *demokrácia működésével kapcsolatos elégedettség* a rendszer output funkciójának összefoglaló értékelése, a fiatalok *döntéshozatali részvételének szubjektív érzékelése* pedig input funkciót mér (ALMOND–VERBA 1963).

20. táblázat. A politikai rendszer működésének értékelése három szempontból (átlagpontok)

	Aktív Fiatalok 2012			Ifjúság2008 hallgatói alminta		VálKut 2010
	Teljes minta	18–21 évesek	jobbikosok	Teljes minta	18–21 évesek	Teljes minta
Mennyire érdekel Téged a politika? (1=egyáltalán nem érdekl, 5= nagyon érdekl)	3,09	2,96	3,31	2,60	2,47	2,74 ¹¹
Egészében véve, mennyire elégedett Ön a demokrácia működésével az országban? (1=egyáltalán nem ért egyet, 4=teljesen egyetért)	1,85	1,86	1,63	n.a.	n.a.	2,20
Mennyire értesz egyet a következő kijelentésekkel? A fiataloknak kevés beleszólásuk van abba, hogy mit csinál a kormány (1=egyáltalán nem ért egyet, 5=teljesen egyetért).	3,67	3,68	3,96	2,98 ¹²	2,99	2,89 ¹³

Forrás: Választáskutatási Program 2010-es országosan reprezentatív felmérése (N=1500), *Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012* kutatás 2011–2012 (N=1700), *Ifjúság2008-as felvétel egyetemistákat és főiskolásokat tartalmazó almintája* (N=1059).

Megjegyzés: átlagpontok 5-ös és 4-es skálakon. Minden esetben a nagyobb érték jelzi az állítással való egyetértést.

¹¹ 2,18 volt a 18–21 évesek közötti átlagpont.

¹² Ön szerint mennyi lehetőségük van a fiataloknak beleszólni az országos közügyekbe?

¹³ A polgároknak számos lehetőségük van a politikai döntéshozatalban való részvételle.

A politikai érdeklődést nagyon erőteljesen befolyásolja az iskolai végzettség (SZABÓ A. – KERN 2011a, 49). Valószínűleg elsősorban ennek köszönhető, hogy az egyetemistákból álló *Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012* mintája magasabb értékeket mutat (3,09), mint a minden korosztályra reprezentatív 2,74-es érték. Ugyanakkor figyelemre méltó, hogy az ugyancsak egyetemistákra szűkített *Ifjúság2008*-as almintánál is magasabb értéket kaptunk.¹⁴ Különösen a jobbikos fiatalok mutatnak nagyobb affinitást.

A rendszer és a saját helyzet értékelése meglehetősen negatív (kritikus) képet ad.

A demokrácia működésének megítélése az átlagosnál és a teljes népesség értékénél is – 4-es skálán! – lényegesen kisebb (1,85). A befolyásolási képességeiket is minimálisnak ítélik meg a fiatalok (3,67), a Jobbik ifjú hívei pedig még ennél is kiábrándultabbnak tűnnek (3,96). Mind a teljes népességhez, mind a korábbi ifjúságvizsgálathoz képest sokkal markánsabbak a különbségek, mint az előző hipotézis esetében, nemcsak a radikális, hanem az összes fiatal tekintve is. Ugyanakkor az enyhe politikai érdeklődésbeli eltéréstől eltekintve az első választók itt sem divergálnak a pár évvel idősebb kollégáiktól.

Az elitellenesség operacionalizálásában bevett gyakorlat, hogy a konkrétabb orientációt az intézményekbe vetett bizalommal mérjük (DEREX-index).

21. táblázat. Intézményekbe vetett bizalom, indexértékek

	Aktív Fiatalok, 2012			Ifjúság2008		Medián 2010
	Teljes minta	18–21 évesek	jobbikosok	Teljes minta	18–21 évesek	Felnőtt lakosság ¹⁵
Alkotmánybíróság	54	54	48	58	57	59
Országgyűlés	28	27	21	33	36	41
Rendőrség	48	46	41	45	46	53
Bíróság	52	52	44	38	39	53
Bankok	31	30	18	52	51	36 ¹⁶

Forrás: Medián összevont omnibusza 2010. január és december között (N=1200 havonta), Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012 kutatás 2011-2012 (N=1700), Ifjúság2008-as felvétel egyetemistákat és főiskolásokat tartalmazó almintája (N=1059).

Megjegyzés: Az eredeti kérdés 4-es skálán volt feltéve, ezt az átláthatóság kedvéért százaskálára konvertáltuk. 100 jelenti a feltétlen bizalmat, 0 a bizalom teljes hiányát.

A 2010-es teljes népességi adathoz képest az Alkotmánybíróság, a rendőrség, a bíróság és a bankok tekintetében hajszálnyival, a Parlament esetében lényegesen bizalmatlan-

¹⁴ És még magasabbat, 3,78-as átlagpontot kapunk, ha a kellemesebb csengésű közéleti, és nem politikai érdeklődést kérdezzük.

¹⁵ <http://median.hu/kepek/upload/2010-12/1abra20101206.png>.

¹⁶ A biztosítók esetében ez az érték 33.

nabb az ifjúság. 2008-hoz képest az egyetlen változás, hogy helyet cserélt a bankokba és a bíróságokba vetett bizalom: előbbi romlott, utóbbi javult. Az első választók sem most, sem 2008-ban nem különböztek érdemben a huszonévesektől, a jobbikos fiatalok viszont jelentősen bizalmatlanabbak a fenti intézmények irányában, különösen a bankok esetében (ami a párt ideológiáját figyelembe véve nem meglepő).

A demokrácia működésével kapcsolatos elégedetlenség nem feltétlenül jelenti a demokrácia mint politikai rendszer elutasítását (LINDE–EKMAN 2003): a kritikus, de demokratikus értékek iránt elkötelezett válaszadó is kifejezheti a *működéssel* kapcsolatos csalódottságát. Az 5. táblázat szerint azonban itt nem erről van szó.

22. táblázat. A demokrácia, mint politikai rendszer támogatottsága

	Aktív Fiatalok, 2012			Ifjúság2008	
	teljes minta	18–21 évesek	jobbikosok	teljes minta	18–21 évesek
A következő kijelentések közül melyik áll a legközelebb a Te véleményedhez?					
A demokrácia minden más politikai rendszernél jobb	39%	34%	19%	52%	50%
Bizonyos körülmények között egy diktatúra jobb, mint egy demokrácia	33% 33%	34%	52%	18%	14%
A hozzám hasonló emberek számára az egyik politikai rendszer olyan, mint a másik	28%	32%	29%	31%	36%

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012 kutatás 2011–2012 (N=1700), Ifjúság2008-as felvétel egyetemistákat és főiskolásokot tartalmazó almintája (N=1059).

Megjegyzés: az Ifjúság2008-ban volt kb. 5 százaléknyi nem tudja válasz is, ezeket a harmadik válaszlehetőséghez adtuk hozzá.

Nemcsak a tanulmányunk, hanem egész kötetünk egyik legfontosabb tanulsága, hogy a fiatalok demokrácia iránti elkötelezettsége jelentősen megingott az utóbbi években. 2008-ban sem volt magas (SZABÓ A.–KERN 2011a, 56), de azóta még 13 százalékkal csökkent a demokráciát minden körülmények között elfogadók aránya. A harmadik, egyértelmű csalódottságot tükröző opcióval együtt a második már bőven abszolút többségbe került. Jelentős különbségnek tartjuk azt is, hogy a legfiatalabbak érzékelhetően nagyobb arányban választották 2008-ban és most is a harmadik, indifferens beállítottságot jelentő válaszlehetőséget.¹⁷ Az utóbbi évek jelentős visszaesésének fényében az sem állítható, hogy a diákok évek során felgyülemlett szocializációs tapasztalatai okoznák azt a 2–5 százalékpontos erősödést a demokrata válaszlehetőség-nél. Ebben aktuális politikai eseményeknek is szerepet kell játszaniuk.

¹⁷ „Mindegy milyen rendszerben élünk, a lényeg a túlélés, úgyse tudunk beleszólni a politikusok dolgába.” (SZABÓ A.–KERN 2011a, 56).

Összességében az előző hipotézishez képest jóval markánsabb különbségek azt jelzik, hogy az értékpreferenciáknál az elittel szembeni általános elégedetlenség sokkal jobban megmagyarázza azt, hogy miért népszerűbb a Jobbik a 30 év alattiak körében, és azt is, hogy miért éppen 2008 után tudta növelni a támogatottságát. A DEREK-index emelkedése is elsősorban az anti-establishment attitűd erősödésének tudható be, így a (b) és a (d) alhipotéziseket alátámasztottnak látjuk. Ugyanakkor arra még mindig nem kaptunk választ, hogy minek köszönhető az, hogy a Jobbik fiatalok közötti felülreprezentáltsága nagyon erősen az első választókra koncentrálódik (c).

GAZDASÁGI VÁLSÁG

A harmadik hipotézis a *gazdasági válságra vezeti vissza a Jobbik 2009-es berobbanását és az azt követő erősödését* (TÓTH–GRAJCSÁR 2011). Az elmélet szerint a leszádott, társadalom perifériájára szorult, anyagi nehézségekkel küzdő rétegek (*modernizáció vesztesei*) közül kerülnek ki elsősorban a radikalizmus támogatói (BETZ 1994, JACKMAN–VOLPERT 1996, GIVENS 2002, LUBBERS et al 2002, KRIESI et al 2006), vagy legalábbis a radikális párt recesszió idején erősödik meg (BRÜCKNER–GRÜNER 2010¹⁸). Az utóbbi időben azonban több nemzetközi összehasonlítást végző empirikus tanulmány (OESCH 2008, BÍRÓ NAGY–DÚRÓ–HAJDÚ–RÓNA 2011) is kétségbe vonta ezeket az összefüggéseket. Több országban (például Svájc, Olaszország, Belgium) a középosztály jelenti a fő bázisát ezeknek a pártoknak. Magyarországon kifejezetten gyenge támogatottsággal rendelkezik a Jobbik a legelesettebb rétegek (*underclass*) között (RUDAS 2010, KARÁCSONY–RÓNA 2010, KNUTSEN 2011, MEDIÁN 2010¹⁹).

Mi lehet az oka tehát annak, hogy mégsem jár kéz a kézben a radikalizmus és a szegénység? A radikalizmus támogatásához egy egészen más kiindulópontból is szeretnénk eljutni. A Menekülés a szabadság elől című munkájában 1941-ben Erich Fromm írta le először – és a mai napig talán a legpontosabban – azt az oksági mechanizmust, amely a létbizonytalansággal, a hagyományos tekintélyek bukásával és a nemzeti megalázottsággal magyarázza a szélsőséges erők térnyerését a weimari Németországban.²⁰ Elmélete szerint a megbomlott önbizalomból és a növekvő bizonytalanságérzésből fakadó félelemből pszichológiailag úgy menekülhetnek el az állampolgárok, ha olyan politikai erőt támogatnak, amely az ország felvirágzását, rendet, becsületet, a nemzet önértékelésének „helyreállítását” és a gazdasági problémák orvoslását ígéri. Minél inkább elesettnek és sértettnek

¹⁸ http://www.econ.cam.ac.uk/silvaplana/papers/hans_peter.pdf

¹⁹ Medián (2010): Hogyan szavaztak a magyarok 2010 áprilisában? Forrás: <http://www.median.hu/object.7c017750-53b9-4a03-87c6-a771ee519bb8.ivy>.

²⁰ Konkrétan az első világháborút követő megalázó versailles-i békefeltételekre – háborús jóvátétel, német hadsereg leszerelése, Rajna-vidék demilitarizálása, Szilézia, Pomeránia és Elzász-Lotaringia elvesztése, a császárság bukása, illetve a gazdasági világválság – gondolt.

érzi magát a választó, annál inkább hajlamos lesz arra, hogy egy ilyen erőnek alávesse magát, így abba az illúzióba ringathatja magát, hogy egy erős közösség tagjaként ő is részesül a sikerekből.

Nem állítjuk, hogy az akkori német helyzet rokonságot mutat a jelenlegi magyarral, mindössze azt kívánjuk illusztrálni, hogy *a bizonytalanság, a félelemérzet és az abból következő tekintély utáni vágyakozás nem csak anyagi okokra vezethető vissza.*

A gazdasági válság hatását hangsúlyozó feltételezés a következő tendenciák fennállása esetén teljesülne:

- a.) a jobbikosok között arányaiban sokkal több a szegény családban élő, anyagi gondokkal küszködő fiatal, mint a több párt hívei között;
- b.) a válság miatt a fiatalok életszínvonala többet romlott, mint a 30 év felettieké
- c.) a gazdasági válság különösen érzékenyen érintette az első választókat; és
- d.) 2008-hoz képest jelentősen romlott a fiatalok objektív és szubjektív anyagi helyzete, életkilátásai.

23. táblázat. Szubjektív státuszhelyzet és bizalom/félelem a jövővel kapcsolatban (átlagpontok)

	Aktív Fiatalok, 2012			Ifjúság2008	
	teljes minta	jobbikosok	18–21	teljes minta	18–21
Kérlek, jellemezd önmagad az alábbi tulajdonság-párok segítségével! bízik a jövőben – fél a jövőtől (1= bízik a jövőben, 7 = fél a jövőtől)	3,61	3,92	3,64	3,07	3,05
Kérlek, mondd meg, hogy melyik csoportba sorolnád családot? (5-ös skála, 1-es a legalsó, 5-ös a legfelső társadalmi csoport)	2,86	2,80	2,88	2.87	2.90

Forrás: Ifjúság2008 egyetemista és főiskolás almintája (N=1054) és Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012 (N=1700).

Megjegyzés: Az 5 státusz kategória: 1. alsó társadalmi csoport, 2. alsóközép társadalmi csoport, 3. középső társadalmi csoport, 4. felsőközép társadalmi csoport és 5. felső társadalmi csoport.

Látható, hogy a 2008-as adatfelvételhez képest több mint egy fél skálaértékkel pesszimistábbak lettek az egyetemisták jövővel kapcsolatos várakozásai.²¹ Kisebb a különbség, de nem elhanyagolható a jobbikosok tekintetében sem, a radikális párt hívei még borúlátóbbak a jövőt illetően.²²

²¹ A 2008. decemberi adatfelvétel nem a legideálisabb összehasonlítási alap, hiszen a válság érzete ekkor már Magyarországon is elterjedt – még ha a tényleges életszínvonal-csökkenés csak ezután is következett be.

²² Nem lehet tudni, hogy a Jobbikosok nagyobb bizonytalanságát mennyire tompítja az,

Az anyagi motivációkat kétségbe vonja a másik elemzett kérdés, melyből kiderül, hogy sem az utóbbi években nem romlott a fiatal állampolgárok szubjektív státuszbesorolása, sem a jobbikosoké nem rosszabb, mint a többieké. Azonban jogosan merülhet fel a kifogás, hogy egy ötkategóriás státuszbesorolás nagyon keveset mond a hétköznapi anyagi gondokról, a tényleges jövedelmi pozícióról. Ezért finomabb indikátorokat is alkalmaztunk.

24. táblázat. Megélhetés, státuszbeli önbesorolás, szülő iskolai végzettsége és az egyetem elhelyezkedése (százalékos megoszlás)

	Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012			Ifjúság2008
	teljes minta	jobbikosok	18–21	teljes minta
nélkülözők	39	43	38	35
apa iskolai végzettsége alacsony	27	34	28	28
keleti egyetem	19	31	21	–

Forrás: Ifjúság2008 egyetemista és főiskolás almintája (N=1054) és Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012 (N=1700)

Megjegyzés: nélkülözés: Összességében hogyan érzed anyagilag: gondok nélkül élek, a pénzem okos beosztásával jól kijövök, éppen hogy kijövök a jövedelmeimből, hónapról-hónapra anyagi gondjaim vannak, nélkülözések között élek. Utóbbi három kategória összevonva képezi a nélkülözőket.

kelet-magyarországi egyetem: Debreceni Egyetem, Eszterházy Károly Főiskola (Eger), Károly Róbert Főiskola (Gyöngyös), Kecskeméti Főiskola, Miskolci Egyetem, Nyíregyházi Főiskola, Szolnoki Főiskola.

apa iskolai végzettsége alacsony: alapfokú végzettség

2008-hoz képest minimálisan emelkedett azoknak a fiataloknak az aránya, akik saját bevallásuk szerint hónapról-hónapra anyagi gondokkal küzdenek, vagy legalábbis nagyon oda kell figyelniük pénzüik beosztására. Korosztály szerinti eltérést itt sem tapasztaltunk, ugyanakkor a Jobbik hívei között valamivel nagyobb arányban vannak a nehéz anyagi helyzetben lévő egyetemisták. A párt szimpatizánsai közül kicsivel többen származnak olyan családból, ahol alacsony a családfő végzettsége (így feltehetően szegényebb a család), és lényegesen többen vannak azok, akik Kelet-Magyarországon tanulnak.²³

Annak dacára, hogy az ifjú radikálisok jövedelmi pozíciói valamivel gyengébbek, mégsem tartjuk perdöntőnek a különbséget. Először is a többváltozós elemzésünk azt mutatja (melléklet, 1. táblázat), hogy miután kontrolláltuk más változók

hogy már a radikális közösségnek a részeként van új kapaszkodójuk, vagy mennyire éppen amiatt csatlakoztak, mert magányosnak, sebezhetőnek érezték magukat. Erről bővebben a szubkultúrával foglalkozó alfejezetben írunk.

²³ A lakóhely szerinti változó is hasonló eredményeket mutatott.

kereszthatásait, az anyagi változóknak már semmi önálló szignifikáns magyarázó-erejük nem maradt. Ráadásul az enyhe felülreprezentáltság mellett is szembeötlő, hogy a jobbikos fiatalok nagy része nem küzd anyagi nehézségekkel, nem sorolja magát alacsony státuszba, és szülei sem alacsony végzettségűek. Végül azt is nagyon fontos érvnek tartjuk, hogy amikor nyitott kérdéssel az ifjúság legégetőbb problémájáról kérdeztük őket, a radikálisok egyenesen kisebb arányban említettek materiális ügyeket (21% a teljes népesség 24 százalékához képest, melléklet 2. táblázat), tehát feltehetően nem ez a legkiemelkedőbb motivációjuk. Nagyon érdekes, hogy a gazdasági válság és a növekvő nehézségek ellenére a teljes mintában 2008-hoz képest jelentősen nőtt a posztmateriális ügyeket említők aránya, és 16 százalékkal kevesebben vannak azok, akik szerint a materiális problémák a legsúlyosabbak (a kötetben Keil András tanulmánya foglalkozik részletesebben a posztamaterializmus témájával (KEIL 2012, 173–178)).

Ami a (d) feltételezést illeti: ifjúságszociológusok régóta feltárták, hogy a fiatalok elhelyezkedési nehézségei, tudásuk területileg és társadalmilag egyenlőtlen eloszlása, egyesek túlképzettsége, az alacsony társadalmi mobilitás és a növekvő esélyegyenlőtlenség a rendszerváltásban – sőt, sok tekintetben a szocializmusban – gyökerezik, és már a 90-es években is komoly problémát jelentett (LAKI–SZABÓ A.–BAUER 2001, GAZSÓ–LAKI 2004). 2008-ról 2010-re például mintegy 7 százalékkal nőtt az ifjúsági munkanélküliség (LAKI 2011, 115), és a kivándorlási hajlandóság is nagymértékben emelkedett az ifjúság körében (TÁRKI 2012²⁴).

Korábbi kutatások és a saját adataink alapján tehát nem azt állítjuk, hogy az anyagi nehézségeknek nincs szerepük a Jobbik népszerűségében: csupán azt, hogy ez a hatás jóval kisebb, mint más hipotéziseké, és hogy csak ezen keresztül nagyon keveset érthetünk meg a radikalizmus térhódításából az ifjúság körében. A gazdasági sérelmek és a Jobbik támogatásának összekapcsolódása korántsem egyértelmű: az oksági lánc elején és végén is lehetnek más tényezők. Egyértelműen kijelenthető, hogy a Jobbik a fiatalok között sem számít a szegények pártjának (az „a” alhipotézis cáfolata), hívei nagy részének nincsen komoly anyagi problémája.²⁵ A (c) feltételezésre, az első választók közötti népszerűségre semmilyen materiális okot nem találtunk, a (d)-t pedig saját adatfelvételünk és az *Ifjúság2008* összevetése nem támasztotta alá, ugyanakkor az említett makrofejlemények fényében mégsem zárhatjuk ki teljes magabiztossággal. A (b)-re nem voltak összehasonlító adataink, de nem tartjuk életszerűnek, hogy a nagyrészt családjukkal egy kasszából gazdálkodó egyetemisták (részben vagy egészen 80% állította ezt magáról), és a felnőttek életszínvonala között lényeges eltérés lenne. A kérdések jó része nem is a saját, hanem a családja jövedelmi- és státuszhelyzetére vonatkozott.

²⁴ http://www.tarki.hu/hu/news/2012/kitekint/20120523_migracio.html.

²⁵ PÓCZIK (2011) szerint a jobbikos fiataloknak nem az objektív anyagi helyzetük lett rosszabb, hanem inkább annak szubjektív megítélése. „A Jobbik tehát valószínűsíthetően nem a lecsúszottak, vesztesek pártja”.

INTERNETHASZNÁLAT

Az eddigi feltételezésekhez hasonlóan egy teljesen triviális hipotézis *internet-használattal* magyarázni az ifjúság radikalizmusra való fogékonyságát. A jól ismert megközelítés alapján azt várhatnánk, hogy

- a.) az interneten sokkal könnyebben elérhetőek a Jobbikot népszerűsítő, a párt valóságértelmezését és érveit megjelenítő tartalmak, így minél gyakrabban látogatja egy fiatal ezeket az oldalakat, annál valószínűbb, hogy jobbikos lesz;
- b.) a harminc év alattiak többen és gyakrabban használják az internetet és azon belül a radikális-szélsőjobbos tartalmakat, mint a teljes népesség;
- c.) az első választók különösen sokan és gyakran használják az internetet és a radikális oldalakat;
- d.) 2008-hoz képest megsokszorozódott a radikális oldalak száma és látogatottsága, illetve a fiatalok közötti népszerűségük.

A mai ifjúsági nemzedék – de különösen az első választók – tagjairól globális szinten elmondható, hogy a nemzedéki élményeik elsősorban a technológiai újításokra épülnek (CSEPELI 2006). A digitális forradalom és az információs hálózatok korszakában nőttek fel, ami megkülönbözteti őket az előző generációktól, és meghatározza élethelyzetüket, illetve jövőképüket (PAPP 2011, STRAUSS–HOWE 2000).

A szélsőjobboldal minden más csoporttól markánsan különböző, *offenzív kommunikációs stratégiával* rendelkezik. Web 2-es, interaktív felületeken (facebook, youtube, blogok) való jártasságuknak köszönhetően közvetített üzeneteik és információik mostanra azok számára is hozzáférhetővé váltak, akik esetleg eddig kiszorultak a politikából, illetve a különböző aktivitási formák megismerésének lehetőségéből. Az empirikus kutatási tapasztalatok alapján két potenciális csoport sorolható ide: egyrészt a politika iránt általában nem túlságosan érdeklődő fiatalok, valamint azok, akiket más politikai irányzatok kevésbé tudtak megszólítani; másrészt pedig azok a csoportok, akik nyitottak voltak a szélsőjobboldali eszmékre és az igényük is megvolt a politikai aktivitásra, de korábban nem találták meg a számukra megfelel politikizálási formákat (LÁZÁR 1996, SZABÓ I.–ÖRKÉNY 1998). Kötetünkben Szabó Andrea és Oross Dániel tanulmánya részletesen bemutatja, hogy a politikaellenesség és az általános kiábrándultság egyáltalán nem zárja ki az új típusú, online politikai részvételt.

A *populáris, tömegesen és költségtakarékosan elérhető kommunikációs formák és eszközök* – úgy, mint az internetes felületek, a matricák, a transzparenszek stb. – hozzájárultak a politikai irányzat gyors térhódításához és nagyfokú szervezethez. A fiataloknak ezeken keresztül lehetőségük van nemcsak az értékek és üzenetek befogadására, hanem véleményük szabadabb (akár névtelen) kinyilvánítására is; és ezáltal egy széleskörű és aktív eszmecsere megvalósítására. Ezen

felül lehetőséget nyújtanak a rendezvények, megmozdulások gyors és hatékony megszervezésére, illetve népszerűsítésére.

Korábbi empirikus kutatások is bizonyították, hogy a szélsőjobboddallal szimpatizáló fiatalok aktívabbak az internetes kommunikáció tekintetében, a jobbikos egyetemisták közel háromnegyede a világháló segítségével tájékozódott a politikáról már 2009-ben is (DÖME–HAJDÚ 2009). Az egyre fontosabb szerepet betöltő Facebook-on is rendkívül aktívak a radikális fiatalok, Vona Gábornak 40 ezer rajongója van (ez a legtöbb az ellenzéki oldalon²⁶), a pártnak 45 ezer, a rajongók kétharmada pedig 30 év alatti (BARTLETT et al 2012).

E fejezetben azt is igyekszünk feltárni, hogy az életkor vagy a pártpreferencia sajátosságaiból ered-e inkább a virtuális tereken való megjelenés és kommunikáció, valamint az internetes médiumok fogyasztásának kiemelkedő gyakorisága; illetve azt, hogy az internethasználat gyakorisága, az új típusú részvételi forma, az alacsony életkor és a radikális szimpátia hogyan hatnak egymásra.

A korábbi egyetemistákat (is) célzó adatfelvételek eredményei alapján azt mondhatjuk, hogy inkább az internethasználat minőségében, semmint a mennyiségében figyelhetőek meg eltérések a fiatalokon belüli életkori csoportok és a szélsőjobboddallal való szimpatizálás tekintetében. Az *Iffúság2008*-as adatfelvételben és a *Campus-lét* online kutatásban (2010) sem tapasztaltunk szignifikáns kapcsolatot az életkor, a radikalizmus és a net-használat között: már négy éve is a megkérdezettek 83 százaléka nyilatkozott úgy, hogy legalább napi szinten használja az internetet, és alig többen (89%) voltak regisztrált tagjai valamilyen közösségi oldalnak. 2010-ben is inkább a tv, mint az internet volt a fő tájékoztató forrás az „ország-világ ügyeiben” (43% illetve 25%). Ugyanakkor 2011–2012-ben már a fiatalok közel fele (49%) naponta olvas online híreket, több mint negyedük (27%) pedig hetente többször – ez már nagyságrendekkel felülmúlja a teljes népesség hasonló adatait (ez a „d” alhipotézissel van összhangban). A legfiatalabb korosztályban aránylag gyakoribb a közepes és ritkább az intenzív, napi tájékozódás.

²⁶ Összehasonlításképpen: Orbán Viktornak 132 ezer, Gyurcsány Ferencnek 18 ezer, Mesterházy Attilának 6 ezer, Karácsony Gergelynek 5 ezer rajongója van a facebook-on.

25. táblázat. A hírek internetes portálokon történő olvasásának gyakorisága korcsoportonként (százalékos megoszlás)

Milyen gyakran szoktál híreket olvasni internetes hírportálokon?	Korcsoportok			
	19–21	22–25	26–30	Teljes minta
Minden nap	42	56	69	49
Hetente többször	29	25	13	26
Hetente egyszer	11	8	7	9
Ritkábban	15	9	7	12
Soha	4	3	4	3
Összesen	100	100	100	100

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012.

Az interneten megnyilvánuló politikai aktivitással kapcsolatban első körben azt elemeztük, hogy a közösségi oldalak nyújtotta lehetőségek kihasználását hogyan befolyásolja az életkor vagy a szélsőjobboldalra való fogékonyság. Az online kérdőívben rákérdeztünk (1) a közügyekkel, társadalmi problémákkal kapcsolatos események létrehozására, képek, videók megosztására; (2) hozzászólásokra, kommentelésekre (ideértve a „like”-olást is); illetve (3) internetes szavazásra irányuló aktivitásra (9. táblázat).

A legfiatalabbak azok körében voltak felülreprezentáltak, akik még sohasem hoztak létre tartalmat közösségi oldalon. Míg az összes válaszadónak 55 százaléka nyilatkozott így, addig az ő arányuk megközelítette a 60 százalékot a passzívak között.

A legfiatalabb korcsoport az internetes kommentelés és szavazás tevékenységében is passzívbabb volt a mintaátlagnál (3, illetve 2 százalékkal). A Jobbikot támogató fiatalok éppen ellentétes magatartást tanúsítanak, körükben a rendszeres hozzászólók aránya meghaladta a 15 százalékot, a szavazóké megközelítette a 20 százalékot. Ők az „alkalmanként” kategóriában is felülreprezentáltak voltak, szemben a 18–21 évesekkel. Azt mondhatjuk tehát, hogy *míg az első szavazók viszonylag passzívak a „nem hagyományos” internetes politikai részvétel tekintetében, addig a radikális hallgatónak nagyjából kétharmada él a net nyújtotta lehetőségekkel.*²⁷ Az igazi különbség azonban nem köztük, hanem a teljes népességhez képest domborodott ki.

²⁷ 2008-ban az *Ifjúság*-vizsgálatok során ezek a tényezők még nem mutattak egymással szignifikáns összefüggést.

26. táblázat. A közügyekkel, társadalmi problémákkal kapcsolatos aktivitások gyakorisága az összes válaszadó, a legfiatalabbak és a jobbikosok körében (százalékos megoszlás)

		18–21	jobbikosok	Teljes minta	Teljes népesség
Hozzászólás, kommentelés, like	Rendszeresen	11	15	14	2
	Alkalmanként	41	48	42	-
	Soha	48	37	45	-
Szavazás	Rendszeresen	12	20	14	4
	Alkalmanként	49	50	49	-
	Soha	40	31	37	-
Internetes közösségi tagság		14	17	16	-
Részvétel interneten szervezett eseményen		20	20	21	-

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012., Választáskutató Program 2009-es felmérése

Megjegyzés: Internetes hozzászólás helyett a kérdés úgy szólt, hogy: „Telefonos rádióműsorba betelefonált az elmúlt néhány évben?”; „Újságcikket vagy hozzászólást írt valamilyen ügyben az elmúlt néhány évben?” Internetes szavazás helyett pedig az a kérdés volt, hogy „Sms-en szavazott vagy hozzászólt valamelyik tévéműsorhoz az elmúlt néhány évben?”

Két kérdést elemeztünk még a hallgatók világhálózhoz kötődő politikai aktivitásával kapcsolatban: a közösségi tagságot, illetve az ott szervezett eseményeken való részvételt. Ezekre a tevékenységekre is jellemző – mint az internetes tartalom létrehozására –, hogy a legfiatalabb korcsoport relatíve a leginkább passzív. Az első választó egyetemistáknak 14 százaléka tagja valamilyen közéleti ügyet felvállaló virtuális csoportnak, amely arány a teljes mintában 16, az idősebb hallgatók körében 18 % felett van. Az interneten szerveződött események (tüntetések, demonstrációk, megmozdulások stb.) már népszerűbbek voltak: a teljes minta több mint egyötöde (21%) vett már részt ilyeneken, a legfiatalabbak részvételi aránya csak kevésbé marad ezen alul.

A közösségi és egyéb jellegű internetes portálokon megjelenő politikai aktivitás mellett kitértünk arra is, hogy milyen oldalakat látogatnak a fiatalok, illetve hogy mi befolyásolhatja választásukat, attitűdjeiket (10. táblázat). Az online kérdőívben azt kértük a hallgatóktól, hogy nevezzék meg kedvenc netes oldalukat. 43-an (a válaszadók 2,5 százaléka) a kuruc.info-t jelölték meg – ez volt a legegzenekább módon megragadható releváns indikátora a kérdésnek.

A teljes kép érdekében az összefüggést a *Campus-lét* kutatás adatbázisán is vizsgáltuk. Itt a hallgatóknak zárt kérdésben kellett megadniuk, hogy milyen gyakran látogatják az adott virtuális teret. A válaszadók a kuruc.info, a jobbik.hu, a nemzetifront.hu és a trianon.hu internetes portálok „fogyasztásának” gyakoriságáról nyilatkozhattak. A felkínáltak közül messze a kuruc.info volt a legnépszerűbb, a debreceni fiatalok egynegyede, a szélsőjobboldaliak nagy többsége olvassa kisebb-

nagyobb rendszerességgel. A szélsőséges portál rendkívüli jelentőségét mutatja, hogy a pártos weboldalak közül a teljes népességben is a legnépszerűbb az országban,²⁸ a fiatalok között pedig kiemelkedően az. Noha a teljes népességben majdnem ugyanannyian olvassák a Magyar Nemzet Online-t is, a fiatalok körében már csak feleannyian, és csak ötödannyi olvasónak a kedvence ez a portál.

A kuruc.info a debreceni egyetemisták között még az Index látogatottságának a felét is megközelíti, amely pedig az ország leglátogatottabb hírportálja. Úgy véljük tehát, hogy a Szabó Andrea és Kern Tamás által használt „kuruc.info” elnevezés helyénvaló, valóban kulcsfontosságú szerepet tölt be a portál a szubkultúra életében. Hogyha a fiatalok egynegyede rendszeres látogatója az oldalnak (legalábbis a debreceni egyetemisták körében így van), akkor a 88 ezres összlátogatottság elsőprő többségét is minden bizonnyal az ifjúság teszi ki.

A többi weboldalnak elsősorban a szubkultúrán belül van jelentősége, a legolvasottabb a jobbik.hu és a barikad.hu. A korcsoportokkal kapcsolatos összefüggések ebben az esetben is hasonlóan alakultak, nem voltak szignifikánsak.

27. táblázat. Szélsőjobboldali és más website-ok látogatottsága (százalékos arányok)

	Campus-lét 2010				Aktív Fiatalok, 2012	Teljes népesség (webaudit)
	18–21	szélső-jobboldaliak	teljes minta	napi olvasók (teljes minta)	kedvenc portálja	
kuruc.info	24	58	24	3	2,5	88 ezer
jobbik.hu	14	49	13	1	0	20 ezer ⁶
nemzetifront.hu	7	14	6	0	0	–
trianon.hu	8	24	7	0	0	–
fidesz.hu	8	11	8	0	0	–
mno.hu	12	18	14	1	0,5	82 ezer
index.hu	48	51	51	10	34	2 millió

Forrás: Campus-lét kutatás 2010., Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012., Medián: webaudit.hu, letöltve: 2012 június

E fejezet alapján összegzésképpen elmondható, hogy a fiatalok körében az internet használata mindennapos, a lehetőségük tehát nyitva áll az új típusú politikai aktivitási formák elsajátítására. A Jobbikot támogató fiatalok aktivitása bizonyos politikai jellegű tevékenységek esetében (mint a kommentelés vagy a szavazás) magasabb

²⁸ Legutóbbi adataink szerint a Heti Válasz megelőzte, de több hónapban is a kuruc.info végzett az élen.

az átlagnál, annak ellenére, hogy többségük éppen abból a legfiatalabb életkori csoportból kerül ki, amelyik passzívabb. Ugyanakkor az igazi különbség nem pártpreferencia és életkor szerint látható, hanem a teljes népességhez képest, a fiatalok új típusú politikai aktivitása – és az ezzel összefüggő nem hagyományos részvétele – sokszorosa a teljes népesség értékeinek. Ez a nemzedék már nem egyoldalúan a TV2 és az RTL Klub híradójából vagy a helyi újságokból értesül a politikáról-közéletéről, hanem (inter)aktívan, a neten keresztül.

A netes tartalmak sok helyről közvetítik számukra a Jobbik üzeneteit – ellentétben a hagyományos médiumokkal, ahol a Jobbiknak alig engednek teret²⁹ –, a fiatalok pedig el is érik ezeket. A szélsőjobboldali honlapok és portálok látogatottságát elsősorban az ideológiai beállítottság határozza meg.³⁰ Azt is hangsúlyozzuk, hogy a fiatalok új típusú interaktív részvétele a többi részvételi formát is erősíti: a választási részvétellel 0,23-as, a nem-konvencionális részvételi formákkal pedig 0,4-es korrelációt mutat. A törvényes tüntetésen részt vevő fiatalok fele olyan demonstrációra ment el, amit az interneten keresztül szerveztek.

28. táblázat. Nem hagyományos társadalmi részvétel a fiatalok és a teljes népesség körében (százalékos arányok)

	Aktív Fiatalok 2012.			Teljes népesség 2009.
	jobbikosok	18–21	Teljes minta	
politikai nyilatkozatok, kezdeményezések, petíciók aláírása	37	29	35	9
törvényes demonstráció, tüntetés	44 44	36	39	4
szándékosan nem vásároltál, bojkottáltál bizonyos árucikket	34	25	31	7

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012., Választáskutatási Program 2009-es felmérése.

Az alapvető tendencia tehát világos, és igazolta az előzetes feltételezéseket („a” és „b” alhipotézisek). Az oksági viszony kibogozása érdekében az életkor és az internethasználat pártpreferenciára gyakorolt együttes hatását többváltozós regressziós elemzés által vizsgáltuk (melléklet 1. táblázat). Azt tapasztaltuk, hogy a netezés gyakorisága önmagában szignifikáns hatással van a Jobbik iránti szimpáti-

²⁹ A Policy Solutions 2011-es tartalomelemzése a híradók kiegyensúlyozottságáról http://www.policysolutions.hu/userfiles/elemzesek/Policy_Solutions_Media_kiegyensulyozottsag.pdf

³⁰ Szerveződésükben ezek a virtuális terek nagyon fontos szerepet játszanak (SÖRÉS 2012).

ára, de miután kontrolláltunk az életkor változójára, az összefüggés már nem mutatott szignifikanciát. Az internet sűrűbb (és láthattuk, aktívabb) használata tehát részben életkori sajátosságként áll kapcsolatban a szélsőjobboldali preferenciával. Ugyanakkor az első választók passzivitásának („c” alhipotézis elutasítása) és a szélsőjobboldali aktivitásának egyidejű fennállása felveti, hogy éppen ennek a közösségi élménynek és az értékátadásnak a „kínálatával” lehet megfogni és a radikalizálódás felé terelni a legfiatalabb csoportokat. Ezzel majd a következő fejezetben foglalkozunk. Annyi biztos, hogy a hipotézis elvetésében valószínűleg a 21 év alattiak alacsonyabb politikai érdeklődése játszik szerepet, mert, ha nem közéleti kérdésekről van szó, akkor aktívabbak a neten, mint a többi huszonéves (SÁGVÁRI 2011, 266). Végül, a (d) alhipotézis tesztelésére ugyan nincsenek saját adataink, ám egyértelműnek tűnik, hogy mind a szélsőjobboldali webes szubkultúra kiépülése (JEKSÓ–BAKÓ–TÓTH 2012), mind a fiatalok internetes tevékenysége fokozódott 2008 és 2011 között (SÁGVÁRI 2011), tehát a feltételezést igazoltnak tekinthetjük.

SZUBKULTÚRA

Az internethasználattal szorosan összefüggő hipotézis szerint kialakult egy *szélsőjobboldali-radikális szubkultúra*, amelynek erős háttérzáraként támaszkodva érthető el a Jobbik 2009-2010-es sikereit. *De mit is tekinthetünk szubkultúrának?*

Amennyiben egy csoport a többitől vagy akár a társadalmi szinten érvényben lévőktől eltérő gondolkodásmódot, viselkedést és cselekvési formát képvisel, elmondható róla, hogy *szubkultúrát* alkot. A szubkultúrák közös normák mentén jönnek létre, melyek a csoportérdekek védelmét szolgálják. A csoportnormához minden csoporttag alkalmazkodik, így az kölcsönösen és folyamatosan megerősödik (COHEN 1969). Az egyén a szubkultúra számos eszközével kifejezheti csoporthoz való tartozását, például az öltözködés, a zenei ízlés, az egyéb preferenciák, a köszönés, a szóhasználat (szleng) vagy akár a közös szimbólumvilág segítségével.³¹

Mindezeknek megfelelően, a politikai csoportosulásoknak is lehet szubkultúrájuk. Enyedi Zsolt (1993) a politikai szubkultúra fogalmának meghatározásakor túllép az azonos szociokulturális jellemzők, politikai attitűdök és ideológia kritériumán: ezeken kívül a közös értékeket és normákat, magatartási mintákat, kollektív identitást, egységes múltértelmezést, illetve szimbólumrendszert tekinti a definíció szerves részének.

A szélsőjobboldali szubkultúra az összes fenti kritériumnak megfelel. E csoportkultúra legfőbb kifejezőeszközének a szimbólumvilágát tekintjük. Vannak olyan történelmi korszakok, fordulatok, események és személyek, akikre és amikre büszkék, és amelyeket kiemelendőnek, követendőnek és értékesnek tartanak (pl. Horthy Miklós és az nevével fémjelzett korszak, Tormay Cécile, Prohászka Ottokár, Wass Albert, Pongrácz Gergely). Részint őket és ezeket örökölték meg a zenéjükben (pl. olyan radikális zenekarok, mint a Kárpátia, a Hungarica, Fanka Deli, Fehér Tör-

³¹ Lásd még Hradil, Taylor, Kacsuk és társaik munkáit.

vény vagy a Romantikus Erőszak³²), és ezekre utalnak szimbólum-készletükkel is (árpádsáv, turul, Nagy-Magyarország, hármaskút, kettős kereszt stb.).

A szimbólumok megjelenési helye és formája igen változatos. Elsősorban nyilvános tereken tűnnek fel, hiszen így tudják kifejezni üzenet-közvetítő funkciójukat. Ezek a terek lehetnek virtuálisak (pl. internet) vagy valóságosak is. Utóbbin belül előfordulhatnak köztereken, autókon, többek között matricák, graffitik formájában (BALKU–DUSA–SÖRÉS 2011), vagy akár kiegészítőkn, ruházaton, legszélsőségesebben esetben a saját testen is (SÖRÉS 2011). Emellett a szélsőjobboldali szubkultúra kohéziójában a nemzeti rock hallgatása jelenti a leginkább népszerű és integratív erővel bíró szubkulturális elemet (JESKÓ–TÓTH–BAKÓ 2012). Ezek a szubkulturális elemek tehát egyfajta eszközei a kisebb-nagyobb csoportok hálózatának integrálásának (és ugyanakkor szegmentálásának is), egyúttal az „ingroupok” és az „outgroupok” megkülönböztetésének.

Már több, a témával foglalkozó kutató is hangsúlyozta a más csoportoktól markánsan elkülönülő, önálló szubkultúra jelentőségét a szélsőjobboldali megerősödésében (JESKÓ–TÓTH–BAKÓ 2012, MIKECZ 2011, SOÓS 2012). Ezek a szerzők a 2010-es választások előtt előretörő, újonnan szerveződő pártok (így az LMP is) sikerének titkát abban látták, hogy ezek *már korábban*, civil mozgalmakként is rendelkeztek egy viszonylag kiterjedtebb, de mindenképpen koherens társadalmi bázissal. Ezeket a csoportokat – melyek már akkor is, informális, de minden esetre kevésbé szabályozott keretek között rendelkeztek szubkulturával – ilyen módon relatíve könnyebben lehetett már mozgósítani, megszervezni, amelyben elsősorban a modern, internetes kommunikációs eszközök játszottak meghatározó szerepet.

Fontos azonban leszögezni, hogy a Jobbik-szimpatizánsok, illetve a radikális jobboldali szubkulturához tartozók köre nem fedi egymást teljes mértékben: utóbbi a szűkebb halmaz. Előzetes tapasztalataink alapján minél szorosabb kapcsolatban áll valaki szélsőjobboldallal (ebből következően minél radikálisabb nézeteket vall), annál inkább képviseli és reprezentálja e politikai szubkultúra elemeit. Ennél fogva elemzésünk során nem tekintünk minden Jobbikhoz közeli fiatal automatikusan a szubkultúra tagjának is – megállapításaink ebben az alfejezetben inkább a csoport „magjára” vonatkoznak. (Értelemszerűen az előző alfejezetek survey-adatokra épülő összefüggései pedig az egész radikális szavazótáborra érvényesek.)

Mi lehet az oka annak, hogy a fiatalok körében nagyobb a fogékonyság a radikális szubkulturákra?³³ A választ a politikai szocializációban keressük. Szabó Ildikó (2009) fragmentált modellnek nevezi a fiatalok szocializációját, melynek legfőbb jellemzője, hogy az egyes szocializációs csatornák közötti kapcsolat gyenge és esetleges. Ennek megfelelően a szocializáció folyamata nem tud következetes, összehangolt és egységes lenni – sőt, ellentmondások feszülhetnek az egyes tényezők által átadott információk, vélemények, értékek, attitűdök, viselkedési minták, elvárások stb. között, ami tovább fokozhatja a fiatalok bizonytalanságát.

³² A hálózat netes térképét mutatja be nagy részletességgel. Lásd (JESKÓ–BAKÓ–TÓTH 2012).

³³ Az internetes szervezethez kívül, amelyet az előző fejezetben bemutatunk.

A fragmentált modellben a család szocializációs szerepe nem túl szilárd: a szülők, nagyszülők sokszor önként lépnek hátra az állampolgári és politikai ismeretek, szabályok átadásától. Ez elsősorban saját bizonytalanságukból fakad: még ők maguk is tanulják a demokratikus rendszer működését, így nem tudják teljes magabiztossággal átadni az erre vonatkozó tudást. Másrészt, az állampárti rendszerben szocializálódtak, ami azt várta el a társadalom tagjaitól, hogy távol maradjanak a politikától, és a konfliktusok elkerülése érdekében hallgassák el véleményüket, amennyiben az ellenkezik a diktatórikus rendszerben elfogadott kánontól (SZABÓ I. 2009). Így a szülők is ritkán beszélnek gyermekeikkel politikáról, közéletről, vagy a múltról – mind a családi, mind a nemzeti emlékek feldolgozatlanok maradtak a szocializáció eme frontján.³⁴

Az oktatási intézmények szintén az elhárítás módszerét választják domináns stratégiaként. A legtöbb iskolában nincsen olyan tantárgy, amely állampolgári vagy politikai ismereteket adna a fiataloknak (CSÁKÓ 2009). A diákokat nem nevelik önálló döntések meghozatalára: még a diákönkormányzati képviselő-választások is tanári felügyelet mellett zajlanak, elenyésző azoknak az iskoláknak az aránya, ahol önállóan járnak el a diákok (CSÁKÓ 2011, 109) – pedig definíció szerint pont ez lenne az az esemény, ahol megtanulhatnak, hogy a saját sorsukról saját felelősségre, maguknak kell dönteniük. Véleményünk szerint a megfelelő szocializáció hiányához az is hozzájárul, hogy a rendszerváltás után nem alakult ki konszenzus az egyes történelmi események és időszakok megítéléséről – valamint ezek egyre inkább átpolitizáltak –, így az oktatók sem mernek állást foglalni az adott eseményeket illetően. A tanároknak saját maguk előtt sem tisztázott a szerepük a diákok állampolgári nevelését illetően. Az egyezményes értelmezés hiánya felelős a fragmentáltság fennmaradásáért (SZABÓ I. 2009).

A családi és az iskolai szocializáció deficitjei és szeparált mechanizmusai mellett a fiatalok eligazodását a politika világában a makroszocializáció hiánya is nehezíti. A legtöbb nemzedéket a nagyobb történelmi események, korszakok meg- és átélése definiálja. Míg a Kádár-rendszer aranykorában (1960-as, '70-es években) felnőtt nemzedéket a konfliktuskerülő politikai kultúra és a materializmus jellemzi (KARÁCSONY 2005, SZABÓ I. 1991); addig az úgynevezett *X-generáció*³⁵ tekinthető a rendszerváltó generációnak, hiszen fiatalkorukat a szocialista rendszer széthullása határozta meg – többségük az ellenzéki mozgalmak felé orientálódott és meghatározó ideológiai töltetük az antikommunizmus volt (STUMPF 1994).

A rendszerváltás után felnőtt *Y-generáció* tagjainak nincsenek ilyen kollektív élményeik és emlékeik, az ő kohéziójukat alapvetően a technikai újítások biztosítják (CSEPELI 2006, STRAUSS–HOWE 2000). Ezek inkább globális jellegűek, mintsem nemzet-specifikusak: szocializációjukat a közös identitásformáló események hiánya jellemzi. Ezek a szocializációs mechanizmusok a mai napig kihatnak a különböző

³⁴ Az *Ifjúság2008* vizsgálat eredményei szerint a fiatalok mindössze negyede beszélget rendszeresen a szüleivel helyi ügyekről, felük pedig alkalmanként (SZABÓ A.– KERN 2011).

³⁵ Az elnevezés és a meghatározott időintervallum a McCrindle-Wolfinger szerzőpárostól (2010) származik.

generációk értékvilágára (MANNHEIM 1969) és így a pártválasztásukra is: a mostani legidősebb nemzedék körében a legerősebb a kádári-nosztalgia és az MSZP iránti szimpátia, a X-generáció 40-es éveiben járó tagjai a Fidesz legstabilabb bázisát alkotják, az Y generáció pedig elkötelezettsége híján az új pártoknak nyújtott kiváló lehetőséget – amit azok ki is használtak (MEDIÁN 2010, TÁRKI 2012).³⁶

A formális szocializáció visszaszorulásával egyúttal áthelyeződhet a hangsúly az informális ágensekre (SZABÓ I. 2009). Lehetőség nyílik ezzel a kortárs csoportok, civil szervezetek, szubkultúrák, politikai mozgalmak stb. számára, hogy kihasználják, hogy a fiatalok kapaszkodók nélkül maradtak a politika világának megismerése, illetve a rendszerbe való beilleszkedés terén. A radikálisok felismerték, hogy ezen fiatalok nem rendelkeznek olyan közéleti-társadalmi kapaszkodókkal, amelyek segítségével könnyebben eligazodnának az életben: elsősorban nem is a múltban, hanem a jelenben. „A hiányzó, közös valóság, valamint a hiányzó, közös múlt helyett pótválóságokat és pótemlékeket, pótmúltakat fogyasztanak” (BÁN 2010, 3), melyeket hol máshol lelnének meg, mint a populáris kultúrában és termékeiben. Bán Zsófia (2010) a *turult* hozza példaként a „pót-mítoszra” és a „pót-karakterre”, amely a szélsőjobb oldal egyik központi jelképévé vált és alkalmas volt arra, hogy betöltse a világnézeti-értelmezési űrt. A mai fiatalok ugyanis legtöbbször nem ismerik a szimbólum eredetét és közvetlen jelentését, ezért új tartalommal töltik meg azt. Imponál nekik, mert tiszteletet és tekintélyt parancsoló, felnéznek rá, valamint mítoszt érzékelnek mögötte. Ennek megfelelően a mai korban, létük kontextusában (és társadalmi státuszuk által determinálva) értelmezik újra. A populáris kultúra ilyen jellegű tematizációja – beleértve a szimbólumok kínálatát – az identitás formálódásának lehetőségét nyújtja a fiatalok számára.

Végül, Csőzik Rita (2012, 45–65) kötetünkben szereplő tanulmánya is azt mutatja be, hogy a legfiatalabb korosztálynak éppen az a jellegzetessége, hogy nincsen markáns jellegzetessége: esetükben nem beszélhetünk domináns szocializációs hatásról – és emiatt domináns válasz-stratégiáról sem. A lázadás szó helyett a kivonulás találhatóbb lenne, hiszen a lázadás meghatározott irányú, konkrét és egységesen elfogadott célokért történő küzdelmet jelent – ezek hiányoznak ebből a korosztályból, amely miatt generációról sem beszélhetünk.

A szubkultúrára vonatkozó hipotézis lényege a szocializáció mellett a társadalmi integrációban, a szervezeti csoport-hovatartozásban ragadható meg. Ez egybevág Hannah Arendt (1975) klasszikus elméletével, mi szerint a társadalmilag izolált, szervezeti tagsággal nem rendelkező fiatalok csatlakozhatnak a közösségi élményt nyújtó szélsőséges-radikális körökhöz. A hipotézis tehát a következőképpen operacionalizálható:

- a.) a Jobbikra nagyobb arányban szavaznak azok a fiatalok, akiknél hiányoznak a radikalizmust kizáró szocializáció intézményei: a család, a barátok, az iskola és a *civil szervezetek* sem nyújtottak olyan ismereteket, amely csökkentené a

³⁶ <http://www.median.hu/object.7c017750-53b9-4a03-87c6-a771ee519bb8.ivy>.
<http://www.tarki.hu/hu/news/2012/kitekint/20120207.html>

- radikalizmusra való fogékonytságot;
- b.) a szélsőjobboldali-radikális szubkultúrára elsősorban az ideológiával szimpatizáló *fiatalok* fogékonyak;
- c.) a fiatalokon belül is az első választókat jellemzi a tendencia; és
- d.) a szubkultúra térhódítása ugyan már elkezdődhetett 2008 előtt, de a legtöbb fiatal után tudta becsatornázni.

A szubkultúra jelentőségét a Jobbikot preferáló hallgatók, illetve az első szavazó egyetemisták körében egyrészt a csoporttagsággal (mint a szubkultúrához tartozás alappilléreivel), valamint az ideológia szempontjából releváns szubkulturális elemek változóival elemeztük. A civil szervezeti tagság kapcsán azonban egy kulcsfontosságú megkülönböztetést kell tennünk: a hagyományörző és politikai ifjúsági szervezetek a jobbikos fiatalok esetében valószínűleg a szubkultúrához kötődnek, ezek a csoportok témájukban, jellegükben minden esetben kapcsolódtak a szélsőjobboldal értékrendjéhez (SÖRÉS 2012), míg a többi szervezet (környezetvédő, sportegyesület stb.) nem. Tehát a hipotézis akkor teljesül, ha az előbbieket esetén nagyobb, utóbbiak esetén kisebb arányú tagságot tapasztalunk. A csoporttagság vizsgálata során eredményeinket összevetettük a *Campus-lét* kutatás két éve felvett adataival.³⁷

29. táblázat. Az egyes csoporttípusok tagságának aránya a szélsőjobboldaliak³⁸ és a legfiatalabbak körében (százalékban)

	Campus-lét 2010.				Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012.			
	Szélső-jobb-oldaliak	Teljes minta	18–21 év közötti jobbikosok	18–21 év közöttiek	jobbikosok	Teljes minta	18–21 éves jobbikosok	18–21 év közöttiek
Hagyományörző csoport	5	4	4	4	25	20	22	18
Politikai párt, mozgalom	6	2	7	2	7	5	8	5
Sportklub	13	13	12	13	28	26	27	27
Emberi jogi szervezet	1	1	1	1	2	4	3	4
Vallási, közösség	10	12	11	11	8	8	7	8
Környezetvédelmi szervezet	4	3	5	3	7	9	7	9

Forrás: Debreceni Campus-lét kutatás, illetve Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012 kutatás.

³⁷ Az *Ifjúság2008* vizsgálat adatbázisán is lefutattuk az elemzéseket, azonban nem kaptunk szignifikáns összefüggéseket sem az életkori csoportok, sem a Jobbik-szimpatia tekintetében – utóbbi esetében ennek valószínűleg a pártot preferálók alacsony reprezentációja (4,7%, 24 fő) volt a magyarázata.

³⁸ A Campus-lét kutatásban szélsőjobboldaliaknak tekintettük a szélsőjobboldaliakat teljes mértékben elfogadókat, míg az Aktív Fiatalok kutatásban ezt a csoportot a Jobbik szavazói jelentették.

Ahogy az a fenti táblázatban is látszik, az *Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012* kutatás online kérdőívét kitöltő hallgatók 2012-ben jóval aktívabbnak mutatkoztak a közösséghez tartozás tekintetében. Ez alól egyedül a vallási csoportok jelentették a kivételt, ami nem csoda, hiszen Debrecen városa fontos egyházi központnak tekinthető országunkban.

Mind a két évvel ezelőtti, mind pedig az ez évi adatfelvételben a szélsőjobboldallal szimpatizáló hallgatók voltak felülreprezentáltak a kulturális, hagyományörző csoportokban, illetve a politikai pártokban, mozgalmakban, a többiben viszont alacsonyabb arányban képviselték magukat, mint a teljes minta (kivéve a sportklub, ami szintén kapcsolódhat a radikális szubkultúrához). A *Campus-lét* kutatás mintájába került szélsőjobbba hallgatók 23 százaléka, az *Aktív Fiatalok* kutatásban 49 százalékuk tartozott legalább egy csoporthoz az elemzettek közül (hagyományörző, politikai, sportegyesület). Eredményeink előrebecsátják, hogy ezeknek a közösségeknek nagy szerepük lehet a fiatalok kortársi szocializációjában, illetve a radikalizálódásban³⁹ – noha a számok nem túl magasak, de így is sokszorosai a teljes magyar népesség civil szervezeti tagságának (SZABÓ A.–KERN 2011b, 25).

Az első választó radikálisok fokozottabb bevonódására viszont megint csak nehéz választ találni. Politikai és hagyományörző szervezeteknek ugyan ők is valamennyivel nagyobb arányban tagjai, mint 18–21 év közötti nem jobbikos kortársaik, de összességében kicsik az eltérések. Esetükben a választ a „vagyott csoporttagság” adhatja. A debreceni egyetemisták körében felvett online kérdőív erre is rákérdezett: a válaszadók a „nem vagyok tagja, de szeretnék” válaszlehetőséget is bejelölhették. *Politikai és hagyományörző szervezetek esetében kiemelkedően magas volt az odatartozás igénye az ifjú (18–21) jobbikosok körében:* előbbinél 22 százalékuk szeretett volna csatlakozni (teljes minta: 9%), míg utóbbinál 25 százalékuk (teljes minta: 21%).

Hipotézisünk (c) pontjánál a logikánk az, hogy minél kisebb az első választók társadalmi beágyazottsága, azaz minél kevesebb szociális kötődésük van, annál nagyobb eséllyel lesz belőlük radikális szimpatizáns. A szabad energiákat a szervezeti tagságnál is erősebben befolyásolja az, hogy a fiatalok dolgoznak-e már és hogy van-e állandó párkapcsolatuk.

³⁹ Markánsabb különbségeket azért nem mutatnak az adatok (például a 21 év alattiak versus idősebbek között), mert nehéz eldönteni, hogy a kategóriák közül melyik kapcsolódik közvetlenül a szubkultúrához és melyik nem: nem tudjuk, pontosan mit értenek a fiatalok hagyományörző-kulturális szervezet alatt.

30. táblázat. Párkapcsolat és rendszeres munkavégzés az első választók körében (százalékos megoszlás)

Campus-lét 2010.				Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012.			
	18–21 év közötti jobbikos	18–21 év közöttiek	Teljes minta		18–21 év közötti jobbikos	18–21 év közöttiek	Teljes minta
Élettársával/párjával él	8	9	12	Kapcsolatban van	13%	19%	22%
Rendszeresen fizetett munkát végez	5	8	11	Most dolgozik	27%	35%	47%
				3 hónapig tartó munkavállalása volt már	21	22	37

Forrás: Debreceni Campus-lét kutatás, illetve Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012 kutatás.

Itt már markánsabb különbségek láthatóak, a 21 év alatti ifjú radikálisok nemcsak a teljes mintához képest, hanem a többi első választóhoz képest is lényegesen kisebb arányban élnek kapcsolatban és munkatapasztalatuk is kevesebb. Márpedig ha valaki nem dolgozik rendszeresen és nem él együtt a párjával, akkor sokkal több ideje és energiája marad a szubkultúra számára, illetve a közösséghez tartozás vágya is ekkor dolgozik benne erősebben (megint Arendt elméletére utalnánk). Ezek a változók a saját adatfelvételünk esetében a többváltozós elemzésnél is szignifikánsak voltak (lásd Melléklet).

A párkapcsolat „hatásának” elemzésénél nem hagyhatjuk figyelmen kívül a szélsőjobboldali szimpátia gender-aspektusát. A téma kutatásának ezen ága igen széles körben kutatott, kiterjedt szakirodalom foglalkozik vele nemcsak Európában, hanem már hazánkban is.

E munkák közül a tanulmányunk szempontjából relevánsak, elsősorban a szélsőjobboldali mozgalmakban, pártokban általánosan megfigyelhető férfi-többséget emelik ki (BÍRÓ – DÚRÓ – HAJDÚ – RÓNA 2011, 22–25), de vannak olyanok – amelyek éppen emiatt – a női részvétel motivációját elemzik (FÉLIX 2012 a, b).

Az a mi adataink alapján is egyértelműen kirajzolódik, hogy a szélsőjobboldalt preferálók körében a férfiak többségben vannak. Azonban amíg az *Ifjúság2008* vizsgálat egyetemista almintájában – ahol még mindössze 4,9 százalék támogatta a Jobbikot – a támogatói tábor 72 százaléka volt férfi, addig a 2010-es (*Campus-lét*) és a 2012-es (*Aktív Fiatalok, 2012*) adatfelvételekben ez az arány már „csak” 58 százalék, de még így is mintánkban az összes párt közül a Jobbik táborában mutatkozik a legnagyobb férfitöbbség (lásd erről Keil András kötetben szereplő tanulmányát). Az erős strukturális jellemző a többváltozós elemzésben ugyan nem volt szignifikáns (melléklet 1. táblázat), mert más vál-

tozók elfedték a hatását; azonban nyilvánvaló, hogy az oksági viszony elején a gender-változó áll.

A magyarázat nyilván a szélsőjobboldali mozgalmak jellegében keresendő. A férfiak számára vonzóbbak a militáris jellegű szerveződések azok hierarchiájával és szabályrendszerével. Ugyanakkor – egyes kutatások tanulságai szerint (lásd FÉLIX 2012a, b) – a nők is megtalálhatják helyüket a radikális szubkultúra egyes szegmenseiben, pl. a fogyasztói etnocentrizmus vagy a spiritualitás dimenziójában. Eredményeink mégis azt mutatják, hogy a szubkulturális elemek inkább a férfiak felé szűkítik a szélsőjobboldali csoportját, hiszen a szubkultúra reprezentánsainak több mint 80 százaléka férfi. A jelenség magyarázata részben a fenti okokra (és azok hozadékaira) vezethető vissza, mélyebb feltárásához azonban további kvalitatív adatfelvételek elemzésére lenne szükség.

A következőkben konkrét szubkulturális elemek fogyasztására vonatkozó tendenciákat vizsgálunk. E szempontból is a Jobbik-szimpatia jelentette az alapvető választóvonalat. A szubkulturális elemek közül az *Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012* teljes mintájában a csíksomlyói búcsú iránt mutatkozott a „legnagyobb” érdeklődés (a hallgatók 3 százaléka vett már részt ezen, a jobbikosok 5 százaléka). Ezt sorrendben a kuruc.info olvasása (3, illetve 13%), a Magyar Szigeten való részvétel (2%, illetve 6%) és a nemzeti rock kedvenc zenei műfajként való megnevezése (1%, illetve 5%) követte. Megint csak igazoltnak látjuk tehát a kuruc.info nemzedék elnevezését: ha egy konkrétummal kellene jellemezni a szubkultúrát, akkor a kuruc.info-nál nem találhatnánk jobbat. Amellett viszont, hogy a kuruc.info jelöli ki leginkább a szélsőjobboldali szubkultúrát, észlelhetjük azt is, hogy a médium fogyasztása a vizsgált csoportban sem tekinthető általánosnak, inkább egy kisebb, jól körülhatárolható csoport az, amely ezáltal kapcsolódik a radikális szubkultúrához.

A szubkultúra jelentőségét a csoportban összevont változókkal is vizsgáltuk. A szélsőjobboldalt preferáló fiatalok közel egynegyede (23%) fogyasztja az ideológia legalább egyik szubkulturális komponensét, azonban mindössze 5% azoknak az aránya, akik többet is. (Ezek az értékek a teljes mintában: 8 és 1%.) Az eltérés az összes megkérdezetthez képest szignifikáns, ám nyilvánvaló hogy a háterszágot tovább lehetne fejleszteni, sok szélsőjobboldali-radikális szavazó nem tagja még. Ugyanakkor tény, hogy valóban elkülönül egy markáns szubkultúra a szélsőjobboldalhoz és a Jobbikhoz kapcsolódóan, amely egyértelműen elterjedtebb az ideológiával szimpatizálók körében, mint az „átlag hallgatók” esetében. Ráadásul a szubkultúra közvetve azokra is hatással lehet, akik közvetlenül nem tagjai annak: baráti társaságokon, osztálytársakon és más ismerősökön keresztül is „ragályos” lehet a radikalizmus, a jobbikos fiatalok 40 százaléka rendszeresen, 58 százaléka alkalmanként beszélget barátaival a közéleti kérdésekről (és kvalitatív interjúink is ezt támasztják alá).

Amit összegzésképpen megállapíthatunk, hogy míg az internethasználat bizonyos komponenseinek esetében sokszor az életkori csoportok bevonása mutatott szignifikáns kapcsolatot, addig az ahhoz szorosan kapcsolódó radikális szubkultúra

leginkább a Jobbik preferenciájával függ össze, kivéve a vágyott csoporttagságot. Az első választók elsősorban abban különböznek idősebb társaiktól, hogy még nem dolgoznak és nincs kapcsolatuk, így sokkal nyitottabbak az új, sok szabadidőt és energiát igénylő mozgalomra. A szélsőjobboldali érzelmű hallgatóknak egyértelműen nagyobb a közösséghez való tartozás iránti vágya, illetve aktivitása, mint amelyet kortársaik körében tapasztaltunk. Ez elsősorban olyan csoportokra vonatkozik, melyek kötődhetnek az eszmerendszerhez, illetve azokra, amelyek alapkövei a szubkultúrának: a zenei rendezvények, az internet és különösen a kuruc.info. A (d) alhipotézis tesztelésére nem voltak adataink, az (a) és (b) feltételezést viszont úgy érezzük, korábbi kutatásokkal és a saját eredményeinkkel sikerült alátámasztanunk. Most először kerültünk közelebb annak a megértéséhez is, hogy miért felülreprezentált a Jobbik az első választók körében („c” feltételezés).

ÖSSZEFOGLALÁS ÉS A KVALITATÍV ELEMZÉS TANULSÁGAI

Elemzésünk kvantitatív részét az alábbi táblázat foglalja össze.

31. táblázat. Eredményeink összefoglalása

	<i>a:</i> miért lesz az egyik válaszadó jobbikos, a má- sik meg nem?	<i>b:</i> miért lesznek jobbikosok a 29 év alatti fiatalok?	<i>c:</i> miért lesz- nek jobbikos fiatalok az első választók?	<i>d:</i> miért 2008 és 2011 között történt meg a Jobbik áttörése?
1: Értékpre- ferencia	igazoltuk	elvetettük	elvetettük	elvetettük
2: Elitellenesség	félíg igazoltuk*	igazoltuk	elvetettük	igazoltuk
3: Gazdasági válság	elvetettük	elvetettük	nem értelmez- hető	félíg igazoltuk**
4: Internet	igazoltuk	igazoltuk	elvetettük	igazoltuk***
5: Szubkultúra	igazoltuk	igazoltuk	igazoltuk	nem teszteltük

*: *nem magyarázza meg azt, hogy miért nem más elitellenes pártra, például az LMP-re szavaznak*

**: *a mi kutatásaink nem igazolták vissza, de a makroadatokat megerősítik*

***: *a radikális tartalmak sokasodtak, így a fiatalok azokat többen olvassák, tovább terjedt a web2 is, de a korosztályok szerinti bontás nem változott.*

Fontos hangsúlyozni, hogy az egyes hipotézisek tesztelése nem fekete-fehér eredményeket hozott: a beigazolódott feltételezések is kétségeket támasztottak, ahogy az elvetett alhipotézisekben is volt némi igazság. Ráadásul az egyes cellák súlya nem összemérhető, a végeredmény nem pontozható ilyen egyszerűen: ha a hipotézis kiindulópontja nem teljesül, akkor az alkérdésekre adott mégoly életszerű

magyarázatokat sem fogadhatjuk el. Hiába romlott az állampolgárok és az ifjúság anyagi helyzete, nem látjuk be, hogy ez miért éppen a Jobbik megerősödéséhez vezetne; amikor azt tapasztaljuk, hogy csak minimális kapcsolat van a gazdasági helyzet és a radikális pártpreferencia között – ráadásul a többváltozós elemzésben nem is szignifikáns. Arról pedig végképp nem mond semmit a feltételezés, hogy miért a fiatalok és miért különösen az első választók fordultak a Jobbik felé.

Az értékpreferenciák szerepe a másik közkeletű hipotézis, aminek korlátozott magyarázóerőt tulajdonítunk. Az teljesen egyértelmű, hogy kijelöli azoknak a potenciális választóknak a körét, akiből szimpatizáns lehet: a nacionalizmus, a tekintélyelvűség és különösen a cigányellenesség tekintetében a többváltozós regressziós modellünk is magas szignifikáns eredményeket mutatott. Ugyanakkor a megközelítés korlátait mutatja, hogy egyrészt sokkal szélesebb az előítéletes, rendpárti állampolgároknak a köre annál, mint ahányan a Jobbikot preferálják, másrészt az ifjúság több kérdésben éppen hogy toleránsabb értékeket mutatott, harmadrészt nem tapasztalható érdemi egyirányú eltolódás az attitűdök tekintetében az utóbbi három évben.

A 2-es, 4-es és 5-ös hipotézisek által kínált interpretációban empirikus bizonyítékaink szerint jobban értelmezhetőek a tanulmány bevezetőjében megfogalmazott kérdések. Az elitellenesség és az interneten található radikális tartalmak a vizsgált periódusban egyértelmű emelkedést mutattak (noha már 2008 előtt is jelentős volt mindkettő), és arra is magyarázatot adnak, hogy miért a fiatalok körében nőtt meg elsősorban a Jobbik támogatottsága. Az elitből és a demokráciából való kiábrándulás hipotézisének három különböző változója is szignifikáns értéket kapott a logisztikus regressziós modellünkben. Ugyanakkor az anti-establishment attitűd az LMP-hez is közelíthette volna a fiatalokat, ahogy az interneten is nemcsak a jobboldali radikális, hanem a baloldali tartalmak is elterjedtek (noha azért látogatottságban és jelentőségben nem veszik fel a versenyt a kuruc.info-val).

Tanulmányunk legnagyobb kihívást jelentő feladata azonban az volt, hogy választ adjunk az első választók körében tapasztalható kiemelkedő népszerűsége. Ahogy az elemzés elején az 18. táblázatban bemutattuk, a Jobbik támogatottságában érzékelhető választóvonal legalább olyan jelentős a 21 év alattiak és a 22–29-es korosztály között, mint a huszonévesek és az idősebb generációk között. A 14-es táblázatból is látszik, a (c) alhipotézis egyedül a szubkultúra vizsgálatával válik értelmezhetővé: sem attitűdök, sem gazdasági helyzet, sem internethasználat tekintetében nincsen olyan eltérés, ami mindezt megmagyarázná – sőt, a legfiatalabb korcsoport politikai kérdéseket illetően passzívabb a neten, mint a 22–29 évesek.

A szubkultúra kapta a legrobosztusabb értéket a többváltozós elemzésünk során, és a kvalitatív elemzésünk is ennek a relevanciáját erősíti. Az első választók gyengébb társadalmi beágyazottsága és idősebb társaiktól eltérő életmódja – nagyobb arányban szinglik és kevesebben dolgoznak közülük – önmagában még csak a legfiatalabb korosztály kitétségét, szabad vegyértékeit mutatja, amely bármely politikai erő számára megkönnyíti a becsatornázásukat. Azonban – ahogy bemutattuk, és ahogy az interjúinkból is kiderült – a szélsőjobboldali szubkultúra rendkívül

kiterjedt, virulens, élő, lüktető kapcsolatot biztosít a közösség tagjai között – ez pedig pontosan az, amire sok energikus, tenni akaró fiatalnak szüksége van. Az ő igényeiket a hagyományos pártok nem elégítik ki, és Kelet-Magyarországon sokkal kevésbé is vannak jelen az ifjúsági életben. A Jobbik azonban táborok, tüntetések, szakmai rendezvények (szakestek) sokaságát szervezi, ami lehetőséget nyújt a fiatalok önmegvalósítására. Ráadásul éppen a közösség ereje adja a fő motivációt az aktivitásra, a tagtoborzó rendezvényekre – márpedig a Jobbik-szervezetek tagsága Kelet-Magyarországon már átlépte azt a létszámot, ami után közösségnek tekinthető egy-egy helyi alapszervezet. A kör tehát kialakult. Ebben a folyamatban magának az életciklusnak a hatását emelnénk ki (INGLEHART 2007).

A társadalmi beágyazottság és a szervezethez való rendkívüli fontosságára hívta fel a figyelmet a debreceni fókuszcsoporthunk is: a Kósa Lajos által vezetett városban szinte minden fiatalra ér olyan szocializációs hatás, amely a Fidesz felől érkezik. Az ország legnagyobb református közösségének lelkészei, gimnáziumi tanárok, egyetemi professzorok, szülők, edzők, idősebb barátok túlnyomórészt a Fidesz üzenetét közvetítik (nem ritkán egészen nyíltan).

A szocializációs mechanizmusokról – azok hiányáról – elmondottak valamennyire itt is érvényesek, de sokkal kevésbé, mint például Miskolcon és Nyíregyházán. Leginkább Borsod megyére jellemző, hogy semmilyen, a Jobbikkal ellentétes hatás nem éri a fiatalokat. Ugyanakkor a radikális párt felé közelítő már annál inkább: a borsodi és a szabolcsi interjúalanyaink arról számoltak be, hogy a szervezetük összes tagját érték már atrocitások a cigányok részéről, sőt, arra is volt példa, hogy valaki kifejezetten önvédelemből lépett be, mert szerinte a Jobbik IT-hez, mint szervezethez tartozás elrettentő erőt biztosít a romákkal szemben.

Visszatérve a 21–22 évesek között húzódó „választóvonalra”, a huszonévesek között is sok radikális érzelmű fiatal van, azonban két további különbséget találhatunk a 21 év alattiakhoz képest. A politikai szocializáció folyamata már 15 éves kor környékén kezdődik (MANNHEIM 1969, NORA 2010), az ő kamaszkorukban viszont még ismeretlen, periférikus párt volt a Jobbik. A 2009-es választási siker és a „cigánybűnözés” napirendre kerülése volt az igazi fordulóponthoz a radikális szervezetépítésben: noha már akkor is egy dinamikusan fejlődő háttérrel számíthatott a párt, az EP-választás utáni egy évben több mint kétszeresére nőtt az alapszervezetek száma (BÍRÓ NAGY–RÓNA 2011, 247–248). Az előbb említett fokozott jelenlét és virágzó közösség tehát az ő idejükben még messze nem létezett olyan mértékben, mint a mostani első választók „öntudatra ébredésekor”. Márpedig az interjúalanyaink elmondása szerint az új belépők és a szimpatizánsok toborzása leggyakrabban baráti kapcsolatokon, osztálytársakon és helyi rendezvényeken keresztül megy végbe. Az említett életciklus-hatást tehát kiegészíti egy szocializációs, úgynevezett kohorsz-hatás is (INGLEHART 2007).

A másik kvalitatív vizsgálatokra alapozott érvelésünk – mely a korösszetételt megmagyarázza – pedig az, hogy ki is lehet ábrándulni a Jobbikból: az aktívan eltöltött évek alatt a mozgalom és az eszme árnyoldalai is nyilvánvalóbbak lesznek. Itt nem

elsősorban a leegyszerűsítő mondanivalóra gondolunk – minden ideológia leegyszerűsíti a világot –, hanem arra, hogy az általunk megkeresett szervezetből kilépett tagok leginkább az egyes szélsőjobboldali vezetők rögeszmés voltára és a mozgalom öncélúságára panaszkodtak. Végül azt se felejtjük el, hogy jó társaság hiányában egy idő után különösebb negatív élmény nélkül is meg lehet unni a Kárpátia-koncerteket és az egy kaptafára menő előadásokat, rendezvényeket.⁴⁰

Végül, az egyes hipotézisek egymáshoz viszonyított relatív magyarázóerejét nyitott kérdésekkel is teszteltük. Azért tartjuk nagyon fontosnak a nyitott kérdéses, illetve a kvalitatív kiegészítést, mert *a standardizált kérdőíves interjúk csak a választói álláspont irányát mérik fel, semmit sem mondanak viszont az adott ügynek tulajdonított fontosságról*. A cigányellenesség kiemelkedése itt is megerősítést nyer: a jobbikosok leginkább abban különböznek a többi válaszadótól, hogy a „mi az ifjúság legégetőbb problémája?” kérdésre sokkal nagyobb arányban említették a cigánybűnözést (Melléklet, 2. táblázat). A brit DEMOS facebook-kutatásában – szintén nyitott kérdésre – a kitöltők 11 százaléka jelentette ki, hogy kifejezetten a párt cigánysággal kapcsolatos politikája miatt szimpatizál a Jobbikkal (Melléklet 3. táblázat). Az elit, a pártok romlottsága, korrupciója nem érinti közvetlenül személyesen a fiatalokat (csak 1% említette legfontosabb, 2% második legfontosabb problémaként), de a radikális párt támogatásának fő motivációját a kitöltők 23 százaléka ebben látta. A gazdasági problémák magas említési aránya a melléklet 2. táblázatban természetes, ám a korábban elmondottak miatt nem hozzuk összefüggésbe a Jobbik támogatottságával. Már csak azért sem, mert a párt Facebook-követőinek saját bevallása szerint mindössze 3 százaléka szimpatizál a párttal gazdasági jellegű motivációból. Nem meglepetés, hogy a leggyakoribb motívum (35%) a nemzeti identitás volt, mely képet kvalitatív kutatásaink tovább erősítenek: az ifjúsági szervezetek vezetői arról számoltak be, hogy minden újonnan csatlakozóban munkálkodik a „nemzeti radikalizmus iránti elkötelezettség”, jóllehet, nem mindegyik összetevője és főleg nem mindegyik egyforma súllyal. A szubkultúra fontosságát támasztja alá az, hogy a Facebook-felmérés szerint 33% a csoportértékek támogatása miatti indíttatásból szavaz a Jobbikra, és az is, hogy a legégetőbb problémát firtató nyitott kérdésünkre is – különösen az első választók közül – sokan a céltalanságot, bizonytalanságot, kilátástalanságot említették.

Úgy véljük tehát, hogy a hipotézisek közül a szubkultúrára vonatkozó feltevés mellett tudtunk a legtöbb érvet, empirikus bizonyítékot felsorakoztatni – nem alaptalan ezt a generációt *kuruc.info* nemzedéknek hívni.

⁴⁰ Az *Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012* adatfelvételének személyes kiegészítése során a tanulmány szerzői bonyolították le a miskolci és a debreceni interjúkat (összesen kb. 25 interjú). A személyes tapasztalataink is megerősítették a fenti kvalitatív következtetéseket.

KÖVETKEZTETÉSEK

Dolgozatunkban végig törekedtünk a tudományos objektivitásra, ám úgy érezzük, hogy az empirikus elemzés megalapozott néhány normatív állítást is.

Ahogy az összefoglalóban említettük, egy standardizált kérdőívre adott válasz nem mond semmit arról, hogy a válaszadó mennyire tartja fontosnak az ügyet, és arról sem, hogy tényleges élethelyzetekben hogyan *viselkedik*. A kérdőívben megjelölt válaszopciók mögé gyakran csak a kutatók látnak bele konzisztens értékpreferenciákat, a válaszadók véleménye egyáltalán nem olyan szilárd és következetes, mint azt elsőre gondolnánk (ZALLER 1993) sőt, Bourdieu (1997) szavaival élve „a közvélemény nem létezik”. Van, aki élete legfontosabb problémájaként hevesen egy cigányellenes választ jelöl meg, mást viszont nem foglalkoztat a kérdés, nem tartja relevánsnak, de mégis válaszol, ha már kitölti a kérdőívet⁴¹. Akad olyan, aki nyíltan rasszistának vallotta magát és büszkén jelölte meg a „bűnözés a cigányok vérében van” válaszlehetőséget, más valószínűleg arra gondolt, hogy így nevelték a romákat, többségük ilyen, ezért jelölte meg ugyanazt az opciót. Véleményünk szerint a konkrét kontextus ismeretének hiányában nem tudhatjuk pontosan, hogy milyen motiváció húzódik meg a válasz mögött, az illető *cselekvéseire* pedig végképp nem következtethetünk (az előítélet és a tetteges diszkrimináció elkülönítéséről írt ERŐS–GÁRDOS 2007). Mindez azonban nem jelenti azt, hogy ne lenne aggodalomra okot adó a magyar társadalom előítéletessége – mi annyit állítunk, hogyha ezt akarjuk kutatni, akkor óvatosan kell kezelni a standardizált kérdőíveket és legalábbis ki kell egészíteni kvalitatív módszerekkel (KOVÁCS 2007). Másrészt, hogyha konkrétan az emberek viselkedésére – a mindennapi diszkriminációra – vagyunk kíváncsiak, akkor meg kell figyelnünk: például mi történt Gyöngyöspátán (SZOMBATI–FEISCHMIDT 2012), hány roma eshetett el egy álláslehetőségtől a munkaadó – vagy egy lakástól az eladó – diszkriminációja miatt (CSERTI–FORRAY 2008, SIK–SIMONOVICS 2006), vagy miért vesznek részt csak minimális arányban a romák a választásokon (BÁRÁNY 2002). Mi előítéletet, és nem diszkriminációt kutattunk ebben a dolgozatban.

A kérdőíves válasz érvényességének korlátai a demokrácia-kérdésekre is igazak: a diktatúra bizonyos körülmények közötti preferálása még nem jelent erőszakos, rendszerellenes, antidemokrata *viselkedést*, azonban ettől még kifejezetten riasztó az a tény, hogy *a Jobbikot támogató fiatalok közül saját bevallásuk szerint csak minden ötödik elkötelezett a demokrácia értékei iránt*. Ebben a 2008-as szintén nem túl kedvező adatok miatt mélyebb szocializációs folyamatok – családi, iskolai és makroszocializáció hiányosságai – is bizonyára szerepet játszanak: demokratikus állampolgári nevelés nélkül egyáltalán nincs garancia arra, hogy a demokratikus

⁴¹ Logisztikus regresszióink többváltozós elemzése is azt mutatja, hogy aki nyitott kérdésre az ifjúság legégetőbb problémái között említi a cigánybűnözést, az 2,8-szor akkora eséllyel lesz a párt szavazója, aki viszont cigányellenes értéket adott egy zárt kérdésre, az csak 1,3-szor.

értékeket elsajátítják a fiatalok, még demokráciában felnőve sem (ICHILOV 1990, SZABÓ A.–KERN 2011a, 46). Az utóbbi évek jelentős visszaesése ugyanakkor arra enged következtetni, hogy az okok között ott vannak a közelmúlt politikai eseményei – a radikális szavazók nem-demokráciapárti választai miatt minden bizonnyal a Jobbik demokráciával összeegyeztethetetlen kijelentései is.⁴²

Hogy a Jobbik, fiatalok körében megfigyelhető sikereiből mi a tanulság a többi politikai erő számára, azt nem nekünk kell megállapítani. Ami számunkra egyértelműnek tűnik, hogy a radikális párt felemelkedése jelentős részben rajta kívül eső okokra vezethető vissza: a párt egy űrt tölt be a fiatalok között. A Jobbik tudatos, hosszú távú építkezésének jelentőségét nem alábecsülve úgy látjuk, népszerűsége legalább annyira köszönhető a többi párt ifjúságpolitikai kudarcának és a társadalom szocializációs hiányosságainak, mint a saját tevékenységének.

⁴² Az alacsony iskolai végzettségűektől megvonná a szavazati jogot a Jobbik: http://barikad.hu/altalanos_iskolai_vegzettseghez_koetnek_szavazati_jogot-20111011_
Juhász Oszkár egy kiszivárgott hangfelvétel szerint kívánatosnak tartotta a polgárháborút – amennyiben a Jobbik megfelelően felkészült rá (a párt kiállt a polgármester mellett): http://atv.hu/belfold/20120419_juhasz_oszkar_felkeszulten_haboruzna_a_zsidesz_rendorei_ellen_

MELLÉKLET

1. táblázat. A Jobbikra szavazás magyarázó változói. Logisztikus regressziós modell.

	B	S.E.	Sig.	Exp(B)
18–21 éves	0,114	0,195	0,558	1,121
szingli	0,584	0,263	0,027	1,793
nem volt még 3 hónapos munkavállalás	0,450	0,229	0,050	1,568
most nem dolgozik	0,064	0,209	0,758	1,066
nő	0,032	0,199	0,872	1,033
budapesti	-0,102	0,280	0,716	0,903
községi	0,236	0,223	0,291	1,266
válságrégióban él	0,388	0,262	0,138	1,474
keleti egyetemen tanul	0,095	0,247	0,700	1,100
apa iskolai végzettsége alacsony	0,308	0,204	0,131	1,360
szegény rétegbe sorolja magát	0,183	0,229	0,424	1,201
nélkülözések között él	-0,017	0,200	0,933	0,983
vallásos	0,088	0,192	0,647	1,092
gyakori netező	-0,315	0,198	0,112	0,730
nem hagyományos résztvevő	0,393	0,194	0,043	1,481
újrésztvevő	0,192	0,226	0,394	1,212
szubkultúra tagja	1,333	0,283	0,000	3,792
elégedett a demokrácia működésével	0,389	0,131	0,003	1,476
diktatura	0,787	0,192	0,000	2,196
tekintelyelvű_ engedelmesség a legfontosabb erény	0,147	0,087	0,092	1,159
tekintely_ vezérre van szükség	0,227	0,080	0,004	1,255
tekintely_ nőnek a konyhában a helye	0,125	0,079	0,113	1,133
ciganyellenes_ bűnözési haljam a vérükben van	0,304	0,077	0,000	1,355
ciganybűnözés a legfontosabb probléma	0,942	0,294	0,001	2,565
rendpártiság	-0,043	0,035	0,209	0,957
nacionalizmus	0,285	0,105	0,006	1,330
bizalom_ intézményekben	-0,087	0,032	0,006	0,916
Constant	-7,383	1,124	0,000	0,001

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012.

Megjegyzés: Nagelkerke R négyzet: 0.391

Találati arány a nullmodellben: 79,6%

Találati arány a klasszifikáció után: 85,1%

2. táblázat. Az ifjúság legégetőbb problémái (százalékos arányok)

	Ifjúság 2008.	Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012		
	összes	összes	jobbikosok	18–21 évesek
alkohol elterjedése	4	3	2	3
bűnözés	6	2	2	1
cigánybűnözés	-	7	20	9
céltalanság, nem tudják, mit akarnak	9	19	12	18
család válsága, hiánya	2	3	3	3
drogok, kábítószeres elterjedése	7	4	3	4
erkölcsi romlás	5	8	9	8
iskolai problémák, tanulási nehézségek	1	0	1	1
kilátástalan, bizonytalan jövő	11	19	19	19
korruptió	3	1	1	1
környezet rossz állapota /rossz levegő, piszok/	0	0	0	0
közösség hiánya	0	1	0	1
kulturálatlanság, tudatlanság, igénytelenség	3	8	7	8
lakásproblémák	4	1	0	1
létbizonytalanság	8	6	4	5
munkanélküliség, elhelyezkedési nehézségek	20	10	8	10
önálló egzisztencia, család megteremtése	3	6	4	3
pénztelenség, szegénység, elszegényedés	5	3	4	3
szórakozási és ismerkedési lehetőségek hiánya	0	0	0	1
materiális	40	24	21	22
posztmateriális	24	40	33	42
bűnözés, deviancia	18	16	27	18
kilátástalan, bizonytalan jövő	11	19	19	19

Forrás: Ifjúság2008 egyetemista és főiskolás almintája (N=1054) és Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012. (N=1700)

Megjegyzés:

materiális: lakásproblémák; létbizonytalanság; munkanélküliség, elhelyezkedési nehézségek; önálló egzisztencia, család megteremtése; pénztelenség, szegénység, elszegényedés

posztmateriális: céltalanság, nem tudják, mit akarnak; család válsága, hiánya; erkölcsi romlás; iskolai problémák, tanulási nehézségek; korruptió; környezet rossz állapota /rossz levegő, piszok/; közösség hiánya; kulturálatlanság, tudatlanság, igénytelenség; szórakozási és ismerkedési lehetőségek hiánya

bűnözés, deviancia: alkohol elterjedése; bűnözés; cigánybűnözés; drogok, kábítószeres elterjedése

kilátástalan, bizonytalan jövő

3. táblázat. A Political Capital és a brit DEMOS Facebook-kutatásának kérdése: „miért szavaz a Jobbikra?”

kategória	magyarországi említések aránya	európai radikális pártok facebook-követőinek említési arányai
nacionalista identitás	35%	18%
habitus, radikalizmus, csoport-hovatartozás	33%	39%
pártos kiábrándultság+11% a Jobbik az egyetlen tiszta erő	23%	25%
anti-roma	11%	1%

kategória	magyarországi említések aránya	európai radikális pártok facebook-követőinek említési arányai
antiszemita	4%	1%
gazdaság	3%	4%
euroszkepticizmus, anti-globalizáció, bevándorlással szembenesség	1%	28%

Forrás: Bartlett et al (2012) http://www.demos.co.uk/files/Demos_Hungary_Book_web-1.pdf?1327923915 47–53. oldal

Megjegyzés: „az egyetlen párt, amelyik megőrizte a morális integritását” és a többi pártból való kiábrándulás motivációit összevontan kezeltük

IRODALOM

- ALMOND, GABRIEL A – SIDNEY VERBA (1963): *The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations* Boston, Little, Brown.
- ALTEMEYER, B. (1988): *Enemies of Freedom. Understanding Right-Wing Authoritarianism*. San Francisco–London: Jossey-Bass Publisher.
- ANGELUSZ RÓBERT –TARDOS RÓBERT (2011): *Régi és új törésvonalak, polarizáció, divergenciaspirál*. Tardos Róbert, Enyedi Zsolt és Szabó Andrea (szerk.): Részvétel, képviselés, politikai változás. Budapest, Demokrácia Kutatások Magyar Központja Alapítvány, 347–382.
- ARENDT, HANNAH (1975): *The Origins of Totalitarianism*, New York: Harcourt Brace Jovanovich.
- BALKU ANETT – DUSA ÁGNES – SÖRÉS ANETT (2011): Politikai graffitik és falfirkák. In Balku Anett, Dusa Ágnes, Sörös Anett (szerk.): *Ifjúsági élethelyzetek. Ifjúságszociológiai tanulmányok*. Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 205–222.
- BÁN ZSÓFIA (2010): A turul és a dinó. *Eurozine*, 2010. november.
- BAUER BÉLA – SZABÓ ANDREA (2005) (szerk.): *Ifjúság2004. Gyorsjelentés*. Budapest, Mobilitás.
- BAUER BÉLA – SZABÓ ANDREA (2009) (szerk.): *Ifjúság2008. Gyorsjelentés*. Budapest, Szociálpolitikai és Munkaügyi Intézet.
- BÁRÁNY ZOLTÁN (2002): Ethnic Mobilization Without Prerequisites. *The East European Gypsies. World Politics* 54, 277–307.
- BARTLETT, JAMIE – BIRDWELL, JONATHAN – KREKÓ PÉTER – BENFIELD, JACK – GYÖRI GÁBOR (2012): *Populism in Europe: Hungary*. <http://www.demos.co.uk/publications/populismineuropehungary>.
- BETZ, H. G. (1994): *Radical Right-Wing Populism in Western Europe*. New York, St. Martin's Press.
- BÍRÓ NAGY ANDRÁS – RÓNA DÁNIEL (2011): Tudatos radikalizmus. A Jobbik útja a Parlamentbe, 2003-2010. In: Láncki András (szerk.): *Nemzet és radikalizmus*. Budapest, Századvég, 242–283.

- BÍRÓ NAGY ANDRÁS – DÚRÓ JÓZSEF – HAJDÚ ANDRÁS – RÓNA DÁNIEL (2011): Nemzet és radikalizmus (bevezetés). In Lánczi András (szerk.): *Nemzet és radikalizmus. Egy új pártcsalád felemelkedése*. Budapest, Századvég.
- BÍRÓ NAGY ANDRÁS (2012): Sokszínű fiatal baloldal. Az MSZP és a DK támogatói a felsőoktatásban. In: Szabó Andrea (2012) (szerk.): *Racionálisan lázadó hallgatók, 2012. Apátia – Radikalizmus – Posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében I.* Szeged, Belvedere Meridionale. pp. 203–222.
- BOURDIEU, PIERRE (1997): A közvélemény nem létezik. *Szociológiai Figyelő*, 1997/1-2., 136-145.
- BRÜCKNER, MARKUS – GRÜNER, HANS PETER (2010): *Economic growth and the rise of political extremism: theory and evidence*. CEPR Discussion Paper 7723. London, Center for Economic Policy Research.
- COHEN, ALBERT K. (1969): A szubkultúrák általános elmélete. In Huszár Tibor – Sükösd Mihály (szerk.): *Ifjúságszociológia*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 264–286.
- CSÁKÓ MIHÁLY (2007): Demokráciára nevelés az iskolában. In: Somlai Péter – Surányi Bálint – Tardos Róbert – Vásárhelyi Mária – Éber Márk Áron (szerk.): *Látás-viso-nyok*. Budapest, Pallas Kiadó, 155–189.
- CSÁKÓ MIHÁLY (2011): Állampolgárokat nevel-e az iskola. In: Bauer Béla – Szabó Andrea (szerk.): *Arctalan (?) Nemzedék*, Budapest, Nemzeti Ifjúságkutató Intézet, 101–115.
- CSEPELI GYÖRGY (2006): A jövőbe veszett generáció. In Csepeli György – Kígyós Éva – Popper Péter: *Magára hagyott generációk. Fiatalok és öregek a XXI. században*. Budapest, Saxum Kiadó.
- CSERTI CSAPÓ TIBOR – FORRAY R. KATALIN: *A cigány/roma fiatalok munkaerőpiac esélyei és a munkanélkülieket segítő non-profit szervezetek szerepe az esélyek növelésében a dél-Dunántúlon*. az Országos Foglalkoztatási Közalapítvány által támogatott 5341/18-140 sz. kutatás <http://forrayrkatalin.hu/doski/gipsystudies20.pdf>.
- CSÖZIK RITA (2012): Átalakult lázadás. A magyar egyetemisták és főiskolások nemzedékének politikai szocializációja. In: Szabó Andrea (2012) (szerk.): *Racionálisan lázadó hallgatók, 2012. Apátia – Radikalizmus – Posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében I.* Szeged, Belvedere Meridionale. pp. 45–65.
- DÖME ZSOLT – HAJDÚ ANDRÁS (2009): *A politikai tájékozódás új formáinak jelentősége az egyetemisták körében*. TDK-dolgozat, Budapesti Corvinus Egyetem, Politikatudományi Intézet.
- FROMM, ERIC (2002): *Menekülés a szabadság elől*. Budapest, Napvilág Kiadó. (a német nyelvű eredeti megjelenés éve: 1941).
- GAZSÓ FERENC – LAKI LÁSZLÓ (2004): *Fiatalok az újkapitalizmusban*. Budapest, Napvilág Kiadó.
- GIVENS, TERRI E. (2002): The Role of Socioeconomic Variables in the Success of Radical Right parties. In Martin Schain, Aristide Zolberg, Patrick Hossay (eds.): *Shadows over Europe*. Houndmills, Palgrave Macmillan.

- GRAJCIJÁR ISTVÁN – TÓTH ANDRÁS (2011): Válság, radikalizálódás és az újjászületés ígérete: a Jobbik útja a parlamentbe. In: Enyedi Zsolt – Szabó Andrea – Tardos Róbert (szerk.): *Új képlet. Választások Magyarországon, 2010*. Budapest, Demokrácia Kutatások Magyar Központja Alapítvány, 2011, 57–92.
- EASTON (1965): *A Systems Analysis of Political Life*, New York, Wiley.
- ENYEDI ZSOLT (1993): Piller és szubkultura – A politikai kulturális tagolódás egy lehetséges fogalmi kerete. *Politikatudományi Szemle*, 1993/4. szám, 21–50.
- ENYEDI ZSOLT – ERŐS FERENC – FÁBIÁN ZOLTÁN (2000): Előítélet és tekintélyelvűség a fiatalok körében. In: Gábor Kálmán (szerk.): *Társadalmi változás és az ifjúság. A szabadság, mint lehetőség*. Szeged, Belvedere, 161–71.
- ENYEDI ZSOLT – FÁBIÁN ZOLTÁN – SIK ENDRE (2004): Nőttek-e az előítéletek Magyarországon? In: Kolosi Tamás – Tóth István György – Vukovich György (szerk.): *Társadalmi Riport 2004*. Budapest, Társi.
- ERŐS GÁBOR – GÁRDOS JUDIT (2007): Az előítélet-kutatások bírálatához. *Educatio* 2007/1. szám.
- FÁBIÁN ZOLTÁN – FLECK ZOLTÁN (1999): Authoritarianism and anti-Gypsy attitude in Hungary. In: Enyedi, Zs. – F. Erős (eds.): *Authoritarianism and prejudice: a Central European perspective*. Budapest, Osiris.
- FÉLIX ANIKÓ (2012): *Az elfeledett kérdés – A nők szerepe a hazai radikális jobboldalon*. <http://www.community.eu/2012/05/18/az-elfeledett-kerdes-a-nok-szerepe-a-hazai-radikalis-jobboldalon/>. Utolsó letöltés: 2012. 08. 05.
- FÉLIX ANIKÓ (2012): A Spirituális nő misztériumának nyomában. Történelmi örökség és kulturális folytonosság a radikális jobboldali nők egy csoportjában. *Kaleidoscope Művelődés-, Tudomány- és Orvostörténeti Folyóirat* 4. 155–164.
- FILIPPOV GÁBOR (2011): A név kötelez. *Politikatudományi Szemle* XX/3., 133–154.
- GAZSÓ FERENC – STUMPF ISTVÁN (szerk.): *Vesztesek. Ifjúság az ezredfordulón*. Budapest, Ezredforduló Alapítvány.
- ICHILOV, ORIT (1990) (ed.): *Political Socialization, Citizenship Education, and Democracy*. New York and London, Teachers College, Columbia University.
- INGLEHART, R. (2007): Postmaterialist values and the shift from survival to self-expression values. In: Dalton, R. J. – Klingemann, H. D. (eds.): *The Oxford handbook of political behavior*. Oxford, Oxford University Press.
- JACKMAN, ROBERT, W. – VOLPERT, KARIN (1996): Conditions Favouring Parties of the Extreme Right in Western Europe. *British Journal of Political Science* 264, pp. 501–522.
- JESKÓ JOZSEF – BAKÓ JUDIT – TÓTH ZOLTÁN (2012): Jobbik (2012) Egy net-network párt természetrajza. A radikális jobboldal webes hálózatai. *Politikatudományi Szemle* XXI/1. 81–104.
- JUHÁSZ ATTILA – KREKÓ PÉTER – MOLNÁR CSABA (2012): Attitűd-szélsőségesek Magyarországon – nemzetközi kontextusban. *A szélsőjobboldali eszmék iránti keresletet mérő index (DEREX) adatai*. Budapest: *Political Capital*. http://www.politicalcapital.hu/wp-content/uploads/fes_derex_20120229.pdf.

- HOWE, NEIL – STRAUSS, WILLIAM (2000): *Millenials Rising. The Next Great Generation*. Vintage Books.
- KARÁCSONY GERGELY (2005): *A történelem fogságában. Generációk, életutak és politikai preferenciák Magyarországon*. Angelusz Róbert – Tardos Róbert (szerk.): Törések, hálók, hidak. Választói magatartás és politikai tagolódás Magyarországon, 2005. Budapest: Demokrácia Kutatások Magyar Központja Alapítvány, 161–206.
- KARÁCSONY GERGELY – RÓNA DÁNIEL (2010): A Jobbik titka. A szélsőjobb magyarországi megerősödésének lehetséges okairól. *Politikatudományi Szemle*, 2010/1, 31–66.
- KEIL ANDRÁS: Adalékok a Critical Mass nemzedékről. Az egyetemista-főiskolás LMP-szavazók jellemzése. In: Szabó Andrea (2012) (szerk.): *Racionálisan lázadó hallgatók, 2012. Apátia – Radikalizmus – Posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében I*. Szeged, Belvedere Meridionale. pp. 157–183.
- KITSCHOLT, HERBERT (1995): The Radical Right in Western Europe. A Comparative Analysis. In: *Collaboration with Anthony J. McGann*, Ann Arbor, MI, University of Michigan Press.
- KNUTSEN ODDJORN (2011): Strukturális hatások, társadalmi koalíciók és pártválasztás Magyarországon. In: Tardos Róbert – Enyedi Zsolt – Szabó Andrea (szerk.): *Résztétel, képviselet, politikai változás*. Budapest, Demokrácia Kutatások Magyar Központja Alapítvány, 119–157.
- KREKÓ PÉTER – JUHÁSZ ATTILA – MOLNÁR CSABA (2011): A szélsőjobboldal iránti társadalmi kereslet növekedése Magyarországon. *Politikatudományi Szemle* XX/2. 53–79.
- KOVÁCS ANDRÁS (2007): Lehet-e előítélet az előítélet? *Educatio* 2007/1.szám. http://www.hier.iif.hu/hu/educatio_reszletes.php?id=64
- KRIESI, H. – GRANDE, E. – LACHAT L. – DOLEZAL, M. – BORNSCHIER, S. – FREY, T. (2006): Globalization and the Transformation of the National Political Space: Six European Countries Compared. *European Journal of Political Research*, 45, 921–96.
- LAKI LÁSZLÓ – SZABÓ ANDREA – BAUER BÉLA (2001): *Ifjúság 2000, Tanulmányok I. kötet*. Budapest, Nemzeti Ifjúságkutató Intézet.
- LAKI LÁSZLÓ (2011): Fiatalok a munkaerőpiacon. In: Bauer Béla – Szabó Andrea (szerk.): *Arctalan (?) nemzedék*. Budapest, Nemzeti Ifjúságkutató Intézet.
- LÁZÁR GUY (1996): A felnőtt lakosság nemzeti identitása a kisebbségekhez való viszony tükrében. In: Terestyéni Tamás (szerk.): *Többség – kisebbség*. Budapest, Osiris Kiadó, MTA–ELTE Kommunikációelméleti Kutatócsoport. 9–116.
- LINDE, JONAS – EKMAN, JOAKIM (2003): Satisfaction with democracy: A note on a frequently used indicator in comparative politics In *European Journal of Political Research* Volume 42, Issue 3, p. 391–408.
- LUBBERS, M. – MÉROVE, G. – SCHEEPERS, P. (2002): Extreme Right Wing Voting in Western Europe. *European Journal of Political Research*, 41(3) 345–78.

- MANNHEIM KÁROLY (1972): The problems of generations. In: Altbach, P. G. – Laufer, R. S.(eds): *The New Pilgrims*. New York, David Mckay.
- MINKENBERG, M. (2009): *The Radical Right in Europe: Challenges for Comparative Research. Strategies for Combating Right-Wing Extremism in Europe*. Bertelsmann Stiftung.
- MUDDE, C. (2007). *Populist Radical Right Parties in Europe*. Cambridge, Cambridge.
- NORRIS, PIPPA. (2005). *Radical Right: Voters and Parties in Electoral Market*. Cambridge, Cambridge University Press.
- NORA, PIERRE (2010): A nemzedék. In *Emlékezet és történelem között*. Budapest, Napvilág Kiadó. 257–289.
- OESCH, DANIEL (2008): Explaining Workers’ Support for Right-Wing Populist Parties in Western Europe: Evidence from Austria, Belgium, France, Norway, and Switzerland *International Political Science Review* 2008 29: 349.
- PAPP DÉNES (2011): Tájékoztatói lehetőségek és politikai tartalmak megosztása az interneten *Politikatudományi Szemle* XX/2. 106–127.
- PÓCZIK SZILVESZTER (2011): Szabályozott szabadság, egzisztenciális biztonság, kiszámítható jövő. *Polgári Szemle*, 7. évfolyam, 3. szám http://www.polgariszemle.hu/app/interface.php?view=v_article&ID=448.
- RÓNA DÁNIEL – SZABÓ ANDREA (2012): A kutatás módszertana. In: Szabó Andrea (szerk.): *Racionálisan lázadó hallgatók, 2012. Apátia – Radikalizmus – Posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében I*. Szeged, Belvedere Meridionale. pp.15–25.
- RYDGREN, JENS (2008): Immigration sceptics, xenophobes or racists? Radical right-wing voting in six West European countries *European Journal of Political Research* 47: 737–765.
- RUDAS TAMÁS (2010): A Jobbik törzsszavazóiról. In: Kolosi Tamás – Tóth István György (szerk.): *Társadalmi Riport 2010*. Budapest, Társi.
- SALTMAN, ERIN (2010): Radical Right Culture and the Youth: The Development of Contemporary Hungarian Political Culture. In *Slovo* (Maney Publishing); Autumn2011, Vol. 23 Issue 2, p 114–131.
- SÁGVÁRI BENCE (2011): A net-generáció törésvonalai – kultúrafogyasztás és életciklus-csoportok a magyar fiatalok körében. In: Bauer Béla – Szabó Andrea (szerk.): *Arctalan (?) nemzedék. Ifjúság 2000-2010*. Budapest, Nemzeti Csalás és Szociálpolitikai Intézet.
- SIK ENDRE – SIMONOVITS BORI (2006): A diszkrimináció-tesztelés módszeréről *Esély* 4. sz. 72-85. old.<http://www.tarsadalomkutatas.hu/kkk.php?TPUBL-A-795/esely/esely2006/TPUBL-A-795.pdf>.
- SIK ENDRE (2000): Idegenellenesség Magyarországon., In: *Előítéletesség és rendvédelem*. Budapest, Rejtjel Kiadó. 26–36.
- SÖRÉS ANETT (2010): *A szélsőjobb oldali ideológia reprezentációja a debreceni egyetemisták körében*. Szakdolgozat: Debreceni Egyetem, Szociológia és szociálpolitika tanszék.

- SÖRÉS ANETT (2011): A (Nagy)Asszony varrva jó? Jellegzetes tetoválások a szélsőjobboldali csoportok körében. *Kaleidoscope* (Művelődés-, Tudomány- és Orvostörténeti Folyóirat) 2. 115–123.
- SÖRÉS ANETT (2012): A szélsőjobboldali egyetemisták mint virtuális csoport. In: Dusa Ágnes – Kovács Klára – Márkus Zsuzsanna – Nyüsti Szilvia – Sörös Anett (szerk.): *Egyetemi élethelyzetek. Ifjúságpszichológiai tanulmányok I.* Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 191–218.
- SPRAGUE-JONES, JESSICA (2011): Extreme right-wing vote and support for multiculturalism in Europe, *Ethnic and Racial Studies*, 34:4, 535–555.
- STUMPF ISTVÁN (1994): Választói magatartás a generációs és vallási törésvonalak mentén, In: Balogh István (szerk.): *Törésvonalak és értékválasztások. Politikai vizsgálat a mai Magyarországról.* MTA Politikai Tudományok Intézete, Budapest.
- SZABÓ ANDREA (2010): A politikai tiltakozások elmélete. *Jog. Állam. Politika.* II. évf. 2. sz. 121–137.
- SZABÓ ANDREA – KERN TAMÁS (2011a): *A magyar fiatalok politikai aktivitása.* In: Bauer Béla – Szabó Andrea: *Arctalan (?) nemzedék.* Budapest, Nemzeti Ifjúságkutató Intézet.
- SZABÓ ANDREA – KERN TAMÁS (2011b): *A politikai közéleti részvétel alakulása Magyarországon, 2006–2010.* In: Tardos Róbert – Enyedi Zsolt – Szabó Andrea (szerk.): *Részvétel, képviselet, politikai változás.* Budapest, Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet.
- SZABÓ ANDREA – OROSS DÁNIEL (2012): A demokratikus részvétel tendenciái a magyar egyetemisták és főiskolások körében. In: Szabó Andrea (2012) (szerk.): *Racionálisan lázadó hallgatók, 2012. Apátia – Radikalizmus – Posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében I.* Szeged, Belvedere Meridionale. pp. 65–111.
- SZABÓ ILDIKÓ (1991): *Az ember államosítása. Politikai szocializáció Magyarországon.* Budapest, Tekintet.
- SZABÓ ILDIKÓ – ÖRKÉNY ANTAL (1998): *Tizenévesek állampolgári kultúrája.* Budapest, Minoritás Alapítvány.
- SZABÓ ILDIKÓ (2009): *Nemzet és szocializáció. A politika szerepe az identitások formálódásában Magyarországon 1867–2006.* L'Harmattan, Budapest.
- SZOMBATI KRISTÓF ÉS FEISCHMIDT MARGIT (2012): *Gyöngyöspata: A magyarországi szélsőjobboldal laboratóriuma. A politikai mozgósítás és az interetnikus konfliktus elemzése és tanulságai.* Budapest, Ökopolisz Alapítvány. http://okopoliszalapitvany.hu/sites/okopoliszalapitvany.hu/files/publikaciok/2012/okp_gy_2011_tanulmany_final_0416.pdf.
- TÓKA GÁBOR (2006): Vezérek passzív csodálói: a magyar választói magatartás nemzetközi összehasonlításban. In: Karácsony Gergely (szerk.): *A 2006-os országgyűlési választások. Elemzések és adatok.* Budapest, Demokrácia Kutatások Magyar Központja Alapítvány, 17–58.
- ZALLER, J. (1992): *The Nature and Origins of Mass Opinion.* Cambridge, Cambridge University Press.

Keil András

ADALÉKOK A CRITICAL MASS NEMZEDÉKRŐL

AZ EGYETEMISTA-FŐISKOLÁS LMP SZAVAZÓK JELLEMZÉSE

A politikatudományi írásokban mind a mai napig kevésbé hangsúlyos terület az LMP szavazóbázisának vizsgálata. A 2010-es választáson bejutási sikert elérő párt szimpatizánsai jelentős részben magasan képzettek, és inkább a fiatalabb korosztályhoz tartoznak. Ebből a megfontolásból nem haszontalan a magyar egyetemista-főiskolás generáció empirikus vizsgálata ahhoz, hogy átfogó képet kaphassunk nemcsak a zöldpárti szavazók demográfiai hátteréről, hanem attitűdjeiről, politikához fűződő viszonyáról is. Az írás az ifjúságot generálisan jellemző tendenciák számbavétele után arra keresi a választ: létezik-e a Szabó Andrea és Kern Tamás által „Critical Mass nemzedéknek” elnevezett csoport, amely érdeklődik a közügyek iránt, és kevésbé jellemzi a szélsőséges gondolkodás. Ezek után kísérletet tesz arra, hogy megvizsgálja: léteznek-e az ingleharti értelemben vett posztmateriális értékpreferenciák e körön belül, kimutatható-e bármilyen összefüggés az LMP szavazók és a vizsgált értékek között.

Kulcsszavak: „Critical Mass nemzedék” *posztmaterializmus * értékek * LMP *
Inglehart * zöld szubkultúra

BEVEZETÉS¹

A hazai társadalomtudományi szakirodalom érthető módon sokat foglalkozik, foglalkozott a 2010-es országgyűlési választások nyomán kialakult „új képlettel” (ENYEDI–SZABÓ A.–TARDOS 2011).

A magyar pártrendszer változásait feldolgozó elemzések azonban az idő nyilvánvaló rövidsége miatt nem fednek le igazán minden területet: a politikatudományi írásokban mind a mai napig kevésbé hangsúlyos terület például az LMP szavazóbázisának, 2010-es parlamentbe kerülésének vizsgálata. Megítélésem szerint ahhoz, hogy újabb elemzési szempontokkal gazdagodhasson a legutóbbi országgyűlési

¹ A szerző ezúton szeretne köszönetet mondani az írás elkészítéséhez nyújtott tanácsokért Szabó Andreának, Reiner Rolandnak és Róna Dánielnek.

választásról, illetve az azóta eltelt időszakról szóló tudás, érdemes alaposabb vizsgálat tárgyává tenni az egyes pártok szavazóbázisát. Írásomban ehhez kívánok hozzájárulni az egyetemista-főiskolás LMP-szavazók bemutatásával. Ez ugyan csak egy szelete annak a szavazói tömbnek, amely ma a Lehet Más a Politika listájára voksolna, ám semmiképpen sem tűnik haszontalannak e részhalmoz demográfiai hátterének, politikai attitűdjeinek vizsgálata.

Mindenekelőtt azonban szükséges kiemelni azokat a generális jellemzőket, alapvető tendenciákat, amelyek a rendszerváltás után jellemezték a magyar fiatalok politikai gondolkodását. E keretrendszer segítségével ugyanis könnyebben értelmezhetőek a 2011 végén, 2012 elején felvett adatok.² Máig hat az a Szabó Miklós által leírt jelenség, amely szerint a Kádár-korszak politikai szocializációját leginkább a hazugságon alapuló kettősség jellemezte (SZABÓ M. 2001, 259). Magyarán: jól elkülönült a felülről irányított direkt szocializációs mechanizmus (iskola, ifjúsági szervezetek, tömegmédia), illetve a magánszférából kiinduló, alulról építkező indirekt szocializációs folyamat (főként a család, kisebb részben a kortárs csoportok által biztosítva)³. A család által közvetített minták a mai egyetemista-főiskolás korosztály szempontjából azért fontosak, mert egy alapvetően konfliktusmentes attitűdöt alakítottak ki a fiatalokban. Az egyik legrelevánsabb jellemzője ugyanis a kora húszas éveiben járó generációnak, hogy egyáltalán nem írható le a *lázadó* jelzővel, a magatartása sokkal inkább konform (SZABÓ A.–KERN 2011, 43). Nem csoda, hogy e tényező dominálja a fiatalok politikához fűződő generális viszonyát, a családtól ugyanis a politikához való passzív hozzáállást, a magánszféra politikamentességét, illetve a „politika független a mindennapoktól” gondolkodásmódot tanulják meg. Ennek nyomán pedig a fiatalokban egészen egyszerűen nem alakul ki igény a politikai cselekvési formákra, az érdekérvényesítés kollektív megoldásaira (i.m., 43).

Általánosságban igaz, hogy a kétezres években komoly ellenszenvvel viseltetnek a fiatalok az új kapitalista berendezkedés teljes vertikumával szemben⁴. A politikai osztályt és a politikai pártokat különösen nagymértékben utasítják el (GAZSÓ–LAKI 2004) – teszik mindezt úgy, hogy politikai ismereteik meglehetősen szegényesek, nincsenek tisztában a demokratikus intézmények működésével, ráadásul sokszor

² Az adatok forrásul szolgáló kutatás részletes módszertani bemutatásához lásd Róna Dániel Szabó Andrea írását kötetünkben (RÓNA–SZABÓ A. 2012, 15–25).

³ A jelenség részletesebb taglalásához bővebben lásd (SZABÓ A. – KERN 2011, 37–39.). A szerzők többek között Szabó Ildikó munkájára hivatkozva elemzik a család szocializációs szerepét a késő Kádár-korban, illetve a rendszerváltás után. A fiatalok politikai szocializációjával kapcsolatos, friss adatokon alapuló részletes elemzést e kötet is tartalmazza – ld. Csőzik Rita írását (CSŐZIK 2012 45–65.).

⁴ Gazsó Ferenc és Laki László ezzel kapcsolatban a következő jellegzetességeket emeli ki: 1) a rendszerváltás utáni demokratikus politikai struktúra működését általános elégedetlenség jellemzi a fiatalok részéről; 2) A politika világa, a hatalmi viszonyok számukra teljesen átláthatatlan világ, amit ráadásul az „egyszerű” állampolgárok nem is képesek befolyásolni; 3) a demokratikus intézményrendszer egyes elemeivel szemben igen magas a bizalmatlanság szintje (GAZSÓ–LAKI 2000)

az egyes politikai szereplőket sem képesek megkülönböztetni egymástól (ÖRKÉNY 2000). Gábor Kálmán egy 2006-os írásában kiemeli, hogy a fiatalok a rendszerváltás óta eltelt időszakban egyéni szinten lépésről lépésre piackomfort és demokratikus komfort magatartást sajátítottak el. Kollektív szinten azonban még mindig képtelenek az adekvát cselekvésre, civil szervezetek működtetésére (GÁBOR 2006).

Az eddigi kutatások alapján mindent egybevetve azt mondhatjuk: a magyar fiatalok a rendszerváltás utáni pillanatoktól kezdve távolságtartással viseltetnek a demokratikus keretek között folyó politika iránt. Mindez ráadásul kiegészül a közélet egyéb kérdéseitől, illetve a civil szférától való távolságtartással is. Ezek alapján pedig kijelenthető, hogy a magyar fiatalokat alapvetően a teljes közöny jellemzi a politika-közélet terén (bővebben a jelenségekről: SZABÓ A.–KERN 2011, 41–42).

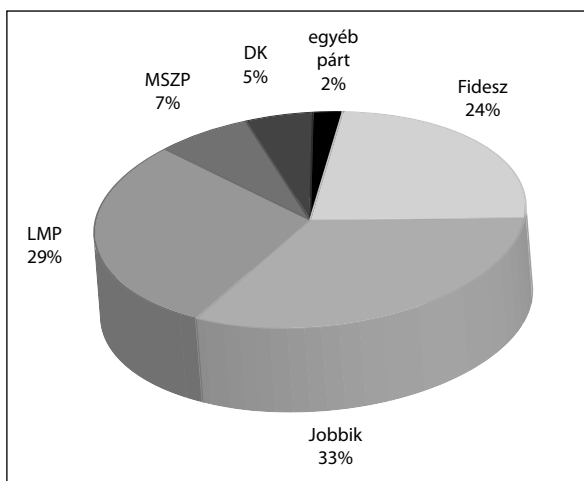
Ahogy azonban a legfrissebb kutatási eredményeink bizonyítják – *ez nem minden szegmensre igaz* –, a korábbi megállapítások csak részben állják meg helyüket. Csak a szűken vett politikai dimenzióval szemben lelhetőek fel averziók a fiatalok körében: sokak számára egyáltalán nem közömbösek a társadalmi-közéleti kérdések, és hajlandók aktivitást is kifejteni e téren. Szabó Andrea és Kern Tamás már az *Iffúság2008* adatait vizsgálva arra hívta fel a figyelmet: létezik a 15–29 éves korosztályon belül egy vékony réteg, amely számára a többséggel ellentétben egyáltalán nem közömbös a politika, a közéleti kérdések világa. E jól körülhatárolható csoport két szélső pozícióját szerintük az ún. „kuruc.info” és „Critical Mass nemzedék” foglalja el. Előbbieket a Szabó–Kern szerzőpáros a rendszerváltás veszteseiként, utóbbiakat pedig inkább annak nyerteseiként írja le (SZABÓ A.–KERN 2011, 43). E tanulmány arra tesz kísérletet, hogy a Critical Mass nemzedék leírásához járuljon hozzá, bemutatva egyúttal azt, hogy lényegében az LMP szavazóival megegyező tömböt nemcsak a rendszerváltás nyertesei, hanem a rosszabb vagyoni helyzetben élők is alkotják.

Érdemesnek tűnik azonban ezen a ponton egy rövid kitérőt tenni: vajon értelmezhető-e a klasszikus tipológiák szerint (MANNHEIM 1952, HOWE-STRAUSS 1997) mind a „kuruc.info”, mind pedig a „Critical Mass nemzedék”? Ahogy erről Somlai Péter is ír: Mannheim kiindulópontja a nemzedéki együvé tartozás. A magyar származású társadalomtudós szerint a nemzedéki együvé tartozás alapja a születés egyidejűsége, ám a pusztán e kritérium alapján létrejövő csoportok még nem alkotnak nemzedéket. „Közös nemzedékhez csak azok tartozhatnak, akiket az azonos életkorban átélt események, közös élmények fűznek össze. Csak közös tapasztalatok, események, élmények által lesznek részesei ugyanazon korosztály tagjai egy nemzedéki kultúrának” (SOMLAI 2011, 25). Ezek alapján a 2006 őszi közéleti-politikai események csoportképző ereje mindkét generáció esetében kiemelendő, ám természetesen nem egyenlő súllyal: amíg a „kuruc.info nemzedék” esetében a legfontosabb igazodási pont Gyurcsány Ferenc személye, az őszi beszéd és az utána kirobbant zavargások, és azok következményei, addig ez halványabban mutatható ki a „Critical Mass generáció” esetében. A fiatalok kevésbé szélsőséges csoportjában sokkal inkább a „hagyományos politikától” való elfordulást, új értékek keresését indukálta e meghatározó generációs élmény.

Visszakanyarodva a gondolatmenet fősodrához: tehát már 2008-ban látszott az a folyamat, amely a 2010-es országgyűlési választáson vált egyértelművé: a fiatalok az új pártok irányába áramlottak. Mind a Jobbik, mind pedig az LMP szavazótáborát nagy arányban a legfiatalabb választók alkották. A 2010–2012 közötti időszakban a Jobbikkal kapcsolatban számos írás látott napvilágot (GRAJCSJÁR–TÓTH 2011, RUDAS 2010, KARÁCSONY–RÓNA 2010, BÍRÓ NAGY–RÓNA é.n.), ráadásul e kötet is közöl friss adatokon alapuló elemzést (SÖRÉS–RÓNA 2012), az LMP-ről azonban mindeztidáig keveset tudunk. Annyi ismert a közvélemény-kutatási adatokból, hogy a Jobbik mellett a Lehet Más a Politika szavazói kerülnek ki legtöbbször a fiatal korosztályból. Ahogy az alább ismertetett *Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012* kutatás adataiból látszik: az egyetemista-főiskolás csoport két legmeghatározóbb pártja a Jobbik és az LMP, a Fidesz-KDNP pusztán a harmadik erő.

Egyes elemzések szerint a magyar zöldpárt szavazóbázisa nagymértékben átalakult a 2010-2012 közötti időszakban, jelentős fluktuáció zajlott le ugyanis a párt szavazóinak körében. Sokan azok közül, akik a legutóbbi parlamenti választáson az LMP-re adták voksukat, mára már nem tekinthetők a párt szavazóinak. A 2010-es LMP-szavazók kevesebb mint fele, mindössze 44 százaléka adná le voksát ma is a zöldpártra. Eközben a mai LMP-szavazók közül majdnem minden harmadik (31 százalék) nem szavazott 2010-ben – e halmaznak részét alkotják azok az LMP-szimpatizánsok is, akik életkoruknál fogva még nem vehettek részt az országgyűlési választáson (REPUBLIKON 2012). Ezek az adatok jól mutatják: ahhoz, hogy pontos képet adhassunk az LMP szavazóiról, célszerű a szimpatizánsi kört minél szélesebb spektrumon vizsgálni. Mivel az egyetemista-főiskolás pártválasztók között közel egyharmados az LMP népszerűsége, kellő számú eset áll rendelkezésre az LMP-szavazók karakterének megrajzolásához.

14. ábra. Pártpreferencia az egyetemisták-főiskolások körében (pártot választók, N=904)

Forrás: *Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012.*

Ami a módszertant illeti: írásomban az 1700 fős teljes mintából pusztán a pártot megnevezni tudó fiatalokkal foglalkozom. Ez megközelítőleg egy 900 fős halmazt jelent, ők alkotják a pártválasztók dimenzióját; az LMP szavazóbázisának jellemzéséhez e csoport képezi az alapot.

A tanulmány elsőként az LMP-szavazók demográfiai hátterével foglalkozik, majd kitér az egyes attitűdjellemzőkre. Ezek reményeim szerint hozzájárulnak ahhoz, hogy legalább a hallgatók relációjában megfoghatóbbá váljon a Lehet Más a Politikát választók tömege.

KUTATÁSI KÉRDÉSEK ÉS HIPOTÉZISEK

Írásom két fő kérdés köré épül: egyfelől azt szeretném megtudni, hogy (1) létezik-e ténylegesen a Szabó Andrea és Kern Tamás által leírt „Critical Mass generáció”, másfelől pedig (2) milyen karakterjegyekkel írható le ez a fiatalokból álló csoport?

- Első feltevésem szerint (A) a „Critical Mass generáció” egy empirikusan is kimutatható, fiatalokból álló csoport, amit zömmel az LMP-szimpatizánsai, ennél jóval kisebb arányban pedig a Demokratikus Koalíciót választó fiatalok alkotnak. Ebből adódóan a „Critical Mass generáció” jelen írás keretei között lényegében megegyezik az LMP szavazóival – a magyar zöldpárt szimpatizánsait elemezve tehát végső soron a „Critical Mass generáció” leírásához jutok el.
- Másik hipotézisem, hogy a magyar egyetemista-főiskolás populációban olyan jól körülhatárolható értékcsoportok jelennek meg, amelyek összefüggést mutatnak a pártválasztással. Az írásom szempontjából kiemelten fontos dimenzió az ingleharti értelemben vett posztmateriális értékek világa.⁵ Megítélésem szerint ugyanis a „Critical Mass generáció” és a posztmateriális értékek között erősebb összefüggést lehetséges kimutatni, mint más értékdimenziók esetében.

⁵ Ronald Inglehart *szűkösségi hipotézise* (scarcity hypothesis) szerint az emberek számára az értékes elsősorban, amiből nem áll rendelkezésre kellő mennyiség (INGLEHART 1997, 33-34). Amíg a létfenntartás biztosítása a cél (az ehhez szükséges körülmények hiányoznak), addig háttérbe szorul az emberekben rejlő szabadságvágy és önkifejezési igény. Amint elérik azt a szintet, ahol a létfenntartás már nem a legrelevánsabb probléma, változik az értékrendszer is: a megjelenő jólét nyomán új értékek lesznek fontosak. Előtérbe kerül a *szellemi* biztonság és függetlenség az *anyagi* biztonság és függetlenség helyett. Inglehart ennek folyományaként különít el *posztmateriális* és *materiális* értékeket. Fontos azonban ehelyütt jelezni: e hipotézis komoly vitát indukált. Flanagan szerint Inglehartnál összemosódik két dimenzió: a materialista és nem materialista értékek, illetve az autoriter és a liberális értékek dimenziója (FLANAGAN 1982). Suhonen kritizálja, hogy az ingleharti modell az értékeknek pusztán egyetlen szeletét képes magyarázni, ráadásul a vázolt elméleti keret, valamint a modellhez használt indikátorok sem meggyőzőek erre (SUHONEN 1985, 351). Az ingleharti hipotézis részletes bemutatásáról, illetve az ezzel kapcsolatban felmerült kritikákról bővebben ld.: (KELLER 2008, 155–156.).

ELEMZÉS

DEMOGRÁFIAI TÉNYEZŐK

A mintában szereplő egyetemista-főiskolás válaszadók körében életkori szempontból a Jobbik és az MSZP szavazótáborá tekíthető a leginkább homogénnek, a legkisebb szórással e két szimpatizánsi kör bír. Az LMP-szavazók átlagéletkora kicsit több mint 22 év – ez a többi párt szavazótáborához képest nem mutat kiugró eltérést. A legfiatalabb bázisa ugyanis a Jobbiknak van (21,5 éves átlagéletkor), míg a legidősebbek a Demokratikus Koalíció szavazói (24 év).

32. táblázat. Az egyes pártok szavazóinak átlagéletkora az egyetemisták-főiskolások körében (pártot választók, N=904)

Pártpreferencia	Átlag	Elemszám	Szórás
DK	23,9	41	5,622
Fidesz	22,7	192	3,848
Jobbik	21,5	268	2,398
LMP	22,3	253	3,444
MSZP	22,0	60	2,735
egyéb párt szavazói	22,9	18	6,276

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012.

Ha a válaszadókat életkoruk alapján három csoportra osztjuk (19–24 évesek, 25–29 évesek valamint a 30-40 év közöttiek), és összevetjük az egyes pártok szavazóbázisával, azt tapasztaljuk, hogy a 19–24 évesek között kimagaslik a Jobbik támogatottsága (34 százalék), a 25–29 évesek körében azonban az LMP-szavazók vannak elsöprő többségben. A korcsoporton belüli 43 százalékos támogatottság kiemelkedik: ebben a körben a második erő a Fidesz közel fele akkora támogatottsággal (24 százalék) bír, mint a Lehet Más a Politika. A magyar zöldpártra szavazó egyetemisták-főiskolások 80 százaléka 19–24 éves, 17 százaléka tartozik a 25–29 éves korosztályba, és alig 4 százaléka 30-40 év közötti. Mindezek alapján elmondhatjuk, hogy az LMP-szavazók inkább az idősebb egyetemisták-főiskolások közül kerülnek ki, a vizsgált három korcsoport közül legnagyobb arányban a 25–29 évesek támogatják a magyar zöldpártot.

A 2011 végén-2012 elején felvett adatok azt mutatják, hogy az egyetemista-főiskolás körön belül az LMP szavazóbázisánál több női szimpatizánssal csak a szocialisták rendelkeznek. Az LMP-re szavazó felsőoktatási hallgatók 56 százaléka nő, 44 százaléka férfi. Ezt érdemesnek tűnik összevetni a vizsgált sokaságon belül szintén népszerű Jobbikkal: a radikális jobboldali párt szavazóinak mindössze 42 százaléka nő, és 58 százaléka férfi. A két új párt szavazóbázisa tehát nemek szerint jól elkülönül, az LMP szavazói között pedig meghatározóbb szereppel bírnak a

nők. Minden harmadik női válaszadó a Lehet Más a Politikára adná voksát egy „most vasárnap megrendezésre kerülő választáson”, a férfi válaszadóknek viszont csak 29 százaléka tenne ugyanígy.

33. táblázat. Az egyes pártok szavazóinak nemenkénti megoszlása százalék (N=904)

PÁRT	nő	férfi
Jobbik	42	58
LMP	56	44
Mintaátlag	48	52

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012.

A politikai vélemény kialakítására a család rendkívül nagy hatással bír Magyarországon. Éppen ezért nem indifferens, hogy a szülöktől kapott információk miként képesek formálni a hazai felsőoktatási intézményekben tanulók látásmódját. A szülők iskolai végzettsége nagyban befolyásolja politika iránti érdeklődésüket, amely így közvetve kihat gyermekeik politikához-közéleti kérdésekhez fűződő viszonyára is. Az egyes pártot választó egyetemisták családi háttérének elemzése során kimutatható, hogy az *LMP-szimpatizánsok édesapja és édesanyja is átlag feletti arányban rendelkezik felsőfokú végzettséggel*. A leginkább képzett szülőkkel a Demokratikus Koalíciót támogató hallgatók rendelkeznek, az LMP-t preferáló egyetemisták közül minden második édesanyja rendelkezik felsőfokú végzettséggel, míg az édesapák esetében pusztán 44 százalék ez az arány. A legképzettebb szülőkkel azok büszkélkedhetnek, akik egyik parlamenti pártot sem támogatják, ám meg tudtak nevezni olyan politikai formációt, amire szavaznának egy „most vasárnapi” választáson.

KÉPZETTSÉGI ADATOK

A képzettség szintje, területe nemcsak a szülők esetében bír relevanciával, hanem maguknál a válaszadónál is. A kutatási adatok tanúsága szerint a Lehet Más a Politika hívei leginkább a bölcsészettudományi, művészettudományi és társadalomtudományi képzési területről kerülnek ki, de átlag feletti a párt támogatottsága a sporttudományi képzési területen tanulók körében is. Érdekességgént kiemelhető, hogy a hitéleti, illetve nemzetvédelmi képzésre járók között a mintában egyetlen egy LMP-szavazó sem található. A párt mindemellett pedig jelentősen alulreprezentált az agrár- és a természettudományi képzési területen tanulók körében.

A Fideszt támogatók főként jogi, hitéleti és természettudományi képzési területen tanulnak, az orvostudományok terén pedig kimagaslóan nagy a kormánypárt szimpatizánsainak aránya. A Jobbik átlag feletti támogatottsággal bír az agrár, hit-

életi, gazdasági, műszaki és informatikai képzési területeken, az MSZP-szavazók pedig az átlagosnál többen vesznek részt jogi, gazdasági és agrártudományi képzésben.

A képzési területek szerinti bontásban tehát az LMP esetében egy főként bölcsészekből, művészeti, társadalom- és sporttudományi képzésben résztvevő hallgatókból álló szavazói bázis rajzolódik ki. Ez az intézmények dimenziójában tovább cizellálható: a magyar ökopárt támogatói főként a nagy budapesti egyetemekre koncentrálódnak. A Budapesti Corvinus Egyetemen, az Eötvös Loránd Tudományegyetemen,⁶ a Műegyetemen jelentősen átlag feletti az LMP támogatottsága. Ehhez hasonló a helyzet a vidéki LMP-s „fellegvárakban”: a Pécsi Tudományegyetem, a Pannon Egyetem, a Semmelweis Egyetem, illetve a Kecskeméti Főiskola esetében.⁷

Nem tekinthető viszont sikeres terepnek az LMP szempontjából Miskolc, Debrecen, a Nyugat-Magyarországi Egyetem campusai, illetve az Óbudai Egyetem mellett a Pázmány Péter Katolikus Egyetem sem. Ezekben az intézményekben az átlaghoz képest jelentősen kevesebb LMP-szimpatizáns tanul, a miskolci hallgatóknak például mindössze 8 százaléka szavazna a Lehet Más a Politika listájára egy „most vasárnap” megrendezésre kerülő választáson.

TELEPÜLÉSTÍPUS

Az LMP bázisa nemcsak a teljes szavazói körben, de az egyetemisták-főiskolások körében is nagyváros-központú. A Budapesten állandó lakhellyel rendelkező hallgatók körében 39 százalékos a párt támogatottsága – ezzel a budapesti egyetemisták, főiskolások körében a legnépszerűbb politikai erőnek számít. Az ökopártnak több mint kétszer annyi szimpatizánsa van ebben a szavazói körben, mint a Jobbiknak, ami listán egy közelgő választáson alig több mint 17 százalékot kapna. A Fidesz a Budapesten állandó lakhellyel rendelkező hallgatók 28 százaléka, az MSZP 8 százaléka, a Demokratikus Koalíció pedig 7 százaléka körében népszerű.

Azonban ahogy csökken a település mérete, úgy lesz egyre kisebb az LMP támogatottsága is: a megyei jogú városban lakó hallgatók közül már csak minden harmadik szavazna a Lehet Más a Politika listájára (fej-fej mellett haladva a Jobbikot preferálókkal), a községekben állandó lakhellyel rendelkezők közül pedig már csak minden ötödik. Ahogy gyengül az LMP, úgy erősödik a Jobbik: a radikális jobboldali párt népszerűsége a településmérettel fordítottan arányos az egyetemista-főiskolás korosztályon belül is.

⁶ A nagy egyetemek közül legnagyobb arányban az ELTE-n szimpatizálnak az LMP-vel. Az egyetem szintjén 45 százalékos a magyar zöldpárt támogatottsága.

⁷ A Kecskeméti Főiskolán emelkedik ki a nagyobb vidéki intézmények közül leginkább az LMP: a főiskolán a megkérdezettek 43 százaléka LMP-szimpatizáns.

ANYAGI HELYZET

Ami az LMP-s szavazók anyagi háttérét illeti: a válaszadók egyötöde a szüleitől teljesen külön kasszán él, négytizede pedig csak részben veszi igénybe a szülők anyagi segítségét. Ezzel az LMP-re szavazó hallgatók a mintában legnagyobb arányban függetlenek teljesen, vagy részben a család pénzügyi támogatásától. Az ökopárt támogatói a Demokratikus Koalíció híveihez hasonlóan közel egyötödös arányban sorolták be magukat a felsőbb társadalmi rétegekbe (felső-középosztály, felső osztály) – öndefiníciójukat illetően tehát a *high class*-hoz való tartozás a legmarkánsabban az LMP és a DK szavazóbázisában van jelen. Kiemelendő továbbá, hogy az LMP híveinek 4 százaléka az alsó társadalmi réteghez tartozónak érzi magát. Ezzel az adattal az egyes szavazótáborokon belül az LMP esetében regisztrálhatunk a legnagyobb arányban alsó rétegekhez tartozókat. Ez a típusú kettősség jellemzi a szubjektív anyagi helyzet megítélését is: amíg az LMP-szimpatizánsok átlag felett mondták, hogy pénzüik okos beosztásával jól kijönnek, addig a „hónapról hónapra anyagi gondokkal küzdök” választ a Lehet Más a Politika szavazóinak 14 százaléka adta. Ez az arány messze magasabb a pártválasztó hallgatókra vonatkozó átlagos értékeknél (9%) – ezek alapján úgy tűnik, hogy az LMP hívei anyagi helyzetüket illetően nagyon széles spektrumon mozognak. Átlag feletti a felső társadalmi rétegekhez tartozók, ugyanakkor átlag feletti a rendszeres anyagi gondokkal küzdők aránya is az ökopárt szavazói között.

Meglehetősen diverzifikált képet mutat tehát e téren az LMP bázisa, ami abból a szempontból sem elhanyagolható, hogy mit mutatnak a munkavállalásra vonatkozó adatok. A Demokratikus Koalíció és az LMP hívei rendelkeznek legnagyobb arányban minimum három hónapos munkatapasztalattal, vagy szünidei munkavállalással. Ennek magyarázata lehet egyfelől az anyagi gondokkal való küszködés, másfelől ez magyarázhatja is az anyagi helyzet pozitívabb megítélésével kapcsolatos állításokat. Az adatfelvétel időszakában (2011. december – 2012. február) az LMP hívei dolgoztak legnagyobb arányban rendszeresen vagy alkalmi jelleggel: tízből három LMP-szavazó hallgató végzett ilyen típusú tevékenységet. A munkavállalásra vonatkozó adatok azt mutatják tehát, hogy a Lehet Más a Politika bázisa dolgozik leginkább azon, hogy szüleitől független anyagi helyzetet teremtsen meg önmaga számára, legyen munkája akár hosszabb, akár rövidebb időre. Az önálló egzisztencia megteremtésének igénye, egyes esetekben kényszere, leginkább a magyar zöldpárt híveit jellemzi.

POLITIKAI DIMENZIÓK

Gyakran hangoztatott állítás, hogy a mai fiatalokat nem érdeklik társadalmi, politikai kérdések. Apolitikusak, elutasítják a hagyományos részvételi formákat – a klasszikus politikai szereplők számára lényegében „elvesztek”. Ennek ellentmon-

dani látszanak azonban a legfrissebb adatok: a teljes pártválasztói körben egy öt-fokú skálán 3,9-es átlagot ért el a közéleti kérdések, társadalmi problémák iránti érdeklődés.⁸ Ennél jóval alacsonyabb a szorosabban vett politikai kérdések iránti nyitottság: a pártválasztó hallgatók itt már csak 3,3-es átlagot produkáltak. Jól ki-vehető, hogy ugyan továbbra is szitokszó a *politika* – a direkt politizálást mellőző közéleti kérdésekre, társadalmi problémákra azonban jóval responzívabbak a ha-zai egyetemisták-főiskolások.

Az LMP szavazói átlag feletti arányban érdeklődnek az egyes *közéleti* kérdések, társadalmi problémák iránt, maga a *politika* viszont meglehetősen taszítja őket. A legkisebb arányban a magyar zöldpárt szavazói mondták, hogy nagyon érdekli őket a politika. Csak minden hatodik LMP-szimpatizáns (18 százalék) fejezte ki elkötelezett érdeklődését a politikával kapcsolatban, ezzel nagyjából a politikából generálisan kiábrándultnak látszó MSZP-szavazó hallgatók szintjét éri el. Általánosságban igaz tehát, hogy a közéleti kérdések, társadalmi problémák iránti érdeklődést firtató kérdésnél nagyobb arányú aktivitást mérhetünk, míg a szűken vett politika ennél jóval kevésbé érdekli a magyar egyetemista-főiskolás korosztályt. Nincs ez másként az LMP hívei között sem, ám arra a karakterjegyre érdemes figyelni, hogy a *Lehet Más a Politika* szavazói az átlagosnál is *apolitikusabbak*.

34. táblázat. Az egyes pártok szavazóinak érdeklődése a közéleti kérdések és a politika iránt átlagpontoszámok (N=904)

pártpreferencia	„Mennyire érdekelnék Téged a közéleti kérdések, közéleti, társadalmi problémák?”	„Mennyire érdekel Téged a politika?”
DK	4,2	3,9
Fidesz	3,8	3,3
Jobbik	3,8	3,3
LMP	3,9	3,2
MSZP	3,6	3,0
egyéb párt	4,1	3,9
Összesen	3,9	3,3

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012.

Politikai vélemény függetlensége

Az egyetemisták jelentős része koránál fogva már valamelyest kialakult politikai véleménnyel rendelkezik. Ám ezt a véleményt megelőzően jelentősen befolyásolja mind a szülői közeg, mind pedig a kortárscsoport, ezen belül pedig leginkább a barátok véleménye. Politikai kérdésekben az LMP hívei értenek egyet legkevésbé

⁸ A kérdés így szólt: Mennyire érdekelnék Téged a közéleti kérdések, közéleti, társadalmi problémák? Válaszlehetőségek: 1-egyáltalán nem; 5-nagyon érdekel

szüleikkel: a válaszadók mindössze 23 százaléka mondta, hogy egyezik álláspontja szülei véleményével. A zöldpárti szavazók „soft lázadó karakterét” jelzi az is, hogy körükben a legnagyobb a „Politikai kérdésekben egyetértés-e szüleiddel?” kérdésre adott *nem* válaszok aránya: minden tízedik LMP-s nem tud azonosulni a szülők politikai véleményével. Fontos adalék továbbá, hogy az ökopárti szavazók 5 százaléka nem ismeri szülei véleményét politikai kérdésekben – az ő esetükben nem beszélhetünk igazán szülői politikai szocializációs hatásokról. Az LMP-sek családon belül ugyanannyira beszélnek rendszeresen közéleti-politikai kérdésekről, mint a fideszesek: a válaszadók kicsit több mint egyharmada szerint van kommunikáció e téren a családban. A Demokratikus Koalíció híveinek több mint fele állítja, hogy családon belül rendszeres diskurzust folytat a politikát, közéletet érintő kérdésekről. Érdekes azonban azt is látni: az LMP-szavazó egyetemisták-főiskolások körében a legnagyobb a politikáról családon belül *nem* beszélők aránya. A mintaátlag 6,5 százalékhoz képest több: 8 százalék mondja, hogy soha sem beszédtéma otthon a közéleti kérdések, társadalmi problémák.

35. táblázat. A szülőkkel való egyetértés megoszlása az egyes pártok szavazótáborán belül százalékos megoszlás (N=893)

Egyetértés-e szüleiddel politikai kérdésekben?	pártpreferencia a pártot választókra						Összesen
	DK	Fidesz	Jobbik	LMP	MSZP	egyéb párt	
igen	36	40	28	23	42	20	30
nem	7	7	8	10	6	20	8
részben igen, részben nem	52	51	61	62	46	50	58
nem ismerem a szüleim nézeteit	5	2	3	5	6	10	4
Összesen	44	217	286	261	65	20	893
	100,0%	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012.

A barátok befolyásoló ereje még kisebbnek tűnik: az LMP szavazóinak mindössze 9 százaléka mondta, hogy politikai véleménye megegyezik barátaival. Szintén beszédes adat, hogy átlag felett, 11 százaléknyi ökopárti szimpatizáns nem ismeri barátai véleményét politikai kérdésekben – ennél többen csak az MSZP-táborból nyilatkoztak hasonlóan (22 százalék). E jelenség szintén jelzi: az LMP szavazóbázisának (némiképp disszonáns módon) van egy apolitikusabb vonulata is, ami vélhetően a korábbi protesztpárti öndefinícióból is táplálkozhat. A DK után az LMP-sek beszélgetnek rendszeresen barátaikkal a legnagyobb arányban közéleti-politikai kérdésekről. A Lehet Más a politika szavazóinak 5 százaléka azonban soha nem hoz szóba baráti társaságában közéleti kérdéseket, társadalmi problémákat – ez nem

sokkal ugyan, de átlag feletti arány. Mindent egybevetve azonban kijelenthető: az LMP szavazói között jellemző leginkább az autonóm gondolkodásmód, a szülői, baráti hatásoktól való függetlenség.

Társadalmi konfliktusok érzékelése

Az egyetemista-főiskolás válaszadók leginkább politikai természetű ügyekben érzékelnek jelentős konfliktusokat: a kormány-ellenzék és a cigány-nem cigány lakosság közötti szembenállást jelölték meg a leginkább ellentéteket szülő területnek. Az LMP szavazói számára is e két területen érzékelhetők a legélesebb konfliktusok, ám ehhez szorosan felzárkózik a gazdagok és szegények közötti ellentét is. Az átlagosnál súlyosabbnak látják a helyzetet a generációs konfliktust illetően: a fiatalok-idősek közötti szembenállást átlag felettien jelentősnek érzékelik az LMP szavazói.

A pártválasztókat vizsgálva az ökopárti hívek kevésbé tartják ugyanakkor hangsúlyosnak a vállalkozók és alkalmazottaik, a cigány-nem cigány lakosság, a szülők-gyermekek, a tanárok és hallgatóik, illetve az adófizetők és segélyen élők közötti konfliktusokat. A szembenállások megítélése alapján egy enyhe baloldali karakterisztika rajzolódik ki a Lehet Más a Politika mögött álló egyetemista-főiskolás szavazók esetében: a szociális érzékenységről tesz tanúbizonyságot a válaszok sora.

36. táblázat. Ellentétek a magyar társadalomban mintaátlag vs. LMP szavazók

Pártok szavazói	Ellentét kormány és ellenzék között	Ellentét gazdagok és szegények között	Ellentét vállalkozók és alkalmazottaik között	Ellentét a cigányok és a nem-cigányok között	Ellentét fiatalok és idősek között	Ellentét szülők és gyerekeik között	Ellentét tanárok és hallgatók között	Ellentét adófizetők és segélyen élők között
LMP	3,80	3,67	2,82	3,69	2,55	2,09	2,21	3,46
Mintaátlag	3,75	3,62	2,85	3,74	2,51	2,11	2,26	3,54
N	884	891	875	892	890	885	894	882
Szórás	,577	,618	,767	,502	,842	,746	,772	,684

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012.

Szervezeti kötődés, részvétel

A magyar fiatalokkal kapcsolatban gyakran hangzik el, hogy meglehetősen dezintegráltak (vö. LAKI 2008, BAUER–SZABÓ A. 2009, FÓNAI 2011, és SZABÓ A. – KERN 2011), atomizált módon élik életüket. Formális csoportkötődésük alacsony, ha pedig mégiscsak tagjai valamely szervezetnek, annak jó eséllyel semmi köze a politikához (pl. sportklubok).

Az LMP szavazókra igaz ugyanez – egy-két esettől eltekintve az átlagos egyetemista szavazó módjára viselkednek. Kulturális, hagyományörző szervezethez nem sokkal átlag alatti arányban kötődnek, szociális problémákkal szervezett formában az átlaghoz közelítő arányban foglalkoznak (minden tizedik LMP-szavazó). Politikai ifjúsági szervezetekhez viszont a legkevesebben LMP-szimpatizánsok kapcsolódnak: csak minden huszadik zöldpárti szavazó állítja, hogy tagja ilyen típusú szervezetnek, vagy részt vesz annak rendezvényén. Vallási közösséghez a zöldpárti szavazók 6 százaléka csatornázódott be valamilyen formában – e téren a Fidesz támogatóit jellemzi kiugró aktivitás. Minden ötödik kormánypártot támogató nyilatkozott ilyen típusú aktivitásról, ami több mint kétszerese a többi párt támogatóira jellemző adatnak.

Sportklubnak körülbelül minden harmadik ökopárti szavazó tagja, ez az átlagosnak megfelelő arány. Szakmai, tudományos szervezethez viszont átlag felett kötődnek a Demokratikus Koalíció hívei mellett az LMP szavazói is (31 százalék). Igaz ez a hallgatói szervezetek munkájában való részvételre is: a Lehet Más a Politikát támogatók 26 százaléka vesz részt HÖK-rendezvényen, vagy a szervezet működtetésében. Átlag feletti az LMP szavazók környezetvédelmi szervezetekhez kötődése is (11 százalék), csakúgy, mint az emberi jogi mozgalmakban való részvétel (5 százalék).

Ez alapján kirajzolódik egy, a többséghez képest szervezetenként aktívabb csoport, amelyet a környezetvédelmi kérdések mellett az emberi jogi témák, illetve a közvetlenebb közéleti szerepvállalás érdekel – ezek a válaszadók pedig főként az LMP szavazói. Az adatokat vizsgálva szembevetendő továbbá, hogy az MSZP támogatói tekinthetők a leginkább dezintegrálnak, csoportkötődésük rendkívül alacsony szinten mozog.

Közvetlen élmények a politikával, közélettel kapcsolatban

Az LMP-szavazók apolitikus attitűdje tetten érhető a közvetlen politikai élmények dimenziójában is. Legkisebb arányban ugyanis az LMP-szimpatizánsai kerültek direkt kapcsolatba a politikusokkal: a magyar zöld párt egyetemista-főiskolás szavazóinak

78 százaléka soha nem élt át ilyen típusú élményt. Ehhez hasonló értékeket mérhetünk a Jobbik és az MSZP szavazóinál is, míg a Fidesz és a Demokratikus Koalíció szimpatizánsainak közel egyharmada került már közvetlen kapcsolatba politikussal.

Az érem másik oldalát pedig ismét a direkt politikától távolabb álló társadalmi-közéleti kérdések jelentik. Abban az esetben ugyanis, ha nem áll összefüggésben a szorosan vett politika világával egy-egy ügy, kezdeményezés, máris sokkal népszerűbbnek bizonyul minden ezzel kapcsolatos tevékenység. Ennek újabb eklatáns példáját mutatja a közösségi oldalakon kifejtett aktivitás: a Demokratikus Koalícióval szimpatizáló hallgatók mellett az LMP szavazói hoznak létre a leggyakrab-

ban eseményeket, osztanak meg videókat, képeket közügyekkel, társadalmi problémákkal kapcsolatban. Minden ötödik zöldpárti szavazó pedig rendszeresen szól hozzá, „lájkol” blogokon, közösségi oldalakon közügyekkel, kurrens társadalmi problémákkal kapcsolatos bejegyzéseket. Tízből minden negyedik Lehet Más a Politika-szimpatizáns azonban *soha* nem végez ilyen tevékenységet, azaz közéletileg nem tekinthető igazán aktívnek az internetes szférában e téren. Az internetes szavazásokban való részvétel szintén nem jellemző az LMP szavazóira: egyharmduk *soha*, közel felük alkalmanként, és csak 15 százalékuk nyilvánít rendszeresen véleményt ilyen formában a közélettel, társadalommal kapcsolatos kérdésekben. Interneten szavazni az egyik legkisebb arányban az LMP-hívek szeretnek: csak közel 15 százalékuk állítja, hogy rendszeresen voksol valamilyen társadalommal, közéleti témával kapcsolatos ügyben. A magyar ökopárt szavazói közül minden harmadik *soha* nem végez ilyen irányú tevékenységet.

Aktív részvételi formák

Az *Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012* során rákérdeztünk arra is, milyen hagyományos és új részvételi formákon keresztül kapcsolódnak válaszadóink a politika világához. Az adatok azt mutatják, hogy *aláírásgyűjtésben* az LMP-szavazók közel 44 százaléka vett részt, ami lényegében a mintaátlagnak megfelelő arány. A Jobbik szimpatizánsainak több mint fele (52 százalék) jobban preferálta ezt a véleménynyilvánítási formát, mint a többi párt szavazója.

Az aláírásgyűjtés így nem feltétlenül az LMP-szavazókhoz köthető cselekvési forma, az eszköz alkalmazása nem annyira a zöldpárti szavazók védjegye. Csakúgy, mint a *politikai kezdeményezések, nyilatkozatok, petíciók aláírása*: e téren szintén nem figyelhető meg a minta egészét meghaladó aktivitás. A Lehet Más a Politikát támogató egyetemisták-főiskolások 41 százaléka állította, hogy volt már része ilyen akcióban.

A pártot választó fiatalok közül az LMP szavazói vettek részt a második legkisebb arányban *törvényes tüntetésen, demonstráción*: a zöld párt szimpatizánsainak 43 százaléka állította, hogy volt köze ilyen tevékenységhez. Úgynevezett flashmobon minden tízedik LMP-szavazó volt már életében: ez a minta átlagánál gyakoribb részvételt jelent, az ilyen típusú megmozdulási forma az LMP-seken kívül csak a Demokratikus Koalíció pártjára jellemző az átlagosnál nagyobb mértékben. A „soft tiltakozási kultúra” nagymértékben jellemzi tehát az LMP-szavazók viselkedését; majdnem 40 százalék bojkottált már árucikkeket az ökopárt szavazói közül. Ebben csak a Demokratikus Koalíciót választók tudják felvenni az LMP-sekkel a versenyt, miután a Fidesz és a Jobbik csak minden harmadik támogatója vett részt ilyen típusú tevékenységben. *Közéleti ügyet felvállaló internetes közösségnek* a zöldpárti szavazók 22 százaléka tagja – ezzel a második legnagyobb arányban kötődnek ehhez a részvételi formához, a mintaátlagnál nagyobb mértékben. 27 százalékuk pedig már jelent is meg olyan tüntetésen, amelyet az interneten szerveztek – ez jól

mutatja: a magyar fiatalok körében is létező jelenség az egyes részvételi formák transzformálása. Egy internetes alapú aktivitási forma alakul át hagyományos megoldásokká, ezzel csatornázva be az egyéb eszközökkel nehezen, vagy egyáltalán nem elérhető szimpatizánsokat.

Némiképp ellentmond az LMP-szavazók politikaellenes profiljának, hogy az ajánlászervek gyűjtése terén meglehetősen aktívnak mutatkoznak a zöldpárt hívei, minden ötödik LMP-szimpatizáns rendelkezik ugyanis ilyen tapasztalattal. Ennél nagyobb arányban csak a Fidesz támogatói vettek részt ebben az aktivitási formában.

Összességében elmondható: az LMP-szavazó hallgatók részvétele nagyban függ az adott részvételi forma tartalmi és eszköz oldalától. Azaz: a szorosan vett politikához kapcsolódó formák (petíciók aláírása, demonstrációkon való részvétel) nem karakteres vonása a párt szimpatizánsainak. Ezen túl sokkal jobban érdeklődnek az ökopárt mögött álló fiatal választók az internet nyújtotta lehetőségek iránt, nagyobb arányban, mint a más pártokat támogató kortársaik.

TÁJÉKOZÓDÁS

Az internet nyújtotta lehetőségek jelentősen átalakították nemcsak a fiatalok, hanem az idősebb generációk információ-fogyasztási szokásait is. Az egyes jellemzők azonban nem azonos mértékben jelennek meg az írás szempontjából fontos egyetemista-főiskolás korosztályban. Jól elkülöníthető ugyanis szavazótáborok szerint, ki melyik információforrást preferálja igazán.

Televíziós hírműsorokat az LMP szavazói átlag alatti arányban néznek naponta: a zöldpártra voksolni szándékozók mindössze 20 százaléka tájékozódik ilyen formában, ez pedig elmarad a pártot választók 23 százalékos átlagától. Legnagyobb arányban az MSZP szavazói néznek híradót: minden harmadik válaszadó jelölte meg a napi szintű tájékozódást ebben a formában.

Hírportálokat napi szinten az átlagossal szinte teljesen megegyező arányban olvasnak az LMP támogatói, kicsit több mint minden második ökopárti szimpatizáns számára fontos az ilyen gyakoriságú internetes informálódás. E téren a Demokratikus Koalíció szavazói a legnagyobb hírfogyasztók: négyből három DK-szimpatizáns napi rendszerességgel böngész híreket az egyes hírportálokon. A kedvenc hírportálok között az indexet (40 százalék), az origo.hu-t (17 százalék) és a hvg.hu-t (6 százalék) emelték ki legtöbben.

A *nyomatott sajtó* szinte teljesen elvesztette szemléletformáló erejét, ha csak a pártot választó egyetemisták-főiskolások olvasási szokásait vesszük alapul. Napi rendszerességgel csak minden tízedik hallgató tájékozódik a print média segítségével. Az LMP-re szavazó fiatalok számára azonban még ennyire sem népszerű informálódási csatorna a nyomtatott sajtó: mindössze 7 százalékuk olvas naponta újságot.

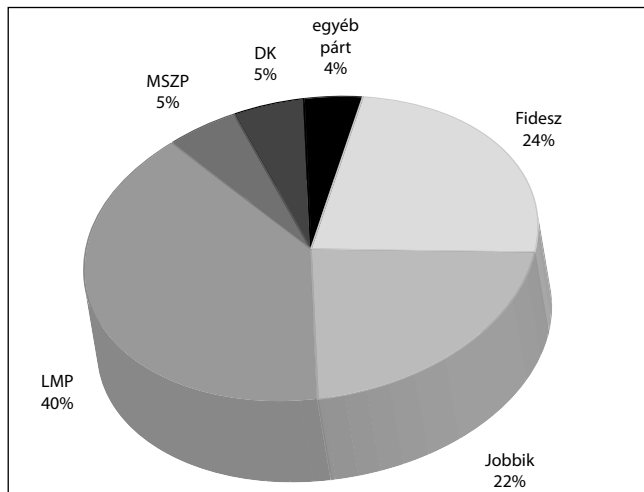
Összességében nem újdonság, hogy a fiatalok főként az internetről szerzik információikat a társadalmi-közéleti és politikai kérdésekről. Azt azonban fontosnak tűnik kiemelni, hogy az LMP szavazói még kevésbé kötődnek a hagyományos formákhoz (televíziós híradók, nyomtatott sajtó), mint a többi párt szavazói és inkább az internetet használják fel információéhségük kielégítésére.

SZUBKULTURÁLIS KÖZÖSSÉGEK

Ahhoz, hogy egy szubkulturális közösségről átfogó képet kapjunk, szükséges azt is látni: melyek azok az események, amelyek összehozzák a közösséghez tartozókat. Erre leginkább az egyes fesztiválok, nagyrendezvények vizsgálata alkalmas.

Az LMP szavazói átlag feletti arányban látogatják a VOLT és a Sziget, valamint a Fishing on Orfű fesztivált. Igazán szubkulturális jellege azonban az alapvetően „bölcészfesztiválnak” tartott Művészetek Völgyének, illetve a Critical Mass megmozdulásnak van. Utóbbiról elmondható: igazi LMP-s rendezvény, az ott megforduló válaszadók közel négytizede a Lehet Más a Politika listájára szavazna egy közelgő választáson.

15. ábra. Az elmúlt egy évben Critical Mass rendezvényen résztvevő válaszadók pártpreferenciája százalék

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012.

Ezek a fesztiválok, rendezvények egyúttal meghatározó élményt jelentenek a „Critical Mass generációhoz” tartozóknak – ezek nyomán alakulhat ki a szubkulturális közösségtudat, ennek nyomán formálódhat tovább az egyes résztvevők véleménye közéleti-politikai kérdésekről.

POLITIKAI ÉRTÉKEK

Viszony a politikai rendszerhez, választási részvétel

A demokratikus politikai berendezkedés szempontjából egyáltalán nem mindegy, hogy mit gondol a jövő értelmisége a hazai demokrácia állapotáról. A kép meglehetősen lesújtónak tűnik: a pártot választó egyetemisták-főiskolások körülbelül háromnegyede nem elégedett a demokrácia generális működésével. Ennél még nagyobb arányban kritikusak az LMP hívei: a zöldpárt mögött állók 90 százaléka (!) egyáltalán nem, vagy nem igazán elégedett a demokratikus működési mechanizmusokkal. Ha a demokrácia megítélését a diktatúráéval vetjük össze, az LMP szavazóinak közel hattizede szerint a demokrácia minden más politikai rendszernél jobb megoldás. A diktatúrát azonban még az ökopárti hívek közül is csak minden ötödik tarja jobb megoldásnak – ez az érték azonban jóval alatta marad a többi párt szavazóinál mért arányoknak.

Az egyes demokratikus intézményekbe vetett bizalmat vizsgálva ismét szembeötlő az LMP- szavazók fentebb már említett politikaellenes gondolkodásmódja. A pártot választó hallgatók ugyanis az átlagosnál is kisebb mértékben bíznak az országos politikai intézményekben.

A köztársasági elnök, az Országgyűlés, a pártok, illetve az ehhez a körhöz kevésbé kötődő egyházak jelentősen alacsonyabb bizalmi indexszel rendelkeznek, mint a napi szintű politika világától távolabb álló intézmények, például köztársasági elnök,⁹ Országgyűlés, pártok, illetve az ebből a sorból némiképp kilógó egyházak. A vizsgált kör átlagának megfelelő a bizalom mértéke az Alkotmánybíróságban, a honvédségben, illetve a települési polgármester esetében. A zöldpárti szavazók azonban az átlagnál jobban bíznak a rendőrségben, illetve a bíróságokban.

A politikai rendszerhez fűződő viszony szerves része, hogy a hallgatók mennyire tekinthetőek aktívnak a választási részvételt illetően. Egy most vasárnap megrendezendő választáson a pártot választó egyetemisták-főiskolások 66 százaléka venne biztosan részt, míg 23 százalékuk csak valószínűre mondta a részvételt.

Legnagyobb arányban (84 százalék) a Demokratikus Koalíciót támogatók menének el biztosan, a Jobbik és a Fidesz szimpatizánsai pedig egyaránt 70-70 százalékos arányban járulnának mindenképpen az urnákhoz. Az MSZP híveinek közel kétharmada, viszont az LMP-szavazók mindössze 58 százaléka lenne biztos résztvevője egy most vasárnap tartott választásnak. Így az ökopárt hívei rendelkeznek a legkisebb részvételi hajlandósággal az adatok szerint.

Mindez annak fényében érdekes igazán, hogy a közügyekbe való beleszólás kiemelt fontosságú érték az LMP szavazói számára (bővebben ld. alább). Mindezt azonban a választási részvétel dimenziójában nem találják fontosnak – e némiképp ellent-

⁹ E helyütt fontos közölni, hogy az adatfelvétel időszakában robban ki Schmitt Pál plágiumbotránya, így ennek némi hatása lehet a köztársasági elnöki intézmény aktuális megítélésére.

mondásos viselkedés mögött a fentebb már feltárt apolitikus attitűd húzódnak meg. A választás a pártpolitika területe, konkrét, direkt esemény, amely kézzelfogható közelségbe hozza a politikai elitet. Ezek azonban jól láthatóan taszítják az LMP szavazóit, így egy politikaellenes, apolitikus viselkedésmód jelenik meg attitűdjeikben.

37. táblázat. A pártot választók részvételi hajlandósága százalékos megoszlás (N=904)

Párt neve	Ha most vasárnap parlamenti választást tartanának (és jogosult volnál szavazni):			
	biztosan elmenne szavazni	valószínűleg elmenne	valószínűleg nem elmenne	biztosan nem elmenne
Demokratikus Koalíció	84	16	0	0
Fidesz	70	24	5	1
Jobbik	70	22	5	3
LMP	58	26	11	5
MSZP	66	15	16	3
Egyéb párt:	60	15	20	5
Összesen:	66	23	8	3

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012.

Értékdimenziók

A „Critical Mass” generáció jellemzéséhez hozzátartozik, hogy megvizsgáljuk, mely értékek fontosak a csoportba tartozó fiatalok számára, illetve milyen problémákat látnak kiemelkedően fontosnak az őket körülvevő világ vonatkozásában. Az LMP szavazói az átlagnál nagyobb ifjúságot érintő problémának látják a kilátástalan, bizonytalan jövőképet, illetve a céltalanságot. A környezetvédelmi érzékenység, ugyanakkor nem igazán jellemzi a pártot választókat: az LMP-szimpatizánsok közül is csak egy százaléknál jelölték meg a környezet rossz állapotát mint az ifjúság legégetőbb problémáját.

A vizsgálat során mérést végeztünk a fiatalok értékpreferenciáiról. Ennek keretében értékelniük kellett egy 1–5-ig terjedő skálán, mennyire fontos számukra egy adott érték. Az egyes pártok szavazóit tekintve a következők állapíthatók meg.

Az LMP-szavazókra jellemző, hogy átlag felettien fontosnak értékelik a szabadság, a környezettudatosság értékeit, illetve az átlagnál jobban preferálják a közügyekbe való beleszólást. A pártot választók átlagának felel meg a családi biztonság fontossága, a társadalmi rend, az igaz barátság, illetve a boldogság mint érték. Az LMP szimpatizánsai ugyanakkor kisebb jelentőséget tulajdonítanak az anyagi jólétnek, a tradíciók tisztelésének, illetve a vallásos hitnek; a nemzet fogalma szintén kevésbé hangsúlyos a zöldpárt támogatói között.

Ha megvizsgáljuk, hogy az egyes értékek milyen értékdimenziókká állnak össze¹⁰, akkor az egyetemista-főiskolás korosztály adatait vizsgálva négy értékdimenziót mutathatunk ki empirikusan. Létrejön a 1) nemzeti-konzervatív értékek világa, az 2) apolitikus értékdimenzió, a 3) posztmateriális értékvilág, illetve a 4) fogyasztói-materiális értékvilág. A

1. *nemzeti konzervatív értékstruktúra* alkotói a nemzet, a tradíciók tisztelete, illetve a vallásos hit, az
2. *apolitikus értékdimenzióba* a boldogság, a családi biztonság, illetve az igaz barátság tartozik. A
3. *posztmateriális dimenziót* a környezettudatosság, illetve közügyekbe beleszólás mint érték alkotja és a
4. *fogyasztói-materiális csoport* alapját pedig a társadalmi rend preferálása, illetve az anyagi jólét értékei alkotják.

Az egyes értékcsoportokat és a pártpreferencia adatokat összevetve a következőket találjuk: az LMP-szavazói legerősebben a posztmateriális értékstruktúrához kapcsolódnak, erősen negatív a kötődés ugyanakkor a nemzeti-konzervatív értékdimenzióhoz. Utóbbi értékcsoport leginkább a Fidesz szavazóival mutat összefüggést, ugyanakkor a Jobbik bázisát is jellemzi, némileg kisebb mértékben. Az MSZP-re voksolók körében leginkább a nemzeti-konzervatív értékdimenzióval való erősen negatív kapcsolatot érdemes kiemelni. A Demokratikus Koalícióval szimpatizálók körében szintén kimutatható a kötődés a posztmateriális értékvilághoz, ám ennél erősebb összefüggést mutat a nemzeti-konzervatív értékstruktúrák elutasítása.

Érdekes ellentmondásosságra, a materiális értékek mélyen gyökerező jellegére lehetünk figyelmesek, ha az ifjúság legégetőbb problémáit állítjuk vizsgálódásunk középpontjába. Az *Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012* kutatás során azt kérdeztük a hallgatóktól: „Szerinted mi az ifjúság két legégetőbb problémája?” A kérdésre megadtunk 21 választási lehetőséget, ezek közül kellett két opciót kiválasztani, rangsorba állítani (elsőként megnevezni az ifjúság legégetőbb, majd másodikként a második legégetőbb problémáját). A felvett adatok alapján a következő megállapításokat tehetjük:

- a hallgatók összességében a *kilátástalan, bizonytalan jövőt*, illetve a *céltalanságot* jelölték meg a legfontosabb ifjúságra vonatkozó problémaként (18-18 százalék). E tényezőket átlag felett említik az LMP szimpatizánsai: a kilátástalan, bizonytalan jövőt minden ötödik zöld szavazó (pontosan 20 százalék), a céltalanságot pedig 22 százalék tartja a legkínzóbb problémának. A *kilátástalanság* esetében mért érték nem mutat nagy szórást a Jobbik, a DK és a Fidesz hasonló értékeitől (amelyek 18 és 20 százalék közé esnek), viszont jelentősen eltér az MSZP-t támogató hallgatókétól (12 százalék). A *céltalanság* mint prob-

¹⁰ Az értékdimenziók kialakítására faktoranalízist, ezen belül a főkomponens elemzés módszerét alkalmaztam.

léma esetében pedig az LMP, a DK és a Fidesz támogatóinak véleménye mozog együtt: az említett pártokra voksolók 22-24 százaléka szerint kiemelten fontos e probléma.

- a harmadik helyen a *cigánybűnözés* (9 százalék) szerepel, mint probléma: ebből is látszik, hogy mennyire sikeres volt a Jobbik kommunikációja e téren. A Jobbik-szavazók ugyanis ezt az opciót messze a mintaátlag felett jelölték meg problémaként. Minden ötödik Jobbik-támogató szerint ez az ifjúság legégetőbb problémája. Mivel a mintában szereplő pártot választó hallgatók (kb. 900 fő) közel egyharmada a radikális párt szimpatizánsa, ezért a *cigánybűnözés* rögtön a harmadik helyre ugrott a legfontosabb problémák között. Messze átlag alatti említési gyakorisággal bír viszont e dimenzió az LMP szavazóinak körében: az ökopárt hívei közül mindössze négy százalék tekinti ezt az ifjúság legégetőbb problémájának – ez pedig kevesebb, mint a mintaátlag (9 százalék) fele.
- a cigánybűnözés megjelölésének gyakoriságától csak pár említéssel marad el a *munkanélküliség, elhelyezkedési nehézségek* kiemelése (9 százalék). Az LMP szavazói az átlagossal megegyező arányban (9 százalék) tartják a munkanélküliséget az ifjúság legégetőbb problémájának, így e téren nem tekinthetők unikálisnak az ökopárt támogatói.
- a teljes mintában leggyakrabban említett öt probléma között kapott még helyet a *kulturálatlanság, tudatlanság, igénytelenség problematikája*. Az összes válaszadó közül 8 százalék jelölte meg ezt az ifjúság legégetőbb problémájaként. Nem tapasztalható ettől jelentősen eltérő arány az LMP hívei között sem: közülük
- 9 százalék a legrelevánsabb problémaként tekint erre.
- Az LMP-t vizsgálva fontos rögzíteni, hogy *átlag feletti* említési gyakoriság jellemzi az *alkoholfogyasztás erősödését*, csakúgy, mint a *környezet rossz állapotának* kiemelését – a mintában utóbbit kizárólag LMP-szavazók nevezték meg az ifjúság legégetőbb problémájának. Ezen túl: a *közösségek hiányát* (hasonlóan a Fidesz-szavazókhoz, akikkel együtt lényegében fele-fele arányt képviselnek a zöld szavazók az e problémát legfontosabbnak tartók csoportján belül). Az pedig vélhetően az LMP-szavazók anyagi hátterére jellemző jelentős megosztottságnak¹¹ tudható be, hogy a létbizonytalanság, mint legfontosabb probléma szintén átlagon felüli említési gyakorisággal bír. Életmód-dimenzióval összefüggő probléma-érzékelések (alkoholfogyasztás, környezet rossz állapota) tehát nagyobb hangsúlyt kapnak a LMP szavazóin belül, mint a többi párt bázisában.
- Az ökopárt szavazóinak posztmateriális karakterét erősíti, hogy az átlagosnál kevesebben említették a pénztelenség, elszegényedés problémakörét – ergo a materiális alapú félelem kevésbé van jelen (több hasonló változót is vizsgálva) az LMP szavazóbázisán belül, mint más pártok támogatói között.

¹¹ Azaz: az LMP szavazóinak egy jelentős része átlag feletti anyagi helyzetben van, egy másik markáns része pedig átlag alattiban. Nagy tehát a szórás a táboron belül vagyoni helyzet alapján.

- Ha pedig a második említéseket vizsgáljuk a problémák kijelölését firtató kérdésre, azt tapasztalhatjuk, hogy az LMP hívei még több, életmódhoz kapcsolódó problémát neveznek meg égető problémaként. Ilyen átlag feletti említési gyakorisággal bír például a család válsága, iskolai problémák, szórakozási, ismerkedési lehetőségek hiánya.

Ehelyütt fontos azonban leszögezni: a fentiek nem jelentik egy az egyben azt, hogy a materiális értékek igénye ne lenne jelen, teljesen eltűnt volna, sőt, ne uralná az LMP- szavazók gondolkodását. Pusztán arról van szó, hogy ennek mértéke a zöld-párt szavazói körében a legkisebb – a posztmateriális értékek iránti fogékonyság pedig az LMP táborán belül jellemző leginkább. Ennél erősebb állítás a kutatási adatok alapján nagy bizonyossággal nehezen tehető.

A választópolgárok egyes csoportjainak bevett jellemzési formája a bal-jobb önbesorolás vizsgálata. A pártot választó megkérdezettek körében az MSZP szavazói jellemezték magukat leginkább baloldaliként¹² (2,7-es átlag), míg a skála másik végpontján a Fidesz támogatói jobboldalibbnak tartják magukat, mint a Jobbik szimpatizánsai (5,5-es és 5,4-es átlag) is. Ami pedig az LMP szavazókat illeti: a skála közepétől enyhén balra állnak (3,6-es érték), a többi párt szavazóihoz képest pedig a leghomogénebbek a bal-jobb skálás önbesorolásukat illetően, esetükben legkisebb ugyanis a megjelölt értékek közötti szórás.

38. táblázat. Baloldali (1)–jobboldali (7) önbesorolás eredményei az egyetemisták-főiskolások körében átlagértékek

pártpreferencia	átlag	N	szórás
DK	2,9	44	1,010
Fidesz	5,5	219	1,067
Jobbik	5,4	288	1,314
LMP	3,6	264	1,005
MSZP	2,7	66	1,141
egyéb párt	4,1	20	1,135
ÖSSZESEN:	4,6	901	1,556

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012.

A liberális-konzervatív dimenzióban az LMP hívei a középértéktől balra, a liberálisabb irányba helyezik el magukat. Az LMP-sek öndefiníciójához képest csak a Demokratikus Koalíció szavazói liberálisabbak. A mérsékelt-radikális kategóriák szerinti besorolásban az ökopárt hívei alkotják a második legmérsékeltőbb szava-

¹² Egy 1–7-ig terjedő skálán, ahol az 1-es a baloldali, a 7-es a jobboldali végpont.

zóbázist (2,8-es átlagpontszám), az átlagosnál jobban bíznak a jövőben, és a DK szavazókat leszámítva kockázatkerülőbbek, mint a többi párt hívei.

Mindent egybevetve: az LMP mögött álló egyetemista-főiskolás szavazók értékpreferenciáiban kimutatható egy posztmaterális vonulat – számukra ugyanis az átlagosnál fontosabb a környezetvédelem, illetve a közügyekbe való beleszólás. Az ökopárt szimpatizánsai a nem posztmaterális értékstruktúrákkal viszont nagyon gyenge kapcsolatot mutatnak, – leszámítva a nemzeti-konzervatív dimenziót-, itt ugyanis erősen negatív az összefüggés, inkább az elutasítás jellemző. Az LMP-sek inkább liberálisok, mérsékelték, kockázatkerülők, ám az átlaghoz képest jobban bíznak a jövőben.

KONKLÚZIÓ

A 2011–2012 fordulóján felvett adatok tanúbizonysága szerint létezik a fiataloknak egy szelete, amelyet az átlagosnál jobban érdekelnek közéleti, társadalmi kérdések, demokratikus elköteleződésük pedig megkérdőjelezhetetlen. Ez az immár empirikusan is kimutatható csoport a Szabó Andrea és Kern Tamás által már felvetett „Critical Mass” generáció, amely leginkább az LMP-re, sokkal kisebb részben pedig a Demokratikus Koalícióra szavazó fiatalokból áll. Attitűdjeit illetően e két párt szavazóbázisa az esetek igen nagy százalékában együtt mozog.

Ami az LMP szavazóit illeti: az egyetemista-főiskolás korosztályon belül a magyar zöldpárt rendelkezik a második legidősebb választói körrel, ebből adódóan jelentős részük dolgozik, önálló egzisztenciával rendelkezik. A Demokratikus Koalíció szavazói mellett az LMP-re voksolók dolgoznak legnagyobb arányban a vizsgált körben.

Az ökopárt hívei között többségében nőket találunk: ők a szavazóbázis 56 százalékát alkotják. Az LMP nőies karakterét bizonyítja továbbá, hogy minden harmadik nő zöldpárti szavazó.

A Lehet Más a Politikát támogatók családi hátterét átlag felett képzett szülők alkotják, az LMP szavazóbázisát pedig leginkább a bölcsészettudományi, gazdaságtudományi és társadalomtudományi képzési területen tanulók. Az egyetemisták-főiskolások körében az LMP-re szavazás egyenesen arányos a településmérettel: minél nagyobb városban él valaki, annál nagyobb valószínűséggel szavaz a Lehet Más a Politikára. A zöldpárti szavazók körében átlag feletti a felső társadalmi rétegekhez tartozók és a rendszeres anyagi gondokkal küzdők aránya is – e téren meglehetősen nagy különbségek mutathatóak ki táboron belül.

Fontos jellemzője továbbá az LMP szavazóinak, hogy amíg átlag feletti az érdeklődés az egyes közéleti kérdések, társadalmi problémák iránt, addig a szűken vett politikával szemben meglehetősen távolságtartóak. A politikai rendszert alkotó intézményekbe vetett bizalom terén is megjelenik mindez: a politikához szorosan kötődő intézményeket még az átlagosnál is jobban elvetik. Ez a politikaellenes at-

titúd vélhetően abból az öndefinícióból is táplálkozik, amely a párt egyik fontos üzenetét adta a 2010-es választáson. Az establishment-ellenesség, illetve magának a pártnak az elnevezése is mind arra utal: e jelenség nem véletlen a szavazótáboron belül. Hozzá tartozik mindehhez, hogy az LMP szavazói között jellemző leginkább az autonóm gondolkodásmód, a szülői, baráti hatásoktól való függetlenség.

Az egyetemista-főiskolás választadók leginkább politikai természetű ügyekben érzékelnek jelentős konfliktusokat: a kormány-ellenzék és a cigány-nem cigány lakosság közötti szembenállást jelölték meg a leginkább ellentétet szülő területnek. Az LMP szavazói körében mindez kiegészül a gazdagok és a szegények közötti konfliktus súlyosnak ítéelésével. A szembenállások megítélése alapján egy enyhe baloldali gondolkodásmód, szociális érzékenység rajzolódik ki az ökopárti szavazók esetében.

A Lehet Más a Politika szimpatizánsai nem kedvelik a hagyományos részvételi formákat, azonban egy részük mégis becsatornázható ilyen típusú tevékenységekbe az internet segítségével. Az egyes értékpreferenciák mentén elhelyezve az LMP szimpatizánsait megállapíthatjuk: az ingleharti értelemben vett posztmateriális értékekkel van kapcsolatuk, ám ezek korántsem olyan hangsúlyosak. Az ifjúság fő problémáiként átlag felett jelölik meg a céltalanságot és a kiszámíthatatlan, bizonytalan jövőt. A bal-jobb skálán öndefiníciójuk alapján inkább a baloldalhoz állnak közel, és inkább liberálisok, mint konzervatívok. Ezen túl a második legmérsékeltebb szavazóbázissal a magyar zöldpárt rendelkezik.

Fontos összetartó ereje ennek a csoportnak az úgynevezett *szubkulturális jelleg*:¹³ a nemzedék nevét kölcsönző Critical Mass rendezvény egy igazi szubkulturális esemény. Az itt megfordulók kimagasló többsége LMP-szimpatizáns, a Critical Mass-en való részvétel együttmozog az LMP-re való szavazással.

A „Critical Mass” generáció létezése jól mutatja, az új pártok milyen meghatározó jelentőséggel bírnak a legfiatalabb korosztály körében. A Jobbik és az LMP kimagasló támogatottsága számos további vizsgálati lehetőséget tartogat magában.

¹³ A Jobbik szavazóinak hasonló típusú jellemzéséhez ld. Róna Dániel és Sőrés Anett közös írását e kötetben.

IRODALOM

- BÍRÓ NAGY ANDRÁS – RÓNA DÁNIEL (2010): *Tudatos radikalizmus. A Jobbik útja a parlamentbe, 2003-2010*. Internetes elérhetőség: http://www.policysolutions.hu/userfiles/elemzesek/B%C3%ADr%C3%B3%20Nagy-R%C3%B3na_Tudatos%20radikalizmus_v%C3%A9gs%C5%91.pdf.
- CŐSIK RITA (2012): Átalakult lázadás. A magyar egyetemisták és főiskolások nemzedékének politikai szocializációja. In: Szabó Andrea (2012) (szerk.): *Racionálisan lázadó hallgatók, 2012. Apátia – Radikalizmus – Posztmaterizmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében I*. Szeged, Belvedere Meridionale. pp. 45–65.
- ENYEDI ZSOLT – SZABÓ ANDREA – TARDOS RÓBERT (szerk.) (2011): *Új képlet. A 2010-es választások Magyarországon*. Budapest, Demokrácia Kutatások Magyarországi Központja Alapítvány.
- FLANAGAN SCOTT C. (1982): Changing Values in Advanced Industrial Societies. *Comparative Political Studies*, 14:4. p.403–44.
- FÓNAI ESZTER (2011): Deintegrált magyar, integrált spanyol társadalom? *Kultúra és közösség*, 2011/IV. szám. 83–92.
- FÜSTÖS LÁSZLÓ – SZALMA IVETT (szerk.) (2010): *A változó értékrendszer 2010/I. Értékváltozás Magyarországon 1978–2009*. MTA Szociológiai Kutatóintézete, Társadalomtudományi Elemzések Műhelye (TEAM). Internetes elérhetőség: <http://www.esshu.hu/node/97>. utolsó letöltés: 2012. május 27.
- GÁBOR KÁLMÁN (2006): Társadalmi átalakulás és ifjúsági korszakváltás. In: Gábor Kálmán – Jancsák Csaba (szerk.): *Ifjúságpszichológiai szemelvények*. Szeged, Belvedere Kiadó.
- GAZSÓ FERENC – LAKI LÁSZLÓ (2000): *Esélyek és orientációk – fiatalok az ezredfordulón*. Budapest, Okker Kiadó.
- GAZSÓ FERENC – LAKI LÁSZLÓ (2004): *Fiatalok az újkapitalizmusban*. Budapest, Napvilág Kiadó.
- GRAJCZÁR ISTVÁN – TÓTH ANDRÁS (2011): Válság, radikalizálódás és az újjászületés ígérete: a Jobbik útja a parlamentbe. In: Enyedi Zsolt – Szabó Andrea – Tardos Róbert (szerk.): *Új képlet. Választások Magyarországon, 2010*. Budapest, Demokrácia Kutatások Magyarországi Központja Alapítvány.
- HOWE, NEIL – STRAUSS, WILLIAM (1997) *The Fourth Turning: What the Cycles of History Tell Us About America's Next Rendezvous with Destiny*. Broadway Books, New York.
- INGLEHART, RONALD (1997): *Modernization and Postmodernization. Cultural, Economic and Political Change in 43 Societies*. Princeton University Press, Princeton.
- JELENI GÁBOR – KMETTY ZOLTÁN – TÓTH ZSOLT (2010): Értékek és preferenciák. In: Rosta Gergely–Tomka Miklós (szerk.): *Mit értékelnek a magyarok?* Budapest, Ocipe Magyarország–Faludi Ferenc Akadémia.

- KARÁCSONY GERGELY (2001): Értékek és választások. Értékalapú választás Magyarországon. *Educatio* 2001/3. 504–516.
- KARÁCSONY GERGELY (2011): A Lehet Más a Politika 2010 parlamenti kampánya. In: Sándor Péter – Vass László (szerk.): *Magyarország Politikai évkönyve 2010-ről*. Budapest, Demokrácia Kutatások Magyarországi Központja Alapítvány.
- KARÁCSONY GERGELY – RÓNA DÁNIEL (2010): A Jobbik titka. A szélsőjobb magyarországi megerősödésének lehetséges okairól. *Politikatudományi Szemle* 2010/1. szám. 31–63.
- KELLER TAMÁS (2008): Értékrend és társadalmi pozíció. In *Századvég*, 2008/1. (47. szám). 151–187.
- LAKI LÁSZLÓ (2008): A generációs reprodukció néhány jellemzője a magyar újkapitalizmusban. *Új Ifjúsági Szemle*, 2008/nyár-ősz. 10–19. oldal.
- MANNHEIM, KARL (1952): The problem of generations. In Kecskeméti Pál (szerk.): *Essays on the Sociology of Knowledge by Karl Mannheim*. Routledge & Kegan Paul, New York.
- ÖRKÉNY ANTAL (2000): A középiskolát bevégző korosztály politikai ismeretei és cselekvési mintái. In: Gábor Kálmán (szerk.): *Társadalmi átalakulás és ifjúság. A szabadság, mint esély?* Szeged, Belvedere Kiadó.
- Republikon Intézet (2012): *Pártok féldőben*. Internetes elérhetőség: <http://www.republikon.hu/news.php?id=269&filter=Elemz%C3%A9sek>
- RÓBERT PÉTER (1996): Fogcsikorgatva: a megkeseredett rendszerváltás. In *Századvég*, Újfolyam, 2. szám. 59–86.
- RÓNA DÁNIEL – SÖRÉS ANETT (2012): A kuruc.info nemzedék. Miért népszerű a Jobbik a fiatalok között? In: Szabó Andrea (2012) (szerk.): *Racionálisan lázadó hallgatók, 2012. Apátia – Radikalizmus – Posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében I.* Szeged, Belvedere Meridionale. pp. 113–156.
- RÓNA DÁNIEL – SZABÓ ANDREA (2012): A kutatás módszertana. In: Szabó Andrea (2012) (szerk.): *Racionálisan lázadó hallgatók, 2012. Apátia – Radikalizmus – Posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében I.* Szeged, Belvedere Meridionale. pp.15–25.
- RUDAS TAMÁS (2010): A Jobbik törzsszavazóiról. In Kolosi Tamás – Tóth István György (szerk.): *Társadalmi riport 2010*. Budapest, Társi.
- SUHONEN, PERTT (1985): Approaches to Value Research and Value Measurement. *Acta Sociologica*, 28./4. 349–358.
- SZABÓ ANDREA – KERN TAMÁS (2011): A magyar fiatalok politikai aktivitása. In: Bauer Béla – Szabó Andrea (szerk.): *Arctalan (?) nemzedék. Ifjúság 2000–2010*. Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet, Budapest. 37–80. oldal.

- SZABÓ ANDREA – OROSS DÁNIEL (2012): A demokratikus részvétel tendenciái a magyar egyetemisták és főiskolások körében. In: Szabó Andrea (2012) (szerk.): *Racionálisan lázadó hallgatók, 2012. Apátia – Radikalizmus – Posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében I. Szeged, Belvedere Meridionale*. pp. 65–111.
- SZABÓ MIKLÓS (2001): A politikai szocializáció. In: Kéri László (szerk.): *Societas Politica – Fejezetek a politikai szociológia köréből*. Miskolc.

Reiner Roland – Oross Dániel – Keil András

TRENDFORDULÓ: ÚJ FEJEZET A FIDESZ ÉS A LEGFIATALABB VÁLASZTÓI KOROSZTÁLY KAPCSOLATÁBAN?

A fiatalokra névválasztásával is utaló Fidesz fiatal korosztályokhoz való viszonya a párt megalakulása óta a közgondolkodás egyik meghatározó témája. Vizsgálatunk célja feltárni, milyen szocio-demográfiai háttérrel, attitűdökkel rendelkeznek azok a szavazók, akik bár a fiatalok körében rekord magasságú a bizonytalan fiatalok aránya, mind a mai napig kitartanak kedvenc pártjuk, a Fidesz mellett. A Fidesz fiatal korosztályokon belül mért rendkívüli népszerűsége a magyar politikai két évtizedes trendje volt. Feltételezésünk szerint 2012-re ugyanakkor új képlet alakult ki, a legfiatalabb választói korosztály, a 18–29 évesek pártpreferenciáit tekintve trendfordulóról beszélhetünk. Hipotézisünk tehát, hogy a jelenlegi kormánypárt korábbi „fiatalos” jellege, a legfiatalabb szavazók között mért egyértelmű a dominanciája mára végképp eltűnt.

Kulcsszavak: Fidesz * trendforduló * „fiatalos” jelleg * vallásosság *
internethasználat

BEVEZETÉS

A fiatalokra névválasztásával is utaló Fidesz fiatal korosztályokhoz való viszonya a párt megalakulása óta a közgondolkodás egyik meghatározó témája. Vizsgálatunk célja feltárni, milyen szocio-demográfiai háttérrel, attitűdökkel rendelkeznek azok a szavazók, akik – bár a fiatalok körében rekord magasságú a bizonytalan fiatalok aránya – mind a mai napig kitartanak kedvenc pártjuk, a Fidesz mellett.

Az *Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012* kutatás az egyetemista–főiskolás-szavazók vizsgálatával kíván hozzájárulni a szavazótáborok mélyebb megismeréséhez. A speciális mintán folytatott kutatás számai azt mutatják: amíg korábban a legfiatalabb választók körében egyértelműen a Fidesz volt a legnépszerűbb párt, addig mára mindez jelentősen megváltozott.

A Fidesz fiatal korosztályokon belül mért rendkívüli népszerűsége a magyar politika két évtizedes trendje volt. Feltételezésünk szerint 2012-re új képlet alakult ki, a legfiatalabb választói korosztály, a 18–29 évesek pártpreferenciáit tekintve

trendfordulóról beszélhetünk. Hipotézisünk tehát, hogy *a jelenlegi kormánypárt korábbi „fiatalos” jellege, a legfiatalabb szavazók között mért egyértelmű dominanciája mára végképp eltűnt.*

Az alábbiakban megvizsgáljuk miként értékelte a hazai társadalomtudomány a Fidesz és a fiatalok viszonyát, majd írásunk második felében kitérünk arra, milyen jellemzőkkel bírnak ma az egyetemista-főiskolás Fidesz-szavazók. Ezzel párhuzamosan megkíséreljük jelezni, miben tekinthetők egyedinek a kormánypárt felsőoktatásban tanuló hívei, és melyek azok a dimenziók, amelyek mentén nem lógnak ki az *Aktív Fiatalok* kutatás mintaátlagából.

A KEZDETEK

A Fidesz és a fiatalok közötti viszonyrendszer legfontosabb kérdéseire már röviddel a párt létrejöttét követően revelatív erejű válaszok születtek, ezért fontosnak tarjuk, hogy azokra röviden hivatkozzunk. Indulásakor „a FIDESZ egy ultraradikális, vehemensen agresszív, gyors reakcióképességű, akcionista, kérlehetetlenül antikommunista ifjúsági rohamcsapat képét keltette” (STUMPF 1992, 604). A Fideszről kialakult képet vezetőségének fenti módon jellemzett karakterjegyein és a párt által szervezett akciókon túl a szimbolikus mezőben nagyban meghatározta az is, ahogy a rendszerváltozás kulcsmomentumánál, Nagy Imre újratemetésénél Orbán Viktor a fiatal generáció képviselőjében felszólalt.¹ A Fidesz által megjelenített új generációs szemlélet sokáig azonosulási lehetőséget jelentett sok fiatal szavazó számára. A rendszerváltozás folyamatát generációs metszetben vizsgáló Stumpf István írásaiban a Fidesz sikerét elemezve² felvetette a radikális generációváltás lehetőségét a magyar politikában (STUMPF 1992, 604).

A fent említettekkel együtt is kezdettől nyilvánvaló volt, hogy a Fidesz, annak fiatal vezérkara és a párthoz csatlakozó fiatal tagok, szimpatizánsok nem egyenlők a magyar ifjúsággal. Róna Tas Ákos már 1992-es tanulmányában figyelmeztetett arra, hogy „a FIDESZ nem ifjúsági párt, nem egy korcsoportot képvisel, hanem egy politikai generációt. (...) A korcsoportok és a generációk közötti különbség

¹ „Valójában akkor, 1956-ban vette el tőlünk – mai fiataloktól – a jövőnket a Magyar Szocialista Munkáspárt. Ezért a hatodik koporsóban nem csupán egy legyilkolt fiatal, hanem a mi elkövetkező húsz vagy ki tudja hány évünk is ott fekszik. (...) Mi fiatalok sok mindent nem értünk, ami talán természetes az idősebb generációk számára.” (FIDESZ Press, 1989. június 19. Idézi: (BOZÓKI 1992, 154–155)

² Az 1990-es választásokon a választók 22 mandátumhoz juttatták az új generációt képviselő Fideszt. A párt pragmatizmusával sokáig olyan hitelesen tudta kommunikálni múlttól való függetlenségét, hogy a szavazók valóban egy új alternatívát láttak bennük. Sikeresen kamatoztatták szakmai tudásukat és képességeiket, s 1992-re a közvélemény-kutatások elsőprő (közel 40 százalékos) népszerűségüket mutatták. Minden jel arra utalt, hogy a társadalom támogatni fogja azt a generációváltást, amely a múltból építkező, historikus-nosztalgikus gondolkodás helyébe a szakszerűséget ülteti.

csak idővel mutatkozik meg, ahogy az azonos generáció tagjai újabb és újabb korcsoportokba lépnek át. A generáció és a kezdeti életkorcsoport közötti különbség évről évre nő, és ezzel együtt nő az életkor és a nemzedékek közötti distinkció jelentősége. A FIDESZ-t tehát pontosabb lenne KÉKÁNDESZ-nek, a Késő Kádári Nemzedék Demokratikus Szövetségének nevezni, mert a fiatal jelző csupán annak következménye, hogy ez a nemzedék éppen az 1980-as évtized végén volt fiatal. (...) Igen hamar a Fidesz azon fogja magát észrevenni, hogy a nyomában lépdelő posztkommunista nemzedéktől legalább annyi választja el, mint az előtte járóktól. A Fidesznek tehát fel kell adnia azt a hamis fikciót, hogy ifjúsági párt, és egyre öregedő nemzedékének talajáról minél tágasabb nemzedéki koalíciók kiépítésére kell törekednie.” (RÓNA – TAS 1992, 608–615).

A Róna–Tas által szorgalmazott felismerés korán megfogalmazódott a Fidesz vezetésében. A Fidesz számára kezdettől stratégiai kérdés volt, hogy a fiatalok körében mért népszerűségének megőrzése mellett miként növelheti azt a többi korosztályban, vagyis miként lesz képes kilépni a nemzedéki párt szerepéből. Az 1990-es választások körüli identifikációs küzdelmek során mindent elkövetett, hogy elhárítsa magáról az ifjúsági jellegnek még a látszatát is, és az SZDSZ-től való különbség hangsúlyozása érdekében határozott, önálló karakterű, felnőtt radikális-liberális párt képét igyekezett kialakítani a választók számára.

A Fidesz stratégiája sokáig sikeresnek bizonyult: a szavazótábor korösszetételének változása nem jelentette azt, hogy a Fidesz tért veszített volna a fiatalok körében, hiszen a rendszerváltást követő években egy arányaiban növekedő szavazótáborról volt szó. A Fidesz a fiatalok körében is megduplázta szavazói számát, csak éppen a növekedés az idősebb korosztályokban még gyorsabb volt.

39. táblázat. A Fidesz szavazótábor korösszetétele 1989-1991 között százalékos megoszlás

	1989 nov.	1990 márc. vége	1990 szept.	1991 márc. vége
18–33 éves	74	67	45	50
34–49 éves	18	21	36	33
50–65 éves	6	7	13	12
65 év feletti	2	5	6	5

Forrás: (Bozókfi 1992, 675)

A Fidesz az 1994-es választások előtt feladta korábbi pragmatikus irányvonalát, s ideologikus vitákba bonyolódott a Kádár-rendszerrel való végleges szakítás fontosságát hangsúlyozva. Ezzel azonban nemhogy új társadalmi csoportok megszólítására nem volt képes, hanem elvesztette még a szavazóbázisát jelentő fiatal választók egy részének bizalmát is, kiábrándító választási eredményt érve el. A választások Stumpf István által adott generációs értelmezése világossá tette, hogy az 1994-es

választásokon nem csupán az általa „történelmi”-nek nevezett generáció³ szenvedett végleges vereséget, hanem a radikális generációváltás lehetősége is.

A választási eredmények által okozott súlyos csalódás a párt stratégiájában fordulatot hozott: a párt vezetésének szembe kellett néznie azzal, hogy az összes párt közül a Fidesz rendelkezik a legillékonyabb szavazóbázissal. E felismerésből adódóan célként fogalmazódott meg a Fidesz „néppárti” karakterének kialakítása, vagyis egy meghatározott társadalmi csoport képviselte helyett minél nagyobb számú választó politikai mobilizálása. A néppárti stratégiát a párt azzal a kockázattal vállalta, hogy a fiatal szavazókat semmilyen automatizmus nem tartja meg, ha a párt levetkőzi ifjúsági, nemzedéki jellegét.

A fordulatot a Fidesz 1995. április 30-i kongresszusa hozta el. A párt neve Fidesz-Magyar Polgári Pártra változott, s az ismét pártelnökké választott Orbán Viktor a polgári szövetséggel kapcsolatban kijelentette, hogy az az ellenzéki pártok számára a választások előtti utolsó pillanatig nyitva áll. A *generációs háttérrel való szakítást* a kongresszus azzal a határozatával tetőzte be, amely lehetővé tette a 35 év felettiek pártba való belépését.

E fordulat generációs aspektusból vizsgálva azzal járt, hogy a Fidesz által megtestesített generáció nem volt képes a korábbi viszonyok radikális lebontására, hanem a társadalomban korábban meglevő törésvonalak mentén alakította ki saját szavazói bázisát, ezáltal elveszítve a hazai politikai élet újraformálásának esélyét (STUMPF 1996, 131.).

Mindezek alapján fontos kérdésként merülhetett fel: mi az oka annak, hogy a párt stratégiaváltása sokáig mégsem járt a fiatalok tömeges elszakadásával? Megítélésünk szerint ezzel kapcsolatban (a teljesség igénye nélkül) a következő releváns okok hozhatóak fel:

- *Strukturális okok*: a pártrendszer „befagyása” miatt sokáig nem volt új párt, aki elszívta volna a fiatalokat a Fidesz elől. Részben ebből adódik, hogy a Fidesz fordulatát követően másfél évtizedig tovább élt a párt fiatalok körében mért népszerűsége.
- A rendszerváltás után szocializálódott, politikailag aktív fiatalok közel két évtizedig A) a hatalmát a „nagy generációtól” öröklő KISZ-es reformszárny tagjai, valamint a B) „posztkommunista, proteszt” generáció stratégiáját már pusztán antikommunizmusában vállaló Fidesz által számukra szabadon hagyott mobilitási csatornákon keresztül épültek be a politikai rendszerbe, elfogadva annak viszonyait.

³ Az általa „történelmi”-nek nevezett generáció szocializációjára a két világháború közötti időszak szellemi problémavilága, a világháború, a magyar demokrácia 1945–48 közötti válsága és a szovjet befolyás nyomta rá bélyegét. Szellemi rokonságot éreztek a XIX. századi magyar konzervatív liberalizmussal, s az egyházi iskolákban elsajátított ismereteik birtokában a hagyományok és a tekintély feltétlen tiszteletét tartották szem előtt. A magyar nemzeti karaktertől idegennek tartották a kommunista eszméket, generációs összetartozás-érzésüket a „kommunizmus” évtizedei alatt elszenvedett retorziók és a mellőzöttség érzése is erősítették.

- A fiatal demokraták vezette 1998–2002-es koalíciónak voltak a fiatalok felé tett *közpolitikai lépései*: az Ifjúsági és Sportminisztérium létrehozása fontos üzenet volt a fiatal korosztályok felé.
- A Fidesz kampányaiban számított a fiatalokra, kampányaiban sok aktivista vett részt, és *kifejezetten aktívak voltak a felsőoktatásban részt vevő szavazói*.⁴
- A néppárti stratégia sikeresnek bizonyult, a Fidesz Magyarország legnagyobb pártjává vált, így érthető módon a párthoz kötődő fiatalok száma is növekedett.

Az *Ifjúság2000*, *Ifjúság2004*, *Ifjúság2008* kutatási sorozat pártpreferencia vizsgálatainak mindegyikében a Fidesz-MPSZ támogatottsága volt a legmagasabb a fiatalok körében (LAKI–BAUER–SZABÓ A. 2001, BAUER–SZABÓ A. 2005, BAUER–SZABÓ A. 2009). 2000-ben a teljes mintában a 18 éven felüliek körében 22 százalékon, a pártpreferenciát nyilvánító 18 évnél idősebbek körében 49 százalékon állt a Fidesz-MPSZ támogatottsága. Az *Ifjúság2004* a korábbinál minden szempontból magasabb támogatottságot mért: a teljes mintában 40, míg a pártot választók körében 59 százalék állította, hogy a Fidesz-MPSZ-re szavazna. 2008-ban a legnagyobb támogatottságú szervezet továbbra is a Fidesz-MPSZ volt, ám a teljes mintában a 18 éven felüliek körében támogatottsága 33 százalékra csökkent, de a pártot választók körében támogatottsága tovább nőtt, a kérdésre választ adók 66 százaléka állította, hogy a legnagyobb ellenzéki pártra szavazna.

2012-re a fentebb leírt trend egyértelműen megváltozott. A Fidesz jelentős mértékben veszített népszerűségéből a legfiatalabb választói korosztályban. A 18–29 évesek között annak ellenére sem számít a legnépszerűbb pártnak, hogy korábban ebben a szegmensben igen komoly tartalékai voltak. Az alábbiakban e jelenség okait, empirikusan megragadható mozzanatait járjuk körül.

TRENDFORDULÓ?

A 2010-es választásokat követően korábban nem látott nagyságúra duzzadt Fidesz-tábor 2011 végére, 2012 elejére jelentősen apadt, ám a párt továbbra is egyértelműen a legnagyobb párt Magyarországon. A pártok szavazótáborát vizsgáló elemzés

⁴ „Nemcsak az olvasható le, hogy a Fidesz több nappali tagozatos hallgatót köt magához, hanem az is, hogy lényegesen erősebben van beágyazódva ebbe a közegbe, mint legfőbb riválisa. Olyannyira, hogy a stabil vagy erősebb pártkötődéssel rendelkezők több mint a felének a Fidesz-MPSZ a pártja. Ez egyben azt is jelenti, hogy a nappali tagozatos hallgatók körében a Fidesz melletti érvelés hangosodik fel a legjobban, hisz minél erősebben kötődik valaki egy párthoz, annál nagyobb valószínűséggel érvel, kardoskodik e párt mellett. (...) Feltűnően nagy a különbség az MSZP és a Fidesz híveinek aktivitásában. Az MSZP kemény magjához tartozók körében mindössze 0,76 (azaz átlagos) az aktivitás skála átlaga, míg a Fidesz kemény magjához tartozók körében 1,88. Mindez azt mutatja, hogy a Fidesznek nem csak több támogatója van az egyetemeken és a főiskolákon, mint az MSZP-nek, de ezek a támogatók sokkal, de sokkal „hangosabbak is” (MARKETING CENTRUM, 2004, II. kötet: 16-17.)

(REPUBLIKON, 2012) a Fidesz néppárti karakterének megfelelően azt találta, hogy a Fidesz-szavazótábora elsősorban kiegyensúlyozottségével tűnik ki: a főbb demográfiai jellemzők alapján (életkor, nem, lakóhely, végzettség) a Fidesz-tábor az országos megoszláshoz hasonló jellemzőket mutat. *A párt korábbi „fiatalos” jellege, tehát hogy a legfiatalabb szavazók között egyértelmű a dominanciája, mára végképp eltűnt.*

Jelen tanulmány középpontjában ugyanakkor csak a fiatalok egy speciális csoportja áll: a felsőoktatásban tanulók. Az *Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012* kutatás keretében róluk készült felmérés 2012 fordulóján. A kutatás politikai választásra vonatkozó eredményei szerint a felsőoktatásban tanulók között a Fidesz távolról sem a legtámogatottabb párt: mind a Jobbik, mind az LMP megelőzi. A Fideszt csak a pártot választani tudó tanulók negyede jelölte meg számára szimpatikus szavazási alternatívaként.

A teljes népességben a Fidesz szavazataránya folyamatosan csökken, ahogy a vizsgált csoport szűkül. A teljes népességben 2012 elején a választók 24 százaléka támogatta a Fideszt, ugyanez az arány a 18–29 évesek körében már csak 21 százalékos volt, míg a felsőoktatásban tanulók között csupán 15 százalék.

40. táblázat. A Fidesz és a Jobbik támogatottsága, a 18–29-es korosztály és az egyetemista–főiskolás hallgatók között, 2012. január. százalékos megoszlás

	Teljes népesség	18–29 korosztály	Aktív Fiatalok
Fidesz-KDNP	24	21	15
Jobbik	10	16	19
NT/NV	36	40	39

Forrás: Republiikon Intézet Pártok Félidőben 2012, Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012 kutatás. A kutatás módszertanáról részletesen lásd (RÓNA–SZABÓ A. 2012, 15–25).

Hasonlóképpen szűkült a Fidesz eredménye a pártválasztók körében: míg a teljes választókorú népesség pártot választani tudó felében a Fidesz-KDNP 38 százalékos támogatottságot kapott volna 2012 januárjában, addig a 18–29-es korosztályban már csak 36 százalékos, az egyetemista–főiskolás hallgatók között csak 24 százalékos.

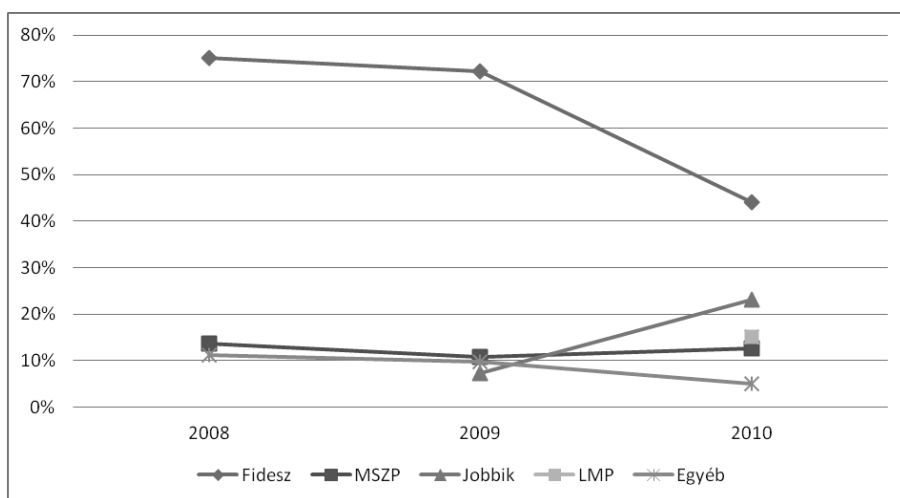
41. táblázat. Fidesz és a Jobbik támogatottsága a pártválasztó népesség, a pártválasztó 18–29-es korosztály és a pártválasztó egyetemista–főiskolás tanulók között, 2012. január. százalékos megoszlás

	Pártválasztók	18–29 korosztály	Aktív Fiatalok
Fidesz-KDNP	38	36	24
Jobbik	16	27	32

Forrás: Republiikon Intézet Pártok Félidőben 2012, Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012 kutatás.

A Fidesz támogatottsága a fiatalok körében 2008-ban ért a csúcshoz: a pártválasztó 18 és 29 év közötti fiatalok háromnegyede a Fideszre voksolt volna 2008 késő tavaszán. Egy évvel később, 2009 hasonló időszakában – de még az Európai Parlament választását megelőzően – a Fidesz őrizte előnyét: a pártválasztók 72 százaléka a Fideszre voksolt volna. A 2009-es adatok azonban már jelezték a Jobbik megjelenését a fiatal választók körében: míg 2008-ban még csak az egyéb pártok között szerepelt a párt, 2009-re a fiatal szavazók 7 százaléka jelölte meg a Jobbikot választott pártjaként.

16. ábra. Pártok támogatottsága a 18–29 éves pártválasztók között. (százalékos megoszlás)

Az adatok forrása: Magyar Választáskutatás Panel.

Az átrendeződés felgyorsult a 2010-es választást megelőző egy év során: a Fidesz támogatottsága 44 százalékra csökkent, miközben a Jobbik és az LMP erőteljesen megjelent a 18–29 év közötti szavazók körében (előbbi 23, utóbbi 15 százalékon állt). A Fidesz első helye a fiatalok körében ugyanakkor még 2010 tavaszán is egyértelmű volt. Ahogy a jelenlegi tanulmány is bemutatja, a választásokkal az átrendeződés nem állt meg, sőt: a Fidesz előnye egyre inkább megkérdőjelezhetővé vált a fiatal szavazók között.

Meggyőződésünk szerint a Fidesz legutóbbi parlamenti választás óta eltelt időszakban tapasztalt térvészése az alábbi lehetséges okok, tényezők miatt következhetett be:

- A Jobbik és az LMP színre lépésével új anti-establishment mobilitási csatornák álltak rendelkezésre a legfiatalabb választók számára.
- A késő kádári nemzedéket képviselő Fideszt mára a nyomában lépdelő poszt-kommunista nemzedéktől legalább annyi választja el, mint az előtte járóktól, az

életkor és a nemzedék közötti distinkció Róna-Tas Ákos által jelzett jelentősége mára egyértelművé vált.

- Ma a Fidesznek már nincsenek a fiatalok érdekeit tükröző, markáns közpolitikai programsomagjai: a fiatalokat érintő egyes közpolitikai lépések (például a közoktatás és felsőoktatás átalakítása) pedig kifejezetten népszerűtlenek a fiatalok körében.
- A Fidesz üzenetei nem követik a fiatalok megváltozott érdeklődését, különös tekintettel a digitalizációból eredő változásokra. Ebből adódóan a Fidesz fiatal szavazói között lényegesen kisebb az aktív internethasználók aránya.

A következőkben e kérdésekre is választ keresve részletesen bemutatjuk, hogy milyen szocio-demográfiai jellemzőkkel bírnak a fideszes fiatalok, miben különböznek a többi párt szavazóitól, és mik a legerősebb szempontok, amik mentén elkülönülnek más pártok szimpatizánsaitól.

DEMOGRÁFIAI JELLEMZŐK

Ami az egyetemista–főiskolás szavazók átlagéletkorát illeti, a Fideszre szavazó fiatalok valamivel idősebbek az átlagnál, de a különbség nem olyan jelentős, mint a Demokratikus Koalícióra szavazók esetén, akik bő másfél évvel idősebbek, mint a mintaátlag.

42. táblázat. A pártot választók átlagéletkora az egyetemisták–főiskolások körében

Pártpreferencia	Átlag	Elemszám
Fidesz	23	192
Jobbik	22	268
MSZP	22	60
Mintaátlag	22	833

Forrás: *Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012* kutatás.

Az átlagéletkoron túl megvizsgáltuk azt is, hogy a pártok szavazói a középiskolából frissen kikerült, az egyetemi–főiskolai tanulmányok elején járó szavazók-e, vagy inkább a felsőoktatásba idősebben bekerült vagy régebb óta ott tanulók köréből kerültek-e ki. A határt 22 évnél húztuk meg (a hároméves alapképzés teljesítésének ideje alapján). Az eredmények azt mutatják, hogy a Jobbik épít leginkább a legfiatalabb egyetemista–főiskolás szavazókra: a párt szimpatizánsainak háromnegyede a 18–22 évesek közül kerül ki (erről lásd Róna Dániel és Sörös Anett tanulmányát jelen kötetünkben). *A Fidesz szavazói ezzel szemben inkább az idősebb egyetemisták és főiskolások, összetételük leginkább az MSZP-szavazókkal mutat hasonlóságot.*

43. táblázat. A pártot választók korcsoport szerinti bontása, egyetemisták-főiskolások körében (százalékos megoszlás)

Pártpreferencia	Korcsoport	
	18–22 évesek	23 év feletti
Fidesz	63	37
Jobbik	74	26
MSZP	63	37
Teljes minta	67	33

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012 kutatás.

Ami a településtípus szerinti különbséget illeti, a *Fidesz Budapesten a legerősebb*: a fővárosban állandó lakhellyel rendelkező egyetemista-főiskolák körében a kormánypárt jócskán megelőzi a Jobbikot, egyértelmű a második helye. Fontos megállapítani továbbá, hogy az LMP első helye csak a fővárosban él: minél kevésbé urbanizált lakóhelyről érkező egyetemista-főiskolás tanulóról van szó, annál biztosabb a Jobbik előnye. Jól látszik az is, hogy a *vidéki városokban és községekben a Fidesz az LMP-hez hasonló támogatottsággal rendelkezik*.

44. táblázat. Az egyes pártot választók aránya a különböző településtípusok szerint. (százalékos megoszlás)

Település-típus	Pártpreferencia		
	Fidesz	Jobbik	LMP
Budapesten	28	17	39
megyei jogú városban	20	32	31
egyéb városban	26	37	25
községben	22	43	22

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012 kutatás.

FELSŐOKTATÁSI JELLEMZŐK

Az alapvető demográfiai jellemzők áttekintése után nézzük meg, hogy a felsőoktatás mely szintjén, mely területén tanulnak a Fideszt támogató fiatalok. A képzés szintje szerinti felosztásból az látszik, hogy a *Fidesz szavazói elsősorban az osztatlan képzésben tanulók között* felülreprezentáltak: a teljes mintában csak 9 százalék az osztatlan képzésben részt vevők aránya, míg a Fidesz szavazók körében ez 6 százalékkal magasabb: 15 százalék.

45. táblázat. Az egyes pártok szavazóinak megoszlása, a felsőoktatási képzésük szintje szerint (százalékos megoszlás)

A képzés szintje		Osztatlan képzés	Főiskolai, egyetemi képzés	Alapképzés	Mesterképzés	PhD-képzés
pártpreferencia	Fidesz	15	11	61	9	3
	Jobbik	7	16	72	4	1
	LMP	8	14	68	8	4
	Teljes minta	9	14	67	7	3

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012 kutatás.

Ennek háttérében természetesen a tanulók képzési területe áll, hiszen a bolognai rendszerre való átállás óta az osztatlan képzési forma csak néhány tudományterületen maradt meg.

Az adatok arról tanúskodnak, hogy a Fidesz elsősorban az orvosképzésben résztvevők körében kimagaslóan erős (a szimpatizánsok tizenhárom százaléka jelölte meg az orvos és egészségtudományi képzési területet, miközben e tudományterületen tanulók aránya a felsőoktatásban csak 8,5 százalék). Az egészségtudományon kívül a Fidesz átlag felett erős még a természettudományi területen is, de nem kifejezetten támogatott a Fideszhez hagyományosan kötött jogi és igazgatási területen. Ami az intézményeket illeti, a Fidesz szavazóit elsősorban a négy nagy budapesti egyetemen lehet megtalálni (Budapesti Corvinus Egyetem, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem, Semmelweis Egyetem): a szimpatizánsok mintegy 37 százaléka jár e négy intézmény valamelyikébe.

A kutatás rögzítette azt is, hogy a tanulók önköltséges képzésben vagy állami ösztöndíjasként tanulnak-e. Az adatok azt mutatják, hogy a Fidesz-szimpatizáns tanulók között vannak a legmagasabb arányban azok, akik állami finanszírozás mellett végzik a tanulmányaikat: a szimpatizánsok 84 százalékának nem kell tandíjat fizetnie.

46. táblázat. Az egyes pártok szavazóinak megoszlása, a felsőoktatási képzésük finanszírozásának módja szerint (százalékos megoszlás)

Pártpreferencia	Finanszírozás módja	
	Államilag finanszírozott	Költségtérítéses
Fidesz	84	16
Jobbik	83	17
LMP	77	23
Teljes minta	80	20

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012 kutatás.

GAZDASÁGI ÉS TÁRSADALMI HÁTTÉR

A demográfiai jellemzőkön túl a pártválasztás egyik meghatározó szempontja az egyén anyagi helyzete, gazdasági aktivitása, társadalmi önképe. Mindezek mellett Magyarországon kiemelkedő mértékű a vallásossághoz való viszony. A Fidesz-szavazók anyagi helyzete a legbiztosabb: hatoduk minden anyagi gond nélkül él, köztük a legmagasabb ez az arány, míg nehézségekről összesen csak 6 százaléknyi Fidesz-szavazó számolt be. Ezt csak részben köszönhetik a szülői támogatásnak – csupán ötödük él a szülőkkel közös kasszában, viszont meglehetősen sokan, 26 százalékuk dolgozik rendszeresen, további huszonegy százalék pedig alkalmanként.

47. táblázat. Szubjektív anyagi helyzet megítélése a pártok szavazóinak körében (százalékos megoszlás)

Pénzügyi helyzet	Pártpreferencia				
	Fidesz	Jobbik	LMP	MSZP	Teljes népesség
Gondok nélkül élek	17	9	10	13	12
A pénzem okos beosztásával jól kijövök	45	47	53	52	48
Éppen hogy kijövök a jövedelmeimből	32	36	22	28	30
Hónapról-hónapra anyagi gondjaim vannak	6	7	14	5	9
Nélkülözések között élek	0	1	2	2	1

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012 kutatás.

Bár anyagi helyzetük alapján a társadalom felső-középső szegmensébe tartoznának, saját választásuk alapján a Fidesz-szavazók inkább csak a középső társadalmi csoportba tartozónak vallották magukat (70 százalékuk választotta ezt a besorolást).

A társadalmi háttér legmarkánsabb elemének a vallásossághoz való viszony bizonyult. A Fidesz bázisában kiemelt arányban vannak jelen az egyház tanítását követő hallgatók: a párt szavazóinak negyede vallotta magát egyházián vallásosnak, ami két és félszer nagyobb arány, mint a második legvallásosabb szavazótáborral rendelkező párt, a Jobbik szavazói körében mért (10 százalék). A legfontosabb vonás tehát, ami megkülönbözteti a Fideszre szavazó felsőoktatási hallgatókat, az az egyházián vallásos identitás vállalása. Minden második, az egyház tanítását követő pártválasztó hallgató a Fideszre voksolna.

48. táblázat. Valláshoz fűződő viszony jellemzése a pártok szavazóinak körében (százalékos megoszlás)

Vallásosság jellemzése	pártpreferencia				
	Fidesz	Jobbik	MSZP	Egyéb párt	Teljes minta
vallásos vagyok, az egyház tanítását követem	25	10	6	10	11
vallásos vagyok a magam módján	44	48	40	19	41
nem tudom megmondani, hogy vallásos vagyok-e vagy sem	10	5	8	5	8
nem vagyok vallásos	17	28	36	38	30
ateista vagyok	4	9	10	29	10

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012 kutatás.

Ez az eredmény összecseng a teljes népesség alapján bemutatott⁵ Fidesz-szavazókkal, 2012 elején a Fidesz-szavazók 18 százaléka vallotta magát egyházián vallásosnak. Az a tény, hogy a fiatalok még ennél is nagyobb mértékben választották az egyházi vallásosságot (miközben hagyományosan az idősebb korosztályokra jellemző a vallásosság vállalása), arra utal, hogy a fideszes fiatalok életében a vallásosságnak valóban kiemelt szerepe van.

A CSALÁD SZEREPE

Akárcsak az oktatási előmenetelben, a politikai szocializációban is kiemelkedően fontos szerepe van Magyarországon a családnak. Ha a Fideszt választó fiatalok szüleinek végzettségét vizsgáljuk, úgy egy, az átlagnál magasabban kvalifikált szülői háttérrel számolhatunk be. Függetlenül attól, hogy az apa vagy az anya iskolai végzettségét nézzük, a Fidesz szavazói az LMP-szimpatizánsokhoz hasonló arányban, de a Demokratikus Koalíció támogatóinál alacsonyabb arányban rendelkeznek diplomás szülőkkel. A két szülő iskolai végzettségét együtt vizsgálva a Fidesz-szavazók 35 százaléka mondhatja el magáról, hogy szülei diplomások. Ez az arány csak a DK-szavazók esetében magasabb (45 százalék), viszont jelentősen alacsonyabb a Jobbik (24 százalék) és az MSZP (29 százalék) szavazóinak szülei esetén.

A politikai értékválasztásra jelentős hatással bír a politikával otthon kialakított kapcsolat. Fontos kérdés, hogy beszélnek-e a szülők a gyermekekkel politikáról vagy társadalmi kérdésekről, ellentmondanak-e a fiatalok a szüleiknek ezekben a kérdésekben vagy sem. Az egyetemista-főiskolás hallgatók jellemzően olyan környezetben nőttek fel, ahol a családi beszélgetéseknek része volt a politika: a tanulóik harmada rendszeresen, közel 60 százaléka pedig alkalmanként beszélt társadal-

⁵ Republikon Intézet, Pártok Félidőben kutatás.

mi-közéleti kérdésekről. A legmagasabb arányban a DK-szavazók, míg legkisebb arányban az MSZP-szavazók beszélgetnek rendszeresen – a Fidesz szavazók az LMP-sekhez hasonlóan, az átlagnál kicsit nagyobb mértékben vesznek részt ilyen családi beszélgetésekben.

49. táblázat. Szülőikkel való egyetértés megoszlása a pártok szavazóinak körében (százalékos megoszlás)

Pártpreferencia	Politikai kérdésekben egyet értsz-e a szüleiddel?			
	igen	nem	részben igen, részben nem	nem ismerem a szüleim nézeteit
DK	36	7	52	5
Fidesz	40	7	52	2
Jobbik	28	8	61	4
LMP	23	10	62	6
MSZP	42	6	46	6
Egyéb párt	20	20	50	10
Teljes minta	30	8	57	4

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012 kutatás.

A szülői véleménnyel való egyetértés azonban már egy másik törésvonalat mutat: a szülői véleménnyel való azonosulás tekintetében ugyanis a Fidesz- és MSZP-szavazók mutatnak hasonlóságot. Körükben a legmagasabb azok aránya, akik egyértelmű igennel feleltek arra a kérdésre, hogy politikai ügyekben egyetértenek-e szüleikkel. Mindkét szavazóbázis esetén nagyjából 40 százalék azok aránya, akik így feleltek, szemben a teljes mintában mért 30 százalékkal.

Ami tehát a család szerepét illeti, a *Fideszt választó egyetemista-főiskolás fiatalok egy magasan kvalifikált, a társadalmi-közéleti kérdésekről az átlagosnál többször, rendszeresebben beszélő választói csoport. Ezek a fiatalok jellemzően nem kérdőjelezik meg a szüleik véleményét, ha politikáról van szó.*

A család hatásával ellentétben a barátok politikai érdeklődése és véleménye összetettebb kérdés: a baráti kör alakíthatja az egyén politikai véleményét, de ez fordítva is lejátszódhat, azaz a politikai vélemény mentén is átalakulhat egy-egy baráti társaság. Érdeemes tehát vizsgálni a baráti társaság összetételét, hogy a különböző pártok szavazóira egyetértő vagy vitatkozó barátokkal való politizálás jellemző-e. A pártválasztástól függetlenül elmondható, hogy a felsőoktatásban hallgatók barátaikkal is beszélgetnek közéleti kérdésekről: akárcsak a család esetén, a rendszeres baráti politizálás is a DK-szavazókat jellemzi leginkább, a fideszes fiatalok szavazói az átlagosnál számottevően kevesebben mondták, hogy baráti körben rendszeresen beszélgetnek politikai kérdésekről.

50. táblázat. Barátokkal való egyetértés megoszlása a pártok szavazóinak körében (százalékos megoszlás)

Pártpreferencia	Politikai kérdésekben egyet értesz-e a barátaiddal?			
	igen	Nem	részben igen, részben nem	nem ismerem a barátaim nézeteit
DK	11	0	82	7
Fidesz	11	3	78	8
Jobbik	17	5	70	8
Teljes minta	12	4	75	10

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012 kutatás.

Ami az egyetértést illeti, a Fidesz-szavazók nem alkotnak különösebben homogén társaságot, már ami a barátok politikai meggyőződését illeti: a politikai kérdésekben a barátokkal egyetértők aránya jelentősen elmarad a Jobbik szimpatizánsoknál mért 17 százaléktól.

SZERVEZETI TAGSÁG

Azt az *Ifjúság2000*, *Ifjúság2004*, *Ifjúság2008* kutatási sorozat is bizonyította, hogy a magyar fiatalok jellemzően távol maradnak a civil szervezetektől, a politikai jellegű szervezetekről nem is beszélve (SZABÓ A. – KERN 2011). Az egyetemista-főiskolás hallgatók esetében a 15–29 év közötti korosztálynál átlagánál nagyobb szervezeti aktivitás tapasztalható. Ugyanakkor mind az aktivitás formájának, mind a szervezetek jellegének vizsgálata fontos a pártválasztás pontosabb leírásához. Az eredmények arra utalnak, hogy a Fideszt választó fiatalok igen aktív közösségi életet élnek: legalább egy szervezeti tagságról a Fideszt támogatók háromnegyede számolt be, ennél valamivel magasabb arányt csak a DK-szavazóknál láttunk (78 százalék). A Fidesz-szimpatizánsok ráadásul abban a tekintetben is aktívabbak a többi párt szavazóinál, hogy sokszor több szervezetnek is tagjai, sőt: náluk csak az egyéb pártot választók számolhatnak be nagyobb szervezeti aktivitásról.

51. táblázat. Szervezeti tagság számának átlaga a pártok szavazói szerint (százalékos megoszlás)

Pártpreferencia	Hány szervezetnek tagja?	
	Átlagok	Elemsszám
DK	1,4	41
Fidesz	1,6	204
Jobbik	1,3	267
Teljes minta	1,4	848

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012 kutatás.

A fideszes fiatalok átlagot meghaladó részvételt mutattak a szociális problémákkal foglalkozó, a környezetvédelmi, valamint a kulturális szervezetekben és kiemelkedően magas a vallási közösségekben való aktivitásuk is. Az öt parlamenti párt közül a Fideszt választók számoltak be a legmagasabb arányban arról, hogy politikai ifjúsági szervezet tagjai.

52. táblázat. Politikai ifjúsági szervezeti tagság aránya a pártok szavazóinak körében (százalékos megoszlás)

Pártpreferencia	Tagja-e politikai ifjúsági szervezetnek	
	igen	nem
Fidesz	12	88
Jobbik	7	93
Teljes minta	8	92

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012 kutatás.

Figyelemre méltó sajátosság azonban, hogy bár a Fidesz-szavazók élen járnak a szervezeti aktivitásban, a társadalmi-közéleti problémák iránti érdeklődésük jóval átlag alatti – csak az MSZP támogatóinál látni alacsonyabb átlagértékeket.

53. táblázat. Politikai és társadalmi-közéleti problémák iránti érdeklődés a pártok szavazóinak körében (1-5-ig terjedő skála, átlagértékek)

pártpreferencia	„Mennyire érdekelnek Téged a közéleti kérdések, közéleti, társadalmi problémák?”	„Mennyire érdekel Téged a politika?”
Fidesz	3,8	3,3
MSZP	3,6	3,1
Teljes minta	3,9	3,3

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012 kutatás.

POLITIKAI VÉLEMÉNYEK, POLITIKAI ÖNDEFINÍCIÓ

Noha a bal-jobb felosztás elutasítása több politikai szereplő részéről is felmerült – elsősorban az LMP környezetében – a többi párt szimpatizánsai továbbra is határozottan használják ezeket a címkéket. A DK és az MSZP szavazói határozott baloldali önbesorolást választottak (egy hetes skálán a DK-választók 2,9-es, míg az MSZP-szavazók 2,7-es értéket), a Fidesszel és a Jobbikkal szimpatizálók határozott jobboldaliságot vállaltak. Bár a két szavazóbázis átlaga nagyon hasonló (Fidesz: 5,5; Jobbik: 5,5), ha az eloszlást is figyelembe vesszük, úgy a Fidesz esetén azt látjuk, hogy jóval kevesebben választották a semlegességet is jelentő négyes

értéket – fele annyian, mint a Jobbik-szavazók. Másrészt viszont a leghatározottabb, hetes értéket a Jobbik-szavazók választották nagyobb arányban (28 százalék a Fidesz-szavazók 17 százalékával szemben). Azt mondhatjuk tehát, hogy a Fidesz-szavazóknál egyértelműbb a jobboldaliság vállalása, ugyanakkor a skála szélsőértékét kevésbé választják.

54. táblázat. A hétfokú bal-jobb skálán való önbesorolás a Fidesz és a Jobbik szavazóinak körében (százalékos megoszlás)

	Fidesz	Jobbik
1 – bal	1	1
2	1	0
3	1	1
4	13	26
5	31	17
6	37	26
7 – jobb	17	28

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012 kutatás.

Sokkal kevésbé egységesek a szavazók, ha a liberális-konzervatív skálán kell elhelyezniük magukat: a köztes opciót jelentő négyes értéket választotta a Fidesz-szavazók 30, a Jobbik-szavazók 36 százaléka. Meglepő módon a Fidesz- és Jobbik-szavazók hasonló arányban (23 százalék) választották az inkább liberális álláspontot (1-3-as érték választása). A Fidesz-szavazók többsége – 45 százaléka – ezzel együtt is konzervatív álláspontot választott a skálán. Az egyetemista-főiskolás Fidesz szavazók tehát egy igen határozott jobboldali, ám kevésbé határozott konzervatív önképvel rendelkeznek.

MÉDIAHASZNÁLAT

Az átlagnál nagyobb politikai érdeklődés az egyetemista-főiskolás fiatalok körében együtt jár azzal, hogy az információt különböző csatornákon keresztül szerzik be. A kutatás során három csatorna (televízió, internet, írott sajtó) szerepét vizsgáltuk. A tájékozódási formákban a Fidesz-szavazók nem okoztak meglepetést, lényegében mindhárom formát az átlagnak megfelelő arányban használják – náluk tehát nem látunk olyan kiugró különbségeket, mint az MSZP-szavazók televíziós vagy a DK-szavazók internetes szokásai esetében. Az internetes aktivitásban viszont jobban elmaradnak a többi párt szavazóitól: a fideszes fiatalok mondták a legkisebb arányban azt, hogy részt vesznek internetes szavazáson (harmaduk sosem tesz ilyet), megjegyzéseket írnak blogokhoz, közösségi oldalon tett bejegyzésekhez (45 százalékuk mondta azt, hogy soha nem csinál ilyet).

Végezetül jogos lehet az a felvetés, hogy akik 2012 fordulóján is a Fideszt választanák, alapvetően elégedettek a folyamatokkal, de legalábbis nem fogalmaznak meg nyílt kritikát. A Fidesz szavazók vizsgálatakor tehát érdemes megvizsgálni néhány olyan kérdést, ami alkalmas lehet arra, hogy a szavazók kritikai észrevételére reagáljon. Az intézményekbe vetett bizalomra vonatkozó kérdés a legkevésbé direkt módon kérdez rá a legfontosabb politikai aktorok (Országgyűlés, pártok) megítélésére, ezért alkalmas lehet e felvetés vizsgálatára.

55. táblázat. Mennyire bízik az alábbi intézményekben. (1–4-ig terjedő skála átlagai)

	Fidesz	Jobbik	Teljes minta
az Alkotmánybíróságban	3,1	2,5	2,7
a Köztársasági Elnökben	2,7	1,8	2,0
az Országgyűlésben	2,6	1,7	1,9
a politikai pártokban	2,0	1,7	1,8
a honvédségben	3,0	2,8	2,8
az egyházakban általában	2,8	2,2	2,2
a rendőrségben	2,5	2,2	2,4
a bíróságokban	2,8	2,3	2,6
a település (kerület) polgármesterében	2,6	2,3	2,4
a bankokban, biztosítóknak	1,81	1,53	1,91

Kiemelve a legmagasabb érték.

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012 kutatás.

A bizalmi értékek a rendőrség és a bankok kivételével minden esetben a Fidesz szavazói között voltak a legmagasabbak. Jól látszik az is, hogy a politikailag leginkább megosztóvá vált Alkotmánybíróság, Köztársasági Elnök, Országgyűlés hármában van a legnagyobb különbség az ellenzéki pártok és a Fideszt támogató szavazók között. Azt mondhatjuk tehát, hogy a Fideszt választó egyetemista–főiskolászavazók kevésbé kritikusak a legfontosabb politikai szereplőkkel szemben, mint az ellenzéki pártok szimpatizánsai.

KONKLÚZIÓ

A kormánypárti hallgatókról az *Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012* kutatás kezei között kiderült, identitásuk meghatározó eleme a vallás. Azok a jobboldali fiatalok, akiknek életében jelentős szerepet tölt be vallásuk, nagy valószínűséggel a kormányzó párt táborát erősítik. Területileg a fővárosban erős igazán a Fidesz, emellett leginkább a felső-középosztályba tartozó egyetemisták–főiskolások sza-

vaznak rá. A Magyarországon egyébként is nagy szereppel bíró politikai szocializációs közeg hatványozottan aktív a fideszes hallgatókat illetően. A kormánypárt fiatal hívei szüleikkel intenzíven politizálnak, a szülők politikai véleménye alapvetően meghatározza gyermekeik egyes rész kérdésekben kialakult véleményét.

Ami az egyes képzési területek szerinti bontást illeti: a fideszes egyetemista-főiskolai hallgatók elsősorban az orvostudományi képzésben résztvevők közül kerülnek ki. Öndefiníciójukat illetően markánsan jobboldaliként aposztrofálják magukat – e dimenzióban nem sokban különböznek a jobbikos fiataloktól.

Írásunkban arra tettünk kísérletet, hogy bemutassuk: az 1990–2010 közötti időszakban a fiatalok körében egyértelműen a Fidesz volt domináns párt, de mára ez érvényét veszette. Egy speciális, egyetemista-főiskolás szavazókat tartalmazó mintát alapul véve úgy tűnik, *trendforduló* tanúi vagyunk. Korántsem igazolható az a tézis, miszerint a Fidesz a fiatalok pártja lenne. A 2010-es választáson újonnan parlamentbe kerülő pártok jelentős szeletet hasítottak ki a Fidesz fiatal szavazótáborából. A 18–29 éves korosztályon belül egyértelműen érzékelhető az LMP és különösen a Jobbik előretörése, miközben a Fidesz már nem rendelkezik fiatalos karakterrel. E kérdések vizsgálatának a kötet két külön fejezetet szentel.⁶ A jelenlegi kormányzópártnak a jelenségre adott reakciója alapvetően befolyásolja, hogy középtávon milyen karakterjegyekkel rendelkezik majd a Fidesz politikája.

Kutatásunk eredményei alátámasztani látszanak azt az állítást, miszerint a késő kádári- nemzedéket képviselő Fideszt mára a nyomában lépdelő nemzedéktől legalább annyi választja el, mint az előtte járóktól. Későbbi kutatásokban érdemes volna a téma ezen aspektusát alaposabban körüljárni. Összehasonlításra érdemes szempontokat rejt magában továbbá az a kérdés, vajon a Jobbik generációs tekintetben a Fideszhez hasonló utat jár-e be. Mindez ugyanis segíthet megérteni például a Jobbik térnyerését mind a teljes lakosság, mind pedig a legfiatalabb generáció, s ezen belül az egyetemista-főiskolás csoport körében. Jelen írás azonban nem vállalkozhatott erre, így e terület feltárása még várat magára.

⁶ Az LMP előretörésének vizsgálatához lásd: (KEIL 2012, 157–183). A kérdés Jobbikra vonatkozó összefüggéseihez lásd: (RÓNA–SÓRÉS 2012, 113–157.).

IRODALOM

- BAUER BÉLA – SZABÓ ANDREA (2005) (szerk.): *Ifjúság2004 Gyorsjelentés* Budapest, Mobilitás.
- BAUER BÉLA – SZABÓ ANDREA (2009) (szerk.): *Ifjúság2008 Gyorsjelentés* Budapest, Szociálpolitikai és Munkaügyi Intézet.
- BOZÓKI ANDRÁS (szerk.) (1992): *Tiszta lappal. A Fidesz a magyar politikában 1988-1991*. Budapest, FIDESZ Press.
- KEIL ANDRÁS: Adalékok a Critical Mass nemzedékről. Az egyetemista-főiskolás LMP-szavazók jellemzése. In: Szabó Andrea (2012) (szerk.): *Racionálisan lázadó hallgatók, 2012. Apátia – Radikalizmus – Posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében I*. Szeged, Belvedere Meridionale. pp. 157–183.
- LAKI LÁSZLÓ – SZABÓ ANDREA – BAUER BÉLA (szerk.) (2001): *Ifjúság2000 Gyorsjelentés* Budapest, Nemzeti Ifjúságkutató Intézet.
- Marketing Centrum (2002): *Az egyetemisták és főiskolások perspektívaképe*. Budapest. Marketing Centrum – Országos Piackutató Intézet.
- RÓNA DÁNIEL – SÖRÉS ANETT (2012): A kuruc.info nemzedék. Miért népszerű a Jobbik a fiatalok között? In: Szabó Andrea (2012) (szerk.): *Racionálisan lázadó hallgatók, 2012. Apátia – Radikalizmus – Posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében I*. Szeged, Belvedere Meridionale. pp. 113–156.
- RÓNA DÁNIEL – SZABÓ ANDREA (2012): A kutatás módszertana. In: Szabó Andrea (szerk.): *Racionálisan lázadó hallgatók, 2012. Apátia – Radikalizmus – Posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében I*. Szeged, Belvedere Meridionale. pp. 15–25.
- RÓNA-TAS ÁKOS (1992): Fidesz- MI DESZ? Nemzedékek és pártok. In: Bozóki András (szerk.): *Tiszta lappal. A Fidesz a magyar politikában* Budapest, FIDESZ Press. 608–617.
- STUMPF ISTVÁN (1992): Új Generáció. In: Bozóki András (szerk.): *Tiszta lappal. A Fidesz a magyar politikában* Budapest, FIDESZ Press. 595–607.
- STUMPF ISTVÁN (1996): Elhalasztott vagy elszalasztott politikai generációváltás? *Századvég*, 1996. 1. szám, 112-131. o.
- SZABÓ ANDREA – KERN TAMÁS (2011): *A magyar fiatalok politikai aktivitása*. In: Szabó Andrea – Bauer Béla: *Arctalan (?) nemzedék*. Budapest, Nemzeti Ifjúságkutató Intézet.

Bíró Nagy András

SOKSZÍNŰ FIATAL BALOLDAL AZ MSZP ÉS A DK TÁMOGATÓI A FELSŐOKTATÁSBAN

E tanulmány célja, hogy bemutassa, milyen típusú fiatalokat képes elérni jelenleg az established baloldal. A részletesen elemzett kutatási eredmények világosan igazolják azt a hipotézist, hogy az MSZP és a DK fiatal támogatói két külön világot képviselnek. A két párt szavazói közötti különbség olyan jelentős, hogy nyugodtan kijelenthető: társadalmi háttérüket, közéleti aktivitásukat és értékrendjüket tekintve több köti össze az LMP és a DK választóit, mint a nemrég még egy pártot támogató MSZP-s és DK-s fiatalokat. A baloldali fiatalok két liberális és egy gazdasági kérdésekben baloldaliabb, társadalompolitikai ügyekben centristább pártra oszthatók. Az MSZP jelenlegi szavazói jóval közelebb állnak a centrumhoz és az átlag magyar fiatal értékvilágához, mint a liberálisabb DK és LMP. A szocialistáknak az átlagos vagy annál rosszabb háttérrel rendelkező, a baloldaliabb gazdaságpolitikai és a két liberális párthoz képest centristább társadalompolitikai válaszok iránt nyitott fiatalok körében lehet esélye növekedni. A két liberális párt, a DK és az LMP közötti különbség nem a szocio-demográfiai háttér, a közéleti érdeklődés vagy az értékvilág terén mutatkozik meg, hanem a politikai elitről, az elmúlt ciklusok teljesítményéről alkotott véleményekben.

Tárgyszavak: baloldali fiatalok * established baloldal * politikai szocializáció * közéleti passzivitás * materiális szavazók * aktív liberális pólus

BEVEZETÉS

A baloldal helyzetével foglalkozó tudományos munkák és publicisztikák rendre visszaköszönő megállapítása, hogy az *establishment* baloldalát adó Magyar Szocialista Pártnak a fiatalok körében mért alacsony támogatottsága az egyik fő stratégiai kihívása. Igaz volt ez a megállapítás a rendszerváltás óta mindig, de az idő múlásával a támogatói korösszetétel aránytalansága egyre súlyosabb problémává vált. Az MSZP szavazóinak mindössze 15 százaléka harminc év alatti, 43 százaléka viszont hatvan év feletti, a párttagság átlagéletkora pedig 55,9 év (MSZP 2011, 9–13).

Az utóbbi bő évtized legfontosabb ifjúságkutatásainak (LAKI–SZABÓ–BAUER 2001, 54; BAUER–SZABÓ 2005, 95; BAUER–SZABÓ 2009, 115) eredményei jól kimutatták az MSZP fiatalok közötti visszaszorulását: 2000-ben a 18–29 év közötti pártválasztók 29 százaléka támogatta a szocialistákat, négy évvel később már csak 21, 2008-ban pedig 18 százalék vallotta magát szocialista szimpatizánsnak. A nagymintás *Ifjúság*-kutatások felsőoktatási almintái is hasonló trendet mutattak. A 2000-es 27 százalékról 2004-ben 20, 2008-ban 19 százalékra csökkent az MSZP-sek aránya az egyetemisták és főiskolások között.

A szocialisták utóbbi évekbeli visszaesésének okait több átfogó írás (BECK–BÍRÓ NAGY–RÓNA 2011, LAKNER 2011, TÓTH 2011) is feldolgozta a közelmúltban, de az MSZP korfájában eddig elmaradt fordulatról a 2009–2010-ben átalakult pártrendszer felállása óta még nem készült akadémiai igényű elemzés. Ugyanez igaz arra az új helyzetre, amelyben az *established baloldal* fiatal szavazóiért az MSZP mellett már a 2011 őszen alakult Demokratikus Koalíció is versenyez. E tanulmány célja, hogy bemutassa, milyen típusú fiatalokat képes elérni jelenleg az *established baloldal*. Ezzel egyrészt kirajzolódnak a fiatalok megszólításának korlátai, másrészt a tanulmány kiindulópontként szolgálhat a jövőbeli baloldali ifjúsági stratégiákhoz.

A MSZP és a DK az *Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012-es* kutatási adatai alapján a pártot választani tudó egyetemista-főiskolás fiatalok 12 százalékát tudja megszólítani. A két párt közül a szocialisták az erősebbek, 7 százalékon állnak, DK-snak a felsőoktatási hallgatók 5 százaléka tartja magát. A tanulmány erre a két csoportra koncentrál, a fiatalok megszólításában jóval eredményesebb (29 százaléka), a politikáját a „lehet más” *establishment-ellenes* üzenetére alapozó LMP-t külön fejezet dolgozza fel a kötetben (KEIL 2012). A baloldali fiatalok minél teljesebb képéhez, pontosabb profiljához azonban szükséges az elitellenes, de öndefiníciójukban baloldali LMP-sekkel való összehasonlítás is. Ennek megfelelően számos helyen az ökopárti fiatalokra vonatkozó adatokkal is összevetem az MSZP-sek és a DK-sok válaszait.

A tanulmány hipotézise, hogy a baloldal sokszínűsége a fiatal korosztályokban is tetten érhető. A DK kiválása előtti MSZP-s belvitákban erőteljesen kitűnt, hogy az MSZP-t vezető Mesterházy Attila és a volt miniszterelnök-pártelnök Gyurcsány Ferenc jelentősen eltérő politikai irányvonalat tartanak követendőnek. Mesterházy célja egy karakteresen baloldali néppárt megteremtése, amely képes visszanyerni támogatottságát a meggyengült baloldali háttérjében. Gyurcsány számára a szociáldemokrata értékrendű szavazók köre csak egy az integrálandó célcsoportok közül: a liberálisok és a „mérsékelt konzervatívok” irányába is nyitott párt megteremtésében gondolkodott. Kutatási eredményekből azóta tudjuk, hogy a jelenlegi DK-sok nagyrészt volt szocialista szavazók, a táborbővítés stratégiája nem igazán vált be a volt miniszterelnöknek (POLICY SOLUTIONS-MEDIÁN 2012). Az azonban igaz lehet, hogy a DK kiválásaig valójában szavazói szinten is két párt élt egy párton belül. Ezt a hipotézist tesztelem a fiatal támogatókra vonatkozóan, az MSZP és a DK egyetemista-főiskolás táborának mélyelemzésével.

Az írás első részében a baloldali fiatalok társadalmi-demográfiai hátterét vizsgálom. Ezt követően közéleti érdeklődés és aktivitás szempontjából hasonlítom össze az MSZP-seket és a DK-sokat, külön kitérve arra, hogy milyen tájékozódási csatornákon keresztül érhetőek el ezen választói csoportok. A tanulmány harmadik fejezetében öndefiníciós és attitűdkérdések segítségével mutatom be a közös és az eltérő pontokat a két párt ifjú támogatóinak értékvilágában.

A BALOLDALI FIATALOK TÁRSADALMI-DEMOGRÁFIAI HÁTTERE

A 2010-es választási vereség után egyértelműen Budapest vált a baloldal legfontosabb fellegvárává. Az ország jelentős részén – legnagyobb mértékben Kelet-Magyarországon – tapasztalt térvészítés a fővárosban csak kisebb mértékben ment végbe, így ott érte el végül a legjobb eredményét az MSZP. Mivel Budapesten estek vissza a legkevésbé a szocialisták, az ottani támogatók a párton belül felértékelődtek. Az MSZP (2011, 10) saját hivatalos kiadványa is kiemeli, hogy az „MSZP-szavazók között erősen felülreprezentáltak a budapestiek: arányuk 28 százalék, míg a teljes népességben 18 százalék a fővárosiak aránya”. A teljes szocialista tábor földrajzi eloszlásától csak kis mértékben tér el az *Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012* kutatás eredményсора (A kutatás módszertanáról részletesen lásd (RÓNA–SZABÓ A. 2012, 15–25). A szocialista egyetemisták-főiskolások 26 százaléka budapesti, és az MSZP-sek még inkább felülreprezentáltak a megyei jogú városokban: a párt ifjú támogatói 36 százalékanak van ezekben a városokban az állandó lakhelye. A megyei jogú városi szint alatt megfordul a trend, a kisvárosi és a falusi szocialisták más pártok összetételéhez képest arányosan kevesebben vannak. A községek aránya az MSZP teljes támogatói bázisához képest is alacsony a vizsgált mintában. A teljes szocialista tábor – és az összes felsőoktatási hallgató – 20 százaléka falusi lakos, az MSZP-s egyetemisták-főiskolások között arányuk csak 15 százalék.

A Demokratikus Koalíció támogatói struktúrája még a szocialistákénál is erősebb főváros-centrikusságot mutat. A DK-sok 34 százaléka budapesti, ami egy hajszállal még az LMP-seknél (33 százalék) is magasabb arány. A DK fővárosi támogatottsága nemcsak a fiatalok között, hanem a teljes tábor tekintve is átlagon felüli. 2012 tavaszi adatok alapján a teljes fővárosi népességben 5 százalékon állt a DK (POLICY SOLUTIONS-MEDIÁN 2012), míg országosan rendszerint 2-3 százalékot mérnek a közvélemény-kutató cégek. Amennyire erős az MSZP a megyei jogú városokban, olyan gyenge ebben a szegmensben a DK. A teljes DK-s mintában a megyei jogú városok 14 százalékos részesedése messze elmarad az összes fiatal között mért 25 százaléktól. Az LMP-vel szemben viszont a DK nem esik vissza a településtípus méretével párhuzamosan: átlag feletti támogatottsága van a pártnak a falvakban.

56. táblázat. Az MSZP-s és DK-s fiatalok megoszlása a lakóhely típusa szerint (százalékos megoszlás)

	Budapest	Megyei jogú város	Egyéb város	Község
MSZP	26	36	23	15
DK	34	14	27	25
Összes fiatal	25	25	30	20

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012.

A teljes szavazótáborokat vizsgálva az MSZP támogatói között a legmagasabb a nők aránya (Ipsos-adatok alapján MSZP 2011, 11). A Fidesz, a Jobbik és a DK az egyetemisták-főiskolások között több férfit vonz, mint nőt, az LMP-seknél ebben a szegmensben azonban több a nő. Az MSZP-sek között szinte felborul az arány a nők javára: a szocialista egyetemisták-főiskolások 64 százaléka nő és csak 36 százalék férfi.

A magyarországi társadalmi mobilitás korlátait jelzi, hogy olyan családból, ahol a szülők maximum 8 osztályt végeztek, szinte lehetetlen felsőoktatási intézménybe bekerülni. A szocialista és a DK-s fiataloknál sem ez a jellemző családi út. A szocialista felsőoktatási hallgatók családi háttere gyakorlatilag megegyezik a teljes minta átlagával. Apai ágon többségben vannak a szakmunkásképző vagy szakközépiskolai háttérrel rendelkezők, de jelentős, 40 százalék környéki a felsőfokú végzettségű apák aránya is. A szocialista fiatalok édesanyjai között – szintén az átlagnak megfelelően – egyharmados a szakmunkásképző vagy szakközépiskolai végzettséggel rendelkezők aránya, 15 százalékuk a gimnáziumi érettségivel fejezte be tanulmányait, csaknem felük viszont főiskolai, egyetemi diplomáig vagy akár doktori fokozatig is vitte. A szocialista hallgatók 50-60 százaléka lép tehát előre a szülők képzettségéhez képest.

A DK-sok nem tudják ilyen mértékben „felülmúlni” szüleiket, mivel a családok kiindulópontja az átlagosnál jobb. A Demokratikus Koalíció támogatóinak szülei adják a legértelmiségibb hátteret az összes párt közül, még az LMP-sek szülei között sincsen annyi felsőfokú végzettségű, mint náluk. A DK-sok édesapjainak fele, édesanyjainak több mint hatvan százaléka ilyen képzettséggel bír. A gimnáziumot végzettek aránya megfelel az átlagnak, azonban az egyéb középfokú végzettségűek között már erősen alulreprezentáltak a DK-sok szülei.

57. táblázat. Az MSZP-s és DK-s fiatalok megoszlása a szülők legmagasabb iskolai végzettsége szerint (százalékos megoszlás)

	MSZP – édesapa	MSZP- édesanya	DK – édesapa	DK – édesanya	Összes édesapa	Összes édesanya
Max. 8 osztály	2	2	0	2	2	3
Szakmunkásképző, szakközépiskola	51	35	37	18	48	32
Gimnázium	9	15	12	18	10	16
Felsőfokú végzettség	38	48	51	62	40	49

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012.

A szülők képzettsége terén az MSZP-s fiatalok még tudják hozni az átlagot, de az anyagi helyzet, a pénzügyi függetlenség terén már nem. A felmérés eredményeiből jól látszik, hogy a felsőoktatási hallgatók alapvetően nem állnak jól a saját anyagi függetlenségük megteremtése terén, de még az átlagos szintnél is rosszabb e téren a szocialista fiatalok helyzete. Mindössze 13 százalékuk él a szülőktől külön kasszán, és – az összes párt támogatói közül egyedülként – több mint felük teljes mértékben a szülők anyagi segítségére szorul. A baloldali fiatalok közül a szocialisták adják tehát a legkevésbé jómódú csoportot, a DK-sok viszont a másik végletet. Gyurcsány Ferenc fiatal egyetemista vagy főiskolás követői között találjuk a legkisebb arányban (34 százalék) azokat, akik teljes mértékben a szülőkre támaszkodnak, és a legnagyobb arányban azokat, akik legalább részlegesen már el tudtak indulni az anyagi függetlenség útján. Ez egyben azt is jelenti, hogy a DK-sok e téren még az amúgy jónak mondható helyzetben lévő LMP-seknél is kedvezőbb adottságok között képezhetik magukat.

58. táblázat. Az MSZP-s és DK-s fiatalok megoszlása anyagi függetlenség szempontjából. „Szüleidtől külön kasszán élsz-e?” (százalékos megoszlás)

	MSZP	DK	Összes fiatal
Igen	13	18	18
Nem	52	34	44
Részben igen, részben nem	35	48	38

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012

A családi háttérnek a későbbi mobilitási lehetőségek mellett természetesen nagy hatása lehet a gyermekek későbbi politikai nézeteire is. Az összes fiatal 30 százaléka állítja, hogy politikai kérdésekben teljesen egyetért szüleivel. Az MSZP-s és a DK-s szimpatizánsok ennél nagyobb mértékben gondolják ugyanazt a politikáról, mint szüleik. Az összes párt közül az MSZP-s fiatalok esetében a legerősebb a családi hagyomány, 42 százalékuk ért egyet a szülőikkel politikai kérdésekben.

A család hatása a „régibaloldali” pártra szavazó fiatalok esetében akkor válik különösen nyilvánvalóvá, ha az „újbaloldali” LMP-ekkel vetjük össze őket: a zöld párt szavazóinak csak 23 százaléka ért egyet a szüleivel, ami az összes párt közül a legalacsonyabb érték.

59. táblázat. Az MSZP-s és DK-s fiatalok és szüleik politikai preferenciái. „Politikai kérdésekben egyetértés-e szüleiddel?” (százalékos megoszlás)

	MSZP	DK	Összes fiatal
Igen	42	36	30
Nem	6	7	8
Részből igen, részben nem	46	52	57
Nem ismerem a szüleim nézeteit	6	5	4

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012.

Míg az LMP-re a legtöbb fiatal szavazó újonnan, magától talált rá 2009 után, a DK támogatása pedig általában a párt 2011 őszi megalakulását követően egy tudatos – olykor az egész család preferenciáit érintő – váltás eredménye, addig az MSZP-seknél a leginkább tetten érhető a készen kapott pártválasztás. Ugyancsak a család hatását értékeli fel a szocialistáknál, hogy körükben a legmagasabb azok aránya, akik barátaik politikai preferenciáit nem is ismerik. Ez egyben azt is feltételezi, hogy a baráti körben nem igazán kerülnek elő olyan politikai témák, amik alakíthatnák az ifjú szocialisták preferenciáit. A DK-sok és az LMP-sek esetében fordított a helyzet, ők beszélgetnek barátaikkal a legnagyobb arányban közéleti kérdésekről.

A FIATALOK ÉS A KÖZÉLET: AKTÍV ÉS PASSZÍV BALOLDALIAK

A baloldali fiatalok táborán belül egyszerre van jelen egy kevésbé aktív, a közéleti kérdéseket távolabbról követő tábor, és egy kifejezetten érdeklődő, a politikai cselekvésre, közéleti aktivitásra is nyitott csoport. Előbbi leírás a szocialista szimpatizánsok mellett az LMP-sek apolitikusabb felére is illik, míg a Demokratikus Koalíciót támogató fiatalok és az LMP keménymagja az átlagosnál jóval aktívabban. Valamennyi parlamenti párt szavazói közül a szocialisták mondták a legtöbben – közel 40 százalékuk –, hogy „egyáltalán nem” vagy „inkább nem” érdekli őket a politika. Ez az összes fiatal esetében mért átlagos szinthez képest is erős távolságtartást jelent, a skála másik végpontjától, a DK-soktól pedig közel 30 százalékpont választja el. A gyurcsányista fiatalok alig több mint 10 százaléka állítja magáról, hogy kevésbé érdekli a politika, csaknem 70 százalékuk viszont kimondottan ér-

deklődik a közéleti események iránt. Ezzel egyben a DK-sok esetében fordul elő egyedülként, hogy a fiatal tábor abszolút többsége az érdeklődő térfélen helyezi el magát. Az LMP-sek 48 százaléka számít érdeklődőnek, 30 százaléka pedig távolgártartóbbnak – ez megfelel az átlagos, és a fideszes és jobbikos fiataloknál is mért értéknek, és egyben közelebb is van a szocialista szimpatizánsok értékeihez, mint a DK-sokéhoz. A politikával szembeni általános szkepszist jól jelzi, hogy még a pártot választani tudó fiataloknak is csak relatív többségét érdeklik a főbb politikai események, folyamatok.

60. táblázat. Az MSZP-s és DK-s fiatalok közéleti érdeklődése. „Mennyire érdekel Téged a politika?” (1–5-ig terjedő skála, 1=egyáltalán nem, 5=nagyon érdekel, százalék)

	Egyáltalán nem	2	3	4	Nagyon érdekel
MSZP	17	22	15	29	17
DK	2	10	19	36	33
Összes fiatal	10	20	21	27	22

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012.

A választási részvételi hajlandóság tekintetében, MSZP-LMP viszonylatban viszont fordul a kocka: itt már azokkal a trendekkel találkozunk, mint a teljes választókorú lakosságról készült közvélemény-kutatásokban. Az LMP-sek egy részének laza kötődése a politikához és a közéleti részvételhez itt válik a leginkább nyilvánvalóvá: mindössze 58 százalékuk állítja, hogy biztosan elmenne választani. Ez a legalacsonyabb érték valamennyi tábor közül, ami jól jelzi, hogy az LMP-vel való szimpátia sok esetben nem jelent szoros köteléket az ökopárttal, és a támogatók közel fele erősen apolitikus, esetükben még a választási részvétel is kérdéses. Még a politika iránt alapvetően kevésbé érdeklődő fiatal szocialisták is nagyobb, kétharmados arányban járulnának az urnához, ami nem sokkal marad el a fideszes és a jobbikos értékektől. Az átlagtól jócskán felfelé eltérő választási aktivitást a DK-soktól láthatunk. Eltökélttségüket jól tükrözi, hogy 84 százalékuk biztosra ígéri részvételét egy „most vasárnapi” választáson és olyan támogatójuk nem is akad, aki azt állította volna, hogy valószínűleg vagy biztosan nem menne el szavazni.

A DK-sok magas aktivitásának magyarázata lehet, hogy a párt támogatójának lenni azok után, hogy Gyurcsány Ferenc milyen közéleti pályafutást tudhat maga mögött, már alaphiból feltételez egy erős kötődést és tudatos kitartást az utóbbi években Magyarország egyik legnépszerűtlenebb politikusává vált vezető mellett. A fiatal DK-sok közéleti aktivitása visszatükrözi a párt teljes táborának attitűdjét: kevesen vannak, de nagyon elszántan kitartanak az általuk szimpatikusnak tartott politikus és politikai irányvonala mellett.

61. táblázat. A felsőoktatásban résztvevő fiatalok választási részvételi hajlandósága (százalék)

	Biztosan elmenne	Valószínűleg elmenne	Valószínűleg nem menne el	Biztosan nem menne el
MSZP	66	15	16	3
DK	84	16	0	0
Fidesz	70	24	5	1
Jobbik	70	22	5	3
LMP	58	26	11	5
Összes fiatal	66	23	8	3

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012.

Az MSZP fiatal támogatóinak passzivitása a politika iránti alacsony érdeklődésből és az átlagnál némileg kisebb részvételi hajlandóságból is kiolvasható, a konkrét közéleti tevékenységekre, tapasztalatokra vonatkozó adatok azonban ezt még erőteljesebben alátámasztják. A kutatásban vizsgált valamennyi kérdés esetében átlag alatti volt a szocialista fiatalok bevonódásának mértéke. Az MSZP-s egyetemisták és főiskolások mindössze harmada vett részt valaha bármilyen típusú aláírásgyűjtésben, ami jelentősen elmarad az összes vizsgált fiatal 46 százalékos arányától, nem is beszélve az e téren legaktívabb jobbikos tábor, akiknek 52 százaléka vett már részt ilyen akcióban.

Politikai elemzésekben közhelyszámba megy az a megállapítás, hogy a baloldali szavazókat jóval nehezebb megmozgatni, mint a jobboldaliakat, és különösen nehéz őket az utcára vinni. Az MSZP-sek válasza ezt a közvélekedést a fiatal korosztályokra vonatkozóan is megerősítik: arányosan messze a szocialista fiatalok vettek részt eddig a legkisebb mértékben utcai tüntetéseken, törvényes demonstrációkon. A szocialisták közül csak minden negyedik tüntetett már valaha, míg az összes többi párt esetében ez az érték 40 százalék felett van. A legaktívabbak ismét a DK-sok: 57 százalékuk demonstrált már valaha az utcán. A posztmaterális választói tudatosság mérőszámaként használt „termékbojkott” esetében is hasonló mintázat látható: az MSZP-sek közül minden tizedik bojkottált már tudatosan valamilyen terméket, míg a többi pártnál ez az érték 30 százalék felett van. A DK és az LMP támogatói vesznek a leginkább figyelembe nem anyagi típusú megfontolásokat (38–39 százalékuk nem vásárolt szándékosan valamilyen terméket), de ez némileg kisebb mértékben a fideszes és jobbikos fiatalokra is igaz. A motivációjuk természetesen nagyban különbözhet. Míg az egyes árucikkek kiválasztásánál az ökopárti vagy a DK-s választókat nagyobb mértékben foglalkoztathatják például környezettudatossági szempontok vagy politikai megfontolások (pl. nem utazik köztudottan szélsőjobboldali taxitársasággal vagy nem vásárol Fidesz-közelit áruházláncban), addig a fideszes és jobbikos szimpa-

tizánsok között vélhetően erősebb lehet a magyar termék – külföldi termék felosztás motiváló ereje. Az MSZP-seknél ilyen tényezők a többiekénél jóval kisebb mértékben orientálják különböző árucikkek, szolgáltatások fogyasztását.

Az MSZP számára komoly kihívást jelent, hogy a párttal szimpatizáló fiatalokat nemcsak tüntetésekre, de kampányolásra is nagyon nehéz bevonni. Tízből egy szocialista támogató vett már részt kampányban (ajánlószelvény gyűjtése, plakátolás, kitelepülés, stb.), ami – az előző kérdésekhez hasonlóan – az összes párt fiataljai között a legalacsonyabb érték. Az átlagos kampánytapasztalat 20 százalék, amit a Fidesz húz erősen felfelé: a kormánypártot támogatók harmada valamilyen formában segítette már a párt kampányát az utóbbi években. A baloldali fiatalok közül az LMP-sek vettek részt eddig a legtöbben kampányban (19 százalék), a DK-sok (16 százalék) a szocialisták és a zöldek között helyezkednek el ebből a szempontból. Mivel még nem volt olyan országos kampány, amelyen a Demokratikus Koalíció megmérte volna magát, ezért feltételezhető, hogy az aktív DK-sok nagy többsége korábban még az MSZP kampányaiban szerzett tapasztalatot.

62. táblázat. Az MSZP-s és DK-s fiatalok közéleti aktivitása. „Az alábbi tevékenységek közül részt vettél-e valaha bármelyikben?” (százalék)

	MSZP		DK		Összes fiatal	
	Igen	Nem	Igen	Nem	Igen	Nem
Aláírásgyűjtés	35	65	27	73	46	54
Politikai nyilatkozatok, kezdeményezések, petíciók aláírása	30	70	56	44	41	59
Törvényes demonstráció, tüntetés	26	74	57	43	44	56
Utcai zavargás	2	98	2	98	3	97
Termék szándékos bojkottja	11	89	39	61	34	66
Kampánytevékenység	12	88	16	84	20	80

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012.

A fiatalok jövőbeli bevonása érdekében fontos, hogy milyen csatornákon keresztül lehet elérni az esetlegesen aktivizálható támogatókat. Az ma már nem is kérdés, hogy a korosztály egészét, pártoktól függetlenül az internetes hírcsatornákon lehet a leghatékonyabb módon elérni. Az összes fiatal 79 százaléka hetente többször böngész internetes portálokat, 52 százalékuk számára ez pedig mindennapos tevékenység. A televízió, és főként a napilapok messze elmaradnak ettől a szinttől a fiatalok médiafogyasztási szokásaiban. Az MSZP és a DK támogatói ráadásul az átlagosnál sűrűbben szerzik információikat az internetről: a szocialisták 56 százaléka, míg a DK-sok 74 százaléka olvas online híreket napi rendszerességgel. Míg azonban a DK-sok közül gyakorlatilag mindenki legalább hetente többször tájékozódik a netről, addig a szocialista fiatalok nagyjából ötöde nem érhető el ezen a módon. Ez a legmagasabb érték valamennyi párt tábora közül.

Ennek fényében továbbra is megkerülhetetlen kommunikációs csatorna marad az MSZP számára a televízió. A szocialista fiatalok néznek a legtöbbet televíziót, egyharmaduk minden nap, további harmaduk hetente többször számít televíziós hírfogyasztónak. A televízió internettel szembeni általános leértékelődését mutatja ugyanakkor, hogy a teljes mintában mindössze 23 százalék a napi rendszerességgel tv-híradót nézők aránya. A DK-sok ezt az átlagot hozzák, az LMP-sek pedig átlag alatti tévénézőknek számítanak: csak 19 százalékuk követi a tv-híradókat minden nap. A zöld fiatalok jelentős része csak alkalmanként vagy egyáltalán nem néz televíziót: az ebben a kategóriában mért 43 százalék a legmagasabb az összes párt közül. Összességében jól látszik, hogy bár a DK-sok átlagos mértékben néznek tévét, szavazóik szinte kivétel nélkül rendszeresen elérhetők az interneten is. A szocialisták esetében a televízió tartós fontosságát indokolja, hogy támogatóik a mai napig a leggyakoribb tv-nézők, emellett pedig a tábor egy jól behatárolható része alig vagy soha nem tájékozódik online forrásokból.

63. táblázat. Az MSZP-s és DK-s fiatalok médiafogyasztási szokásai (százalék)

		Minden nap	Hetente többször	Hetente egyszer	Ritkábban	Soha
MSZP	Internetes portálok	56	19	7	15	3
	TV-híradók	33	30	8	19	11
	Napilapok	12	25	15	30	18
DK	Internetes portálok	74	21	0	4	0
	TV-híradók	23	30	12	14	21
	Napilapok	14	11	11	36	27
Összes fiatal	Internetes portálok	52	27	7	11	3
	TV-híradók	23	27	12	19	19
	Napilapok	10	18	14	38	20

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012.

A napilapok általános térvesztéséből, példányszámcsökkenéséből talán e felmérés nélkül is kikövetkeztethető lenne, hogy a fiatalok között a nyomtatott sajtó szerepe a tájékozódásban harmadlagos. Az egyetemisták és főiskolások 42 százaléka vesz a kezébe legalább hetente egyszer napilapot, naponta pedig csak 10 százalék olvas újságot rendszeresen, nyomtatott formában. A MSZP-sek a többieknel jobban kötődnek a hírfogyasztás hagyományos módjához: a szimpatizánsok több mint fele legalább heti egyszer kezébe vesz napilapot. Az erősen netközpontú DK-sok azonban még az átlagnál is kevésbé tájékozódnak a nyomtatott sajtóból. 14 százalékuk ugyan napi rendszerességgel nyomtatott újságot olvas, de csak 36 százalékuk teszi ezt legalább hetente egyszer. Az LMP-sek az MSZP és a DK között helyezkednek

el, naponta csak 7, de hetente legalább egyszer 43 százalékuk vesz kezébe napilapot. A fentiek alapján teljesen egyértelmű, hogy a baloldali fiatalok jelentős részét eléri a hírek interneten, az MSZP-nek viszont továbbra is érdemes nagyobb figyelmet fordítani a hagyományosabb kommunikációs csatornákra, mivel az elérési arány még mindig relatíve magas a televízió és a napilapok esetében is.

A BALOLDALI FIATALOK ÉRTÉKVILÁGA

A közéleti attitűdök tekintetében tapasztalt eltérés az MSZP és a DK fiataljai között az értékrend terén is megmutatkozik. Az öndefiníciók és az attitűdkérdésekre adott válaszok is világossá teszik, hogy a Demokratikus Koalíció 2011 őszi kiválásáig valóban két párt létezett az MSZP-n belül. Ez a kettőség nemcsak a politikai vezetők szintjén, hanem a fiatal szimpatizánsok értékvilága tekintetében is jelen volt. Az MSZP támogatói rendre közelebb helyezkednek el ugyanis az összes megkérdezett átlagértékeihez, mint a DK-sok, akik pedig a legtöbb kérdésben a szocialista fiataloknál liberálisabb álláspontot foglalnak el. Számos kérdésben több nézetazonosság figyelhető meg az LMP és a DK szimpatizánsai, mint a túlnyomó többségükben nemrég még egy pártot támogató MSZP-sek és DK-sok között.

A kivétel, ahol az MSZP és a DK közel kerül egymáshoz, a bal-jobb önmeghatározás. A pártok ideológiai profiljában és főleg a választók fejében meglévő közpolitikai koherenciazavar ellenére a magyar pártrendszer egyik legstabilabb tájékozódási pontjának szokás tekinteni a bal-jobb skálát (az utóbbi évek fejleményeinek elemzéséhez lásd ENYEDI-BENOIT 2011, BÍRÓ NAGY 2011). A bal-jobb címke a magyar politikában azonban a legkevésbé sem jelent tartalmi leírást, jóval inkább pártos címkeként értelmezendő (TÓKA 2005). Ily módon a baloldali szélsőértékhez közeli öndefiníció sok esetben legalább annyira – ha nem jobban – jelent éles szembenállást a jobboldali kormányzással, mint gazdasági-szociális értékválasztást. Az Orbán-kormány és a Fidesz éles elutasítása magyarázhatja, hogy az MSZP és a DK szavazói – a meglévő értékrendbeli különbségek ellenére – egyaránt egyértelműen a baloldalra sorolják magukat. Az MSZP-sek ugyan némileg még baloldalibbként határozzák meg önmagukat – és ezzel elfoglalják helyüket a magyar pártrendszer balszélén – de a két tábor közötti eltérés e tekintetben nem jelentős. Ha ennyire leegyszerűsödik a választás, és csak a bal és jobb közötti különbségtétel marad, akkor a két különvált tábor bizony közel kerül egymáshoz. Bal-jobb felosztás tekintetében az LMP-sek is inkább balra helyezik magukat, de csak enyhén (3,65, a 4-es középértékhez közel). A bal-jobb skála terén tehát tetten érhető a pártelitek pozicionálása is. Míg az MSZP és a DK a Fidesz ádáz ellenfeleiként, baloldali ellentpontokként jelennek meg, addig a szocialistáktól és még inkább Gyurcsánytól távolságot tartó LMP-sek kivülállása a középértékek választásában mutatkozik meg.

64. táblázat. Az MSZP-s és DK-s fiatalok önmeghatározása a bal-jobb, a liberális-konzervatív és a mérsékelt-radikális skálán (átlagpontok)

	Baloldali-jobboldali (1–7, 1=baloldali, 7=jobboldali)	Liberális-konzervatív (1–7, 1=liberális, 7=konzervatív)	Mérsékelt-radikális (1–7, 1=mérsékelt, 7=radikális)
MSZP	2,68	3,13	3,37
DK	2,91	2,58	2,80
Összes fiatal átlaga	4,59	3,70	3,79

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012.

Távolabb kerülnek egymástól a szocialista és a gyurcsányista fiatalok, ha a liberális-konzervatív önbesorolásról van szó. Ebben a dimenzióban már a DK-sok számítanak az egész pártrendszer legliberálisabb választóinak (2,58 a hétfokú skálán), akikhez az LMP-sek közelebb állnak (2,82), mint a szocialisták (3,13). Az MSZP-sek ezzel egy mérsékelt liberális pozíciót foglalnak el, ugyanolyan távolságban a DK-soktól, mint a konzervatív térfél szavazóit is magában foglaló teljes minta átlagától.

A demokráciával kapcsolatos attitűdök újabb illusztrációját adják annak, hogy értékrendjükben az LMP-s és a DK-s fiatalok közel kerülhetnek egymáshoz, míg a szocialisták mindkét táborból messzebb helyezkednek el (10. táblázat). A baloldali ellenzék utóbbi két évének egyik fő témája, a magyar demokrácia helyzete kevésbé érdekli a szocialista szavazókat, viszont annál jobban az LMP-seket és a DK-sokat. Az MSZP-sek között megdöbbenően nagy (34 százalék) a diktatúrát bizonyos körülmények között elfogadható politikai rendszernek tartók aránya. Ez nagyjából a fideszes fiatalok válaszában felel meg, és fényévnnyi távolságra van attól, ahogy a másik két baloldali csoport vélekedik. A DK-sok 65, az LMP-sek 58 százaléka szerint a demokrácia minden más politikai rendszernél jobb, míg az MSZP-seknél ez az arány mindössze 39 százalék. A magyar demokrácia problémáival mobilizálni lehet tehát Gyurcsány Ferenc és az LMP követőit, de a politikai rendszerhez való kötődése a szocialistáknak jóval gyengébb, így a téma is jóval kevésbé hozza tűzbe őket.

65. táblázat. Az MSZP-s és DK-s fiatalok demokráciával kapcsolatos attitűdje. „A következő kijelentések közül melyik áll a legközelebb a Te véleményedhez?” (százalék)

	MSZP	DK	Összes fiatal
A demokrácia minden más politikai rendszernél jobb	39	65	41
Bizonyos körülmények között egy diktatúra jobb, mint egy demokrácia	34	19	36
A hozzám hasonló emberek számára az egyik politikai rendszer olyan, mint a másik	27	16	23

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012.

A szocialisták jóval kevésbé liberálisak akkor is, ha a tekintélytiszteltet kérdésköréről van szó. Az MSZP-sek a felmérésben szereplő három, tekintélyelvűséget mérő kérdés mindegyikében nagyobb mértékben értettek egyet a konzervatív állásponttal, mint a DK-sok. A szocialisták – az összes fiatal átlagához hasonlóan – inkább egyetértenek azzal, hogy a „gyermeknek meg kell tanulniuk, hogy a legfontosabb az engedelmesség és a tekintélytisztelt”, míg a DK-sok és az LMP-sek az állítást inkább elutasító térfélen vannak. Az MSZP ifjú támogatói szerint a fiataloknak felnőttként el kell hagyniuk lázadó gondolataikat és meg kell tanulniuk alkalmazkodni, és azt sem utasítják el egyértelműen, hogy „az országnak nem politikai programokra, hanem erőskező vezetőkre van szüksége”. Utóbbi állítással a zöld és a gyurcsányista szavazók sem értenek egyet, az MSZP-sek viszont semleges állásponton vannak. A tekintélyelvűségre való nagyobb nyitottság a rendpárti attitűdökben is kimutatható: a szocialisták inkább egyetértenek azzal, hogy „fokozott szigor szükséges a közrend védelmében”, ellenben a DK-sok közelebb vannak ahhoz az állásponthoz, hogy „az emberek jogait védeni kell a hatóságokkal szemben”. A szocialista fiatalok ezekben a kérdésekben nem a liberálisabb DK-sokhoz és LMP-sekhez, hanem a fideszesekhez – és az összes fiatal átlagos véleményéhez – vannak a legközelebb.

Az MSZP-s és a DK-s tábor között ugyancsak szembetűnő a különbség a cigányság megítélésében. Figyelemreméltó, hogy a szocialisták nagyobb mértékben értenek egyet (3,45 ötös skálán) azzal, hogy „a bűnözési hajlam a cigányok vérében van”, mint a fideszesek (3,14) – igaz mindkét szavazói csoport az állítással inkább egyetértő térfélen van. Cigányellenességben természetesen még ez az álláspont is messze elmarad a jobbkiosokétól, akik elsőprő mértékben tudnak azonosulni (4,17) a kijelentéssel. Ezt az LMP-s (2,52) és a DK-s (2,65) fiatalok viszont elutasítják, és ismét az egymáshoz legközelebbi két értéket veszik fel. Mindezek fényében nem meglepő, hogy a szocialisták inkább úgy vélik, hogy „a cigány lakosság számának növekedése veszélyezteti a társadalom biztonságát”, és azt is az LMP-seknél és a DK-soknál kevésbé támogatják, hogy „minden cigány gyermeknek joga van ahhoz, hogy a nem cigányokkal közös iskolai osztályban tanulhasson”. A *Magyar Választáskutatási Program 2010-es elitkutatása* és a választások előtti közvélemény-kutatása alapján is ki lehetett már mutatni, hogy a baloldali politikai elit és a választóik között jelentős nézetkülönbségek feszülnek e kérdésben (BÍRÓ NAGY 2011). Akkor is látni lehetett, hogy a baloldali attitűdök heterogének: a liberálisabb LMP-s tábor mellett a szocialisták jelentős része nyitottabb a cigányellenes retorikára. A 2011–2012-es *Aktív Fiatalok* kutatás a fiatalokra vonatkozóan is megerősíti ezt a következtetést, illetve azt is jelzi, hogy a DK-sok kiválásával egy a cigányság felé megengedőbb csoport távozott a szocialista szavazótáborból.

Az állam szerepét illetően a fiatalokra vonatkozó adatok is alátámasztják, hogy gazdaságpolitikai kérdésekben értelmüket veszítik a hagyományos bal-jobb kategóriák. A fideszes és a jobbkios fiatalok a baloldali pártoknál erőteljesebben támogatják az állam komolyabb szerepvállalását a gazdaságban és a társadalmi folyamatok

alakításában. Az LMP-sek és a DK-sok inkább egyetértenek azzal, hogy az embereknek több felelősséget kellene vállalni önmagukért, és csökkenteni kell az állam szerepét a gazdaságban. A két párt fiataljai közül a DK támogatói még liberálisabb véleményen vannak, ők adják a fiatal pártválasztók gazdasági jobbszélét. E két táborhoz képest a szocialisták az erőteljesebb állami szerepvállalás hívei, de ez sem jelent karakteres baloldali álláspontot: mindkét vizsgált kérdésben a középértékhez közeli eredményt kaptunk, ami jócskán elmarad a felnőtt szocialista tábor gazdasági baloldaliságától.

66. táblázat. Az MSZP-s és DK-s fiatalok attitűdjei néhány fontosabb politikai kérdésben (átlagpontok)

		MSZP	DK	Összes fiatal átlaga
Tekintélyelvűség	A gyerekeknek meg kell tanulniuk, hogy a legfontosabb az engedelmesség és a tekintélytisztet (1-5, 1=egyáltalán nem ért egyet, 5=teljes mértékben egyetért)	3,55	2,80	3,50
	A fiataloknak néha lázadó gondolatai vannak, de ahogy felnőnek, meg kell tanulniuk alkalmazkodni (1-5, 1=egyáltalán nem ért egyet, 5=teljes mértékben egyetért)	3,79	3,21	4,20
	Az országnak nem politikai programokra van szüksége, hanem erőskezü vezetőkre (1-5, 1=egyáltalán nem ért egyet, 5=teljes mértékben egyetért)	3,01	2,42	3,09
Rendpártiság	Fokozott szigor szükséges a közrend védelmében=1, Az emberek jogait védeni kell a hatóságokkal szemben=10	4,94	5,79	4,93
Cigányság	A cigány lakosság számának növekedése veszélyezteti a társadalom biztonságát (1-5, 1=egyáltalán nem ért egyet, 5=teljes mértékben egyetért)	3,88	3,08	3,94
	A bűnözési hajlam a cigányok vérében van (1-5, 1=egyáltalán nem ért egyet, 5=teljes mértékben egyetért)	3,45	2,65	3,27
	Minden cigány gyereknek joga van arra, hogy a nem cigányokkal közös iskolai osztályban tanulhasson (1-5, 1=egyáltalán nem ért egyet, 5=teljes mértékben egyetért)	3,73	4,30	3,66

		MSZP	DK	Összes fiatal átlaga
Állam szerepe vs egyéni felelősség	Az embereknek több felelősséget kellene vállalniuk önmagukért=1, Az államnak több felelősséget kellene vállalnia az emberekért=10	5,30	4,36	5,35
	Csökkenteni kell az állam szerepét a gazdaságban=1, Erősíteni kell az állam szerepét a gazdaságban=10	4,90	4,40	5,50
Határon túli magyarok	A kormány csak a határon belül élőkrol gondoskodik=1, A kormánynak a határon kívül élő magyarokról is gondoskodni kell=10	4,18	3,77	5,78
Gender	A férfi dolga az, hogy pénzt keressen, a feleségnek a háztartással és a gyerekekkel kell foglalkoznia (1-5, 1=egyáltalán nem ért egyet, 5=teljes mértékben egyetért)	1,98	1,69	2,22

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012.

Az MSZP-hez képest a DK liberálisabb karaktere azokban a témákban is kiderül, amelyekben a két tábor egyébként hasonló véleményen van. A férfi-női szerepek tekintetében ugyanúgy vélekednek, elutasítják azt, hogy a nő feladata a háztartás rendben tartására és a gyermekek nevelésére korlátozódna. Az elutasítás mértékében van némi különbség, a DK-sok még a szocialistáknál is jobban ellenzik a gender-kérdés macho megközelítését. További hasonlóság, hogy sem az MSZP-s, sem a DK-s fiataloknak nem kifejezetten szívügye a határon túli magyarok témája. Míg az összes párt átlaga alapján a fiatalok inkább azzal értenek egyet, hogy a magyar államnak a határon túli magyarokról is gondoskodnia kell (5,78 tízes skálán), addig a baloldali fiatalok közelebb állnak ahhoz az állásponthoz, hogy „a kormány csak a határon belül élőkrol gondoskodik”. Ezen a véleményen belül is vannak természetesen fokozatok: a DK-sok (3,77) mutatják a legkevesebb érdeklődést a határon túli magyarok iránt, őket az MSZP-sek követik (4,18), míg az LMP-sek már a centрупozícióhoz vannak közel (4,82).

Az alábbi táblázat értékválasztással kapcsolatos válaszai is alátámasztják, hogy több érték mentén összehozható az MSZP és a DK, de a prioritásokban, hangsúlyokban van eltérés. A szocialistáknál a legfontosabb helyre a családi biztonság került, a DK-soknál pedig az elsőszámú liberális alapérték a szabadság. A szocialista szimpatizánsoknak fontosabb az anyagi jólét is, mint a DK-soknak, és a tradíciókat is jobban tisztelik az MSZP-sek. Gyurcsány Ferenc pártjának fiatal támogatói ugyanakkor fontosabb értéknek tartják a környezettudatosságot, mint a szocialisták, és – mint a közéleti aktivitásról szóló fejezetben már kiderült – a közügyekbe való beleszólás lehetősége is magasabb polcon van, mint az MSZP-seknél.

67. táblázat. Az MSZP-s és DK-s fiatalok értékválasztásai (átlagpontok, minden kérdésnél ötös skála, 1=egyáltalán nem fontos, 5=rendkívül fontos)

	MSZP	DK	Összes fiatal átlaga
Szabadság	4,48	4,76	4,59
Társadalmi rend	4,02	3,96	4,02
Anyagi jólét	4,34	4,19	4,20
Nemzet	3,43	3,34	3,79
Tradíciók tisztelete	3,56	3,18	3,74
Vallásos hit	2,50	2,24	2,70
Családi biztonság	4,70	4,52	4,66
Környezettudatosság	3,99	4,15	4,09
Beleszólás a közügyekbe	3,77	3,95	3,86

Megjegyzés: A pontos kérdés: „Most az emberi élethez kapcsolódó értékeket olvashatod. Kérlek, mindegyikről mondd meg, hogy mennyire fontosak az életedben!”

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012.

A nemzeti érzés és a vallásosság egyik tábor sem motiválja igazán, de az elutasítás mindkét esetben a DK-soknál erősebb. A DK fiataljainak 55 százaléka nem vallásos vagy egyenesen ateista, ez még az LMP-sek (51 százalék) és az MSZP-sek (46 százalék) egyébként magas vallástalanságát is felülmúlja. Összehasonlításképpen: a nem különösebben vallásos jobbkiosok között ez az arány 37 százalék, míg az egyedül igazán vallásos táborral rendelkező Fidesz esetében csak 21 százalék mondja magát nem vallásosnak. Általánosságban nézve jól kirajzolódik az is, hogy az LMP-sek prioritáslistája több hasonlóságot mutat a DK-sokéval, mint a szocialistákéval. A szabadság, a társadalmi rend, az anyagi jólét, a környezettudatosság és a közügyek iránti érdeklődés szinte pontosan ugyanolyan pontszámot kapott e két tábor részéről.

KONKLÚZIÓ

A tanulmányban bemutatott kutatási eredmények világosan igazolják azt a hipotézist, hogy az MSZP és a DK fiatal támogatói két külön világot képviselnek. A két párt szavazói közötti különbség olyan jelentős, hogy nyugodtan kijelenthető: társadalmi háttérüket, közéleti aktivitásukat és értékrendjüket tekintve több köti össze az LMP és a DK választóit, mint a nemrég még egy pártot támogató MSZP-s és DK-s fiatalokat.

A baloldali felsőoktatási hallgatók közül egyedül a szocialisták érkeznek nem kiváltságos családi háttérből: szüleik végzettsége megfelel az országos átlagnak, anyagi helyzetük némileg elmarad attól. Politikai szocializációjukban kiemelten fontos a család hatása, már csak azért is, mert baráti társaságaikban ritkábban ke-

rülnek elő közéleti témák. A politika iránti érdeklődésük alacsonyabb az átlagnál, így kevesebb külső hatás is éri őket. A szocialista fiatalok kifejezetten passzívak. Jelentős kihívást jelent az MSZP számára, hogy utcai megmozdulásokra és kampánytevékenységekre is nehéz őket rávenni, és a választási részvételi hajlandóságuk sem jobb az átlagosnál.

Lehetőséget jelent ugyanakkor az MSZP számára, hogy a jelenlegi szavazóik is közelebb állnak a centrumhoz és az átlag magyar fiatal értékvilágához, mint a liberálisabb DK és LMP. Utóbbi két párt – és természetesen nagyobb mértékben az LMP – alighanem teljesen lefedi azokat a fiatalokat, akik előtérbe helyezik a posztmaterális értékeket, illetve gazdasági és társadalompolitikai-kulturális kérdésekben is liberális módon gondolkoznak. Az MSZP-nek – főként a 2010 óta követett baloldali néppárti stratégia fényében – nem ebbe az irányba, hanem az átlagos vagy annál rosszabb háttérrel rendelkező, a baloldali gazdaságpolitikai és a két liberális párthoz képest centristább társadalompolitikai válaszok iránt nyitott fiatalok körében lehet esélye növekedni. Ilyen választók megtalálhatók a bizonytalanok között, illetve a jobboldalhoz nem ideológiai alapon kötődő fiatalok között is. Az MSZP hivatalos irányvonala gazdasági-szociális kérdésekben ráadásul a szocialista fiataloktól még balrább van, nagyjából ott, ahova a fideszes és a jobbkios hallgatók elhelyezik magukat.

A magyar pártrendszerben a Fidesztől balra álló valamennyi párt felülreprezentált Budapesten, de ez méginkább igaz a DK-ra és az LMP-re. A szülők képzettsége és az anyagi helyzet egyaránt a két legjobb helyzetben lévő táborra teszi a DK-t és az LMP-t. Aktivitásban az LMP-sek felülmúlják az MSZP-seket, de elmaradnak a DK-soktól. Ennek magyarázata, hogy az LMP támogatói szerkezete kettős: a nagyon aktív – akár aláírásgyűjtésre, kampányolásra is kész – keménymag mellett a pártnak van egy apolitikusabb szimpatizánsi köre is, akiket még a választáson való részvételre is igen nehéz rávenni. A DK-sok – bár a baloldalon ők vannak a legkevesebben – ezzel szemben szinte mindannyian igen elszántak: körükben a legmagasabb a közéleti érdeklődés, a részvételi hajlandóság és ők a leggyakoribb internetes hírfogyasztók is. Értéktrendjükben szinte teljes fedést mutatnak a DK-s és LMP-s adatok. Gazdasági kérdésekben az egyéni felelősségvállalás és a kisebb állam hívei, társadalompolitikai kérdésekben pedig minden esetben ők képviselik a liberális pólust – a DK rendszerint ezen belül is az LMP-nél valamivel liberálisabb álláspontot. Az MSZP-sek között az anyagi jólét és a családi biztonság, a DK-nál és az LMP-nél a szabadság a legfőbb érték. Néhány társadalmi-kulturális kérdésben – például vallás, gender, határon túli magyarok – pedig a szocialista fiatalok is a liberális térfelel helyezik el magukat, de a középértékekhez közelebb.

Van azonban több kérdés is, amiben teljesen más platformra kerül az MSZP, illetve a DK és az LMP. Az állam szerepén túl ilyen a tekintély és a rend témaköre. RENDPÁRTI kérdésekben az MSZP-sek a konzervatív térfelel helyezik el magukat. A demokrácia iránt a szocialisták jóval kevésbé elkötelezettek, mint a két másik párt követői, az anyagi körülmények jóval nagyobb mértékben foglalkoztatják

őket. Látványos továbbá a nézetkülönbség a cigányság megítélésében: a szocialisták a fideszesekéhez hasonló cigányellenes attitűdökkel rendelkeznek, ellenben a DK-sok és az LMP-sek e téren is liberálisabb álláspontot foglalnak el.

A baloldali ellenzéki pártoknak lehetőséget jelent, hogy éppen azokról a csatornákról tájékozódnak leginkább a baloldali fiatalok, amelyeken keresztül a legolcsóbb a kommunikáció, illetve ahol máig a legerősebbek az ellenzéki hangvételű médiumok. Ma már mindhárom baloldali párt fiatal támogatóinak többsége elérhető az interneten, de csak a DK-sok és az LMP-sek igazán gyakori felhasználók. A fiatalokkal való kommunikációt az MSZP számára még vélhetően sokáig megdrágítja, hogy még a szocialista egyetemisták-főiskolások egy része sem olvas online híreket, és továbbra is nagyon népszerű körökben a televízió.

A kutatási adatok alapján a baloldali fiatalok két liberális és egy gazdasági kérdésben baloldali, társadalompolitikai ügyekben centristább pártra oszthatóak. A két liberális párt, a DK és az LMP közötti különbség nem a szocio-demográfiai háttér, a közéleti érdeklődés vagy az értékvilág terén mutatkozik meg, hanem a politikai elitről, kiemelten az *established baloldal* elmúlt ciklusokban nyújtott teljesítményéről alkotott véleményekben. A teljes „elmúlt húsz évet” elutasító LMP-sek számára nyilvánvalóan kizáró tényező a legutóbbi szocialista-szabaddemokrata kormányzást szimbolizáló Gyurcsány Ferenc személye – akármilyen liberális értékeket is hirdessen. A DK-sok számára Gyurcsány éppen az egyik fő motiváció. Ha ezt a törésvonalat hozzáadjuk az MSZP, illetve a DK és LMP közötti társadalmi-értékrendbeli különbségekhez, akkor jól látható, hogy a Fidesz-ellenességen túl közös nevezőt találni a baloldali fiatalok körében sem lesz egyszerű.

IRODALOM

- BAUER BÉLA – SZABÓ ANDREA (szerk.) (2005): *Ifjúság2004 Gyorsjelentés*. Budapest, Mobilitás.
- BAUER BÉLA – SZABÓ ANDREA (szerk.) (2009): *Ifjúság2008 Gyorsjelentés*. Budapest, Szociálpolitikai és Munkaügyi Intézet.
- BECK LÁSZLÓ – BÍRÓ NAGY ANDRÁS – RÓNA DÁNIEL (2011): Szabadesésben. Az MSZP 2006-2010. közötti népszerűségvesztésének politikai napirendi magyarázatai. In: Enyedi Zsolt – Szabó Andrea – Tardos Róbert: *Új képlet. Választások Magyarországon, 2010*. Budapest: Demokrácia Kutatások Magyarországi Központja Közalapítvány.
- BÍRÓ NAGY ANDRÁS (2011): Az új pártrendszer térképe. Programok, pártelitek és szavazótáborok a 2010-es választások után. In: Sándor Péter – Vass László (szerk.): *Magyarország Politikai Évkönyve 2010-ről*. Budapest, Demokrácia Kutatások Magyarországi Központja Közalapítvány.
- ENYEDI ZSOLT – KENNETH BENOIT (2011): Kritikus választás 2010. A magyar pártrendszer átrendeződése a bal-jobb dimenzióban. In: Enyedi Zsolt – Szabó Andrea – Tardos Róbert: *Új képlet. Választások Magyarországon, 2010*. Budapest, Demokrácia Kutatások Magyarországi Központja Közalapítvány.
- KEIL ANDRÁS (2012): Adalékok a Critical Mass nemzedékről. Az egyetemista-főiskolás LMP-szavazók jellemzése. In: Szabó Andrea (2012) (szerk.): *Racionálisan lázadó hallgatók, 2012. Apátia – Radikalizmus – Posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében I.* Szeged, Belvedere Meridionale. pp. 157–183..
- LAKI LÁSZLÓ – SZABÓ ANDREA – BAUER BÉLA (szerk.) (2001): *Ifjúság2000 Gyorsjelentés* Budapest, Nemzeti Ifjúságkutató Intézet.
- LAKNER ZOLTÁN (2011): *Utak és útvesztők. Az MSZP 20 éve*. Budapest, Napvilág Kiadó.
- Magyar Szocialista Párt (2011): *Egy összetartó Magyarországgért*. Budapest, MSZP.
- Policy Solutions – Medián (2012): Budapesti közhangulat 2012. Internetes elérhetőség: <http://www.nepszava.hu/articles/article.php?id=545146>.
- RÓNA DÁNIEL – SZABÓ ANDREA (2012): A kutatás módszertana. In: Szabó Andrea (szerk.): *Racionálisan lázadó hallgatók, 2012. Apátia – Radikalizmus – Posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében I.* Szeged, Belvedere Meridionale. pp.15–25.
- TÓKA GÁBOR (2005): A magyarországi politikai tagoltság nemzetközi összehasonlításban. In: Angelusz Róbert – Tardos Róbert (szerk.): *Törések, hálók, hidak. Választói magatartás és politikai tagolódás Magyarországon*. Budapest, Demokrácia Kutatások Magyarországi Központja Közalapítvány.
- TÓTH CSABA (2011): A márkajellemzők szerepe az MSZP összeomlásában. In: Enyedi Zsolt – Szabó Andrea – Tardos Róbert: *Új képlet. Választások Magyarországon, 2010*. Budapest, Demokrácia Kutatások Magyarországi Központja Közalapítvány.

A KÖTET SZERZŐI

Árgyellán Edina, az ELTE ÁJK Politikatudományi Intézet politológus hallgatója

Bíró Nagy András, politológus, a BCE Politikatudományi Doktori Iskola doktorjelöltje, az MTA TK PTI kutatója, a Policy Solutions igazgatója

Csőzik Rita, tanácsadó szakpszichológus, politológus, az ELTE Pedagógiai és Pszichológiai Kar Szocializáció és Társadalmi Folyamatok Pszichológiája Programjának doktorandusza

Keil András, politológus, a BCE Politikatudományi Doktori Iskola doktorandusza, a Republikon Intézet tudományos munkatársa

Oross Dániel, politológus, az MTA TK PTI munkatársa, a Budapesti Corvinus Egyetem Politikatudományi Doktori Iskola doktorjelöltje

Reiner Roland, a Budapesti Corvinus Egyetem mester szakos hallgatója, a Republikon Intézet elemzője

Róna Dániel, politológus, doktorjelölt, a Budapesti Corvinus Egyetem Politikatudományi Intézet tanársegéde

Szabó Andrea, szociológus–politológus, a politikatudomány doktora, az MTA TK PTI munkatársa, az ELTE ÁJK Politikatudományi Intézet adjunktusa

ÁBRÁK ÉS TÁBLÁZATOK JEGYZÉKE

ÁBRAJEGYZÉK

1. ábra. Hol lakik a szorgalmi időszakban a szüleiktől való külön kasszán élés függvényében (a kérdésre válaszolók százalékos megoszlása*)	23
2. ábra. A hallgatók megoszlása a szülők felsőfokú végzettsége szerint (a kérdésre válaszolók megoszlása, százalék)	26
3. ábra. Volt-e 3 hónapig tartó munkavállalása, leszámítva a szünidei munkavállalásokat? (kérdésre válaszolók megoszlása, százalék)	32
4. ábra. Összességében hogy érzi anyagilag...? (az apa iskolai végzettsége alapján, százalék).....	34
5. ábra. Választási részvételi arány az európai fiatalok körében, ESS V. hullám, 25 ország százalék.....	63
6. ábra. Mennyire érdekli a politika? 1-től 5-ig terjedő skála megoszlása (és átlaga) az Ifjúság2000, Ifjúság2004, Ifjúság2008 almintáiban és az Aktív fiatalok, 2012 kutatásban	65
7. ábra. Mennyire érdeklik a közéleti kérdések, közéleti, társadalmi problémák? Mennyire érdekli a politika? 1-től 5-ig terjedő skála megoszlása és átlaga.....	68
8. ábra. Kapcsolódik-e valamilyen módon az alábbi (formális) szervezetekhez? az igen válaszok százalékos megoszlása.....	71
9. ábra. Direkt demokratikus akcióformákban való részvétel 0–7-ig terjedő index átlaga	73
10. ábra. Részt vett-e valaha az alábbi tevékenységben?* az igen válaszok százalékos megoszlása	74
11. ábra. Az online részvétel megoszlása?* teljes sokaság, százalékos megoszlás.....	76
12. ábra. A politikai részvétel hipotetikus modellje.....	78
13. ábra. A politikai részvétel a magyar egyetemisták és főiskolások körében	79
14. ábra. Pártpreferencia az egyetemisták-főiskolások körében (pártot választók, N=904)..	130
15. ábra. Az elmúlt egy évben Critical Mass rendezvényen résztvevő válaszadók pártpreferenciája százalék.....	139
16. ábra. Pártok támogatottsága a 18–29 éves pártválasztók között. (százalékos megoszlás).....	153

TÁBLÁZATOK JEGYZÉKE

1. táblázat. A személyes mintakiegészítés intézményi megoszlása	15
2. táblázat. A minta megoszlása képzetési szint szerint	15
3. táblázat. A minta megoszlása nemek szerint	16

4. táblázat. „Ferdített marketingmix” – 4P az Aktív Fiatalok 2012 kutatásban	17
5. táblázat. Pártpreferenciák az összes megkérdezett körében az Aktív Fiatalok 2012 kutatásában és a Republikon Intézet felmérésében szereplő főiskolások, egyetemisták illetve tanulók körében	19
6. táblázat. Az Ifjúság2000, az Ifjúság2004 és az Ifjúság2008 vizsgálatok főiskolai, egyetemi almintáinak nem szerinti megoszlása	20
7. táblázat. A szülők iskolázottságának együttes megoszlása (a kérdésre válaszolók megoszlása, százalék).....	27
8. táblázat. Az apa végzettségének megoszlása település típusa szerint (kérdésre válaszolók megoszlása, százalék).....	27
9. táblázat. Az apa és az anya együttes végzettségének megoszlása település típusa szerint (kérdésre válaszolók megoszlása, százalék)	28
10. táblázat. Az apa és az anya együttes aktivitási megoszlása település típusa szerint (kérdésre válaszolók megoszlása, százalék).....	30
11. táblázat. Az intézmény típusa és hallgató állandó lakhelye (kérdésre válaszolók megoszlása, százalék).....	31
12. táblázat. Összességében hogyan érzi anyagilag:... teljes sokaság százalékos megoszlás	33
13. táblázat. Öt társadalmi csoport elnevezését olvashatja. Kérlek, mondja meg, hogy ezek közül melyik csoportba sorolná családját? teljes sokaság százalékos megoszlás	35
14. táblázat. A választási részvétel regressziós modellje.....	83
15. táblázat. A politikai ifjúsági szervezeti tagság regressziós modellje.....	84
16. táblázat. A direkt demokratikus részvétel regressziós modellje	85
17. táblázat. Az új részvétel regressziós modellje	86
18. táblázat. A Jobbik támogatóinak aránya korcsoportok szerinti bontásban a pártot választani tudók körében	95
19. táblázat. Tekintélyelvűség és előítélet a fiatalok és a teljes népesség körében.....	97
20. táblázat. A politikai rendszer működésének értékelése három szempontból (átlagpontok).....	99
21. táblázat. Intézményekbe vetett bizalom.....	100
22. táblázat. A demokrácia, mint politikai rendszer támogatottsága	101
23. táblázat. Szubjektív státuszhelyzet és bizalom/félelem a jövővel kapcsolatban (átlagpontok).....	103
24. táblázat. Megélhetés, státuszbeli önbesorolás, szülő iskolai végzettsége és az egyetem elhelyezkedése (százalékos megoszlás)	103
25. táblázat. A hírek internetes portálokon történő olvasásának gyakorisága korcsoportonként (százalékos megoszlás).....	106
26. táblázat. A közügyekkel, társadalmi problémákkal kapcsolatos aktivitások gyakorisága az összes válaszadó, a legfiatalabbak és a jobbikosok körében (százalékos megoszlás).....	107
27. táblázat. Szélsőjobboldali és más website-ok látogatottsága (százalékos arányok).....	108

28. táblázat. Nem hagyományos társadalmi részvétel a fiatalok és a teljes népesség körében (százalékos arányok).....	109
29. táblázat. Az egyes csoporttípusok tagságának aránya a szélsőjobbboldaliak és a legfiatalabbak körében (százalékban).....	113
30. táblázat. Párkapcsolat és rendszeres munkavégzés az első választók körében (százalékos megoszlás).....	114
31. táblázat. Eredményeink összefoglalása	115
32. táblázat. Az egyes pártok szavazóinak átlagéletkora az egyetemisták-főiskolások körében (pártot választók, N=904).....	131
33. táblázat. Az egyes pártok szavazóinak nemenkénti megoszlása százalék (N=904) ..	132
34. táblázat. Az egyes pártok szavazóinak érdeklődése a közéleti kérdések és a politika iránt átlagpontszámok (N=904).....	134
35. táblázat. A szülőkkel való egyetértés megoszlása az egyes pártok szavazótáborán belül százalékos megoszlás (N=893).....	135
36. táblázat. Ellentétek a magyar társadalomban mintaátlag vs. LMP szavazók.....	136
37. táblázat. A pártot választók részvételi hajlandósága százalékos megoszlás (N=904)	140
38. táblázat. Baloldali (1)–jobboldali (7) önbesorolás eredményei az egyetemisták-főiskolások körében átlagértékek	143
39. táblázat. A Fidesz szavazótábor korösszetétele 1989-1991 között százalékos megoszlás	150
40. táblázat. A Fidesz és a Jobbik támogatottsága, a 18–29-es korosztály és az egyetemista-főiskolás hallgatók között, 2012. január. százalékos megoszlás.....	152
41. táblázat. Fidesz és a Jobbik támogatottsága a pártválasztó népesség, a pártválasztó 18–29-es korosztály és a pártválasztó egyetemista-főiskolás tanulók között, 2012. január. százalékos megoszlás.....	152
42. táblázat. A pártot választók átlagéletkora az egyetemisták-főiskolások körében...154	154
43. táblázat. A pártot választók korcsoport szerinti bontása, egyetemisták-főiskolások körében (százalékos megoszlás).....	154
44. táblázat. Az egyes pártot választók aránya a különböző településtípusok szerint. (százalékos megoszlás).....	155
45. táblázat. Az egyes pártok szavazóinak megoszlása, a felsőoktatási képzésük szintje szerint (százalékos megoszlás).....	155
46. táblázat. Az egyes pártok szavazóinak megoszlása, a felsőoktatási képzésük finanszírozásának módja szerint (százalékos megoszlás).....	156
47. táblázat. Szubjektív anyagi helyzet megítélése a pártok szavazóinak körében (százalékos megoszlás).....	156
48. táblázat. Valláshoz fűződő viszony jellemzése a pártok szavazóinak körében (százalékos megoszlás).....	157
49. táblázat. Szülőkkel való egyetértés megoszlása a pártok szavazóinak körében (százalékos megoszlás).....	158

50. táblázat. Barátokkal való egyetértés megoszlása a pártok szavazóinak körében (százalékos megoszlás).....	158
51. táblázat. Szervezeti tagság számának átlaga a pártok szavazói szerint (százalékos megoszlás).....	159
52. táblázat. Politikai ifjúsági szervezeti tagság aránya a pártok szavazóinak körében (százalékos megoszlás).....	159
53. táblázat. Politikai és társadalmi-közéleti problémák iránti érdeklődés a pártok szavazóinak körében (1-5-ig terjedő skála, átlagértékek).....	160
54. táblázat. A hétfokú bal-jobb skálán való önbesorolás a Fidesz és a Jobbik szavazóinak körében (százalékos megoszlás).....	160
55. táblázat. Mennyire bízik az alábbi intézményekben. (1–4-ig terjedő skála átlagai).....	161
56. táblázat. Az MSZP-s és DK-s fiatalok megoszlása a lakóhely típusa szerint (százalékos megoszlás).....	166
57. táblázat. Az MSZP-s és DK-s fiatalok megoszlása a szülők legmagasabb iskolai végzettsége szerint (százalékos megoszlás).....	166
58. táblázat. Az MSZP-s és DK-s fiatalok megoszlása anyagi függetlenség szempontjából. „Szüleidtől külön kasszán élsz-e?” (százalékos megoszlás).....	167
59. táblázat. Az MSZP-s és DK-s fiatalok és szüleik politikai preferenciái. „Politikai kérdésekben egyetértesz-e szüleiddel?” (százalékos megoszlás).....	167
60. táblázat. Az MSZP-s és DK-s fiatalok közéleti érdeklődése. „Mennyire érdekel Téged a politika?” (1–5-ig terjedő skála, 1=egyáltalán nem, 5=nagyon érdekel, százalék).....	168
61. táblázat. A felsőoktatásban résztvevő fiatalok választási részvételi hajlandósága (százalék).....	169
62. táblázat. Az MSZP-s és DK-s fiatalok közéleti aktivitása. „Az alábbi tevékenységek közül részt vettél-e valaha bármelyikben?” (százalék).....	170
63. táblázat. Az MSZP-s és DK-s fiatalok médiafogyasztási szokásai (százalék).....	171
64. táblázat. Az MSZP-s és DK-s fiatalok önmeghatározása a bal-jobb, a liberális-konzervatív és a mérsékelt-radikális skálán (átlagpontok).....	172
65. táblázat. Az MSZP-s és DK-s fiatalok demokráciával kapcsolatos attitűdje. „A következő kijelentések közül melyik áll a legközelebb a Te véleményedhez?” (százalék).....	173
66. táblázat. Az MSZP-s és DK-s fiatalok attitűdjei néhány fontosabb politikai kérdésben (átlagpontok).....	174
67. táblázat. Az MSZP-s és DK-s fiatalok értékválasztásai (átlagpontok, minden kérdésnél ötös skála, 1=egyáltalán nem fontos, 5=rendkívül fontos).....	175

TÁRGYMUTATÓ

- anyagi tőke 25, 27, 33–36, 38, 39, 40, 42
 Bauer Béla 13, 23–25, 31, 32, 36–38, 42, 48, 57, 59, 62, 63, 66, 71, 73, 74, 77, 10, 107–109, 114, 128, 151, 154, 156, 168, 181, 187, 201, 204, 221,
 Bourdieu, Pierre 25, 27, 34, 42, 147, 152, 229,
 Csákó Mihály 48, 50, 52, 56, 62, 63, 60, 137, 152,
 Csepeli György 48, 50, 52, 64, 106, 129, 137, 152,
 established baloldal 203, 204, 220, 235, 240,
 Fidesz 7, 11, 22, 23, 79, 84, 118, 137, 145, 160, 162–164, 166, 167, 169–177, 183–200, 206, 210, 213, 218, 219, 220, 237–240
 Gazsó Ferenc 25, 42, 48, 57, 59, 62, 66, 72, 73, 106, 108, 119, 128, 153, 158, 180
 hagyományos részvétel 65, 69, 83, 87, 95 100, 134, 165, 179
 Ichilov, Orit 12, 13, 148, 153
 identitás 11, 45, 46, 48, 50, 53, 55, 60, 77, 79, 135, 137, 138, 146, 151, 193, 200
 Inglehart, Ronald 66, 67, 107, 145, 153, 157, 161, 179, 180, 237
 internet és demokrácia 65
 internethasználat 10, 113, 114, 129, 130, 134, 135, 142, 144, 183, 190
 Jobbik 7, 8, 10, 22, 23, 59, 77, 79, 80, 84, 113–151, 160, 162–164, 166, 167, 169–179, 188–190, 192–200, 206, 209, 210, 215, 218, 219, 230, 232, 234–239
 Karácsony Gergely 48, 63, 114, 118, 119, 121, 125, 130, 137, 154, 156, 160, 181
 Kern Tamás 9–11, 13, 42, 48, 50–52, 58, 59, 61, 63, 66, 69, 74, 77, 80, 81, 85, 88, 89, 107, 109, 114, 119, 123, 124, 133, 137, 140, 148, 156–159, 161, 168, 178, 181, 196, 201
 kibocsátó család 25, 26, 28, 29, 32–35, 42, 56, 72, 75, 80, 81, 83, 86, 90, 94, 97, 98
 közéleti érdeklődés 17, 74, 100, 203, 205, 209, 219, 220
 közéleti passzivitás 203
 kulturális (tudás)tőke 9, 25, 27, 32, 33, 35, 39, 40, 42
 kuruc.info nemzedék 10, 59, 63, 77, 79, 108, 113, 114, 132, 133, 142–144, 146, 159, 181, 201
 Laki László 23, 24, 25, 28, 42, 43, 48, 49, 57, 59, 62, 63, 66, 71, 73, 74, 77, 80, 106, 107, 109, 119, 128, 153, 154, 158, 168, 180, 187, 201, 204, 221
 LMP 7, 8, 10, 11, 22, 59, 77, 81, 84, 101, 122, 136, 143, 144, 157, 158–179, 188, 189, 191–195, 197, 200, 203–221, 225, 230, 236–239, 240
 materiális szavazók 203
 MSZP 7, 11, 22, 84, 91, 103, 104, 118, 120, 138, 160, 162, 164, 166, 167, 169, 171–175, 177, 187, 190, 191, 193, 194, 195, 197, 198, 203–220, 226, 227, 238, 239, 240
 materiális szavazók 203
 politikai aktivitás 45, 57, 65, 70, 71, 72, 76, 79, 82, 84, 85, 95–99, 129, 131–134
 politikai érdeklődés 57, 61, 65, 66, 71, 72, 73, 75, 76, 78, 79, 80, 81, 84, 98, 99, 122, 123, 135, 195, 198
 politikai szocializáció 9, 12, 45, 46–50, 52, 54, 56, 61, 62, 63, 64, 72–74, 80, 97, 98, 109, 136, 145, 158, 167, 194, 200, 203, 218
 politikakép 45, 57
 posztmateriális 128, 150, 157, 161, 175, 176–179, 210, 219
 radikális szubkultúra 113, 114, 135, 136, 139, 140, 142
 rendszerváltás/voltozás/transzformáció 9, 10, 45, 48, 49, 50, 55–59, 61, 65, 72, 73, 77, 79, 128, 137, 158, 159, 184, 185, 186, 203
 revolutív modell 45, 48
 Ságvári Bence 20, 24, 25, 43, 135, 155
 Somlai Péter 54, 56, 63, 159

Stumpf István 43, 72, 108, 137, 153, 156, 184, 185, 186, 201
 Szabó Andrea 8–11, 13, 15, 23, 25, 28–33, 37, 38, 42, 43, 48–52, 56–61, 63, 65, 66, 69, 71, 73, 74, 77, 81, 85, 87–90, 106–109, 113, 114, 116, 119, 123, 124, 128, 129, 133, 137, 140, 148, 151–154, 156–159, 161, 168, 178, 180–182, 187, 196, 201, 204, 221, 222
 Szabó Ildikó 46–50, 52, 55, 57, 58, 63, 64, 73, 74, 80, 109, 129, 136, 137, 138, 156, 158
 Szalai Erzsébet 9, 13, 51, 53, 59, 60, 64, szelekció 25, 26, 33, 34
 szocializációs ágensek 9, 45, 46, 47, 49, 56, 61
 Tóka Gábor 118, 156, 213, 221
 trendforduló 11, 183, 184, 187, 200
 új (virtuális) részvétel 65, 68, 69, 70, 71, 72, 74, 75, 82, 91, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 104, 170
 vallásos 11, 80, 94, 149, 174, 175, 183, 193, 194, 218
 zöld szubkultúra 157

ENGLISH SUMMARIES

Andrea Szabó: *Social situation of the Hungarian students*

The study aims to present the socio-demographic characteristics of the sample. Hungarian college and university students represent the social elite of Hungarian youth. However the study demonstrates that this part of society is not without social inequalities.

The starting point of the analysis is Pierre Bourdieu's theory about the process of transformation of people's symbolic or economic inheritance into cultural capital. The study examines how each type of capital accumulation appears among certain groups of students.

In this study, we accept as a fact that in the Hungarian education system the selection of students, the reproduction of inequalities takes place especially in primary and secondary schools, but higher education also contributes to the reproduction of the positive or negative status positions of the family.

Rita Csőzik: *Transformed Rebellion. The Hungarian college student's political socialization change*

After the political transition in Hungary the society fell into a social psychological crisis, which permeated political institutions. Although in this new process old social and political attitudes live on at an individual level, the differences between generations can also become perceptible from time to time. But we cannot speak about a generation of college students in the traditional sense. The rebellion of today's youth can be considered rational, lacking any collective, common action, so as individualistic interests and life strategies, according to which one has to exploit fully the opportunities offered by the society come into focus, a new generation appears in front of us. The relationship between young people and our political life today is highly ambivalent, and we can speak much less about disillusionment than indifference, which may be coupled with a lack of knowledge. Their rebellion is not confrontational, not against the power, but it is a kind of withdrawal. Our research can contribute to pinpointing the complex relationship of the 21st century Hungarian university youth to the political system, and their related representations.

In this present theoretical study we summarize the theories and prior research results describing the changes in the life long processes of political socialization and the development of political values, identities, behavioural patterns and political culture. The study aims to provide a conceptual framework and background for those studies that are included in this volume. In our opinion the problem of political socialization is behind all those significant processes that are mentioned by the authors. Behind party preferences, not denying the importance of cognitive and rational elements, there are cultural representations, agents of socialization, and such value patterns that are handed down from generations to generations.

The democratic political socialization pattern that emerged following the political transition has a dualistic nature, similarly to that in the Kádár era, whereas a serious contradiction or tension arises between how the individual experiences life and the official self-definition of the 'existing democracy' (coined after the term of 'existing socialism'). The consequences of the escalation of this tension can be very serious, and possible scenarios can cover either the withdrawal of citizens' loyalty or even the break out of an explosive social and political crisis.

What is happening in colleges and universities is a very interesting, but still neglected question. To what extent could a higher educational institution correct possible socialization defects? Do higher educational institutions offer democratic socialization patterns at all?

The dissatisfaction that is characteristic to almost half of the youth has been amalgamated in the negative attitudes towards the whole of the new capitalist system. The functioning of the new democratic rule and power structure arouse fundamental dissatisfaction among the youth, according to whom the anomalies of the system are related to the fact that in Hungary the functioning of the democratic bodies is not smooth and fully developed. On the other hand the functioning of the political life lacks transparency and is too complicated for them, so their aversion and feeling of ineffectiveness is very much understandable. There is a stereotype that politicians represent only particular interests and they act without the inclusion of the majority of citizens. There is an intensive distrust in the democratic institutions. The democratic system that has emerged after the political transition does not constitute a good frame of reference for self-identification for the youth. Recently there has been multiple attempts to mobilize young people as a generation by Jobbik on the one hand and LMP on the other. They therefore speak about the 'Kurucinfo' and 'Critical Mass' generations. According to research, young people tend to stave off the responsibility of involvement as a citizen; as far as democracy is concerned they expect the state to fulfil its obligations as a welfare services provider, meanwhile social activism, and self-organizations and civil initiatives are not at all or far less attractive for them. The majority hope that democracy will guarantee personal safety, which means for them essentially the equality before the law and the respect of private life, and only at the very least the multiparty system and the protection of the rights of minorities. The age group between 25 and 35 do not add up to a uniform generation and they revolt by not revolting at all. The majority of young adults struggle with an identity problem and can balance their life only with great difficulties. The number of young people who have difficulty in self-identification is very high, primarily because more than one essential factors of self-identification are incomplete. They do not know the history of their own family, and they are not familiar with Hungary's past either. The deficiencies of secondary school history education are the most palpable concerning the past sixty years. Before many young people there is no predictable, relatively safe career, stable community, reference group, and many of them have stepped outside time and space.

In reality a rational revolt takes place, which lacks emotional charge, romanticism and redemption. Those who are in higher education do not turn against the value preferences of their parents, only utilize and exploit the opportunities provided by the society. The practical realization of the withdrawal option proposed by Hirschman (1995) can make way multiple manners. If they think that in this country there is nowhere or no reason to move forward, they take on a job or build an existence abroad, while those who stay in this country, since they are unable to build a future, spend their income on consumer goods and entertainment by which they keep themselves occupied, and take their mind off the problem that their generation is condemned to passivity. Withdrawal, keeping a distance from politics will determine the individual's scope of action, and the possibility of protest will vanish, yet this withdrawal can be beneficial from the point of view of the individual. It is also possible however that the existence of withdrawal as an option creates an obstacle for the development of protest techniques.

The research of Andrea Szabó and Tamás Kern indicates that the relationship of young people to politics is partly system independent, nevertheless, political events, macroeconomic and macro-social processes have an impact on the realization and character of socialization processes. The processes of political socialisation that have evolved during the years that have elapsed since the political transition are fundamentally deficient. It seems that those agents of socialization that had already functioned in an insufficient manner in the Kádár era during the past two decades have started to show even more obvious signs of dysfunctional operation. This partially explains on the one hand young people's lack of interest in politics and inactivity and on the other hand their „fall-out”, and not departure, from the political society. But indifference concerning political questions does not imply that this youth are satisfied with their circumstances and opportunities in life. Youth that have entered adulthood since the political transition are not pioneers, rather followers, and do not play an active role in shaping events, rather passively suffer them. The political transition has largely failed to engender a new political generation, if at all.

Not every age group becomes a generation, and it is still an open question – as a number of studies in this volume point it out – if the people in this age group will be able to become one. What will be the guiding principles and the modality of their revolt? How will this revolt impact society? Will this revolt be able to create such strong and durable personal bonds, through which they can make their voice heard, will the self-identification of this age-group be achieved? Will such new elite emerge through this rational revolt that would help this age group to be taken more seriously by the political class? Will their demands, aspirations leave a more significant mark on political, economic and social political decisions?

Andrea Szabó – Dániel Oross: *Trends of political participation among hungarian university and college students*

The results of Hungarian youth studies indicate that Hungarian youth is characterized by low degree of political affinity and moderate political activity. According to the data on the electoral participation in 2010 among the Hungarian citizens under 25 years it is recorded that higher than average is the willingness to participate. The subject of our analysis is a special group of youth, full-time university and college students. While this volume contains studies exploring party related motivations behind this trend, the present study aims to determine changes in the electoral participation via socio-demographic factor analysis. When approaching young people's willingness to participate, the study points at factors linked to the growth of new opportunities offered by the internet and new forms of participation opportunities. By approaching the question of individual political participation from the resources necessary for participation (VERBA–SCHLOZMAN–BRADY 1995) online political participation does not require a lot of money, nor license, nor formal affiliation with an organization, it can be resumed any time and place. Therefore online political participation requires the reconsideration of earlier concepts on opportunities for political participation. Unlike previous typologies, the present study distinguishes three groups of acts related to political participation. Under the notion of „traditional” forms, the participation we defining activities requiring lot of resources (membership fee, time, capacity) conscious, durable and continuous commitment. „Direct democratic” participation is defined as activities requiring personal involvement of citizens in actions that do not require long-term commitment. We consider these two forms of participation as „activity by feet” since they definitely require physical performance. Compared to these two forms we define the concept of „new” or virtual participation that we actively call ‘like’. This „New” participation is multilateral participation based on activities, encompassing involvement in both traditional and direct forms of action via internet as a generic interface.

The results of our analysis indicate that:

The validity of the earlier trend that interest in politics is set persistently at low level was not confirmed by our data on full-time university and college students. An important result of the research is that in terms of traditional socio-demographic factors, there are no significant differences detected in the electoral participation of students and the Hungarian adult population as a whole. Students attending social science courses, humanities, legal and administrative studies are the most interested in politics, while the lowest affinity to political issues was detected among sports science students, students of medical and health sciences and students attending faculties of engineering. According to political preferences students are extremely interested in public issues among the supporters of „Jobbik” and Democratic Coalition.

In our research, we have tested if there is empirical evidence to justify the different understanding of the concept of „interest in political” and „interest in public issues”

among full-time university and college students. The results indicate that the two areas are very similar, but not completely blurred together in the attitudes of young people. Interest in public issues is higher.

We observed if there is a difference between the preferences of the various forms of political participation according to the political orientation of the students. We assumed that the difference between the preferences of direct democratic and new participation may be that participation in the former is preferred by right-oriented, while participation in the latter is preferred by the left-oriented students. This hypothesis is supported by the fact that the left / center-left oriented students are members of online communities in a much larger proportion than right or center-right oriented students.

Our analysis identified the demographic features of the traditional, direct and new participation.

Three-tenths of the Hungarian college and university students do not participate in any political action or did not give a valid answer to our questions.

It is important to note that independent participation is very rare (only 5–8%), that means one form of participation attracts another. If a student gets involved in any form of political participation, he or she will inevitably become more active in another form of participation too.

Moreover, the data suggest that students „pooling” participation are the largest group of young students. They are also the ones who are present at all the three possible fields of activity.

Contrary to our hypothesis new participation did not become an independent, considerable factor, as an alternative of „activity by feet”, but it opens a new scene in the dissemination of opinions. In terms of democratization cyberspace does not bring significant new opportunities.

The Active Hungarian Young People research of 2012 confirms the results of the 2010 wave of ESS. The participation level of students in direct democracy is really important. The key to political participation of the Hungarian university and college students is direct democratic participation.

Those students who are active in the repertoire of direct democratic forms of participation require increasing levels of self-involvement and thereby increasing individual risk of active participation are likely to be more active in other forms of participation. So – contrary to our expectations – the daily use of the internet is not the key of the Hungarian college and university students’ political participation. The political participation of this large social group can be understood through direct democratic participation that requires deeper personal concerns, and serious decisions in certain situations.

Finally, it is worth taking into consideration those students who are the most active politically, students „pooling” participation. Analysing the three forms of participation together it can be concluded that the socio-demographic, socio-cultural background of the emitting family (eg. higher social status, sex, father’s / mother’s

level of education), political socialization processes and individual competencies, that is, certain factors predisposing political participation determine which groups of people politicize.

Students attending religious higher education and students of state universities, Master and PhD students are the most active students. As for the different course structures on the one hand students of social sciences, humanities and arts and students of legal and administrative studies are the most active, most of them take the increased awareness of political issues from home. On the other hand less oriented toward the political issues are students of sports science, medical and health sciences, engineering and economics. It is worth pointing out that the former privileged students are freer use of their time, but in the latter training areas students are much more restricted, they receive consistently a huge amount of studies, so they have less time for political activity. The virtual space can create greater opportunities for the latter group, which does not require extra time for individual activity, compared to the normal daily routine of the internet use.

Dániel Róna – Anett Sörös: *Kuruc.info Generation. Reasons behind Jobbik's high popularity among the Hungarian youth*

The electoral success of Jobbik drew enormous public and scientific attention. Although many scholars detected Jobbik's remarkable popularity among the youth, no in-depth study dealt with the reasons behind the phenomenon. This paper establishes five hypotheses which could explain the young characteristics of radical constituency: policy preferences, anti-establishment attitude, economic recession, internet-usage and subculture. Each assumption is investigated with respect to the following questions: why would become either youngster Jobbik-voter whereas the other one not; why could Jobbik gather much more supporters among the youth; especially among 18-21 years old voters; and why did the radical breakthrough occurred after 2008? The analysis is based on our primary data collection: we conducted an online survey among appr. 1500 university and college students. The data-collection was completed by 200 face-to-face interviews in order to ensure an unbiased and representative sample. Comparing our data with other youth database and representative survey samples of the full population we were able to pinpoint the main differences between age groups and between opinion climate at 2008 and 2011.

The empirical evidence suggests that economic recession did not play an important role in the success of Jobbik. Poor students do not tend to prefer Jobbik more than other parties. Although it is true that living standards worsened between 2008 and 2011, this tendency affected every age groups at the same extent, thus there is no reason to assume that this is the reason behind Jobbik's success among the youngest cohort.

Value preferences do not explain such a sudden ascendance and the over-representation either. Regarding authoritarianism, prejudice, leader cult and pro-order atti-

tudes youngsters do not differ significantly from their older counterparts. However, political views are strongly correlated with party preferences: according to our multi-variate logistical regression model radical and pro-order opinions – especially anti-Roma sentiments – are strong predictors of Jobbik-vote. In our interpretation, Jobbik's popularity is caused by the salience of Roma issue – not by shift towards prejudicial stance in the electorate.

Anti-establishment attitude is a more powerful explanatory variable. The entire Hungarian population is disappointed with elite but the youth showed a paramount disaffection. Trust in political institutions and satisfaction with the way democracy works shrunk dramatically since 2006, especially among the youngest generation. Not only youngsters are not interested in established political parties but they tend to be more sceptic about democracy as well. It is striking that only 40 percent of the students – and only 20% of Jobbik-supporter students – think that democracy is the best political system, whereas every third respondents agree that dictatorship can be better in certain circumstances. This is a much more serious problem than simple dissatisfaction with the way democracy works – this undermines the fundamental democratic commitments.

We also examined how internet-usage influences university student's political participation in general and young people's preferring extreme right party in particular. Despite that young students use alternative communication channels (internet, web2 etc.), it was proved that they do not use these for political activities, e.g. adding comments or voting on websites. Radical right wing youngsters, however, are over-represented among active citizens. They prefer consuming extreme right webpages which are essential parts of their subculture. One of the most popular partisan website in Hungary is Kuruc.info (closely linked to Jobbik): an extremely harsh, racist, anti-Roma and anti-semitic web page.

These results already refer to the subculture's key role in students' extreme right preferences. Radical youngsters participate more intensively in cultural, political and sport organizations. We also found significant differences between radical and non-radical students regarding their desire to belong to such communities: the former group showed remarkable willingness to join civil associations.

Unoccupied, zippy, energetic youngsters – especially teenagers – tend to have more time and enthusiasm for community-activities. This is why Jobbik is extraordinary popular among the 18–22 age cohort. In Eastern-Hungary Jobbik is almost the only option for interested and active youngsters. The radical party holds the vast majority of demonstrations, youth forums, camps: other political forces have insignificant activity next to Jobbik. Radical subculture has its own popular music style, bands (national rock), events, clothes etc. This life-style – especially its militant, hierarchical component – suits much more for man than for woman: Jobbik is almost twice as popular among male students. To sum up, out of the five hypotheses, only the subculture approach can elucidate the extremely high popularity in youngest (18–21) strata. The qualitative research also suggest that the key factor is the grass-

root of the party: most youngsters are appealed through radical concerts, festivals, youth organisations and internet forums.

András Keil: *About the „Critical Mass Generation”. Analysis on the LMP-voter students.*

Nowadays we could hardly find such publications in political science, which aim to study the LMP (Lehet Más a Politika – Politics Can Be Different) party's voter base. The breakthrough of Jobbik (the extreme right party in Hungary) inspired many papers, but the reasons of LMP's success have not been sufficiently investigated yet. First of all, it is worth clarifying how we can characterise LMP voters, their social background and their way of thinking. In order to understand these characteristics, we should study a well-separable part of green voters: the young students. The Active Youth in Hungary 2012 research focused on this target group; after analysing the database, we can highlight the features of the so-called „Critical Mass Generation”.

- Data recorded in 2011-2012 shows, there is a part of youngsters who are interested more than the average in public issues, social problems, and their commitment towards democracy is unquestionable. This empirically detected group is the so-called „Critical Mass Generation”. This group consists of mostly LMP voters and partially voters of DK (Demokratikus Koalíció – Democratic Coalition; party of the former PM, Ferenc Gyurcsány). As for attitudes, voters of LMP and DK have a lot of common attributes.
- The Hungarian green party has the second oldest voter group among university and college students. Therefore, most of LMP supporters work regularly and have a stable financial background. Additionally, LMP voters work the most among Hungarian students.
- Majority of LMP supporters are females: 56 % of green voters consist of women. Every third female among students (who can choose a party) is LMP voter.
- Supporters of the party had a great success in 2010, the last parliamentary election, are mostly high-qualified people
- The family background of LMP voters comprises well-educated parents (this ratio is more than the average) and internally, LMP supporters study mostly humanities, economics and social sciences.
- Among university and college students, voting willingness on LMP is directly proportional to settlement size. The bigger the town somebody lives in, the more the willingness to vote on LMP rises. It is a controversial phenomenon among LMP supporters that there are huge social differences. High-class students and students fighting with regular financial troubles are both overrepresented in our sample.
- Furthermore, LMP supporters can describe as people interested in public issues, social questions more than the average. In contrast, strictly political topics are rather far from them. We can also see it if we consider data about the level of

trust in political institutions: organisations directly linked to politics are more undervalued than the average. This anti-political attitude is probably stimulated by the message used by the party during the election campaign in 2010. The anti-establishment nature of this political community and the name of LMP (“Politics can be different!”) imply that this phenomenon is not an accidental characteristic among supporters. In this context, it is also important to underline: LMP voters are characterised with the most autonomous way of thinking, the independence from effects of friendship and parents.

- University and college students perceive mostly political issues as conflict situations. In their view, government vs. opposition, Roma vs. non-Roma people relationships are the most divisive ones. Among LMP supporters, it is supplemented by the perception of confrontation between poor and rich people. Regarding the judgement of conflicts, there can be detected a „mild” left-oriented way of thinking and social sensitivity among LMP voters.
- LMP supporters do not like traditional participatory techniques (voting, activist role, etc.), but some of them can be canalised into this type of activities with the help of the internet.
- Studying value preferences among students, we can state: LMP supporters are linked to the post materialist values (following Ronald Inglehart) but this phenomenon is not an emphatic one. Nevertheless, it is important to note this relationship to understand green voters in the future.
- As for their self-definition, LMP voter students are more left-oriented (on a left-right scale) and more liberal (on a liberal-conservative scale). Moreover, the Hungarian green party has the second most moderated voter base.
- The sub-cultural nature is an important cohesive power of this group – Critical Mass festival is a real sub-cultural event and it is visited by mostly green voters.

The existence of this Critical Mass generation can also highlight the importance of new parties in Hungary. Given the outstanding support of LMP and Jobbik among youngsters, it is important to focus on studying this phenomenon in order to predict future trends of the Hungarian democracy.

Roland Reiner – Dániel Oross – András Keil: *A new chapter in the relationship between Fidesz and the youngest age group of voters?*

The relationship between young people and Fidesz (Alliance of Young Democrats), the party that is indicating youth in its name is a determinative issue of public opinion in Hungary since the founding of the party. Our objective was to explore the socio-demographic background and attitudes of voters who, despite record-high proportion of uncertain young people hold out their favourite party, Fidesz.

The extraordinary popularity of Fidesz within the youngest age group of voters was a two-decade trend of Hungarian politics. However we assume that by 2012, in terms of party preference a new formula is valid for the youngest generation of

voters (the 18–29 age group). Our hypothesis is that the current government party has lost its former „young” character; the clear dominance of the party measured among the youngest voters is utterly lost.

As for the features of young Fidesz voters, the results of the research Active Youth in Hungary 2012 found that the key element of the identity of the ruling party’s voters is religion. Those young people who said that religion has significant role in the lives are very likely to strengthen the camp of Fidesz. Fidesz has very strong positions among the upper-middle-class students. As for territorial distribution of young voters, the research indicates that Fidesz has the biggest embeddedness in Budapest. As for their political socialization, young voters of Fidesz often talk about political issues with their parents and the opinions of the young supporters of the ruling party are determined by the opinion of their parents. Looking at the breakdown of students in different training areas most young voters of Fidesz can be found among the students of medical sciences.

While during the period of 1990–2010 Fidesz was clearly dominant among young people, according to the data based on our special sample of university and college students, we witnessed a turning point in the former trend. The former assumption that Fidesz is the favourite party of young people was not justified by our data.

Two new parties, Jobbik and LMP have entered into the Parliament following the 2010 elections, and those parties have carved out an important part of young voters from Fidesz. In the age group of 18–29 years the rise of Jobbik and LMP is clearly visible, while Fidesz have no longer a youthful character. If we approach our research findings from a generational perspective, Fidesz as the representative of the generation of the late Kádár era is separated from the generation that walks behind him.

András Bíró Nagy: *Diverse young Hungarian left.*

The results of this study prove the hypothesis that young supporters of the Hungarian Socialist Party (MSZP) and Democratic Coalition (DK) represent two different worlds. The difference between the voters of the two parties is so significant that it can be comfortably stated: in terms of their social background, activity and values there is more to connect the supporters of LMP and DK, than the youngsters of MSZP and DK.

Of the students in higher education only the supporters of MSZP come from a non-privileged background. The qualifications of their parents are in line with the nationwide average, whereas their financial situation is slightly worse. Their families have a considerable influence on their political socialization, which, amongst others, is because they hardly discuss public affairs with their friends. MSZP voters’ interest in politics is lower than the average. The young supporters of MSZP are especially passive. It is a significant challenge for the party to get them involved in demonstrations and campaigns while their willingness to participate in the election is not better than the average.

Yet MSZP can benefit from the fact that their young supporters stand closer to the

centre and the average Hungarian youth's values, than the more liberal DK and LMP. The latter two parties - and naturally to a greater extent does LMP - quite possibly cover completely those young people who emphasize post-materialistic values, as well as sharing a liberal perspective on cultural, economic and social policy related issues. MSZP - especially in the light of its traditional leftist strategy they have followed since 2010 - should not take a similar direction, instead pursue a leftist economic policy in comparison to the two more liberal parties for people with average or worse backgrounds. This way they could have a chance of increasing their support base among those young people who are open for more a centrist social policy. Moreover, MSZP's official stance on politico-economic questions is even further to the left from the young socialists', exactly where the young followers of Fidesz and Jobbik place themselves.

In the Hungarian party system all parties to the left from Fidesz are overrepresented in Budapest. This is particularly true for DK and LMP. The level of qualification and the financial situation of the parents both put the voters of LMP and DK in a pole position. In terms of public activity LMP does better than MSZP, but lag behind DK. The reason for that is that LMP's support structure is twofold. Next to a very active core - who are ready to collect signatures and campaign - the party also has a more apolitical support base, who are difficult to convince even to participate in the elections. On the other hand the supporters of DK - which is nevertheless the smallest party on the left - are almost all very determined. It is in DK's circles where the greatest interest in public life can be detected, as well as a willingness to vote. Moreover, they are the most frequent consumers of online news. In the values of DK and LMP the data show an almost complete overlap. In economic terms they are both proponents of individual responsibility and a small state, whereas in terms of social policy they represent the liberal angle. Among the MSZP supporters the financial security and the safety of their family, while for DK's and LMP's people freedom are the most important values. In some socio-cultural questions - e.g. religion, gender, Hungarians in neighboring countries - the young supporters of the socialists also place themselves on the liberal side, but closer to the center.

There are however a great deal of questions on which MSZP, DK and LMP take a completely different stance. Beyond the role of the state such topics include law and order. In questions of authority the supporters of MSZP place themselves on the conservative side. The socialists are much less committed to democracy than the other two parties and the financial situation is a much more relevant problem for them. Their judgments regarding the Roma community is also visibly different. The socialists have very similar anti-Roma attitudes to the ones of the supporters of Fidesz, whereas the people of DK and LMP represent a much more liberal view.

The parties of the left benefit from the fact that their young supporters receive their information through channels where communication is the cheapest, and where the opposition's media is the strongest to date. Today the majority of the young supporters of all three parties of the left can be reached via online, but only those of DK

and LMP are really frequent users. Communication with the younger generations is made more expensive by the fact that even the socialist students in higher education read less online news while television remains very popular among them.

Based on this research, the young people of the left can be divided into two liberal and one economically leftist, culturally centrist groups. The differences in opinion between the two liberal parties, DK and LMP are not based on socio-demographic background, questions of public life or attitudes, but rather on their assessment of the established left's results from the last time they were in government. It is evident that for LMP, which completely rejects „the last twenty years”, would refuse to cooperate in any ways with former PM Ferenc Gyurcsány, who embodies the last MSZP-SZDSZ government – regardless of what liberal values he represents. Whereas for the people at DK Gyurcsány is who motivates them the most. If we add this cleavage to the differences in social background and attitudes between the three parties, then it is clear that it is difficult to find a common ground among the young left beyond simply opposing the right-wing Fidesz government.